ISSN 2617-5932

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

- ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК. СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ
- ECONOMIC HERALD. SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION
- UNIVERSITY OF STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

Випуск 4 2020

ВИМОГИ ДО РУКОПИСУ

ПОДАННЯ МАТЕРІАЛІВ

До друку приймаються статті українською, російською та англійською мовами, що відповідають тематиці видання й містять наукові результати, не опубліковані раніше.
Матеріали подаються в роздрукованому вигляді на адресу журналу та надсилаються в електронному вигляді на e-mail: **ekonvisnik@nusta.edu.ua**

СУПРОВІДНІ ДОКУМЕНТИ

1. Рекомендація статті до друку (для авторів без наукового ступеня) підписана фахівцем з науковим ступенем і завірена підписом та печаткою установи, яка є зовнішньою щодо Університету ДФС України, та установи, де працює автор (автори) статті.
2. Відомості про автора:
– прізвище, ім'я, по батькові (повністю) українською, російською та англійською мовами;
– посада;
– назва установи/навчального закладу;
– науковий ступінь;
– вчене звання;
– контактні телефони автора;
– e-mail;
– поштова адреса.

СТРУКТУРА ПУБЛІКАЦІЇ

Наукові статті, що подаються до журналу, повинні обов'язково містити такі неодмінні елементи:
1. Індекс УДК (на початку статті ліворуч, напівжирним шрифтом).
2. Прізвище та ініціали автора(-ів) (праворуч, напівжирним шрифтом українською мовою).
3. Науковий ступінь, вчене звання, посада та місце роботи (повністю) (українською, російською та англійською мовами).
4. E-mail автора(-ів).
5. ORCID ID автора(-ів).
6. Назва статті українською, російською та англійською мовами.
7. Стаття: 1) формулювання мети статті (постановка завдання); 2) постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями; 3) аналіз останніх досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання цієї проблеми та на які спирається автор. Важливо виділити невирішені частини загальної проблеми, які саме досліджуються у статті; 4) виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням здобутих наукових результатів; 5) висновки з цього дослідження і подальші перспективи в цьому напрямі.
8. Список використаних джерел та його транслітерація (References) в алфавітному порядку.
9. Анотація до статті: прізвище та ініціали автора(-ів) (українською, російською та англійською мовами) та текст анотації українською, російською та англійською мовами: мовою статті – не менш 500 знаків; англійською чи українською (якщо стаття написана не цими мовами) – не менше 1800 знаків, включаючи ключові слова.
10. Ключові слова українською, російською та англійською мовами (5–7 слів або словосполучень).

КОМП'ЮТЕРНИЙ НАБІР

Загальний обсяг статі не повинен перевищувати 15 сторінок машинописного тексту.
Стаття подається у форматі MS Word 97-2003 (*.doc) або (*.rtf); поля по 20 мм; шрифт – Times New Roman; кегель – 14; інтервал – 1,5; відступ – 1,25.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Бібліографічний опис списку використаних джерел оформляється за правилами Національного стандарту України ДСТУ 8302:2015 «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання». References - транслітерований список цих же джерел, оформляється в стилі APA (American Psychological Association Style). Транслітерацію слід здійснювати відповідно до правил, прописаних у Постанові КМУ від 27 січня 2010 р. № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею».

ТАБЛИЦІ, СХЕМИ, МАЛЮНКИ

1. Таблиці, схеми, малюнки повинні мати посилання за текстом, бути пронумеровані, мати заголовок (назву, підпис) та посилання на джерело.
2. Ілюстративний матеріал має бути компактним та мати чітке зображення; написи на ілюстраціях і підписи до них мають бути подані мовою статті.
3. Формули подають за допомогою вбудованого редактора формул MS Equation. Формули повинні бути пронумеровані.

ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ АВТОРА

Відповідальність за зміст статті несе автор.
1. Автор зобов'язаний ретельно вичитати рукопис і підписати його на останній сторінці. Редакційна колегія може скорочувати й редагувати матеріал за погодженням з автором.
2. Автор підтверджує, що матеріал статті є виключно власним оригінальним дослідженням, оформлений із дотриманням правил цитування та посилань.
3. Автор підтверджує, що в матеріалах статті не містяться відомості, заборонені до опублікування.
4. Автор підтверджує, що надані до друку матеріали раніше не публікувались в інших виданнях та містять достовірну інформацію.

РОЗМІЩЕННЯ МАТЕРІАЛІВ

Повнотекстові версії номерів журналу представлені:
– на сайті УДФСУ за адресою: **www.nusta.edu.ua;**
– на сайті Наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» за адресою: **http://ojs.nusta.edu.ua/index.php/ojs1/index;**
– на платформі «Наукова періодика України» в Національній бібліотеці України імені В.І. Вернадського НАН України за адресою: **www.irbis-nbuv.gov.ua**

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ (УДФСУ)

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК ОПОДАТКУВАННЯ
ВИПУСК 4 2020

Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України в галузі економічних наук (категорія «Б»)
Наказом МОН України від 15.10.2019 р. № 1301

Засновник, видавець та виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України

Заснований у 2017 р.,
є правонаступником Наукового вісника Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)

Адреса редакції та видавця:
Україна, 08201, м. Ірпінь,
вул. Університетська, 31,
Університет ДФС України
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Рекомендовано до друку Вченою радою Університету ДФС України (протокол № 1 від 21.01.2020)

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(Серія КВ №22277-12177Р від 02.08.2016)

У разі передруку матеріалів посилання на журнал «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» обов'язкове

Виходить у міру накопичення матеріалу

© Університет ДФС України, 2020

Рецензування статей здійснено членами редакційної колегії

Відповідальний за випуск
Дружинська Н. С., к.е.н.

Над випуском працювали:
Редактор, коректор
Грабарчук М. М.
Технічне редагування та комп'ютерне верстання
Лисенко О. В.
Дизайн
Маншилін М. Ю.

Підписано до друку 14.04.2020 р.
Формат 70x108/16

Ум.-друк. арк. 9.3
Обл.-вид. арк. 9.8
Тираж 300 пр. Зам. № 857

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08201

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції Серія ДК № 5104 від 20.05.2016

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал

Випуск 4

Ірпінь ● УДФСУ ● 2020

ISSN 2617-5932
УДК 330(05)

Засновник, видавець: Університет державної фіскальної служби України
Заснований 2017 року, є правонаступником Наукового вісника Національного університету державної податкової служби України (економіка, право)
Продовжуване видання (виходить у міру накопичення матеріалу)
Мови видання: українська, російська, англійська
Свідоцтво про Державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації Серія КВ 22277-12177 Р від 02.08.2016
Рекомендовано до друку рішенням Вченої ради Університету державної фіскальної служби України (протокол № 1 від 21.01.2020)
Журнал внесено до Переліку наукових фахових видань України (категорія Б) в галузі економічних наук наказом МОН України від 15.10.2019 № 1301

Редакційна колегія: д.е.н., професор *О. А. Шевчук* (голов. ред.), д.е.н., професор *Н. П. Мацелюх* (заст. голов. ред.); д.е.н., професор *С. В. Онишко* (заст. голов. ред.); к.е.н. *Н. С. Дружинська* (відп. секр.); д.е.н., професор *В. Л. Андрущенко*; д.е.н., професор *Я. В. Белінська*; д.е.н., професор *О. І. Береславська*; д.е.н., доцент *І. М. Боярко*; д.е.н., професор *В. Д. Залізко*; д.е.н., професор *В. Ю. Ільїн*; д.е.н., професор *Л. М. Карпенко*; д.е.н., професор *Ю. М. Коваленко*; к.е.н., с.н.с., доцент *Т. А. Коляда*; д.е.н., доцент *В. М. Краєвський*; д.е.н., професор *А. В. Лісовий*; к.е.н., доцент *В. В. Мартиненко*; д.е.н., професор *А. А. Олешко*; д.е.н., професор *В. О. Осмятченко*; д.е.н., професор *Ю. В. Пасічник*; д.е.н., професор *П. В. Пашко*; д.е.н., професор *В. В. Пилипів*; д.е.н., професор *С. П. Pinna*; д.е.н., доцент *Н. В. Стежко*; д.е.н., професор *Н. В. Ткаченко*; д.е.н., професор *К. І. Швабій*; Ph.D., Associate Professor *Dźwigoł-Barosz Mariola* (Польща); PhD, Assistant Professor *Góral Justyna* (Польща); Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD. *Gozora Vladimír* (Словаччина); Ph.D. (Economics), Associate Professor *Miśkiewicz Radosław* (Польща); dr hab., Profesor *Nowak Dariusz* (Польща); Prof. Ing., PhD. *Sipko Juraj* (Словаччина).

Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування : науковий фаховий журнал / редкол. : О. А. Шевчук (голов. ред.) та ін. – Ірпінь : Університет державної фіскальної служби України, 2020. – Випуск 4. – 222 с.

У виданні вміщені наукові статті, присвячені актуальним проблемам економіки.

Науковий журнал започатковано з метою опублікування результатів наукових досліджень з питань теорії і практики фінансів, бухгалтерського обліку, оподаткування та інших напрямів економічної науки.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх, хто цікавиться науковими дослідженнями у сфері економіки.

Розміщений на відкритій інформаційній платформі OJS Університету державної фіскальної служби України.

Науковим статтям, опублікованим у журналі, присвоюється індекс DOI (Digital Object Identifier) – ідентифікатор цифрового об'єкта.

Журнал розміщено в профільних міжнародних наукометричних базах даних, репозитаріях та пошукових системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакція журналу веде систематичну роботу щодо включення наукового фахового видання до міжнародних електронних бібліотек, каталогів та наукометричних баз даних з метою входження у світовий науковий інформаційний простір, підвищення рейтингу журналу та індексів цитування його авторів. Наразі редколегія провадить роботу щодо входження журналу у Scopus та Web of Science.

Адреса редакції:
вул. Університетська, 31,
м. Ірпінь, Київська обл., 08201, Україна
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Під час посилання на матеріали наукового журналу «Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування» потрібно використовувати транслітеровану назву «Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» або «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

© Університет державної фіскальної служби України, 2020

УНИВЕРСИТЕТ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ФИСКАЛЬНОЙ СЛУЖБЫ УКРАИНЫ

ЭКОНОМИЧЕСКИЙ ВЕСТНИК

СЕРИЯ: ФИНАНСЫ, УЧЕТ, НАЛОГООБЛОЖЕНИЕ

Научный специализированный журнал

Выпуск 4

Ирпень ● УГФСУ ● 2020

ISSN 2617-5932
УДК 330(05)

Основатель, издатель: Университет государственной фискальной службы Украины
Основан в 2017 году, правопреемник Научного вестника Национального университета государственной налоговой службы Украины (экономика, право)
Продолжаемое издание (выходит по мере накопления материала)
Языки издания: украинский, русский, английский
Свидетельство о Государственной регистрации печатного средства массовой информации Серия КВ 22277-12177 Р от 02.08.2016
Рекомендовано к печати решением Ученого совета Университета государственной фискальной службы Украины (протокол № 1 от 21.01.2020)
Журнал включен в Перечень научных специализированных изданий Украины (категория Б) в отрасли экономических наук приказом МОН Украины от 15.10.2019 № 1301

Редакционная коллегия: д.э.н., профессор *О. А. Шевчук* (глав. ред.), д.э.н., профессор *Н. П. Мацелюх* (зам. глав. ред.); д.э.н., профессор *С. В. Онышко* (зам. глав. ред.); к.э.н. *Н. С. Дружинская* (отв. секр.); д.э.н., профессор *В. Л. Андрущенко*; д.э.н., профессор *Я. В. Белинська*; д.э.н., профессор *Е. И. Береславская*; д.э.н., доцент *И. Н. Боярко*; д.э.н., профессор *В. Д. Зализко*; д.э.н., профессор *В. Ю. Ильин*; д.э.н., профессор *Л. Н. Карпенко*; д.э.н., профессор *Ю. М. Коваленко*; к.э.н., с.н.с., доцент *Т. А. Коляда*; д.э.н., доцент *В. Н. Краевский*; д.э.н., профессор *А. В. Лисовый*; к.э.н., доцент *В. В. Мартыненко*; д.э.н., профессор *А. А. Олешко*; д.э.н., профессор *В. А. Осмятченко*; д.э.н., профессор *Ю. В. Пасичник*; д.э.н., профессор *П. В. Пашко*; д.э.н., профессор *В. В. Пылыпив*; д.э.н., профессор *С. П. Punna*; д.э.н., доцент *Н. В. Стежко*; д.э.н., профессор *Н. В. Ткаченко*; д.э.н., профессор *К. И. Швабий*; Ph.D., Associate Professor *Dźwigoł-Barosz Mariola* (Польша); PhD, Assistant Professor *Góral Justyna* (Польша); Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD. *Gozora Vladimír* (Словакия); Ph.D. (Economics), Associate Professor *Miśkiewicz Radosław* (Польша); dr hab., Profesor *Nowak Dariusz* (Польша); Prof. Ing., PhD. *Sipko Juraj* (Словакия).

Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение : научный специализированный журнал / редкол. : О. А. Шевчук (глав. ред.) и др. – Ирпень : Университет государственной фискальной службы Украины, 2020. – Выпуск 4. – 222 с.

Издание вмещает научные статьи, посвященные актуальным проблемам экономики.

Научный журнал основан с целью опубликования результатов научных исследований по вопросам теории и практики финансов, бухгалтерского учета, налогообложения и других направлений экономической науки.

Для научных работников, преподавателей, аспирантов, студентов и всех, кто интересуется научными исследованиями в сфере экономики.

Размещен на открытой информационной платформе OJS Университета государственной фискальной службы Украины.

Научным статьям, опубликованным в журнале, присваивается индекс DOI (Digital Object Identifier) – идентификатор цифрового объекта.

Журнал размещен в профильных международных наукометрических базах данных, репозитариях и поисковых системах: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), НБУВ.

Редакция журнала ведет систематическую работу по включению научного издания в международные электронные библиотеки, каталоги и наукометрические базы данных с целью вхождения в мировое научное информационное пространство, повышения рейтинга журнала и индексов цитирования его авторов. Сейчас редколлегия проводит работу по вхождению журнала в Scopus и Web of Science.

Адрес редакции:
ул. Университетская, 31
г. Ирпень, Киевская обл., 08201, Украина
E-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Во время ссылки на материалы научного журнала «Экономический вестник. Серия: финансы, учет, налогообложение» нужно использовать транслитерируемое название «Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia» или «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation».

© Университет государственной фискальной службы Украины, 2020

UNIVERSITY OF THE STATE FISCAL SERVICE OF UKRAINE

ECONOMIC HERALD

SERIES: FINANCE, ACCOUNTING, TAXATION

The Scientific Professional Journal

Release 4

Irpin ● USFSU ● 2020

ISSN 2617-5932
UDC 330(05)

Founder, publisher and manufacturer: University of the State Fiscal Service of Ukraine
The scientifi c journal was founded in 2017. The journal is the successor of the journal Scientific Bulletin of the National University of State Tax Service of Ukraine (Economics, Law)
Continued edition (released with the accumulation of material)
Language of publication: Ukrainian, Russian, English
The certificate of state registration of the print mass media: KB 22277-12177 P, 02.08.2016
Recommended for printing and Internet distribution by the decision of the Academic Council of University of the SFS of Ukraine (Protocol № 1, 21.01.2020)
The journal is licensed as academic, professional journal (category B) in all economic sciences (Decree of Ministry of Education and Science of Ukraine: № 1301, issued 15.10.2019)

Editorial Board: Dr. of Economics, Professor *Oleg Shevchuk* (Editor-in-chief); Dr. of Economics, Professor *Svitlana Onyshko* (deputy Ed.); Dr. of Economics, Professor, *Nataliia Matseliukh* (deputy Ed.); Ph.D. in Economics, *Nataliia Druzhynska* (resp. secr.); Dr. of Economics, Professor *Volodymyr Andruschchenko*; Dr. of Economics, Professor, *Yanina Belinska*; Dr. of Economics, Professor *Olena Bereslavska*; Dr. of Economics, Associate Professor *Iryna Boiarko*; Dr. of Economics, Professor *Vasily Zalizko*; Dr. of Economics, Professor *Valerij Ilin*; Dr. of Economics, Professor *Lidiia Karpenko*; Dr. of Economics, Professor *Yuliia Kovalenko*; Ph.D. in Economics, Associate Professor *Tetiana Koliada*; Dr. of Economics, Associate Professor *Volodymyr Kraevsky*; Dr. of Economics, Professor *Andrii Lisovyi*; Ph.D. in Economics, Associate professor *Valentyna Martynenko*; Dr. of Economics, Professor *Anna Oleshko*; Dr. of Economics, Professor *Volodymyr Osmiatchenko*; Dr. of Economics, Professor *Yurii Pasichnyk*; Dr. of Economics, Professor *Pavlo Pashko*; Dr. of Economics, Professor *Vitalii Pylypiv*; Dr. of Economics, Professor *Serhii Rippa*; Dr. of Economics, Associate Professor *Nadiia Stezhko*; Dr. of Economics, Professor *Nataliia Tkachenko*; Dr. of Economics, Professor *Kostiantyn Shvabii*; Ph.D., Associate Professor *Dźwigoł-Barosz Mariola* (Poland); PhD., Assistant Professor *Góral Justyna* (Poland); Dr.h.c. prof. mpx.h.c. prof. Ing. PhD. *Gozora Vladimír* (Slovakia); Ph.D. (Economics), Associate Professor *Miśkiewicz Radosław* (Poland); Dr/ hab., Profesor *Nowak Dariusz* (Poland); Prof. Ing., PhD. *Sipko Juraj* (Slovakia).

Economic herald. Series: finance, accounting, taxation : the Scientific Professional Journal / Editorial Board : O. A. Shevchuk (Editor-in-chief) and others. – Irpin : University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020. – Release 4. – 222 p.

The publication contains scientific articles, devoted to actual problems of the economy.

The scientific journal was founded to publish the results of scientific research on the theory and practice of finance, accounting, taxation and other areas of economic science.

For researchers, lecturers, graduate students, students and everyone interested in research in the field of economics.

The scientific journal is located on the open information platform OJS of the University of the State Fiscal Service of Ukraine

DOI (digital object identifier) – the scientific articles are assigned digital object identifier.

The journal is published in international scientometric databases, repositories and search engines: Index Copernicus, Crossref, Google Scholar, International Institute of Organized Research (I2OR), International Scientific Indexing (ISI), Advanced Science Index (ASI), Bielefeld Academic Search Engine (BASE), Open Ukrainian Citation Index (OUCI), Vernadsky National Library of Ukraine.

The editorial board conducts systematic work on integration of the scientific publications in international electronic libraries, catalogs and scientometric databases in order to enter the world scientific information space, increase the rating of the journal and the citation indices of its authors. The editorial board working on the inclusion of the scientific journal in Scopus and Web of Science.

Address of the editorial board:
31, Universitetskaya str., Irpin, Kyiv region, Ukraine, 08201
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

During the reference to the materials of the scientific journal «Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation» you need to use the transliterated title «Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia».

© University of the State Fiscal Service of Ukraine, 2020

ЗМІСТ

Биховченко В. П.
Управління видатками державного бюджету України....13

Гордієнко Л. А.
Зарубіжний досвід фінансування соціальних
програм та особливості його впровадження в Україні....25

Ізмайлов Я. О., Осмятченко В. О., Панура Ю. В.
Вплив економічної свідомості та культури громадян
на формування податкової культури суспільства....34

Клименко Д. Б.
Фінансові інклюзії у банківській практиці....43

Коваленко Ю. М., Коваленко І. І.
Еволюційні тренди в системі інвестиційних
і пенсійних фондів в Україні....53

Кушніренко О. М., Гахович Н. Г.
Вплив технологій Індустрії 4.0
на структурні трансформації в економіці....63

Лаговський В. В., Долінський Л. Б., Корчинський В. В.
Особливості кредитно-інвестиційної діяльності
на фінансовому ринку України....74

Лантух К. О.
Бюджетне фінансування видатків на охорону здоров'я:
сучасний стан та тенденції розвитку....88

Лісовська О. О.
Теоретичні засади функціонування моделей
фінансування системи охорони здоров'я....96

Мартиненко В. В.
Оцінка впливу структури бюджетних видатків
на економічне зростання в Україні....104

Мацелюх Н. П.
Податкова реформа як спосіб трансформації
парадигми податкової діяльності держави....115

Мацук З. А.
ІТ-послуга як економічна категорія....127

Мельник О. В.
Ціннісні аспекти економічного зростання підприємств....136

Метелиця В. М., Роздимаха І. М.
Концептуальні засади сертифікації бухгалтерів агросектору....144

Онишко С. В., Дем'янчук О. І.
Стан та особливості інноватизації методів планування
в Україні на місцевому рівні....155

Параниця Н. В., Буличов О. С., Охмак О. М.
Оцінка фінансової стійкості підприємства
на основі імітаційної моделі.....166

Половинець Д. В.
Особливості обліку тимчасових будівель
та споруд у будівництві.....175

Рябчук О. Г., Гожуловський С. С.
Особливості розвитку людського капіталу
як основного фактора зростання економіки України.....182

Сторожук Т. М., Дружинська Н. С.
Готова продукція лісогосподарської діяльності, її форми та види.....193

Томчук Ю. Ю.
Методика обліку нарахувань та виплат військовослужбовцям.....204

Шевчук О. А., Шевчук О. В.
Актуалізація форм митного контролю.....212

СОДЕРЖАНИЕ

Быховченко В. П.
Управление расходами государственного бюджета Украины.....13

Гордиенко Л. А.
Зарубежный опыт финансирования социальных программ
и особенности его внедрения в Украине.....25

Измайлов Я. А., Осмятченко В. А., Панура Ю. В.
Влияние экономического сознания и культуры граждан
на формирование налоговой культуры общества.....34

Клименко Д. Б.
Финансовые инклюзии в банковской практике.....43

Коваленко Ю. М., Коваленко И. И.
Эволюционные тренды в системе инвестиционных
и пенсионных фондов в Украине.....53

Кушниренко О. Н., Гахович Н. Г.
Влияние технологий Индустрии 4.0 на структурные
трансформации в экономике.....63

Лаговський В. В., Долинский Л. Б., Корчинский В. В.
Особенности кредитно-инвестиционной деятельности
на финансовом рынке Украины.....74

Лантух К. О.
Бюджетное финансирование расходов на здравоохранение:
современное состояние и тенденции развития.....88

Лисовская О. О.
Теоретические основы функционирования моделей
финансирования системы здравоохранения.....96

Мартыненко В. В.
Оценка влияния структуры бюджетных расходов
на экономический рост в Украине.....104

Мацелюх Н. П.
Налоговая реформа как способ трансформации парадигмы
налоговой деяльности государства.....115

Мацук З. А.
IT-услуга как экономическая категория.....127

Мельник О. В.
Ценностные аспекты экономического роста компаний.....136

Метелица В. М., Роздымаха И. Н.
Концептуальные основы сертификации бухгалтеров агросектора.....144

Онышко С. В., Демьянчук О. И.
Состояние и особенности инноватизации методов планирования
в Украине на местном уровне.....155

Параниця Н. В., Булычов А. С., Охмак А. М.
Оценка финансовой устойчивости предприятия
на основе имитационной модели.....166

Половинец Д. В.
Особенности учета временных зданий
и сооружений в строительстве.....175

Рябчук О. Г., Гожуловский С. С.
Особенности развития человеческого капитала
как основного фактора роста економики Украины.....182

Сторожук Т. Н., Дружинская Н. С.
Готовая продукция лесохозяйственной деятельности, ее формы и виды.....193

Томчук Ю. Ю.
Методика учета начислений и выплат военнослужащим.....204

Шевчук О. А., Шевчук О. В.
Актуализация форм таможенного контроля.....212

CONTENTS

Bykhovchenko V. P.
Expenditure management of the state budget of Ukraine....13

Gordienko L. A.
Foreign experience in financing social programs and the features of its implementation in Ukraine....25

Izmaylov Y. A., Osmyatchenko V. O., Panura Iu. V.
The impact of economic consciousness and culture of citizens on the formation of tax culture of the society....34

Klymenko D. B.
Financial inclusions in banking practice....43

Kovalenko Yu. M., Kovalenko I. I.
Evolutionary trends in the system of investment and pension funds in Ukraine....53

Kushnirenko O. M., Gakhovich N. G.
The impact of Industry 4.0 technologies on structural transformation in the economy....63

Lagovskyi V. V., Dolinskyi L. B., Korchynskyi V. V.
Credit-investment activities features in the financial market of Ukraine....74

Lantukh K. O.
Budgetary financing of health expenditure: the current situation and development trends....88

Lisovska O. O.
Theoretical basics of financial models for the health care system....96

Martynenko V. V.
Assessment of the impact of the structure of budget expenditures on economic growth in Ukraine....104

Matseliukh N. P.
Tax reform as a method way of the state tax paradigm transformation....115

Matsuk Z. A.
IT services as economic category....127

Melnyk O. V.
Valuable aspects of economic growth of enterprises....136

Metelytsya V. M., Rozdymakha I. M.
Conceptual foundations of agro sector accounting certification....144

Onyshko S. V., Demianchuk O. I.
State and features of innovations of planning methods at the local level in Ukraine....155

Paranytsia N. V., Bulychov O. S., Okhmak O. M.
Assessment of financial stability of the enterprise based on the imitation model....166

Polovynets D. V.
Peculiarities of accounting of temporary buildings
and construction in construction.....175

Riabchuk O. G., Gozhulovskiy S. S.
Specifics human capital development as the main factor
grouth of Ukraine's economy.....182

Storozhuk T. M., Druzhynska N. S.
Finished production of forestry activities, its forms and types.....193

Tomchuk Yu.
Method of account of extra charges and payments to the servicemen.....204

Shevchuk O. A., Shevchuk O. V.
Actualization of customs control forms.....212

УДК 336.5.001.26
JEL G28
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.13-24

В. П. Биховченко,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: vkrot@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-7225-4646

УПРАВЛІННЯ ВИДАТКАМИ ДЕРЖАВНОГО БЮДЖЕТУ УКРАЇНИ

У статті досліджено сутність управління видатками державного бюджету. Видатки державного бюджету відіграють стратегічно важливе значення в політиці держави. Сьогодні в Україні існує проблема неефективного використання бюджетних коштів. Враховуючи нестабільні внутрішні та складні зовнішні геополітичні умови, в яких перебуває країна, ефективне управління використанням бюджетних коштів є пріоритетним завдання для уряду. У статті здійснено аналіз обсягу та структури видаткової частини державного бюджету у розрізі за функціональною класифікацією видатків і кредитування бюджету та за економічною класифікацією видатків бюджету. Проаналізовано динаміку основних статей видатків бюджету. Виокремлено ряд основних проблем, які перешкоджають здійсненню ефективного управління видатками державного бюджету.

Ключові слова: *державний бюджет, видатки державного бюджету, управління видатками державного бюджету, аналіз видаткової частини державного бюджету, функціональна класифікація видатків та кредитування бюджету, економічна класифікація видатків бюджету.*

В. П. Быховченко. Управление расходами государственного бюджета Украины

В статье исследована сущность управления расходами государственного бюджета. Расходы государственного бюджета играют стратегически важное значение в политике государства. Сегодня в Украине существует проблема неэффективного использования бюджетных средств. Учитывая нестабильные внутренние и сложные внешние геополитические условия, в которых находится страна, эффективное управление использованием бюджетных средств является приоритетной задачей для правительства. В статье осуществлен анализ объема и структуры расходной части государственного бюджета в разрезе по функциональной классификации расходов и кредитования бюджета и по экономической классификации расходов бюджета. Проанализирована динамика основных статей расходов бюджета. Выделены ряд основных проблем, препятствующих осуществлению эффективного управления расходами государственного бюджета.

Ключевые слова: *государственный бюджет, расходы государственного бюджета, управление расходами государственного бюджета, анализ расходной части государственного бюджета, функциональная классификация расходов и кредитования бюджета, экономическая классификация расходов бюджета.*

© Биховченко В. П., 2020

Метою статті є узагальнення теоретичних засад щодо сутності управління видатковою частиною державного бюджету, аналіз основних показників видатків державного бюджету та розробка пропозицій щодо оптимізації управління бюджетними видатками.

Постановка проблеми. На сучасному етапі розвитку України все більш важливішого значення набуває забезпечення стійкого економічного розвитку та створення умов для належного позиціювання держави на фінансово-економічній, а також політичній міжнародній арені. Тенденції останніх років дозволяють стверджувати, що рівень ефективності бюджетної політики залежить не лише від обсягу доходів бюджетної системи, а основним чином визначається принципами та напрямами бюджетного фінансування. Зокрема, соціальний захист переважаючої частини населення, в першу чергу, залежить від раціональності та ефективності видатків бюджету України, а також рівня їхньої збалансованості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цій проблемі присвятили свої праці провідні вітчизняні та зарубіжні науковці. Серед вагомих наукових досліджень зарубіжних учених у сфері управління бюджетними видатками доцільно назвати праці А. Вагнера, Дж. Делона, Л. Саммерса, Дж. Стігліца, В. Танзі. У працях вітчизняних учених цю проблему порушують О. Василик, Т. Коляда, Т. Крикун, А. Мярковський, І. Лук'яненко, І. Луніна, А. Павелко, О. Самошкіна, В. Федосова, І. Чугунова, С. Юрія та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вагоме місце в економічному та соціальному розвитку кожної країни належить саме проблемам бюджету й ефективності управління бюджетними коштами, адже бюджет належить до тієї сфери суспільного життя, що безпосередньо стосується інтересів усіх членів суспільства. У бюджеті будь-якої країни відображаються важливі економічні, політичні та соціальні проблеми держави та, зокрема, кожної людини.

Видатки державного бюджету відіграють одну з вагомих ролей у розвитку держави і суспільства. Вони є підґрунтям для забезпечення економічних, адміністративних, соціальних, культурних та інших програм, збільшення обсягів кредитування юридичних і фізичних осіб, створення загальних умов розвитку ринкових відносин, розвитку міжнародних відносин та інших важливих напрямів діяльності. Основні визначення щодо проблематики державних видатків наведенні в таблиці 1.

Формами управління видатковою частиною бюджету є різноманітні прояви та види здійснення діяльності уповноважених суб'єктів управління бюджету за видатками на різних стадіях бюджетного процесу. Форми управління видатковою частиною бюджету доцільно умовно розподілили на чотири групи (рис. 1).

Однією з найбільш поширених форм організації виконання видаткової частини бюджету в органах державного управління, а також у різноманітних установах та організаціях є організаційна форма. Це пояснюється тим, що організаційні дії здійснюються як усередині органу управління, так і поза ним. Економічна класифікація видатків бюджету застосовується для розмежування видатків бюджетних установ та одержувачів бюджетних коштів за економічними характеристиками з чітким розподілом за їхніми предметними ознаками (заробітна плата, усі види господарської діяльності, нарахування, виплати (трансферти) населенню тощо). За економічною класифікацією видатки бюджету поділяються на капітальні та поточні.

Таблиця 1

Визначення основних понять проблематики державних видатків

Термін	Пояснення
Державні видатки	«це грошові відносини, які виникають на кінцевій стадії розподільчого процесу у зв'язку з використанням фондів фінансових ресурсів суб'єктів економічних відносин з метою фінансування основних витрат розширеного відтворення та задоволення інших потреб»
Видатки бюджету	«це кошти, спрямовані на здійснення програм та заходів, передбачених відповідним бюджетом»
Видатки загального фонду	«фінансуються за рахунок доходів загального фонду бюджету та не мають конкретних (закріплених) джерел фінансування»
Видатки спеціального фонду	«фінансують за рахунок цільових фондів, які виділені під конкретну ціль»
Цільове спрямування коштів	«означає, що державні видатки здійснюються виключно за цільовим призначенням відповідно до напрямів витрачання, передбачених у бюджеті»
Фінансування бюджетних видатків	«це врегульоване нормами права виділення коштів з відповідних бюджетів для забезпечення виконання завдань і функцій органів державної влади й місцевого самоврядування з метою задоволення потреб держави, що здійснюється на відповідних принципах»;
Субвенції	«міжбюджетні трансферти для використання з певною метою в порядку, визначеному тим органом, який ухвалив рішення про надання субвенції»
Дотація вирівнювання	«міжбюджетний трансферт на вирівнювання дохідної спроможності бюджету, який його отримує»
Захищені видатки бюджету	«це видатки загального фонду бюджету, обсяг яких не може змінюватися під час здійснення скорочення затверджених бюджетних призначень»
Таємні видатки	«це видатки, передбачені на діяльність органів державної влади в інтересах національної безпеки»

Джерело: складено автором на основі [1–5].

Варто зазначити, що до витрат бюджету належать видатки бюджету, погашення боргу та розміщення бюджетних коштів на депозитах, надання кредитів з бюджету, придбання цінних паперів. Для того щоб реалізувати політику управління видатками державного бюджету, необхідно виокремити його основні складові. Враховуючи теоретичні основи функцій науки про управління і складові бюджетного менеджменту, доцільно поділити їх на дві групи: за стадіями бюджетного процесу та за змістом бюджетної роботи.

Розподіл основних складових управління видатками бюджету на дві групи дає змогу краще зрозуміти сутність цього процесу. Відповідно, складові, які виокремлюються за стадіями бюджетного механізму, зображають сукупність організаційно-технічних заходів, які відбуваються на кожній стадії, а складові другої групи – це інструменти, методи, а також прийоми, які використовують під час бюджетного процесу на всіх його стадіях.

Система управління видатками бюджету складається з двох основних взаємопов'язаних елементів: об'єкта та суб'єкта. У цьому випадку об'єктом виступають безпосередньо видатки бюджету, а суб'єктом системи управління є сукупність відповідних органів управління видатками бюджету, які умовно можна об'єднати в три групи (рис. 2).

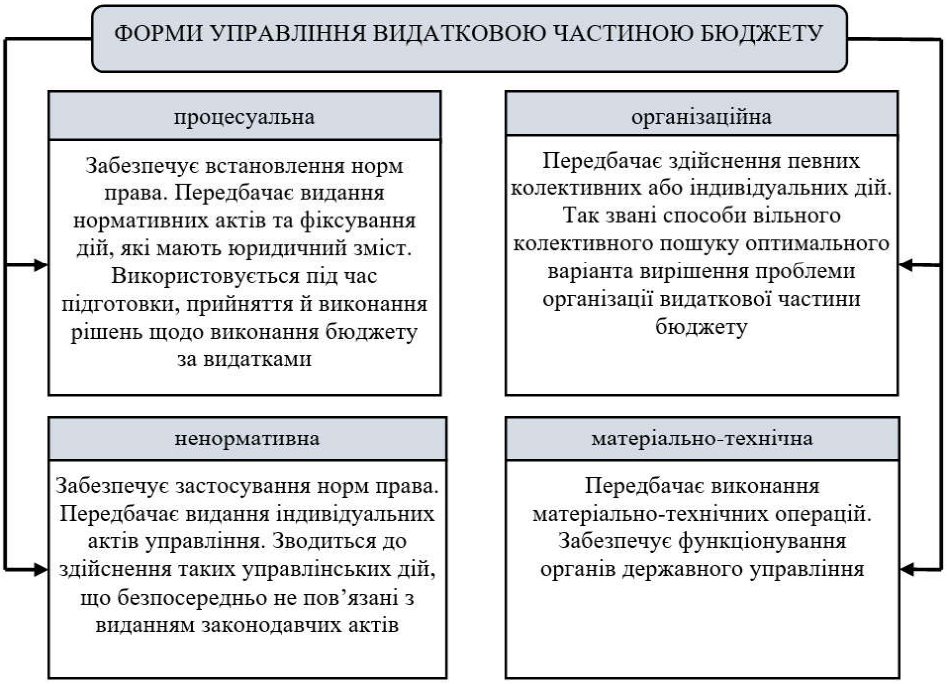

Рис. 1. Форми управління видатками бюджету

Джерело: складено автором на основі [5].

У процесі розкриття сутності видатків необхідно виходити з позицій, що бюджетні видатки мають певний економічний зміст, що обумовлений суспільним способом виробництва, функціями та природою держави, а також відіграють вирішальну роль у задоволенні потреб соціально-економічного розвитку країни.

Видатки бюджету спрямовують на виконання країною своїх функцій, а також на розвиток держави. Для глибшого розуміння проблематики функціонування та управління видатками державного бюджету необхідно розглянути динаміку основних бюджетних показників. Відповідно, у таблиці 2 подано показники Державного бюджету України за період 2008–2018 роки.

Відповідно до показників таблиці 2 можемо спостерігати постійний дефіцит бюджету впродовж досліджуваного періоду, який є на рівні 1,32–4,98 %. Найбільше значення дефіциту бюджету спостерігається в період найбільшої економічної та геополітичної внутрішньодержавної нестабільності.

З метою більш глибокого вивчення проблематики видатків з державного бюджету доцільно здійснити оцінку загальних показників видаткової частини бюджету, а також розглянути статті видатків у розрізі функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету, а також економічної класифікації бюджету. Відповідно, проведемо аналіз основних показників видаткової частини державного бюджету України (табл. 3).

Рис. 2. Суб'єкти системи управління видатками державного бюджету

Джерело: складено автором на основі [1, 5].

Таблиця 2

Показники Державного бюджету України з 2008 до 2018 рр.

Рік	Доходи		Видатки		Кредитування		Дефіцит	
	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	млн грн	% ВВП	бюдж. дефіцит	% ВВП
2008	231 686,3	24.44	241 454,5	25.47	2 732,5	0.29	–12 500,7	–1.32
2009	209 700,3	22.96	242 437,2	26.54	2 780,3	0.30	–35 517,2	–3.89
2010	240 615,2	22.23	303 588,7	28.04	1 292,0	0.12	–64 265,5	–5.94
2011	314 616,9	23.90	333 459,5	25.33	4 715,0	0.36	–23 557,6	–1.79
2012	346 054,0	24.56	395 681,5	28.08	3 817,7	0.27	–53 445,2	–3.79
2013	339 180,3	23.31	403 403,2	27.73	484,7	0.03	–64 707,6	–4.45
2014	357 084,2	22.79	430 217,8	27.46	4 919,3	0.31	–78 052,8	–4.98
2015	534 694,8	27.01	576 911,4	29.14	2 950,9	0.15	–45 167,5	–2.28
2016	616 274,8	25.86	684 743,4	28.73	1 661,6	0.07	–70 130,2	–2.94
2017	793 265,0	26.59	839 243,7	28.13	1 870,9	0.06	–47 849,6	–1.60
2018	928 108,3	26.08	985 842,0	27.70	1 514,3	0.04	–59 247,9	–1.66

Джерело: складено автором на основі [6].

Таблиця 3

Динаміка видатків державного бюджету України за 2013–2018 рр.

Показник	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Видатки державного бюджету (без урахування міжбюджетних трансфертів), млрд грн	287,6	299,6	402,9	489,5	566,9	686,9
Темп зростання видатків державного бюджету, %	–	4,17	34,48	21,49	15,81	21,17
Міжбюджетні трансферти, млрд грн	115,9	130,6	174,0	195,4	272,6	299,0
Частка міжбюджетних трансфертів у загальній структурі видатків, %	28,7	30,4	30,2	28,5	32,5	30,3
Темп зростання міжбюджетних трансфертів, %	–	12,7	33,2	12,3	39,5	9,7
Усього видатків	403,5	430,2	576,9	684,9	839,5	985,9

Джерело: складено автором на основі [7].

Відповідно до таблиці 3 спостерігаємо, що обсяг видатків державного бюджету України коливається в межах від 299,6 до майже 686,9 млрд грн за 6 років. Починаючи з 2013 року, обсяг видатків бюджету держави має чітку тенденцію до нерівномірного, поступового збільшення. Найбільше зростання за досліджуваний період спостерігається 2015 року. Обсяг видатків цього року збільшився на 34,5 %, або 103,3 млрд грн, порівняно з попереднім роком. Середній темп зростання становить 15,6 %. Загалом з 2013 року, в якому зафіксовані найменші показники, до 2018 року обсяг видатків державного бюджету зріс на 138,8 %.

Наступною доцільно розглянути структуру видаткової частини бюджету в розрізі функціональної класифікації видатків та кредитування бюджету (табл. 4).

Таблиця 4

Оцінка видаткової частини державного бюджету за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету

Видатки державного бюджету (млн грн)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції	44 010,7	50 101,1	65 825,8	103 116,7	118 049,3	142 492,7	162 958,1
Оборона	14 485,7	14 843,0	27 363,4	52 005,2	59 350,8	74 346,2	97 024,1
Громадський порядок, безпека та судова влада	36 469,8	39 190,9	44 619,0	54 643,4	71 670,4	87 850,5	116 875,9
Економічна діяльність	49 396,0	41 299,2	34 410,7	37 135,4	31 422,3	47 000,1	63 600,9
Охорона навколишнього природного середовища	4 135,4	4 595,0	2 597,0	4 053,0	4 771,6	4 739,9	5 241,2
Житлово-комунальне господарство	379,6	96,9	111,5	21,5	12,5	16,9	296,9
Охорона здоров'я	11 358,5	12 879,3	10 580,8	11 450,4	12 464,6	16 729,4	22 618,0
Духовний та фізичний розвиток	5 488,5	5 111,9	4 872,4	6 619,2	4 958,9	7 898,1	10 107,1
Освіта	30 243,2	30 943,1	28 677,9	30 185,7	34 826,5	41 297,3	44 324,3
Соціальний захист та соціальне забезпечення	75 254,4	88 547,3	80 558,2	103 700,9	151 961,5	144 478,9	163 865,6
Разом видатків (без урахування міжбюджетних трансфертів)	271 221,9	287 607,7	299 616,8	402 931,4	489 488,5	566 850,1	686 912,1
Офіційні трансферти	124 459,6	115 848,3	130 600,9	173 980,0	195 395,3	272 602,9	298 939,7
Усього видатків	395 681,5	403 456,1	430 217,8	576 911,4	684 883,7	839 453,0	985 851,8

Джерело: складено автором на основі [7].

Відповідно до показників у таблиці 4 спостерігаємо, що за функціональною класифікацією видатків бюджету за 2018 рік найбільшу частку становлять такі видатки:

– видатки на міжбюджетні трансферти (30,3 %, або 298,9 млрд грн);

– соціальний захист та соціальне забезпечення (16,6 %, або 163,9 млрд грн);

– обслуговування боргу (11,7 %, або 115,4 млрд грн);

– громадський порядок, безпека і судова влада (11,9 %, або 116,9 млрд грн).

У видатковій частині бюджету основну частку мають соціальний захист і соціальне забезпечення, громадський порядок, безпека та судова влада, оборона та загальнодержавні витрати. Порівняно з 2017 р. 2018 року проведено видатків з державного бюджету більше на 126,6 млрд грн, або на 16,7 %; видатки спеціального фонду проведено у сумі 101,7 млрд грн, або 79,3 % річних планових призначень. Порівняно з 2017 р. проведено видатків з державного бюджету більше на 19,7 млрд грн, або на 24,1 %. З метою покращення оцінки видаткової частини бюджету доцільно розглянути структуру видатків держбюджету за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету у відносних показниках (табл. 5).

Таблиця 5

Структура видатків держбюджету за функціональною класифікацією видатків та кредитування бюджету

Видатки державного бюджету	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Загальнодержавні функції, %	12,20	21,97	25,59	24,12	25,14	23,72
Оборона, %	2,93	9,13	12,91	12,13	13,12	14,12
Громадський порядок, безпека та суд. влада, %	7,79	14,89	13,56	14,64	15,50	17,01
Економічна діяльність, %	10,03	11,48	9,22	6,42	8,29	9,26
Охорона навколишнього природного середовища, %	1,11	0,87	1,01	0,97	0,84	0,76
Житлово-комунальне господарство, %	1,52	0,04	0,01	0,003	0,003	0,04
Охорона здоров'я, %	12,17	3,53	2,84	2,55	2,95	3,29
Духовний та фізичний розвиток, %	2,70	1,63	1,64	1,01	1,39	1,47
Освіта, %	20,86	9,57	7,49	7,11	7,29	6,45
Соціальний захист та соціальне забезпечення, %	28,68	26,89	25,74	31,04	25,49	23,86
Усього, %	100	100	100	100	100	100

Джерело: складено автором на основі [7].

Спираючись на дані таблиці 5, можемо зробити висновок, що за останні роки значно зросла частка витрат на загальнодержавні функції (з 12,2 % 2013 р. до 23,72 % 2018 р.). Різке збільшення видатків на загальнодержавні функції зумовлено зростанням витрат, зокрема, на проведення виборів та референдумів, а також на обслуговування державного боргу.

Варто зазначити, що в 4,8 раза зросли витрати на оборону держави. Зростання цієї статті видатків є необхідним кроком для України в контексті нинішньої політичної ситуації та загрози цілісності України.

Водночас спостерігаємо зменшення частки державних видатків на освіту та охорону здоров'я, що можна пояснити переданням фінансування закладів освіти і закладів охорони здоров'я на утримання місцевими бюджетами. Варто зазначити, що ці сфери є значно недофінансованими в нашій країні. Серед усіх видатків найбільшу частку займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (25–31 %).

Починаючи з 2018 року, бюджетні видатки на охорону здоров'я зменшилися порівняно з попередніми періодами, однак більше фінансове навантаження на медицину спостерігається у місцевих бюджетах. Це можна пояснити з проведенням реформи бюджетної децентралізації, яка передбачає зосередження фінансових ресурсів і автономію прийняття рішень стосовно бюджетних ресурсів на місцях. Відповідно, зменшення видатків з державного бюджету на освіту також спричинене в основному реформою децентралізації – навчальні заклади середньої та дошкільної освіти перебувають на утриманні місцевих бюджетів.

Надзвичайно малими є видатки держави на фінансування житлово-комунального господарства, охорону навколишнього природного середовища та духовний і фізичний розвиток.

Варто зазначити, що причинами зменшення витрат на житлово-комунальне господарство є реформа бюджетної децентралізації, відповідно до якої 2015 року ця галузь була передана на утримання місцевих бюджетів, що знизило видатки державного бюджету. Крім того, додатковою причиною зменшення витрат на ЖКГ є перехід значної кількості домогосподарств в обслуговування об'єднаннями співвласників багатоквартирних будинків (ОСББ). Далі варто проаналізувати структуру видаткової частини бюджету за економічною класифікацією (табл. 6).

Таблиця 6

Склад видатків державного бюджету за економічною класифікацією

Видатки державного бюджету (млн грн)	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018
Поточні видатки	366 180,3	385 611,8	422 818,2	559 429,4	658 248,6	798 597,7	916 046,3
Оплата праці і нарахування на заробітну плату	59 774,3	64 313,7	69 283,8	79 854,6	105 351,4	134 779,9	171 258,5
Використання товарів і послуг	64 221,0	61 325,8	65 431,6	87 324,1	95 827,7	122 111,9	157 552,4
Обслуговування боргових зобов'язань	25 753,3	34 409,3	51 018,2	86 808,4	97 374,5	111 480,2	116 297,3
Поточні трансферти	140 722,3	132 826,8	146 816,7	183 093,6	199 606,4	274 740,7	297 695,2
Соціальне забезпечення	74 283,5	88 404,2	81 492,0	104 051,7	153 282,5	148 982,1	166 624,8
Інші поточні видатки	1 425,80	4 332,1	8 775,9	18 297,0	6 806,1	6 503,1	6 618,2
Капітальні видатки	29 501,2	17 844,2	7 399,6	17 482,0	26 635,1	40 855,3	69 805,5
Придбання основного капіталу	9 528,1	7 124,5	4 579,6	11 619,8	15 044,4	18 532,7	32 673,2
Капітальні трансферти	19 973,2	10 719,7	2 820,0	5 862,2	11 590,7	22 322,6	37 132,3
Усього видатків	395 681,5	403 456,1	430 217,8	576 911,4	684 883,7	839 453,0	985 851,8

Джерело: складено автором на основі [7].

У структурі видатків державного бюджету за економічною класифікацією доцільно окремо виділити структуру видатків за 2018 рік. Відповідно, 2018 року найбільші

частки припадають на міжбюджетні трансферти, зокрема найбільша частка припадає на статті видатків «Поточні трансферти органам державного управління інших рівнів», а також «Капітальні трансферти органам державного управління інших рівнів», загалом міжбюджетні трансферти, відповідно до економічної класифікації видатків бюджету, займають у цій структурі 30,3 % і становлять 298,9 млрд грн. Далі варто зазначити статтю видатків на соціальне забезпечення, зокрема тут треба звернути увагу на такі видатки у цій сфері, як «Виплата пенсій і допомоги», «Стипендії» та «Інші виплати населенню». У загальній структурі ці видатки мають 16,9 % і становлять 166,6 млрд грн.

Видатки на нарахування на заробітну плату і на оплату праці займають 17,4 % і становлять 171,3 млрд грн. Пріоритетне значення у видатковій частині бюджету належить видаткам на обслуговування боргу, основні статті витрат у цій сфері становлять «Обслуговування внутрішніх боргових зобов'язань» та «Обслуговування зовнішніх боргових зобов'язань», у загальній структурі видатків, відповідно до економічної класифікації бюджету, видатки на обслуговування державного боргу займають 11,8 % і становлять 116,3 млрд грн. Доцільно зазначити, що у загальній структурі видатків за досліджуваний період (2012–2018 рр.) негативний вплив на збільшення державних видатків має зростання боргового навантаження на бюджет. А враховуючи, що з 2019 року Україна почала виплачувати частину зовнішнього боргу, проблематика оптимізації управління бюджетними видатками набуває більшого пріоритету.

В Україні питанням оптимізації бюджетних видатків приділяється значна увага. Відповідно до завдань, які закріплено Розпорядженням КМУ щодо питань оптимізації видатків бюджету, зокрема в секторі бюджетних програм, планується скорочення кількості бюджетних програм. Їхня оптимізація може бути здійснена шляхом повного їхнього виключення або об'єднання. Програми можуть об'єднуватися за галузевим принципом шляхом передачі іншим основним розпорядникам коштів згідно з функціями, які вони виконують [8].

Досліджуючи проблему оптимізації управління видатками, необхідно з'ясувати проблематику, що окреслює причини неефективного управління видатками бюджету. На основі проведеного аналізу можемо зробити висновок, що рішення про напрям, обсяг та структуру видатків бюджету приймається на основі політичних поглядів, а не об'єктивної соціально-економічної оцінки. Переваги політичних рішень над рішеннями економічного характеру призводять до необґрунтованого збільшення бюджетних програм. Лобіюючи свої інтереси, політичні сили сприяють розпорошенню бюджетних видатків. З іншого боку, представники виконавчої влади також мають дієвий вплив на розподіл видатків бюджету. Досить часто доступність до інформаційних ресурсів та масштабність рішень, які приймаються бюрократією, призводять до переваг у вирішенні ключових питань щодо структури, напрямів та обсягів використання бюджетних коштів. За такої практики виникнення політичного конфлікту інтересів є неминучим, і як наслідок, отримуємо неефективне використання бюджетних коштів, що спостерігається як на макро-, так і на мікрорівнях.

Важливою проблемою у здійсненні ефективного управління видатками є відсутність достатнього обсягу інформації для оцінки ефективності управління видатками бюджету. За умов, коли система контролю зосереджена на проблемах цільового використання коштів бюджету, а не на досягненні задекларованих у бюджетних програмах результатів,

унеможливлюється визначення адекватного обсягу бюджетного фінансування та зниження витрат діяльності.

Суттєво перешкоджає в здійсненні ефективного управління відсутність моніторингу ефективного результативного використання бюджетних коштів. Складність вимірювання ефективності діяльності розпорядників бюджетних коштів передбачає формування необхідної інформаційної бази для визначення певних оцінок, на основі яких проводиться аналіз ефективності управління бюджетними видатками. На практиці керівництво певної бюджетної установи незацікавлене в інформаційному забезпеченні щодо формування певного апарату контролю та оцінювання своєї діяльності. Як наслідок, виникає асиметрія інформації, що створює передумови для розвитку відносин між тим, хто виконує зобов'язання щодо їх використання, і тим, хто встановлює обсяг асигнувань [8–9]. Таке становище характеризує відому проблему «принципала – агента» (principal-agent problem), яка описується в теорії фірми. Сутність полягає в делегуванні повноважень, які передаються принципалом (стейкхолдером) агенту для управління певними об'єктами. Для стейкхолдерів одержання необхідної інформації може бути пов'язано з достатньо значними витратами, що може значно перевищувати вигоду від її отримання. Ієрархія публічної влади має на увазі, що виконавець може виконувати також функції принципала для нижчого рівня виконавців [10]. Прикладом є адміністративно-виконавча система. Для України така система реалізується через інститут виконавців бюджетних програм та розпорядників бюджетних коштів. За таких умов контролюючий суб'єкт невмотивований на здійснення якісного контролю.

Висновки. Отже, на основі проведеного аналізу видаткової частини державного бюджету можемо стверджувати, що сума видатків щорічно зростає. Зокрема, упродовж досліджуваного періоду значно зросла частка витрат на загальнодержавні функції (з 12,2 % 2013 р. до 23,72 % 2018 р.). Різке збільшення видатків на загальнодержавні функції зумовлено зростанням витрат, зокрема, на проведення виборів та референдумів, а також на обслуговування державного боргу. Серед усіх статей видатків найбільшу частку займають видатки на соціальний захист та соціальне забезпечення (25–31 %). Окремо варто зазначити, що в 4,8 раза зросли витрати на оборону держави. Зростання цієї статті видатків є необхідним кроком для України в контексті нинішньої політичної ситуації та загрози цілісності України. Водночас спостерігаємо зменшення частки державних видатків на освіту й охорону здоров'я, що можна пояснити переданням фінансування закладів освіти і закладів охорони здоров'я на утримання місцевими бюджетами. Доцільно зазначити, що ці сфери є значно недофінансованими в нашій країні. Відповідно до здійсненого аналізу можемо визначити, що в Україні управління видатками державного бюджету потребує оптимізації, адже присутні диспропорції в статтях бюджету, стратегічно важливі галузі для розвитку країні є недофінансованими, обсяги видатків зростають, але основною причиною цього є збільшення інфляції, активне зростання якої спостерігаємо впродовж останніх років. Одним з ключових напрямів оптимізації бюджетних видатків є вдосконалення державного управління бюджетними видатками, яке повинно, в першу чергу, базуватися на здійсненні державного контролю, моніторингу якості роботи виконавців бюджетних програм, слідкуванні за дотриманням бюджетного та податкового законодавства. Сьогодні існує нагальна потреба в розробленні механізму управління бюджетними коштами, в основу якого буде покладено принцип результативності. Під час побудови стратегії управління видатками державного бюджету важливо забезпечити аполітизацію в процесі прийняття рішень про використання бюджетних коштів, забезпечити пропорційність

темпів зростання дохідної та видаткової частин державного бюджету України, а також не допустити диспропорцій і невиправданого зростання видаткової частини державного бюджету, що, відповідно, призведе до дефіциту.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2456-17

2. Глущенко Ю. А. Бюджетний менеджмент як дієвий механізм державного управління та місцевого самоврядування. *Державне управління: теорія та практика.* 2013. № 2. С. 76–81.

3. Гусаревич Н. В. Державний бюджет в умовах трансформації економіки. *Економічний вісник університету.* 2014. Вип. 23(1). С. 192–196. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2014_23%281%29__36

4. Мельничук Н. Ю. Видатки Державного бюджету України: сутність та особливості управління. *Управління розвитком.* 2018. № 1. С. 42–49. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uproz_2018_1_9

5. Набока Т. С. Управління видатками бюджету та напрями його вдосконалення в Україні: дис. ... канд. ек. наук: 08.00.08. Київ, 2015. 349 с.

6. Биховченко В. П., Пічкур А. А. Виконання державного бюджету за видатками. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 20. С. 50–55.

7. Видатки держбюджету України. *МінфінМедіа. – 2019.* URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2019/

8. Мацедонська Н. Зарубіжний досвід управління бюджетним дефіцитом. *Глобальні і національні проблеми економіки.* 2015. Вип. 3. С. 732–735.

9. Б'юкенен Дж., Масгрейв М. Суспільні фінанси і суспільний вибір; пер. з англ. Київ: Вид. дім «Киево-Могилянська Академія», 2004. 176 с.

10. Пилипенко К. А., Баклицька М. Р. Особливості виконання доходів і видатків державного бюджету через органи Державної казначейської служби України. *Modern economics.* 2018. № 9. С. 73–78. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/modecon_2018_9_1

REFERENCES

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (2010). The Law of Ukraine «Budget Code of Ukraine vid 08.07.2010 № 2456-VI». URL: http://zakon0.rada.gov.ua

12. Hlushchenko Yu. A. (2013). «Budget management as an effective mechanism of public administration and local self-government». *Derzhavne upravlinnia: teoriia ta praktyka,* vol. 2, pp. 76–81.

13. Husarevych N. (2014). «State budget in the conditions of economic transformation». *Ekonomichnyy visnyk universytetu,* vol. 23, pp. 192–196.

14. Melnychuk N. (2018). «Expenditures of the State Budget of Ukraine: nature and features of management». *Upravlinnya rozvytkom,* vol. 1, pp. 42–49.

15. Naboka T. S. (2015). «Upravlinnia vydatkamy biudzhetu ta napriamky yoho vdoskonalennia v Ukraini»: Ph.D. Thesis, Vadim Hetman National Economic University of Kievб, Kyiv, Ukraine.

16. Byhovchenko, V. and Pichkur, A. (2019). «Execution of the state budget by expenditure». *Investytsiyi: praktyka ta dosvid,* vol. 20, pp. 50–55.

17. «Vydatky derzhbiudzhetu Ukrainy» (2019). MinfinMedia. URL: https://index.minfin.com.ua/ua/finance/budget/gov/expense/2019/

18. Macedonskaya, N. (2015). Foreign experience in managing budget deficits. *Global and national problems of the economy,* 3, 732–735 [in Ukrainian].

19. Buchanan, J., Masraf, G. Public Finance and public choice [transl. from English.] K. dim «Kyiv-Mohyla Academy», 2004. 176 s.

20. Pylypenko K. A. (2018). «Features of execution of revenues and expenditures of the state budget through bodies of the State Treasury Service of Ukraine». *Modern economics,* vol. 9, pp. 73–78.

Valentina Bykhovchenko, PhD in Economics, Associate professor, University State Fiscal Service of Ukraine

Expenditure management of the state budget of Ukraine

State budget expenditures are strategically important in government policy. Today in Ukraine there is a problem of inefficient use of budget funds. Given the volatile internal and complex external geopolitical conditions in which the country is located, effective management of budgetary resources is a priority for the government.

The purpose of the study is to investigate the essence of managing the expenditure part of the state budget.

In researching this problem, the following research methods were used in the article: analysis, evaluation, synthesis, abstraction, induction, description, deduction, and econometric methods.

The article examines the essence of managing the state budget expenditures. The volume and structure of the expenditures of the State Budget are broken down by functional classification of expenditures and crediting of the budget and economic classification of expenditures of the budget. The dynamics of the main items of budget expenditures are analyzed. The main indicators of the expenditures of the state budget in the context of general and special funds were evaluated. The indices of the budget expenditures for 2018 are separately considered in order to compare them with the general dynamics and to identify the general tendency in the process of managing the state budget expenditures. A number of major problems that impede the effective management of state budget expenditures have been identified.

It is argued that the imperfection of the organization of the budgeting process and the lack of criteria for assessing effectiveness of using budget resources leads to uncertainty in determining priority directions of their distribution, which influences the socio-economic development of Ukraine.

In order to optimize the processes of managing the expenditures of the state budget, it is necessary to ensure transparency of budget expenditures; rationally allocate budgetary resources based on economic and social factors rather than political views; Responsible measures should be applied to budget spending units that have used budget resources inefficiently. A number of major problems that impede the effective management of state budget expenditures have been identified.

Key words: *state budget, expenditures of the state budget, management of expenditures of the state budget, analysis of the expenditures of the state budget, functional classification of expenditures and crediting of the budget, economic classification of expenditures of the budget.*

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2020 року

УДК 336.7
JEL Classification: H75
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.25-33

Л. А. Гордієнко,
к.е.н., доцент,
ННЦ Інститут аграрної економіки
e-mail: lgordienko35@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-8979-8968

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД ФІНАНСУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ПРОГРАМ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЙОГО ВПРОВАДЖЕННЯ В УКРАЇНІ

У статті з'ясовано особливості реалізації соціальних програм в окремих зарубіжних країнах з акцентом на фінансове забезпечення. Визначено специфіку тлумачень окремих понять і термінів та їх застосування в Україні. Оцінено окремі соціальні програми, які спільно фінансуються вітчизняними державними структурами та міжнародними організаціями, зокрема ЮНЕСКО, ЮНІСЕФ. Узагальнено особливості фінансування соціальних програм у Франції, Ізраїлі. Запропоновано схему впровадження зарубіжного досвіду реалізації соціальних програм у реаліях України.

Ключові слова: *зарубіжний досвід, соціальні програми, класифікація послуг.*

Л. А. Гордиенко. Зарубежный опыт финансирования социальных программ и особенности его внедрения в Украине

В статье рассмотрены особенности реализации социальных программ в отдельных зарубежных странах с акцентом на финансовое обеспечение. Определена специфика толкований отдельных понятий и терминов и их применимость в Украине. Оценены отдельные социальные программы, которые совместно финансируются отечественными государственными структурами и международными организациями, в частности ЮНЕСКО, ЮНИСЕФ. Представлен обзор особенностей финансирования социальных программ во Франции, Израиле. Предложена схема внедрения зарубежного опыта реализации социальных программ в Украине.

Ключевые слова: *зарубежный опыт, социальные программы, классификация услуг.*

Мета і завдання дослідження. Метою є аналіз та узагальнення особливостей зарубіжного досвіду фінансового забезпечення програм соціального змісту та розробка схеми його впровадження в Україні. Завданнями є: визначення значень понять «соціальна послуга», «публічна послуга», «державна послуга»; виокремлення груп соціальних послуг згідно з класифікацією міжнародних організацій; визначення напрямів фінансового забезпечення соціальних програм у зарубіжних країнах та в Україні; узагальнення особливостей фінансування соціальних програм в окремих зарубіжних країнах; розробка схеми впровадження зарубіжного досвіду щодо фінансування соціальних програм у реаліях України.

© Гордієнко Л. А., 2020

Постановка проблеми. Згідно зі ст. 1 Конституції України передбачено, що вона є демократичною, соціальною, правовою державою [3], що передбачає соціалізацію суспільного устрою та належне забезпечення відповідними послугами населення. Зважаючи, що нині Україна за рівнем життя займає одне із останніх місць у Європі, актуалізується проблема соціальної підтримки окремих верств населення, зокрема за рахунок соціальних програм з врахуванням особливостей фінансування соціальних програм у зарубіжних країнах.

Виклад основного матеріалу. У сучасних реаліях соціальні програми формуються та реалізуються в усіх країнах за рахунок різноманітних джерел. Проблеми соціальної підтримки також є предметом уваги міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО (UNESCO – United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization), ЮНІСЕФ (UNICEF – United Nations Children's Fund), МОП (ILO –International Labour Organization) та інших. Аналізуючи фахову літературу з цієї проблематики, зазначимо, що у термінологічному апараті щодо соціальних програм використовуються такі поняття, як «послуги», «державні послуги», «публічні послуги» та «соціальні послуги», які часто вживаються як синоніми, нівелюючи при цьому відмінності, які існують між ними. Також під час використання категорії «послуги», як правило, основний акцент робиться на юридичних аспектах, зокрема на адміністративній процедурі їхнього надання [7].

Водночас у світовій практиці в загальних термінах «публічні послуги» означають різноманітні послуги, що органи влади надають населенню (ООН – Організація Об'єднаних Націй, 1999). Часто ці послуги є різними як за сутністю, змістом, формами надання. ООН відрізняє правоохоронні та правозахисні послуги (наприклад, поліція, суд тощо); інфраструктурні та комунальні послуги (дороги, магістралі, водогони, електро- та газопроводи, житлові та публічні будинки); послуги з економічного розвитку, фінансові послуги та послуги регулятора (банкові, фінансові, інвестиційні, обмін валюти, фінансовий захист для малозабезпечених); соціальні послуги (освіта, здоров'я, соціальне страхування, захист від безробіття, захист осіб похилого віку, сиріт та інші послуги для малозабезпечених). Водночас надання цих послуг значно залежить від їхньої сутності та отримувачів, інституцій, які надають послуги, та рівня існуючої монополії і конкурентності в різних категоріях послуг (ООН, 1999). Також у Зеленій книзі передбачено, що під публічними послугами розуміються спільні цінності, якість життя, економічний розвиток, права та демократичне врядування, і ці послуги є частиною цінностей, які поділяються всіма європейськими країнами та формують важливий елемент європейської моделі суспільства. Вони відіграють особливу роль у підвищенні якості життя громадян і для уникнення соціальної ізоляції. Обумовлено, що ефективність та якість цих послуг є фактором для конкурентності та кращої згуртованості, особливо для приваблення інвестицій у найменш привабливі регіони. Крім того, вони є умовою для чіткого функціонування єдиного ринку та подальшої економічної інтеграції. Отже, ці послуги є основою європейського громадянства, що формують базові права для громадян Європи та надають можливість для діалогу з владою з метою належного врядування (розділи 2–4) [7].

Зважаючи на особливу значимість соціальних програм у суспільному розвитку країн ОЕСР (OECD – Organisation for Economic Cooperation and Development), здійснено класифікацію соціальних програм у вигляді соціальних видатків (табл. 1).

Таблиця 1

Класифікація соціальних програм (за видатками)

Категорія видатків	Категорія видатків
Піклування про літніх людей	Звичайні пенсії, пенсії особам, які достроково пішли у відставку, допомога на дому та послуги за місцем проживання
Піклування про членів сімей військовослужбовців та постраждалих у катастрофах	Пенсії та допомога на поховання
Допомога у разі недієздатності та тимчасової непрацездатності	Послуги з догляду, допомога у разі недієздатності, допомога постраждалим від аварії на робочому місці та допомога у разі нещасних випадків, виплати у зв'язку з непрацездатністю працівників
Охорона здоров'я	Видатки на лікування у стаціонарних медичних закладах та амбулаторне лікування, оплата медичних препаратів та виплати на превентивне лікування
Сім'я та діти	Допомога на дитину та пільгові кредити, допомога щодо догляду за дитиною, допомога під час вагітності та пологів, допомога одиноким батькам
Діяльність щодо розвитку ринку праці	Послуги з працевлаштування, фінансування освітніх заходів для молоді та заходів з працевлаштування для непрацездатних
Соціальна підтримка в разі безробіття	Допомога у разі безробіття, компенсації у разі звільнення, компенсації за дострокове звільнення, пов'язане з кон'юнктурою ринку
Забезпечення житлом	Грошова допомога на купівлю та найм житла
Інші заходи соціального захисту	Грошова допомога, яку не можна віднести до інших категорій, призначена малозабезпеченим верствам населення (наприклад, допомога на придбання продуктів харчування чи одягу, поширена в деяких країнах, які не є членами ОЄСР), а також інші соціальні послуги та заходи соціального захисту

Джерело: цитується за [1].

Оцінюючи цю класифікацію, зазначимо, що в різних країнах сформувалися власні соціальні програми залежно від суспільного устрою країни, соціальної моделі, традицій, менталітету, позиції профспілок, можливостей державного фінансування тощо. Проаналізуємо й узагальнимо досвід окремих країн у розрізі зазначених категорій видатків.

Охорона здоров'я. Зважаючи, що реформування медицини в Україні реалізується за прикладом Англії, з'ясуємо фінансування програм у цій країні. Медичне обслуговування здійснюється згідно з NHS (National Heal'th Service – Національна охорона здоров'я), яка є загальнонаціональною програмою, в якій передбачені як безкоштовні, так і платні послуги. Фінансування цієї програми на 9 % реалізується за рахунок бюджету, а іншу частину оплачують пацієнти. Найменш соціально захищені категорії, зокрема вагітні жінки, діти, тимчасово безробітні, малозабезпечені пенсіонери, окремі медичні послуги отримують безкоштовно [11; 8, с. 256].

Порівнюючи фінансування медицини в Англії та Україні, зазначимо, що медична реформа в Україні ще не завершена, хоча окремі її складові доволі негативно сприймаються населенням, зокрема і з причини ментальних проявів.

Доволі специфічною є система медичного забезпечення в Ізраїлі, і Н. Глазко в узагальненому вигляді її характеризує так: «У державі Ізраїль немає державної системи медичного обслуговування, 94 % населення охоплене всебічним страхуванням здоров'я. В основному медичне страхування здійснюється в рамках медичного страхового фонду великого профспілкового об'єднання Гістадруд (83 % випадків), а також на базі інших фондів медичного страхування (17 % випадків). Медичні заклади перебувають у відомстві різних агентств, основними з яких є профспілки та уряд» [2].

Принципові відмінності системи медичного забезпечення в Україні від ізраїльської відображають національні особливості кожної з країн. Щодо України, то є зіставленими досвід медичного забезпечення закладами, які перебувають у різному відомчому підпорядкуванні, проте зазначимо, що в Україні лише державні медичні заклади та заклади комунальної форми власності і в незначних випадках підприємств та установ надають безоплатні або частково платні медичні послуги. Роль профспілок у медичному забезпеченні є доволі незначною.

Сім'ї та діти. У цьому контексті є доволі корисним досвід Франції. Сім'ї з дітьми можуть отримувати допомогу залежно від кількості дітей у родині. Якщо в сім'ї лише одна дитина, то допомога надається лише малозабезпеченим сім'ям. Якщо в сім'ї двоє і більше дітей, то на другу дитину допомога надається у розмірі 32 % від базової зарплати; на третю – від 73 % цієї зарплати; на четверту – 114 %; на п'яту – 141 %. Для неповних сімей розмір допомоги становить 150 % від базової заробітної плати. Жінка, яка поєднує навчання з вихованням дитини, може отримувати соціальну допомогу до трирічного віку дитини. Джерелом фінансування соціальних програм у Франції є 7 % відрахувань від прибутків. Крім цих видів допомоги, батькам, що працюють упродовж декретної відпустки, надаються інші виплати на дітей віком до шістнадцяти років [4].

Короткий огляд цих програм дає змогу стверджувати про специфічність фінансування програм. Оцінюючи стан фінансування соціальних програм в Україні, зазначимо, що окремі програми щодо соціальної підтримки молоді, інвалідів, пенсіонерів, чорнобильців, учасників АТО (антитерористичних операцій) тощо характеризуються наявністю загальновідомих проблем. Оскільки Україна є членом багатьох міжнародних, зокрема і європейських організацій, включаючи й окремі фінансові, то, відповідно, має право отримувати певні кошти, які надаються конкретними організаціями в межах обумовлених проєктів.

ЮНЕСКО. Україна є постійним членом цієї організації з 1954 р., і станом на 2018 р. в Україні реалізувалося близько десяти проєктів, зокрема «Людина і біосфера», програма з фізичного виховання та спорту, «Інформація для всіх», культурно-історичні пам'ятки. Окремі програми частково фінансувалися цією організацією [9].

ЮНІСЕФ. Представник ЮНІСЕФ в Україні Лотта Сільвандер зазначила: «У нас триває досить велика гуманітарна програма на Сході України щодо водопостачання та санітарії, завдяки цьому проєкту хочемо, щоб близько 3,5 млн людей, що проживають на території, яка постраждала від конфлікту, мали належні санітарні умови та воду. Також у фокусі уваги ЮНІСЕФ допомога вагітним, новонародженим, послуги, пов'язані з ВІЛ та питання вакцинації загалом по всій Україні. На національному рівні працюємо над питаннями,

пов'язаними з освітніми послугами. Ще один напрям, який варто згадати, – це соціальна політика: яким чином надавати підтримку сім'ям і дітям з вразливих категорій населення» [10]. Зазначимо, що в Україні реалізуються й інші програми структур ООН.

ЄС (EU – European Union). Угода про асоціацію з ЄС, підписана Україною, розширила напрями співробітництва за різними напрямами. З 1991 р. ЄС надав Україні понад 8,2 млрд євро, в тому числі 3,8 млрд євро у формі безоплатних субсидій. Так, 2016 р. було надано 200 млн євро на розпочату децентралізацію. Підтримка ЄС реалізується у формі підтримки бюджетів, грантів, програм щодо освіти. Нині в Україні реалізується більш ніж 250 різних проєктів за підтримки ЄС [5].

З метою їх вирішення Міністерством соціальної політики України реалізуються певні заходи, зокрема із залученням іноземної допомоги. Так, спільні проєкти з МБРР (IBRD – International Bank for Reconstruction and Development) направлені на такі послуги для малозабезпечених сімей, що має бути досягнуто завдяки:

– розширенню програми державної соціальної допомоги малозабезпеченим сім'ям для поліпшення доступу досить бідного населення до цієї програми;

– підтримці заходів, спрямованих на підвищення ефективності адміністрування соціальних виплат та послуг шляхом: підвищення ефективності роботи через запровадження інформаційної системи управління; вдосконалення запровадження державного контролю за дотриманням законодавства у разі надання соціальної підтримки; інтеграції даних про виплати і послуги в єдиній інформаційній системі управління, яка охоплюватиме усі місцеві органи й установи соціальної сфери;

– поширенню сімейних форм виховання для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, а також соціальній підтримці сімей з дітьми, які перебувають у складних життєвих обставинах, для недопущення влаштування дітей в інтернатні заклади, попередження соціального сирітства та підвищення якості соціальних послуг, впровадження альтернативних форм опіки дітей та догляду дітей-інвалідів [6].

З'ясувавши досвід фінансування соціальних програм в окремих зарубіжних країнах та вітчизняний досвід реалізації соціальних програм за підтримки міжнародних інституцій, узагальнено особливості впровадження фінансування цих програм в Україні:

– чітке розмежування фінансування за джерелами з державних фондів, фондів громадських структур, корпорацій тощо;

– цільове спрямування соціальних програм;

– узгодження з вітчизняною нормативно-правовою базою;

– вибір конкретного критерію оцінювання ефективності визначеної соціальної програми;

– формування забезпечувального механізму під час впровадження обраної соціальної програми.

Базуючись на цих особливостях, обґрунтуємо відповідну схему впровадження зарубіжного досвіду, беремо до уваги, що є певний корисний досвід європейських країн щодо формування та реалізації соціальних програм, а також досвід реалізації спільних проєктів щодо таких програм. Для впровадження позитивного зарубіжного досвіду запропоновано певну схему (рис. 1).

Пропонована схема відображає всі необхідні етапи впровадження соціальних програм, і під час її застосування формуються умови щодо удосконалення надання соціальних послуг.

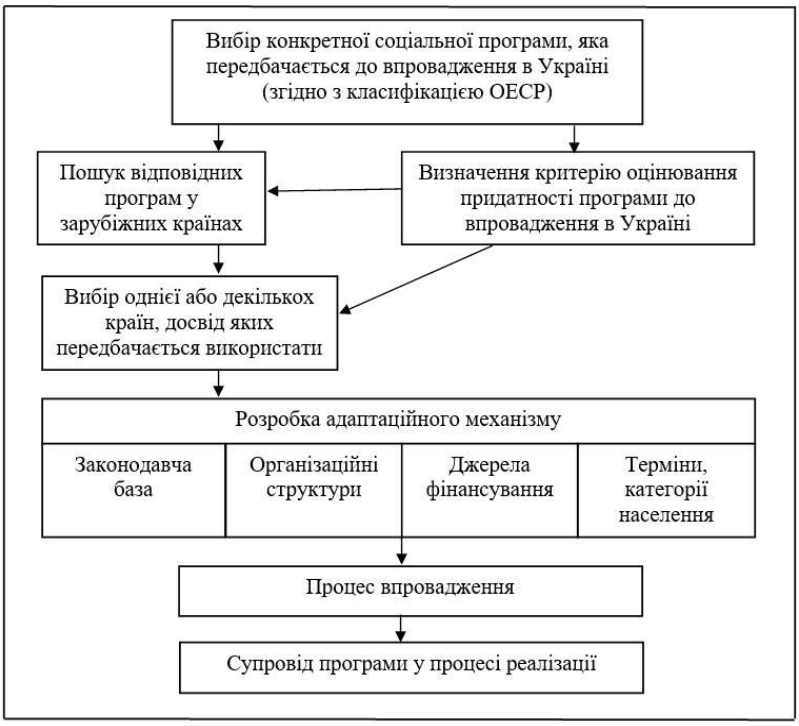

Рис. 1. Схема впровадження зарубіжного досвіду фінансування соціальних програм

Джерело: авторська розробка.

Під час впровадження позитивного зарубіжного досвіду фінансування соціальних програм необхідно враховувати:

– зіставлення механізмів реалізації програм, зокрема і щодо їхнього фінансового забезпечення з українськими реаліями, у тому числі з ментальністю;

– необхідність внесення відповідних змін у чинні нормативно-правові акти;

– дотримання принципу соціальної справедливості.

Висновки. Соціальні програми упродовж усієї еволюції людства відігравали надзвичайно важливу роль у функціонуванні та розвитку суспільства, і тому аналіз світового, в тому числі і вітчизняного досвіду, є важливим теоретичним підґрунтям щодо формування сучасних соціальних програм, зокрема схем їхнього фінансового забезпечення. Кожна країна упродовж своєї еволюції намагалася застосовувати найбільш ефективні, з врахуванням тогочасних умов, соціальні програми та відповідні джерела фінансового забезпечення. Враховуючи євроінтеграційний вектор розвитку України й обмеженість фінансових ресурсів, що спрямовуються на соціальні цілі, тематика цього дослідження є актуальною та формує теоретико-методологічний базис подальшого продовження досліджень і сприяє розробці нових підходів до удосконалення та реалізації фінансування соціальних програм.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баранова Н. П., Поляк Н. О. Порівняння українського законодавства у галузі соціального забезпечення з нормами Європейського кодексу соціального забезпечення. *Актуальні питання кодифікації законодавства України.* 2010. Випуск 2. С. 11–16.

2. Глазко Н. Д. Зарубіжний досвід забезпечення соціальної сфери. *Ефективна економіка: наукове фахове видання.* 2014. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=3059

3. Конституція України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр

4. Мельник С., Кошелева Г., Вольська Н. Зарубіжний досвід надання пільг у грошовій формі та пошуку джерел фінансування соціальних виплат. *Україна: аспекти праці.* 2005. № 8. С. 35–40.

5. Проєкти ЄС в Україні. Представництво Європейського Союзу в Україні. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/10722/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D1%94%D1%81-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD% D1%96_uk

6. Проєкти, що підтримуються МБРР. Міністерство соціальної політики України / Офіційний портал. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Proekti-shcho-pidtrimuyutsya-MBRR.html

7. Рекомендації щодо покращення національного законодавства і практик України у сфері соціальних послуг та ефективного залучення організацій громадянського суспільства до надання соціальних послуг на базі міжнародних практик. URL: https://www.google.com/search?rlz=1C1GGRV_enUA868UA868&biw=908&bih=438&sxsrf=ACYBGNSF0KXjCB4mpSqzE4m0aBVeEeC1IA%3A1574680741717&ei=pbjbXemqK-HIrgT72rUo&q=%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8+%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96

8. Сидорина Т. Ю. Два века социальной политики. М.: Российск. гос. гуманит. ун-т, 2005. 442 с.

9. Співробітництво України та ЮНЕСКО. Постійне представництво України при Юнеско. URL: https://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation

10. ЮНІСЕФ визначив основні напрями роботи в Україні. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2700794-unisef-viznaciv-osnovni-naprami-roboti-v-ukraini.html

11. NationalInsurance–GOV.UK. URL: https://www.gov.uk/ national-insurance/overview

REFERENCES

1. Baranova N., Poliak N. (2010). Porivniannia ukrainskoho zakonodavstva u haluzi sotsialnoho zabezpechennia z normamy Yevropeiskoho kodeksu sotsialnoho zabezpechennia [Comparison of Ukrainian social security legislation with the provisions of the European Social Security Code]. *Aktualni pytannia kodyfikatsii zakonodavstva Ukrainy,* (2), 11–16.

2. Hlazko N. (2014). Zarubizhnyi dosvid zabezpechennia sotsialnoi sfery [Foreign experience in providing social services]. *Efektyvna ekonomika: naukove fakhove vydannia,* (5). URL: http://www.economy.nayka. com.ua/?op=1&z=3059

3. Verkhovna Rada Ukrainy. (1996). Konstytutsiia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254k/96-vr

4. Melnyk S., Kosheleva H., Volska N. (2005). Zarubizhnyi dosvid nadannia pilh u hroshovii formi ta poshuku dzherel finansuvannia sotsialnykh vyplat [Foreign experience providing

cash benefits and finding funding sources for social benefits]. *Ukraina: aspekty pratsi*, (8), 35–40.

5. Predstavnytstvo Yevropeiskoho Soiuzu v Ukraini. Proekty ES v Ukraini [EU projects in Ukraine]. URL: https://eeas.europa.eu/delegations/ukraine/10722/%D0%BF%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D1%82%D0%B8-%D1%94%D1%81-%D0%B2-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D1%96_uk

6. Proekty, shcho pidtrymuiutsia MBRR [Projects supported by the IBRD]. URL: https://www.msp.gov.ua/timeline/Proekti-shcho-pidtrimuyutsya-MBRR.html

7. Rekomendatsii shchodo pokrashchennia natsionalnoho zakonodavstva i praktyk ukrainy u sferi sotsialnykh posluh ta effektyvnoho zaluchennia orhanizatsii hromadianskoho suspilstva do nadannia sotsialnykh posluh na bazi mizhnarodnykh praktyk [Recommendations for improving national legislation and practices of Ukraine in the field of social services and effective involvement of civil society organizations in the provision of social services based on international practices]. URL: https://www.google.com/search?rlz=1C1GGRV_enUA868UA868&biw=908&bih=438&sxsrf=ACYBGNSF0KXjCB4mpSqzE4m0aBVeEeC1IA%3A1574680741717&ei=pbjbXemqK-IrgT72rUo&q=%D0%BC%D0%B8%D0%BD%D1%81%D0%BE%D1%86%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%B8%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B8+%D1%81%D0%BE%D1%86%D1%96

8. Sydoryna, T. Yu. (2005). Dva veka sotsyalnoi polytyky [Two centuries of social policy]. Moskva: Rossiyskiy gosudarstvennyiy gumanitarnyiy universitet.

9. Spivrobitnytstvo Ukrainy ta YuNESKO. Postiine predstavnytstvo Ukrainy pry Yunesko [Cooperation between Ukraine and UNESCO. Permanent Mission of Ukraine to UNESCO]. (2019). URL: https://unesco.mfa.gov.ua/ua/ukraine-unesco/cooperation

10. YuNISEF vyznachyv osnovni napriamy roboty v Ukraini [UNICEF identifies key areas of work in Ukraine]. URL: https://www.ukrinform.ua/rubric-society/2700794-unisef-viznaciv-osnovni-naprami-roboti-v-ukraini.html

11. NationalInsurance–GOV.UK. URL: https://www.gov.uk/ national-insurance/overview

Lyudmila Gordienko, Candidate of Economic, Associate Professor, NSC Institute of Agrarian Economics

Foreign experience in financing social programs and the features of its implementation in Ukraine

In the contemporary realities of Ukraine, programs such as social orientation are of great importance for ensuring both national and regional development, so this article justifies the use of foreign experience, which is an appropriate base for implementing such programs.

The purpose of the study is to identify the positive foreign experience of financing social development programs and the scheme of its implementation in Ukraine.

The analysis, deduction, and comparison methods were used in the study.

The main results of the study are to find out the peculiarities of forming and providing social services in foreign countries and to substantiate the specifics of its implementation in Ukraine. Interpretations of such terms as "public services", "public services" and forms of their application in Ukraine are investigated. The nature of public services is described in details, as interpreted in the Green Paper, in particular in relation to family forms of orphanage, children deprived of parental care, and children in family with difficult circumstances. It is also stated that these services are the basis of European citizenship and provide an opportunity for dialogue

with the authorities. An extended classification of social programs by expenditure has been submitted, proposed by the Organization for Economic Co-operation and Development, which includes nine categories. It is revealed that in the process of social development in different countries national social programs have been formed depending on the political system, model of social policy, mentality, activity of trade unions, real possibilities of state financial funds. The examples of implementation of joint social programs by state bodies of Ukraine and international organizations, in particular UNESCO, UNICEF, are presented.

In conclusion we can say that for implementation of positive foreign experience in Ukraine a scheme of implementation of this experience in the realities of Ukraine has been developed. The application of this scheme will help to improve the formation and implementation of social programs in Ukraine.

Key words: *foreign experience, social programs, classification of services.*

Стаття надійшла до редакції 10 січня 2020 року

УДК 336.027
Classifications: JEL E62
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.34-42

Я. О. Ізмайлов,
д.е.н., доцент
e-mail: izmyar@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-4853-205X;
В. О. Осмятченко,
д.е.н., професор
e-mail: osssa@i.ua
ORCID ID 0000-0002-9916-9484;
Ю. В. Панура,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: panurajulija@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-3571-3513

ВПЛИВ ЕКОНОМІЧНОЇ СВІДОМОСТІ ТА КУЛЬТУРИ ГРОМАДЯН НА ФОРМУВАННЯ ПОДАТКОВОЇ КУЛЬТУРИ СУСПІЛЬСТВА

Зміни в структурі суспільної свідомості українського суспільства мають тісний взаємозв'язок із суттєвими змінами в економічному організмі і знаходять прояв конкретним ставленням суспільства до податків та системи їх стягнення через економічну свідомість, ментальні особливості, які, в свою чергу, формують податкову культуру громадян. Визначено сутність економічної свідомості та економічної культури, а також досліджено фактори, які їх формують. Обґрунтовано вплив економічної свідомості та економічної культури на формування податкової культури суспільства. Визначено сутність податкової культури суспільства. Розглянуто проблеми формування податкової культури в Україні та запропоновано напрями їх усунення.

Ключові слова: *економічні відносини, економічна свідомість, економічна культура, податкова культура, податки, суспільство.*

Я. А. Измайлов, В. А. Осмятченко, Ю. В. Панура. Влияние экономического сознания и культуры граждан на формирование налоговой культуры общества

Изменения в структуре общественного сознания украинского общества имеют тесную взаимосвязь с существенными изменениями в экономическом организме и находят проявление конкретным отношениям общества к налогам и системе их взыскания из-за экономического сознания, ментальных особенностей, которые, в свою очередь, формируют налоговую культуру граждан. Определена сущность экономического сознания и экономической культуры, а также исследованы факторы, которые их формируют. Обосновано влияние экономического сознания и экономической культуры на формирование налоговой культуры общества. Определена сущность налоговой культуры общества.

© Ізмайлов Я. О., Осмятченко В. О., Панура Ю. В., 2020

Рассмотрены проблемы формирования налоговой культуры в Украине и предложены направления их устранения.

Ключевые слова: *экономические отношения, экономическое сознание, экономическая культура, налоговая культура, налоги, общество.*

Метою статті є дослідження взаємозв'язку економічної свідомості та економічної культури з обґрунтуванням їхнього впливу на формування податкової культури суспільства.

Постановка проблеми. Найбільш важливою характерною рисою зміни ролі економічного середовища в нашому житті й у світовій системі в цілому є формування нового типу соціально-економічних взаємозв'язків на рівні свідомості та культури, а також зміна навколишнього світу, яка породжена зміною самої людини. Тому аналізу змісту та сутності економічної сфери з похідною від неї – податкової діяльності людини значна увага приділялася упродовж усіх етапів історичного поступу людства.

В умовах глобалізаційних процесів сучасності, коли на перше місце виходить економічна складова соціального розвитку, увага до сутності та функціонального значення такої компоненти економічного буття, як сплата податків, набуває особливого значення. Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що економічна свідомість та податкова культура є одним із провідних елементів соціально-культурної самоідентифікації нації у межах глобалізованого суспільства. Тому вплив економічної свідомості та культури громадян на формування податкової культури нації набуває неабиякої актуальності в сучасних умовах розвитку України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Всебічний розгляд впливу економічної свідомості та культури громадян на формування податкової культури в країні пов'язаний з певними складностями, оскільки перебуває на «стику» декількох самостійних наук (філософії, економіки, соціології, психології тощо), внаслідок чого потребує комплексного, системного підходу.

Економічна свідомість та податкова культура досліджені у роботах таких вітчизняних учених, як В. Андрущенко, Т. Тучак [1], І. Бланк, В. Геєць, А. Даниленко, Т. Єфименко, Ю. Іванов, С. Лекар [2], І. Луніна, П. Мельник, В. Опарін, П. Пашко, Л. Тарангул, В. Федосов, О. Сидорович, Н. Фролова, К. Швабій та ін. Серед закордонних науковців, які досліджували визначену проблематику, варто виділити праці З. Бжезінського [3], Ш. Бланкарта, А. Вагнера, К. Вікселля, Дж. М. Кейнса, А. Лаффера, Дж. С. Мілля, Б. Нерре [4], А. С. Пігу, Д. Рікардо, Ж. Сісмонді, А. Сміта [5], Дж. Сороса [6], Ж. Л. Тьєрио [7], С. Фішера, Р. Шмалензі, Й. Шумпетера [8] та ін. Водночас питання взаємозв'язку економічної свідомості та культури громадян і їхнього взаємного впливу на формування податкової культури нації залишаються не досить ретельно дослідженими та потребують додаткового розгляду.

Виклад основного матеріалу. Англійський економіст А. Сміт вперше систематизовано відобразив у теоретичному плані загальну універсальну тенденцію у суспільствознавчій науці – розгляд окремої людини як центрального пункту економічної системи, вищої її цінності [5, с. 497–498]. Обґрунтувавши положення про природну економічну свободу людини, він виокремив як центральний елемент економічної теорії вільну особистість. А. Сміт визначив спонукальні мотиви і стимули її поведінки в економіці, її здатність формувати передові погляди та уявлення щодо економічних процесів і явищ, її моральні судження про дії інших людей та свої власні вчинки.

На формування економічної свідомості громадян опосередкований вплив здійснюють держава, політичні, правові, релігійні відносини тощо. Якщо не враховувати цей вплив на економічну свідомість, а виводити її безпосередньо з виробництва й виробничих відносин, це може призвести до спрощення та вульгаризації її розуміння.

Теоретико-пізнавальний рівень економічної свідомості охоплює: систематизовані економічні наукові знання; погляди, що формують економічний світогляд людини; її уміння творчо мислити, здатність об'єктивно й адекватно сприймати економічні процеси, які відбуваються у суспільстві. Пізнавальні компоненти при цьому створюють не тільки систему економічних знань, а й визначають внутрішню культуру людини, формують її готовність до свідомої гармонізації стосунків між нею, природою та суспільством.

Основна роль економічної свідомості розкривається в організації суспільного буття людини, її історичної динаміки цивілізаційного й культурного розвитку. Кожна історична епоха має власну, властиву саме для цього суспільного устрою і системи економічних відносин економічну свідомість. Вона, у свою чергу, впливає на процес відтворення в економічній діяльності індивіда його потреб, інтересів, ідеалів, цінностей. Економічна свідомість визначає поведінку людини та формує внутрішні засади її діяльності в економічному середовищі.

Отже, економічна свідомість як сукупність економічних ідей, теорій, інтересів, поглядів, почуттів та настроїв виступає одночасно результатом і процесом освоєння економічної реальності з врахуванням соціальних інтересів людей. Специфікою економічної свідомості виступає високий ступінь вираження та відображення соціальних інтересів, цінностей, ідей та установок окремих економічних груп, а також її активний вплив на інші форми суспільної свідомості.

Економічна культура охоплює широкий спектр економічної діяльності людини: від вихідного пункту, який пов'язаний з оволодінням необхідними знаннями, до формування суспільно необхідних норм економічної поведінки, залучення до економічних цінностей. Вона являє собою своєрідний механізм, який безперервно відбирає з наявних у минулому економічному бутті цінностей і норм життя те, що може слугувати сьогодні та в майбутньому і бути корисним. Економічну культуру варто розглядати як складову культури (від лат. cultura – обробка, виховання) взагалі, вона відображає рівень розвитку економічного мислення. Практично будь-яка економічна дія людини породжується її уявленнями про систему існуючих економічних відносин.

Серед основних особливостей економічної культури як способу взаємозв'язку економічної свідомості та економічного мислення варто виокремити такі: 1) охоплення соціальних норм і цінностей суспільного масштабу, що отримують в економічній сфері своє специфічне значення, а також соціальних норм, які виникають з внутрішніх потреб економіки; 2) економічна культура визначається каналами, через які вона регулює взаємодію економічної свідомості суспільства та економічного мислення індивідів і груп; до їх належать економічні інтереси, соціальні стереотипи, соціальні очікування й орієнтації тощо; 3) економічна культура орієнтована на управління економічною поведінкою соціальних суб'єктів.

Економічну культуру можливо розглядати як продукт економічної свідомості та духовного капіталу суспільства. Вона є відображенням рівня розвитку економічної свідомості. Як соціальний механізм, економічна культура регулює економічну поведінку через виконання трансляційної, селекційної та інноваційної функцій. Складовою нової

національної економічної культури повинна стати точка зору, що гострі проблеми мають вирішуватися шляхом терплячого діалогу, угод, взаємного розуміння і поваги. Лише на засадах толерантності, доброзичливості та сприйнятливості нових ідей є можливими спокійні, суспільно виважені дії щодо усунення всіх перешкод на шляху економічного прогресу.

Взята в цілому культура складається з ряду компонентів, серед яких релігія і мораль, освіта і наука, література і мистецтво. Опираючись на загальнолюдські цінності, податкова культура обмежена правовою та поведінковою культурою в соціально-економічній сфері.

І навіть знаючи вимоги законів, можна їх порушувати. Таким чином, на сторожі права і моралі має стояти громадянськість – почуття обов'язку і відповідальності, усвідомлення своїх інтересів, прав і обов'язків під час належного виконання повинності перед «фіском».

Культурні фактори створюють лише загальний каркас для економічної діяльності індивіда. У межах цього каркасу кожна людина має досить широкий вибір варіантів економічних дій. Інша справа, що цей вибір часто визначається не свідомими підходами, а робиться на інтуїтивному рівні виходячи із загальних міркувань і звичних підходів, у кращому випадку випливає з принципу здорового глузду.

Отже, можна констатувати, що в основі економічної культури особистості є економічна свідомість, яка характеризує здатність пізнавати, відображати й узагальнювати економічну дійсність, передбачати і прогнозувати розвиток економічних процесів. У людини формується свій особистий суб'єктивний образ економічної реальності виходячи з рівня сприйняття економічних знань, культури мислення. Економічна свідомість людини може формуватися як емпіричним шляхом (виходячи з її особистого досвіду, буденних уявлень), так і на науковій основі (теоретичному базисі) шляхом вивчення та наукового пізнання економічних процесів і явищ.

Для сучасної України більш корисним було б поширення у суспільстві соціального іміджу відпрацьованої інституціоналізмом моделі економічної людини (homo sociologus), тобто людини, що має певні соціальні зобов'язання, а не неоліберального зразка (homo oeconomicus) як моделі економічної людини, що дотримується власних економічних інтересів та максимізує індивідуальний прибуток. При цьому збереження принципу індивідуальної економічної свободи на противагу економічному свавіллю має спиратися на класичне визначення свободи у лібералізмі, що передбачає соціальну відповідальність суб'єкта економічної діяльності. Адже надмірна свобода окремих суб'єктів економічної діяльності стає джерелом фактичної відсутності економічної свободи в інших. Важливим є також формування національної економічної еліти, що, за класичною теорією еліт У. Паретто, має характеризуватися єдністю таких атрибутів, як інтелект (людський та соціальний капітал), влада (економічна ідеологія) та фінанси.

Позитивним для соціально-економічного майбутнього України можна вважати наголошене Дж. Соросом формування соціальних (неринкових) цінностей як джерело довіри між людьми як осереддя соціального капіталу, тому що «загальновизнано, що суспільство не може існувати, якщо в ньому не утверджуються цінності, які забезпечують спільні інтереси, співпрацю і взаємодопомогу між людьми» [6].

Й. Шумпетер визначав податкову культуру як продукт розвиненої, свідомо й цілеспрямовано «культивованої» податкової системи. «Найдухмянішою квіткою податкової культури порівняно з попередніми примітивно-варварськими податковими системами» він називав прибутковий податок [8].

Б. Нерре зазначав: «Податкова культура кожної країни – цілісний результат усіх істотно значимих формальних і неформальних інститутів, пов'язаних із специфікою національної податкової системи та її практичного функціонування, що історично вкорінене в культуру цієї країни» [4].

В. Андрущенко та Т. Тучак пропонують під податковою культурою розуміти сукупність цінностей і факторів, що визначають поведінку людей у всіх сферах життя й діяльності, їх ставлення один до одного, до суспільства, держави і фіску [1].

Професор С. Лекарь ототожнює податкову культуру з ідеологічним фарватером, визначаючи її як результат дії суми морально-етичних та фіскально-адміністративних факторів [2, с. 8–10].

Організація економічного співробітництва та розвитку в ранг рекомендацій і сучасних глобальних домінант у сфері оподаткування ставить три взаємообумовлених завдання щодо підвищення, вдосконалення, поліпшення: 1) податкової грамотності (tax literacy); 2) податкової культури (tax culture); 3) дотримання податкового законодавства (tax compliance) [10].

Ідеалом податкової культури для вітчизняних і закордонних платників податків є добровільна сплата податків. Досягненням та особливістю податкової культури розвинених країн і народів є громадянська свідомість, звичка до дисципліни та порядку, що позитивно впливає на приймання абсолютною більшістю платників податку безумовного правового і морального зобов'язання.

В. Л. Андрущенко та Т. В. Тучак зазначають, що соціально-психологічна сторона податкової культури – це податкова мораль, а функціонально-виконавська – це податкова дисципліна. Щодо державного фіску, позитивна податкова мораль виражає внутрішню індивідуальну готовність громадянина сплачувати податки як результат свідомого сприймання платником фіскального обов'язку в обмін на сподівання вигоди [1].

Податкова культура в Україні слабо розвинена через те, що в українців немає довіри до влади, в суспільстві існує надзвичайна соціальна напруга. Економічна слабкість і військові дії на Сході країни відлякують закордонних інвесторів та негативно впливають на внутрішній бізнес, який шукає шляхи мінімізації собівартості продукції (послуг), зокрема ухиленням від оподаткування. Також низький рівень податкової культури пов'язаний з постійною мінливістю українського законодавства, нестабільністю, надто високою об'ємністю, частковою незрозумілістю та суперечністю.

Бачення в кожному платнику податків злочинця, а в кожному податківцеві – корупціонера посилює напругу у стосунках між платниками податків та фіскалами і не може сприяти конструктивному діалогу між ними, а отже, і прозорому веденню бізнесу, і внаслідок – наповненню бюджету з максимальною ефективністю.

Слабка економічна свідомість та культура українського населення негативно впливає на податкову культуру, що ставить під загрозу своєчасну та повну сплату податків, що, у свою чергу, негативно впливає на формування дохідної і, відповідно, розхідної частини державного бюджету України з усіма негативними цьому наслідками для пенсіонерів, працівників бюджетних установ, безпеки держави, бізнесу і, зрештою, всіх громадян України.

Податкова культура є частиною загальнонаціональної культури країни, яка відображає рівень знання та дотримання податкового законодавства, правильність обчислення, повноти і своєчасності сплати до держави податків, зборів та інших обов'язкових платежів, знання

своїх прав, виконання своїх обов'язків платниками податків та контролюючими органами, розуміння всіма громадянами важливості сплати податків для держави і суспільства. У громадян України та представників влади потрібно сформувати чітку економічну свідомість та культуру, постійно наголошувати, що патріотизм і почуття громадянського обов'язку – це не тільки розмови і гасла, а чітке усвідомлення того, що сильну економіку та державу можна побудувати тільки завдяки усвідомленню важливості чесної сплати податків.

Першочерговим завданням формування податкової культури України є розуміння об'єктивної необхідності платниками податків сплати частини своїх доходів на користь держави.

Для формування податкової культури громадян країни потрібно реалізувати ряд взаємодоповнюючих заходів:

1. Вводити дисципліни податкового спрямування і надавати інформацію ще з дитинства в школі та закладах освіти про те, чому необхідно своєчасно і повністю сплачувати податки, адже кожен громадянин України має усвідомлювати, що сплата податку поєднує в собі обов'язок перед країною та можливість стимулювання і регулювання державою розподілу коштів між платниками податків та потребами держави.

2. Вжити заходи щодо формування нової економічної свідомості та культури громадян через зміну державної політики і проведення масово-роз'яснювальної роботи.

3. Податківці повинні працювати з платником податків таким чином, щоб він відчував повагу, підтримку та важливість своєї праці для держави.

4. Привести податкове законодавство потрібно у такий стан, щоб воно було простим, зрозумілим і виконуваним.

5. Потрібно забезпечити зростання доходів фізичних осіб, створення робочих місць, збільшення інвестицій в економіку, що, в свою чергу, збільшить надходження до бюджету та зменшить соціальну напругу.

6. Вжити заходи щодо зменшення тіньового сектору економіки через виведення доходів громадян з тіні.

7. Запровадити прогресивні ставки оподаткування, що дасть змогу підтримати не лише малозабезпечені верстви населення, але й надасть поштовх розвитку середнього класу в Україні.

8. Розробити систему цільового спрямування податкових платежів на найважливіші потреби суспільства з можливістю прозорого моніторингу цільового фінансування й ефективного витрачання коштів платників податків тощо.

Отже, для формування національної податкової культури необхідно комплексно підійти до реалізації вищеперелічених пропозицій, а неузгодженості між різними суб'єктами податкової системи повинні вирішуватися через діалог, взаємне розуміння і повагу.

Висновки. Доведено, що під економічною свідомістю потрібно розуміти сукупність економічних ідей, теорій, інтересів, поглядів, почуттів та настроїв, що виступають одночасно результатом і процесом освоєння економічної реальності з урахуванням соціальних інтересів осіб. Економічну свідомість варто розглядати як системну складову суспільної свідомості у зв'язку з особливим місцем, яке посідає економічна діяльність у суспільному бутті сучасної людини, а також в реалізації її основних життєвих цілей. Обґрунтовано, що відмінність між різними рівнями економічної свідомості полягає

швидше за все лише у мірі їхньої соціально-творчої ефективності, підґрунтя якої становлять відповідні засади економічного світогляду.

Економічну культуру можливо розглядати як продукт економічної свідомості та духовного капіталу суспільства. Вона є відображенням рівня розвитку економічної свідомості населення. Як соціальний механізм, економічна культура регулює економічну поведінку через виконання трансляційної, селекційної та інноваційної функцій.

Практика заміни адміністративного примусу на ринкову заінтересованість виявила серйозні суперечності у формуванні ринкової економічної культури в Україні.

Обґрунтовано, що податкова культура – це наявність у платника податку розуміння важливості та об'єктивної необхідності сплати частини своїх доходів на користь держави, щоб її інститути могли виконувати ефективно свої функції із забезпечення стабільного, безпечного, здорового, освіченого та щасливого життя громадян. Відсутність готових шаблонів і універсальних рецептів для розробки економічного курсу України на майбутнє, на що прямо впливає податкова система, спонукає не тільки узагальнювати світовий досвід та глобалізаційні тенденції економічного розвитку, але й враховувати національно-культурну самобутність соціуму, менталітет, його основні історичні засади. Україна має відзначатися багатовекторним (синергетичним) економічним розвитком, що в кінцевому результаті має створити вектор утвердження соціально-економічної стабільності країни. Складовою нової національної податкової культури має стати точка зору, що гострі проблеми повинні вирішуватися шляхом терплячого діалогу, угод, взаємного розуміння і поваги. Лише на засадах толерантності, доброзичливості та сприйнятливості нових ідей є можливими спокійні, суспільно виважені дії щодо усунення всіх перешкод на шляху розвитку суспільства та економічного прогресу.

Подальший науковий пошук доцільно зосередити на розробці та реалізації ефективних механізмів формування національної податкової культури.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Л., Тучак Т. В. Морально-етичні імперативи податків та оподаткування (західна традиція): монографія. К.: Алерта, 2013. 310 с.

2. Лекарь С. Податкова культура є ідеологічним фарватером декларування. *Вісник податкової служби України*. 2010. № 4. С. 8–10.

3. Бжезінський З. Стратегічне бачення: Америка і криза світової влади. Львів: Літопис, 2012. 168 с.

4. Nerre B. The Concept of Tax Culture. URL: www.chinataxedu.net/Article/UploadFiles/200442017129616.pdf

5. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. М., 1962. 1511 с.

6. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности; пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1999. XXVI. 262 с.

7. Тьерио Ж. Л. Маргарет Тэтчер: От бакалейной лавки до палаты лордов. М.: Молодая гвардия, 2010. 521 с.

8. Шумпетер Й. Теория экономического развития (исследование предпринимательской прибыли, капитала, кредита, процента и цикла конъюнктуры). М.: Прогресс, 1982. 80 с.

9. A global source book on taxpayer education. URL: http://ifuturo.org/documentacion/Building%20tax%20culture.pdf

10. Building tax culture, compliance and citizenship. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/building-tax-culture-compliance-and-citizenship/zambia-tax-chat_9789264205154-31-en

11. Taxes and Culture. URL: www.gtz.de/de/documente/en-tax-and-culture. pdf

REFERENCES

1. Andrushhenko, V. L., Tuchak, T. V. (2013). Moralno etychni imperatyvy podatkiv ta opodatkuvannya (zaxidna tradyciya) [Moral and Ethical Imperatives of Taxation and Taxation (Western Tradition)]. Kyiv: Alerta.

2. Lekar, S. (2010) Podatkova kultura ye ideologichnym farvaterom deklaruvannya [Tax culture is the ideological fairway of declaring]. *Visnyk podatkovoyi sluzhby Ukrayiny,* 4, 8–10.

3. Bzhezinskyj, Z. (2012). Strategichne bachennya: Ameryka i kryza svitovoyi vlady [Strategic Vision: America and the Crisis of World Power]. Lviv: Litopys.

4. Nerre, B. (2012). The Concept of Tax Culture. URL: www.chinataxedu.net/Article/UploadFiles/200442017129616.pdf

5. Smyt, A. (1962). Yssledovanye o pryrode y prychynax bogatstva narodov [Research on the nature and causes of the wealth of peoples]. Moscow.

6. Soros, Dzh. (1999). Kryzys myrovogo kapy`taly`zma. Otkrytoye obshhestvo v opasnosty [The crisis of world capitalism. Open Society at Risk]. Moscow: INFRA-M.

7. Teryo, Zh. L. (2010). Margaret Tetcher: Ot bakalejnoj lavky do palaty lordov [Margaret Thatcher: From the Grocery Store to the House of Lords]. Moscow: Molodaya gvardyya.

8. Shumpeter, J. (1982). Teorya ekonomycheskogo razvytyya (yssledovanye predprynymatelskoj prybyly, kapytala, kredyta, procenta y cykla koniyunktury) [Theory of economic development (study of entrepreneurial profit, capital, credit, interest and the business cycle)]. Moscow: Progress.

9. A global source book on taxpayer education. URL: http://ifuturo.org/documentacion/Building%20tax%20culture.pdf

10. Building tax culture, compliance and citizenship. URL: https://www.oecd-ilibrary.org/taxation/building-tax-culture-compliance-and-citizenship/zambia-tax-chat_9789264205154-31-en

11. Taxes and Culture. URL: www.gtz.de/de/documente/en-tax-and-culture. pdf

Izmaylov Yaroslav O., DSc (Economics), Associate Professor, University of the state fiscal service of Ukraine

Osmyatchenko Volodymyr O., DSc (Economics), Professor, University of the state fiscal service of Ukraine

Panura Iuliia V., Ph. D. in Economics, Associate Professor, University of the state fiscal service of Ukraine

The impact of economic consciousness and culture of citizens on the formation of tax culture of the society

In the conditions of globalization processes of the present, when the economic component of social development comes first, attention to the essence and functional importance of such a component of economic existence as payment of taxes becomes of particular importance. This is due in the first place to the fact that economic consciousness and tax culture are one of the

leading elements of socio-cultural self-identification of a nation within a globalized society. Therefore, the influence of economic consciousness and culture of citizens on the formation of the tax culture of the nation becomes very relevant in the current conditions of development of Ukraine.

The most important characteristic of the changing role of the economic environment in our lives and in the world system as a whole is the formation of a new type of socio-economic interconnections at the level of consciousness and culture, as well as the change of the world that is created by the change of man himself. Therefore, the analysis of the content and nature of the economic sphere with its derivative – human tax activity was paid considerable attention during all stages of the historical progress of mankind.

The purpose of the article is to investigate the interconnection of economic consciousness and economic culture with the justification of their influence on the formation of tax culture of society.

The research methods used in the process of writing the article involve the application of general scientific and empirical techniques of economic science, based on a systematic approach. In addition, in the process such a general method of study as generalization was used.

The tax culture of domestic taxpayers is characterized by a rather low level. In Ukraine, taxes are not considered by everyone to be of universal value. This poses a direct threat to the economic security of the state. Thus, tax evasion significantly cuts the revenue side of the country's budget, preventing the state from fully financing social, investment, defense and law enforcement programs. At the same time, the state compensates for the lack of budget revenues by introducing new tax payments, increasing the rates of current taxes and fees.

The main task of shaping Ukraine's tax culture is to understand the objective need for taxpayers to pay part of their income to the state.

It is substantiated that the tax culture is the existence of a taxpayer understanding of the importance and objective need to pay part of their income for the benefit of the state so that its institutions can effectively perform their functions to ensure a stable, safe, healthy, educated and happy life of citizens.

Key words: *economic relations, economic consciousness, economic culture, tax culture, taxes, society.*

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2020 року

УДК 336.7
JEL Classifications: E50, G20, G21
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.43-52

Д. Б. Клименко,
к.е.н., доцент,
Університет ДФС України
e-mail: dkaban@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-5873-0418

ФІНАНСОВІ ІНКЛЮЗІЇ У БАНКІВСЬКІЙ ПРАКТИЦІ

Банківський сектор завжди був на передовій технологічних змін. Наразі банки переживають один з найбільш масштабних етапів еволюції, що зазначає більшість сучасних науковців і практиків. Банки перестають бути тим місцем, куди клієнти приходять за грошима, перетворюючись на сервісні центри необхідних фінансових послуг. У банківському середовищі визначають не тільки рівень наданих послуг, а й рівень розробки технологій, які збільшують ступінь участі суспільства в цілому, кожного громадянина зокрема, спрощують процес взаємодії клієнтів з банком на основі інклюзії, тобто доступності. Більшість країн мають розроблену національну стратегію з фінансової інклюзії. Фінансово інклюзивне українське суспільство зможе розвинути нову фінансову екосистему на базі мобільних операторів, фінтек-компаній та інтернет-платформ.

Ключові слова: *банк, банківські послуги, інтернет-банкінг, мобільний банкінг, фінансова інклюзія, цифровізація.*

Д. Б. Клименко. Финансовые инклюзии в банковской практике

Банковский сектор всегда был на передовой технологических изменений. Как отмечает большинство современных ученых и практиков, сейчас банки переживают один из самых масштабных этапов эволюции. Банки перестают быть тем местом, куда клиенты приходят за деньгами и переходят в разряд сервисных центров, где оказывают необходимые финансовые услуги. В банковской среде определяют не только уровень предоставляемых услуг, но и уровень разработки технологий, которые увеличивают степень участия общества в целом и каждого гражданина в частности, упрощают процесс взаимодействия клиентов с банком на основе инклюзии (доступности). Большинство стран имеют разработанную национальную стратегию финансовой инклюзии. Финансово инклюзивное украинское общество сможет развить новую финансовую экосистему на базе мобильных операторов, финтек-компаний и интернет-платформ.

Ключевые слова: *банк, банковские услуги, интернет-банкинг, мобильный банкинг, финансовая инклюзия, цифровизация.*

Мета. Завдання дослідження полягає у з'ясуванні тенденцій інновацій в обслуговуванні клієнтів банками України, дослідженні сучасних технологій та необхідності фінансових інклюзій і прогнозування на цій основі основних трендів розвитку систем дистанційного банківського обслуговування як фінансових інклюзій.

© Клименко Д. Б., 2020

Постановка проблеми. Банківські послуги як інструменти обміну спрямовані на перерозподіл ресурсів. Розвиваючись, фінансові сервіси перетворюються в реальні продукти та послуги. Банки стають віртуальними операторами зв'язку, більше того стають своєрідними IT-центрами фінансових інклюзій. У свою чергу, це робить недоцільним фізичної присутності клієнта у банку й одночасно є необхідність забезпечення можливостей клієнта бути віртуально присутнім у будь-який зручний для нього час і скористатися усіма продуктами фінансового інституту. Між клієнтом банку й банком у майбутньому взагалі не буде фізичного контакту, а за рахунок штучного інтелекту з'явиться можливість впроваджувати банківські сервіси віртуально. Останні тренди розвитку банківського сектору у світі ілюструють поступовий перехід від продуктоорієнтованого підходу організації банківської діяльності до клієнтоорієнтованого. При цьому акцент робився на максимальному задоволенні потреб клієнта та розширення спектра наданих йому послуг. Швидкий розвиток IT-технологій, розроблення та широке використання мобільних програм наразі уже широко використовується банками, а в короткій перспективі ставить першочергове завдання цифровізації банківських продуктів.

Аналіз останніх досліджень. Аналіз останніх досліджень фахівців (Б. П. Адамика, І. О. Золотарьової, В. В. Степаненка, Л. М. Хміль) вказує, що сучасне формування фінансового ринку відбувається під впливом інтенсифікації електронних технологій, комунікаційних засобів та цифровізації взаємин загалом і транзакцій зокрема.

Набувають актуальності цифрові технології, які експоненційно зростають, переводячи бізнес у віртуальну площину.

В Україні схвалено Концепцію розвитку цифрової економіки та суспільства до 2020 року та затверджено план заходів щодо її реалізації. У ній задекларовані лібералізація законодавчої, нормативної, регуляторної політики держави у сфері використання безготівкових розрахунків, чітке законодавче врегулювання порядку діяльності фінансових установ у цій сфері, а також лібералізація валютного регулювання з метою використання міжнародних систем і технологій безготівкових розрахунків тощо.

Виклад основного матеріалу. У сучасному інноваційному типу розвитку світової економіки банківська система України переживає непрості часи. Банківська система завжди є найбільш динамічною часткою фінансового сектору. Наразі активно досліджують питання щодо реформування банківського середовища з впровадженням нових банківських послуг на тлі фінансової інклюзії.

За даними Світового банку, більше 100 країн мають розроблену національну стратегію з фінансової інклюзії, або розроблені компоненти фінансової інклюзії до національних стратегій [5].

У нашому розумінні фінансова інклюзія (inclusion – включення) являє собою процес заохочення якомога більшої кількості суб'єктів (у першу чергу, громадян) до участі в економічній діяльності. Отже, фінансові інститути мають надавати публічні послуги для створення конкурентного середовища, в якому громадяни можуть відкривати і розвивати власний бізнес, домовлятись і заробляти, створюючи товари і послуги. Середовище, яке розвивається за принципами: інвестуй, запроваджуй інновації, заощаджуй.

Сучасні умови жорсткої конкуренції в банківському середовищі визначають не тільки рівень наданих послуг, а й рівень розробки новаторських технологій та ідей, які збільшують ступінь участі суспільства в цілому, кожного громадянина зокрема, спрощують процес

взаємодії клієнтів з банком на основі інклюзії, тобто доступності. У чому ж полягає ця доступність? По-перше, технічна доступність. По-друге, цінова доступність.

В Україні більше третини населення лишаються поза межами фінансової системи, що свідчить про їх відокремленість від економіки країни. У свою чергу, це вказує на низький рівень управління коштами та фінансової безпеки.

Очевидно, що рівень проникнення фінансових послуг у світі неоднаковий. На сьогодні майже третина населення світу не має власного банківського рахунку. За дослідженнями Світового банку, 63 % дорослого населення України мають рахунки в банку, а отже, користуються фінансовими послугами. Таким чином, можна констатувати сучасну відповідність ринку фінансових послуг потребам користувачів.

Таблиця 1

Наявність банківських рахунків у населення в державах регіону

Країна	Вірменія	Україна	Угорщина	Чеська Республіка	Білорусь	Австрія
Населення, (млн осіб)	2,973	42,22	9,773	10,65	9,508	8,822
Наявність відкритих рахунків у населення, (%)	48	63	75	81	81	98

Джерело: складено автором на основі даних огляду Світового банку на 2018 р. [3].

Наведені дані свідчать, що понад третини населення України ще й досі залишаються поза фінансовими можливостями, і саме ця частина потребує уваги з боку фінансових інститутів, банків зокрема.

Вище зазначалась одна з основних умов фінансових можливостей – доступність. Саме фізична недоступність до фінансової послуги і породжує неможливість скористатися для певних категорій користувачів. Йдеться, в першу чергу, про доступність користування Інтернетом. Україна має великий і стабільно зростаючий інтернет-сектор. За даними Gemius, станом на червень 2019 р. в Україні є 24,8 млн користувачів Інтернетом (майже 70 % дорослого населення користується Інтернетом). Цікавий факт: серед користувачів інтернет-банкінгу, в Україні переважають особи віком 18–55 років. (Старше покоління за відсутності комп'ютерів і низької обізнаності не бажає змінювати свої споживчі звички). Наведені цифри дають можливість оцінювати загальну ситуацію рівня проникнення фінансових послуг. Для прикладу можна навести насиченість POS-терміналами на ринках, тобто доступність безготівкового розрахунку. В Україні цей показник становить 6 терміналів на тисячу населення. Частка клієнтів, які активно користуються Інтернетом та мобільним банкінгом в Україні у 7–8 разів нижча, ніж у Польщі та США. Якщо в цих країнах понад 95 % роздрібних платежів та переказів здійснюється за допомогою дистанційних каналів, то вітчизняні відділення перевантажені операціями з готівкою. (Саме безготівкові розрахунки на противагу тіньовій економіці є драйвером економічного розвитку, стимулом розвитку бізнесу, врешті, – розуміння бюджетної політки в частині керування фінансовими потоками). Як бачимо, впровадження фінансової інклюзії в країні спонукає наявність певних проблемних факторів. Серед них:

– подолання високих витрат на побудову інфраструктури для надання традиційних банківських послуг;

– доступ до базових фінансових послуг для жителів віддалених населених пунктів;

– подолання нерівномірного доступу до інформації.

Власне, це і є ті виклики, які маємо подолати для фінансової інклюзії.

Тому банки сфокусовані на використанні інтернет-технологій на ринку сучасних фінансових послуг як стратегічного інструменту, що дає змогу з мінімальними інвестиціями створювати фінансові продукти у разі доступності до них через мережу Інтернет. Отже, привабливістю інтернет-банкінгу є розширення кола клієнтів банку через можливість їх обслуговування незалежно від географічного місцезнаходження.

Нині інтернет-банкінг розвивається у напрямі диверсифікації банківських послуг та інтеграції банківських послуг і продуктів. Беззаперечним лідером на вітчизняному ринку інтернет-банкінгу є АТ КБ ПриватБанк, пропонуючи широкий спектр послуг для юридичних і фізичних осіб через використання власного «кабінету».

Основна ж перевага інтернет-банкінгу з позицій клієнта є можливість здійснювати операції 7 днів на тиждень 24 години на добу 365 днів на рік у будь-якому місці за наявності Інтернету.

У більшості випадків споживачі користуються простим шляхом: відкривають онлайн-кабінет у банку, від якого у них карта. Але треба зважувати на тому, що фінансову установу змінити не досить складно. Тому на вимогу часу і споживачів і самі фінансові установи визначають важливість таких аспектів, як:

– безпека (використання засобів захисту з одноразовими кодами);

– наявність онлайн-операторів і швидкість їх реагування (миттєва консультація з профільним фахівцем);

– функціональна насиченість (не тільки перевірка балансу чи переказ коштів, а й оплата товарів, кредитно-депозитні продукти, процентні ставки, валютні операції тощо);

– інформація форумів.

Український банківський ринок досяг великого прогресу в цифрових технологіях за останні роки, інвестуючи в онлайн-банкінг і мобільні додатки. І це вказує на швидку і кардинальну зміну банкінгу.

Наразі можна спрогнозувати пріоритетність мобільного банкінгу, який постійно зростає і вже склав половину всього інтернет-трафіку. Мобільні додатки описують весь можливий функціонал послуг, які банк може надати дистанційно. Таким чином, мобільний банкінг можна визначити як систему, що дає можливість управляти власними безготівковими коштами за допомогою мобільного телефону (чи смартфону). У банках ця послуга представлена додатками з операційними системами iOS, Android, Windows Phone.

Триває процес активного залучення українськими банками клієнтів до мобільного банкінгу, що підвищує рівень обслуговування за рахунок зручного сервісу, збільшення кількості послуг та зниження їхньої собівартості. Більшість банків, які працюють у напрямі розвитку мобільного банкінгу, мають додатки для роздрібних та корпоративних клієнтів.

Наразі визначають два основні напрями розвитку мобільного банкінгу:

1) набір функцій доступний як в інтернет-банкінгу, так і в мобільному банкінгу;

2) банки додають до своїх мобільних додатків «зручні» функції: біометричні «фішки» (Touch ID, Face ID), стартову сторінку швидкого доступу, дистанційне оформлення депозиту і кредиту тощо.

Разом з тим необхідно звернути увагу на те, що з появою FinTech і значного кола небанківських компаній (Starbucks, Amazon випускають власні сервіси для приймання платежів у мобільних пристроях, у Facebook через месенджер користувачі можуть робити перекази) вплив банків на ринку фінансових послуг може слабшати. Тобто треба розуміти, що кількість необанків та інших фінтех-компаній, що надають послуги, стрімко зростають, а отже, поглиблюється конкуренція на ринку фінансових послуг. Як приклад, можна зазначити, що запровадження в Україні роботи мобільної платіжної системи Samsung Pay, яка на сьогодні є однією з найпопулярніших платіжних систем у світі та підтримує технологію MST, за прогнозами вітчизняних експертів, буде проведено вже 2020 року [8].

З розвитком технологій банки отримали більш дешеві канали взаємодії з клієнтами. Сьогодні в колцентрах і онлайн-чатах фінансові послуги надають роботи, а у відділеннях банків усе більше зон самообслуговування. Банки намагаються перевести клієнтів на дистанційні канали обслуговування, доводячи до мінімуму індивідуальне спілкування, а відділення банків перетворюються у кіоски самообслуговування (touch-point), де всі канали продажу продуктів можуть працювати в синергії. Для реалізації ефективного дистанційного обслуговування банкам лишається вирішувати виключно технологічні питання, на кшталт забезпечення доступу клієнтів з будь-якої точки світу в режимі 24/7/365 з будь-якого питання. При цьому необхідні надійна віддалена аутентифікація і захист персональних даних. До того ж ряд обов'язків банківських клерків у разі онлайн-банкінгу перекладається на клієнтів, це дасть можливість конструювати найбільш вигідні для себе продукти самим клієнтам у режимі самообслуговування. Системи дистанційного банківського обслуговування відіграють тут ключову роль, оскільки дають змогу банкам істотно знизити операційні витрати, переводячи взаємодію з клієнтом в електронні канали. Результатом є скорочення витрат і підвищення рівня сервісу для клієнтів банку.

Як бачимо, є тренд не просто на мобільність, а на цифровізацію. З англійської digitalization – це впровадження цифрових технологій в усі сфери життя: від взаємодії з людьми до промислових виробництв. Поверхневий аналіз цифрових технологій дає змогу прогнозувати розвиток цього явища в найближче майбутнє (рис. 1).

Рис. 1. Світові цифрові тренди

У близькій перспективі ключовими завданнями банків є впровадження інноваційних рішень у сфері дистрибуції фінансових продуктів і послуг. Банки стають більш IT-компаніями, оскільки вони не просто надають фінансові послуги, а можуть надавати сукупні послуги. Банку стають доступні будь-які можливості з брендування і проєктування зручних сценаріїв в інтерфейсі і розширення їхньої функціональності. Звична трансакційна складова дистанційного банківського обслуговування може бути розширена до елементів продуктової автоматизації з підключення нових послуг і продуктів банку та його партнерів.

З іншого боку, потрібно вчити користувача використовувати ці технології, користуватися мобільним банкінгом, інтернет-банкінгом. Недостатньо просто запропонувати. Це вимагає зміни поведінки. А зміна поведінки вимагає тренування, часу і того, щоб здійснювати запропонований алгоритм за послугою.

Потрібно інвестувати в кращий людський капітал. Якість людей сьогодні забезпечує якість продукту в банку. IT дозволяють нам виправити несправедливість щодо тих людей, які мають мало можливостей, тому що вони не живуть у великих містах, або мають інші вади. IT надають їм можливості для освіти, роботи, отримання послуг і здійснення фінансових операцій.

До 2020 року Світовий банк разом з Міжнародною фінансовою корпорацією мав на меті поширити доступ до фінансових послуг ще 1 млрд осіб по всьому світу. Йдеться тут не лише про конкретні інвестиційні проєкти, а насамперед про поширення знань про фінансовий сектор та його можливості серед потенційних споживачів.

Під впливом розвитку інформаційних технологій більшість країн (майже 100) мають діючу (або ж розробляють) національну стратегію фінансової інклюзії.

Рівень фінансової інклюзії формує і нові можливості для центробанків на шляху залучення до економічної системи всіх верств населення, що стимулюватиме економіку шляхом мобілізації заощаджень, диверсифікації фінансової системи. Для провайдерів фінансових послуг, у тому числі банків, фінансові інклюзії відкривають можливості збільшення кількості клієнтів (залучення тих 37 % населення, які не мають банківських рахунків), відповідно, і доходів. Для споживачів використання сучасних фінансових послуг дасть можливість підвищити особистий добробут.

Функція підвищення фінансової грамотності належить переважно центральним банкам [2].

Національний банк України ще 2015 року відкрив проєкт з популяризації безготівкових розрахунків, визначивши тим самим фінансову інклюзію як один із своїх пріоритетів. За Комплексною програмою розвитку фінансового сектору до 2020 року регулятор вбачив своїм першочерговим завданням розроблення загальнонаціональної програми з підвищення фінансової інклюзії, яка спрямована на залучення до фінансових послуг неохопленого фінансовими послугами населення, зокрема представників мікробізнесу, жителів сільських районів, осіб з низьким рівнем доходів, з обмеженими можливостями та осіб похилого віку.

Політика інклюзії Національного банку України передбачає:

– по-перше, активно сприяти розвитку новітніх технологій, які передбачають проникнення фінансових послуг (наразі ринок стрімко розвивається: на зміну традиційному банкінгу приходить фінтек, а на порозі запровадження вже стоїть бігтек (текфін), тобто великі технологічні компанії, що виходять на ринок фінансових послуг, такі як вищезгадувані Apple, Google, Amazon);

– по-друге, забезпечити захист прав користувачів фінансових послуг (стане можливим з прийняттям у Парламенті законопроєкту 2456-д, який дасть Національному банку України інструментарій гарантувати захищеність клієнтів організацій, що надають фінансові послуги);

– по-третє, всебічний розвиток фінансової обізнаності громадян (важлива співпраця регуляторів, уряду, учасників ринку) [4; 7].

Переведення в безготівкову форму транзакцій між громадянами і державою (G2C/C2G) дозволить суттєво підвищити ефективність такої взаємодії та скоротити непродуктивні витрати держави (у тому числі державних банків). Сучасні фінансові технології – це шлях до підвищення продуктивності банківської системи, її ефективної діяльності та прибутковості. У свою чергу, це сприяє підвищенню стійкості та привабливості вітчизняних банків для іноземних та вітчизняних інвесторів. Сама цифровізація у вітчизняному банківському секторі набирає обороти, і банки активно розробляють мобільні додатки, спрямовані на швидкість і зручність в отриманні послуг клієнтами. Тож саму цифровізацію варто розглядати не як самоціль чи красиву забаганку регулятора, а як фактор зростання продуктивності від отримання цифрових технологій, замовлення нових напрямів, які, в свою чергу, зумовлять новий попит. Ключовими факторами та засобами є цифрові дані, мережеві транзакції (використання їх як ресурсу), що збільшить їх ефективність та цінність для отримання продуктів і послуг.

Висновки. Найбільш активно інноваційні засоби цифровізації намагаються запровадити банки. Подальший розвиток і впровадження інформаційних технологій у проведенні банківських бізнес-процесів, інформаційних банківських систем дозволить не просто підвищити якість обслуговування клієнтів і зменшити собівартість послуг, обсяги готівкового обігу, а й оптимізувати інформаційні потоки, облік і звітність у банках.

Подальші розвідки варто робити в напрямі апробування нових цифрових технологій і платформ фінансовими інститутами. Водночас треба розуміти, що для успішної реалізації засобів цифровізації важливим є формування у суспільства бачення про те, що трансформаційні зміни на фінансовому ринку під впливом впровадження цифрових технологій є пріоритетним завданням стратегії інноваційного розвитку; формування цифрової грамотності у суспільства, яка визначить здатність користувача упевнено, ефективно і безпечно застосовувати інформаційно комунікаційні технології в різних сферах життя, а пріоритетне місце апробуванню цифрових технологій і платформ належить фінансовим інститутам, у першу чергу, банкам.

Так само варто розуміти фінансові інклюзії як важливий фактор у розширенні фінансових можливостей громадян і сприймати їх як складову загальносуспільної інклюзії. Тому якщо зазначати про сучасну державу, то треба вибудовувати роботу на результат усіх стейкхолдерів: парламенту, інституту президенства, уряду, бізнесу, банківського середовища і громадянського суспільства. Поширення фінансової інклюзії має забезпечуватись ринковими механізмами, насамперед мотивацією, а не адміністративними методами та важелями. Цифровізація зумовить вигоди не тільки для громадян і бізнесу, а й економіці країни та державі в цілому.

Подальші дослідження мають бути пов’язані з розробкою комплексних стратегій впровадження банками систем дистанційного обслуговування із залученням мобільних операторів, фінтек-компаній на основі інтернет-платформ. А фінансово інклюзивне українське суспільство зможе розвинути нову фінансову екосистему.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бобух І. Н., Щегель С. М. Стратегічні орієнтири економічного зростання в України. Інклюзивність як ключовий пріоритет. *Вісник НАН України.* 2018. № 7. С. 55–70.

2. Важливість фінансової грамотності та міжнародний досвід. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=83136318&cat _id=83136317#_ftn2

3. Економічна і соціальна рада ООН. URL: http://www.un.org

4. Проєкт Закону України про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо удосконалення захисту прав споживачів фінансових послуг. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1 ?pf3511=57617

5. Про схвалення Концепції розвитку цифрової економіки та суспільства України на 2018–2020 роки та затвердження плану заходів щодо її реалізації. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi

6. Світовий банк в Україні. Огляд. URL: https://www.worldbank.org/uk/country/ukrain

7. Стратегія фінансової грамотності: версія 1.0. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96715983

8. Форум з фінансової інклюзії. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71600439&showTitle=true

9. Filatova, E. (2017), How Android Pay will change the market of mobile payments in Ukraine – experts, PaySpace Magazine. URL: https://psm7.com/articles/android-pay-v- ukraine-mneniya-ekspertov.html

10. The official site of PUBLISHING HOUSE «MEDIAFDK» (2018), «100 billion a year. The market of mobile and Internet banking in Ukraine beats records». URL: https://biz.nv.ua/ukr/ publications/100-mlrd-na-rik-rinok-mobilnogo- ta-internet-bankingu-v-ukrajini-b-je-rekordi- 108675.html

REFERENCES

1. Bobukh I., Shchehel S. (2018). Stratehichni oriientyry ekonomichnoho zrostannia v Ukrainy. Inkliuzyvnist yak kliuchovyi priorytet [Stratenic orientiyiro economically growing in Ukraine. Inclusiveness is the key priority]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine.* (7), 55–70.

2. National Bank of Ukraine (2019) The importance of financial literacy and international experience. URL: https://bank.gov.ua/control/en/publish/article?art_id=83136318&cat_id=83136317#_ftn2

3. Economic and Social Council of the United Nations. URL: http://www.un.org

4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2019). Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts of Ukraine on Improving the Protection of Consumers of Financial Services. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57617

5. Kabinet ministriv Ukrainy. (2018). On approval of the Concept of development of the digital economy and society of Ukraine for 2018-2020 and approval of the plan of measures for its implementation. URL: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-koncepciyi-rozvitku-cifrovoyi-ekonomiki-ta-suspilstva-ukrayini-na-20182020-roki-ta-zatverdzhennya-planu-zahodiv-shodo-yiyi-realizaciyi

6. World Bank in Ukraine. Review. URL: https://www.worldbank.org/uk/country/ukrain

7. National Bank of Ukraine (2019). Financial Literacy Strategy: Version 1.0. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=96715983

8. National Bank of Ukraine (2019). Forum on Financial Inclusion. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/printable_article?art_id=71600439&showTitle=true

9. Filatova, E. (2017). How Android Pay will change the market of mobile payments in Ukraine – experts. PaySpace Magazine. URL: https://psm7.com/articles/android-pay-v- ukraine-mneniya-ekspertov.html

10. The official site of PUBLISHING HOUSE «MEDIAFDK» (2018). 100 billion a year. The market of mobile and Internet banking in Ukraine beats records. URL: https://biz.nv.ua/ukr/publications/100-mlrd-na-rik-rinok-mobilnogo- ta-internet-bankingu-v-ukrajini-b-je-rekordi-108675.html

Dmytri Klymenko, Ph. D. in Economics, Associate professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Financial inclusions in banking practice

The banking sector has always been at the forefront of technological change. Currently, banks are experiencing one of the most significant stages of evolution, which is noted by most modern scholars and practitioners. Banks are no longer the place where clients come for money, becoming the necessary financial service centers.

In the introductory research, the author pays attention to the problems of development and use of mobile applications in banking practice for the development of new products, is the digitization of banking products.

The banking environment determines not only the level of services provided, but also the level of technology development, which increases the level of participation of the society as a whole, each citizen in particular, simplifies the process of customer interaction with the bank on the basis of inclusion, ie accessibility.

The purpose of this study is to find out the tendencies of innovations in servicing clients by Ukrainian banks, to emphasize the need for financial inclusions and to forecast on this basis the main trends in the development of remote banking service systems as financial inclusions.

Most countries in the world have developed a national strategy for financial inclusion. The introduction of financial inclusion in the country is triggered by certain factors: overcoming the high costs of building infrastructure for traditional banking services; access to basic financial services for residents of remote settlements; overcoming uneven access to information. The Ukrainian banking market determines the priority of mobile banking, which is constantly growing and has already accounted for half of all Internet traffic. There is currently a trend not just for mobility but for digitalization. The usual transactional component of remote banking can be extended to the elements of product automation to connect new services and products of the bank and its partners. Banks are becoming more IT companies as they not only provide financial services but can also provide aggregate services. The Bank becomes available any opportunities to brand and design user-friendly scripts in the interface and extend their functionality.

At the same time, there is a problem with customers' awareness of the products and technologies offered. Therefore, there is a need to teach the user to use these technologies, to use mobile banking, internet banking. It is not enough to offer. This requires a change in behavior. And behavior change requires training and time and implementation of the proposed algorithm for the service.

As a result of this research, it can be argued that further development and implementation of information technologies in conducting banking business processes, information banking systems will improve the quality of customer service, reduce the cost of services, reduce cash flow, optimize information flows, (accounting and reporting) in banks.

The author proposes to continue research in the direction of development of complex strategies, which envisage introduction of remote service systems by banks with the involvement of mobile operators, fintech companies based on Internet platforms.

A financially inclusive Ukrainian society will be able to develop a new financial ecosystem based on mobile operators, fintech companies and online platforms.

Key words: *bank, banking services, internet banking, mobile banking, financial inclusion, digitization.*

Стаття надійшла до редакції 9 січня 2020 року

УДК 336.76(477)
JEL Classifications: E44, G23
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.53-62

Ю. М. Коваленко,
д.е.н., професор
e-mail: kovalenko0202@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-5678-3185;
І. І. Коваленко,
здобувач освіти,
Університет ДФС України
e-mail: kovalenko0497@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-4524-3175

ЕВОЛЮЦІЙНІ ТРЕНДИ В СИСТЕМІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ І ПЕНСІЙНИХ ФОНДІВ В УКРАЇНІ

У статті досліджено специфічні особливості етапів становлення та розвитку системи інститутів спільного інвестування (далі – ІСІ) та недержавних пенсійних фондів (далі – НПФ) в Україні. Виокремлено такі етапи розвитку ІСІ та НПФ: 1) формування ринкових механізмів торгівлі цінними паперами; 2) формування ринково зорієнтованої взаємодії учасників ринку цінних паперів; 3) формування інноваційно активної взаємодії учасників ринку цінних паперів; 4) забезпечення фінансової безпеки. Виявлено основні системні проблеми у діяльності ІСІ та НПФ. Запропоновано напрями активізації діяльності вітчизняних інвестиційних і пенсійних фондів.

Ключові слова: *інститути спільного інвестування, інвестиційні фонди, пенсійні фонди, ринок цінних паперів, цінні папери, фінансові активи.*

Ю. М. Коваленко, И. И. Коваленко Эволюционные тренды в системе инвестиционных и пенсионных фондов в Украине

В статье исследованы специфические особенности этапов становления и развития системы институтов совместного инвестирования (ИСИ) и негосударственных пенсионных фондов (НПФ) в Украине. Выделены следующие этапы развития ИСИ и НПФ: 1) формирование рыночных механизмов торговли ценными бумагами; 2) формирование рыночно ориентированного взаимодействия участников рынка ценных бумаг; 3) формирование инновационно активного взаимодействия участников рынка ценных бумаг; 4) обеспечение финансовой безопасности. Выявлены основные системные проблемы в деятельности ИСИ и НПФ. Предложены направления активизации деятельности отечественных инвестиционных и пенсионных фондов.

Ключевые слова: *институты совместного инвестирования, инвестиционные фонды, рынок ценных бумаг, ценные бумаги, финансовые активы.*

© Коваленко Ю. М., Коваленко І. І., 2020

Метою статті є виокремлення етапів становлення та розвитку системи інвестиційних і пенсійних фондів, оцінювання їхніх специфічних особливостей, а також основних проблем і напрямів активізації діяльності учасників індустрії спільного інвестування.

Постановка проблеми. Визначальним чинником економічного піднесення та розвитку багатьох країн є активізація діяльності учасників ринку цінних паперів, зокрема інститутів спільного інвестування та недержавних пенсійних фондів, а також їхніх компаній з управління активами. На противагу індивідуальним інвесторам ці інституційні інвестори провадять професійну фінансову діяльність, опікуються капіталом своїх учасників, шукаючи при цьому оптимальні з точки зору прибутковості та ризику схеми розміщення акумульованого інвестиційного капіталу.

Розвиток ІСІ та НПФ в Україні упродовж останніх років залишається недостатньо динамічним, що пояснюється недоліками у їх нормативно-правовому та інформативному забезпеченні. Часто відбувається автоматична імплементація різноманітних західних методик щодо управління фінансовими інвестиціями інвестиційних інститутів без урахування сучасного етапу розвитку національної економіки. При цьому варто зважати на те, що інституційні реформи у сфері спільного інвестування розтягнуті у часі та відбуваються у певному інституційному середовищі, що також часто не береться до уваги.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Механізмам та процесам спільного інвестування, участі у ньому інвестиційних і пенсійних фондів, а також їх компаній з управління активами присвячені роботи таких західних учених: П. Бернстайна, З. Боді, А. Грінспена, А. Деміргуч-Кунт, Л. Зінгалеза, Р. Колба, Р. Левіна, Р. Раджана, Т. Райса, Р. Родрігеса, Л. Росса, Дж. Сакса, Дж. Сороса, Дж. Стігліца, Ю. Фами, С. Фішера та ін. Серед українських науковців, роботи яких присвячені дослідженням цих проблем, варто виділити Л. Алексєєнко, О. Вовчак, В. Корнєєва, Д. Леонова, В. Міщенка, С. Міщенко, О. Мозгового, С. Науменкову, С. Онишко, А. Пересаду, Ю. Петруню, О. Ткача, А. Федоренка, В. Федосова, І. Школьник та інших.

Невирішені частини проблеми. Незважаючи на значний міжнародний прогрес у розробці новітніх фінансових інструментів і методів розміщення активів, ряд питань, що пов'язані з професійною діяльністю ІСІ та НПФ на ринку цінних паперів, є недостатньо вивченим українськими фахівцями та потребує подальших наукових досліджень у частині теоретико-методологічних засад і практики функціонування ІСІ, НПФ та їх компаній з управління активами (КУА) у процесі реалізації спільного інвестування та задоволення інвестиційних цілей його учасників. Зокрема, це стосується чіткого визначення ролі цих інституційних інвесторів у розбудові національного ринку цінних паперів, впровадження сучасних методів управління фінансовими інвестиціями, розширення фінансового інструментарію, що прийнятний для інвестування акумульованих активів, удосконалення інституційного забезпечення системи спільного інвестування.

Виклад основного матеріалу. Становлення фінансових установ, які провадять діяльність зі спільного інвестування, відбувалося в Україні за певними етапами. При цьому пропонована нами періодизація пояснюється кардинальними інституційними та макроекономічними змінами, що вплинули на реалізацію фінансової діяльності: тенденціями розвитку (стабільність, падіння, поступова стабілізація та зростання); нормативно-правовими (прийняття базового законодавства та підзаконних актів – спочатку інформативного характеру, а згодом прийняття базових законів і впорядкування нормативно-правової бази); контрольно-регулівними (відсутність регулювання,

обмеження щодо діяльності окремих фінансових установ, а згодом і всіх інших з боку держави та регуляторів); соціально-економічними (стабільність, зниження показників і поступове зростання).

І. Формування ринкових механізмів торгівлі цінними паперами (1988–1995 рр.). Першим нормативним актом, що регламентував діяльність перших ІСІ, зокрема інвестиційних фондів і компаній, став Указ Президента України від 19.02.1994, який затвердив Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії [11]. Метою їх заснування було сприяння сертифікатній приватизації, а основною функцією – акумуляція приватизаційних майнових сертифікатів (далі – ПМС) громадян України, з наступним їх інвестуванням у цінні папери інших емітентів з метою формування та управління сукупним портфелем цих інструментів. Крім інвестиційних фондів і компаній, до приватизації державного майна було залучено довірчі товариства, банки та торговців (табл. 1), які у підсумку акумулювали близько 28,5 млн ПМС (63 % їх кількості). Більшу частку ПМС акумулювали інвестиційні фонди та компанії – 19,5 млн ПМС (42,6 % виданих) і довірчі товариства – 7,8 млн (17 %). При цьому найбільші вкладення були зроблені ними 1996 р. – 13,8 млн ПМС (49,66 % загального обсягу інвестування) та 1997 р. – 7 млн ПМС (23,35 %) [10, с. 698].

Таблиця 1

Видача ліцензій (дозволів) Фондом державного майна України на діяльність з приватизаційними паперами у 1994–1995 рр.

Вид ліцензії (дозволу)	1994	1995	Усього
Довірчим товариствам на здійснення представницької діяльності з приватизаційними паперами	264	102	366
Інвестиційним фондам та компаніям на здійснення комерційної діяльності з приватизаційними паперами	68	184	252
Фінансовим посередникам (торговцям) на здійснення посередницької діяльності з приватизаційними паперами	24	7	31
Комерційним банкам на здійснення посередницької діяльності з приватизаційними паперами	–	22	22

Джерело: складено на основі [8, с. 44].

Основні перешкоди діяльності інвестиційних фондів і компаній того часу полягали у: 1) дещо запізнілій появі Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії; 2) придбанні великої кількості дрібних пакетів акцій; 3) обмеженому виборі привабливих об'єктів фінансового інвестування, низькій ліквідності більшості акцій і відсутності досвіду корпоративного управління; 4) формуванні інвестиційних портфелів без дотримування певної спеціалізації; 5) переважанні закритих інвестиційних фондів.

На відміну від українських структур, призначенням польських інвестиційних фондів як акціонерів було збільшення вартості акцій підприємств (починаючи з 1993 р.), а згодом – перетворення на венчурні або холдингові компанії. Було створено 15 національних інвестиційних фондів, які володіли 60 % капіталу 512 задіяних у програмі підприємств. Найбільшу частку – 33 % капіталу кожного з підприємств було передано одному з фондів, 27 % розподілено між рештою фондів, 15 % передано працівникам цього підприємства, а 25 % залишилось у розпорядженні держави. У результаті такого поділу кожний національний інвестиційний фонд одержав контрольні пакети акцій у 33–35 підприємствах

і менші (розміром близько 1,93 %) – у 477–479 підприємствах [2]. Кожний дорослий поляк набув можливості за символічну ціну придбати сертифікат і конвертувати його в акції цих фондів, що перешкодило розпорошенню акцій серед населення і фінансових інститутів.

Щодо реформування пенсійного забезпечення, то 1993 р. Верховною Радою України було прийнято Концепцію соціального забезпечення населення України, де передбачалося введення добровільного особистого страхування через, власне, пенсійні фонди. Проте через відсутність відповідної нормативно-правової бази останні також займалися спекулятивними операціями подібно іншим фінансовим інститутам. 1995 р. Верховною Радою України було прийнято Постанову № 491/95-ВР про заборону фондам залучати кошти громадян, проте вони мали виконати всі взяті на себе попередні зобов'язання, що призвело до банкрутства більшості з них.

У цілому період 1988–1995 рр. відзначився: початком приватизації державних підприємств; рідкістю та нестійкістю фінансових установ; масовою появою псевдоринкових структур; екстремальними ризиками; порушенням прав інвесторів; гіперінфляцією; обмеженою кількістю фінансових інструментів і їх низькою ліквідністю тощо.

ІІ. Формування ринково зорієнтованої взаємодії учасників ринку цінних паперів (1996–1999 рр.). У цей період інвестиційні фонди та компанії (поряд з довірчими товариствами) набули найбільшого розвитку: їхня кількість зросла за 1995–1998 рр. з 92 до 329. Проте з 1998 р. показники діяльності фондів і компаній почали знижуватись, що було пов'язано напряму із завершенням сертифікатної приватизації та закінченням термінів існування більшості фондів. На початок 2000-х рр. на ринку цінних паперів перебували в обігу інвестиційні сертифікати 234 закритих фондів (93 %), і лише 18 установ функціонували у вигляді відкритих інвестиційних та взаємних фондів, 5 інституційних інвесторів перебували на стадії перетворення із закритих у відкриті фонди.

Щодо недержавних пенсійних фондів, то їхнє становлення та подальший розвиток забезпечувалось указами Президента № 291/98 і № 401/98, постановами Кабінету Міністрів України від 04.06.1998 № 794 і 29.01.1999 № 111, а згодом за участі американської компанії PADCO було створено робочу групу з підготовки пенсійної реформи. Незважаючи на номінальне функціонування українських пенсійних фондів, починаючи з 1995 р., більшість з них припинила свою діяльність або призупинила своє функціонування як таких. 1996 р. Асоціація недержавних пенсійних фондів налічувала лише 15 фондів [9, с. 147].

У цілому визначальними рисами періоду стали: набуття досвіду у сфері ведення фінансової та страхової діяльності; зростання активів фінансових установ і власності у фінансових пірамідах; реалізація циклу динаміки (зростання активів фінансового сектору у 1996–1997 рр. – фінансова криза 1998 р. – перехід до зростання до 2000 р.).

ІІІ. Формування інноваційно активної взаємодії учасників ринку цінних паперів (2000 р. – перша половина 2008 р.). Період з 2000 р. став визначальним для розвитку в Україні інвестиційних і пенсійних фондів, що було пов'язано зі змінами в інституційному забезпеченні їхнього функціонування: а) прийняття законів України від 12.07.2001 № 1057-IV «Про фінансові послуги і державне регулювання ринків фінансових послуг», від 23.02.2006 № 3480-IV «Про цінні папери та фондовий ринок», від 15.03.2001 № 2299-ІІІ «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)», від 09.07.2003 №1057-IV «Про недержавне пенсійне забезпечення»; б) створення 2002 р. спеціалізованого регулятора – Державної комісії з регулювання ринків фінансових послуг.

З урахуванням усіх недоліків Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії, а також діяльності останніх Законом України «Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди)» інститут спільного інвестування було вже визначено як «корпоративний інвестиційний фонд або пайовий інвестиційний фонд, який провадить діяльність, пов'язану з об'єднанням (залученням) грошових коштів інвесторів з метою отримання прибутку від вкладання їх у цінні папери інших емітентів, корпоративні права та нерухомість» [13]. Отже, з одного боку, ІСІ став емітентом, який випускає власні цінні папери (акції або інвестиційні сертифікати), а з іншого – інвестором, який розміщує акумульовані фінансові ресурси у цінні папери інших емітентів, корпоративні права або нерухомість. Основна відмінність нових ІСІ – набуття можливості працювати з грошовими коштами, а не приватизаційними паперами.

ІСІ активно почали розвиватися з 2006 р. (рис. 1), що було обумовлено високими темпами розвитку ринку цінних паперів. Упродовж 2007 р. вартість їхніх активів зросла практично вдвічі й на початок 2008 р. становила близько 6 % до ВВП. Кількість компаній з управління активами (далі – КУА) зросла на 46,5 % і становила 334, що відповідає європейським країнам. За 2006–2008 рр. кількість ІСІ, у свою чергу, зросла на 61 % – з 519 до 834. Середня кількість ІСІ на одну КУА зросла з 2,3 до 2,5, а вартість активів в управлінні однієї КУА – на 69,4 %. За типами фондів найкращі показники продемонстрували відкриті ІСІ, загальна вартість активів яких зросла на 821,9 %, а інтервальних – на 679,9 %. Щодо венчурних фондів, то їхні активи зросли на 131,1 %. Вони є найбільш розповсюдженими на українському ринку спільного інвестування, хоча частка цих ІСІ і зменшилася з 92,0 до 89,8 %. У цілому ж, незважаючи на вражаючі показники розвитку ІСІ, їх послугами, навіть за умов зростання добробуту, користувалося менше 1 % домогосподарств.

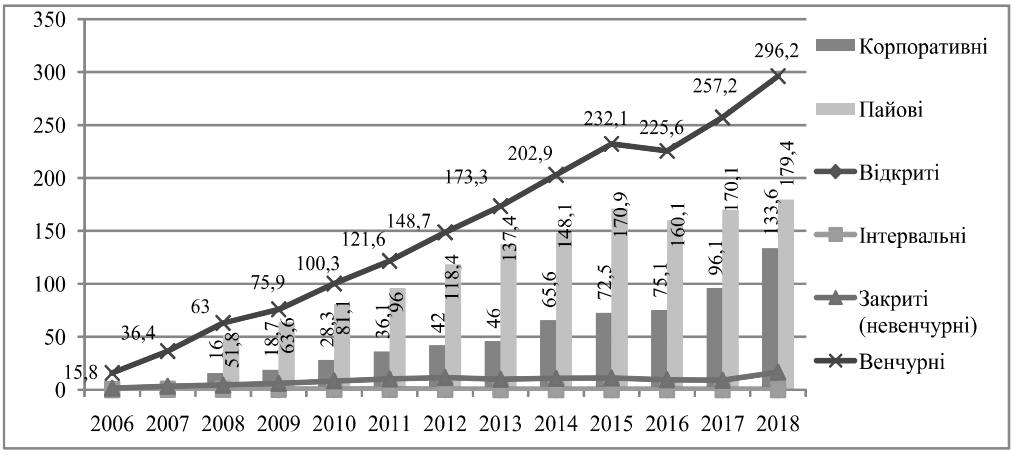

Рис. 1. Динаміка сукупних активів ІСІ в Україні у 2006–2018 рр., млрд грн
Джерело: побудовано на основі [5].

Недержавні пенсійні фонди (далі – НПФ) продемонстрували позитивні тренди за усіма напрямами діяльності (рис. 2). Їхня кількість на початок 2008 р. досягла 96, що більше на 21,5 % порівняно з 2006 р. Чиста вартість пенсійних активів у системі НПЗ збільшилася

у 2,2 раза. Загальна кількість вкладників НПФ на початок 2008 р. становила 42,3 тис. осіб. Надходження пенсійних внесків збільшилося більш ніж удвічі. Найбільш високими темпами зростали внески у відкриті фонди, а найнижчою була динаміка у корпоративних НПФ. Пенсійні виплати 2007 р. становили 9 млн грн (+130 %). Відносні ж показники залишалися надто невтішними: активи НПФ у загальній грошовій масі становили 0,1 %, а кількість учасників системи НПЗ – лише 0,6 % населення України [1].

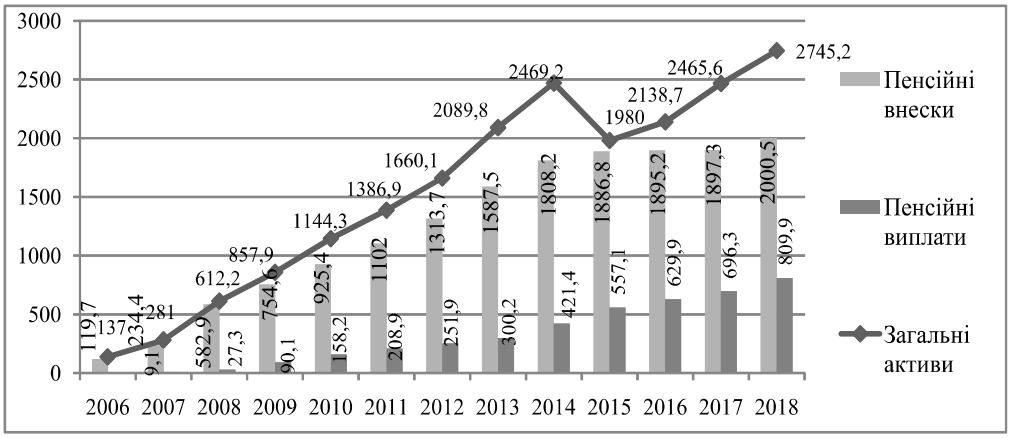

Рис. 2. Динаміка показників розвитку НПФ в Україні у 2006–2018 рр., млн грн
Джерело: побудовано на основі [6].

Період з 2000 р. по першу половину 2008 р. характеризувався у цілому: зростанням реінвестування та капіталізації компаній; подоланням негативних наслідків приватизації; визнанням України країною з ринковою економікою та виключення з чорного списку FATF; поширенням світової фінансово-економічної кризи, що загострила проблеми національної системи спільного інвестування.

IV. Гарантування фінансової безпеки (друга половина 2008 р. дотепер). Визначальною подією для системи спільного інвестування стало прийняття нового Закону України від 05.07.12 № 5080-VI «Про інститути спільного інвестування» [12], що було спричинено прийняттям дещо раніше Закону України «Про акціонерні товариства». Сам закон спрямований на забезпечення ефективного залучення та розміщення фінансових активів, розширення різновидів ІСІ на українському ринку цінних паперів.

Діяльність ІСІ та НПФ у цей період відзначається позитивними тенденціями. Так, загальна вартість активів ІСІ за 2008–2018 рр. зросла у 4,54 раза (рис. 1), а НПФ – у 4,48 раза (рис. 2), що свідчить про зростання довіри до цих фінансових установ. Серед типів та видів ІСІ суттєво активізувалася діяльність і збільшились активи закритих невенчурних (+383,7 %) і венчурних (+470,2 %) фондів на противагу відкритим (–290 %) та інтервальних (–400 %). Активи недиверсифікованих фондів 2018 р. перевищують диверсифіковані у 3 378,5 раза. Як показує аналіз, найбільших збитків зазнають ІСІ з агресивними стратегіями.

У структурі активів ІСІ 2018 р. переважала дебіторська заборгованість, інші – інвестиції та об’єкти нерухомості (92,1 %). Це можна пояснити тим, що частка венчурних

фондів у загальних активах ІСІ становила 95 %, а структура їх портфеля істотно впливає на структуру самого зведеного портфеля. Досить низькими залишаються вкладення венчурних фондів в акції (5,74 %), облігації підприємств (2,67 %), державні цінні папери (0,1 %). Щодо невенчурних фондів, то у них вкладення в цінні папери є більшими: акції – 8,07 %, державні цінні папери – 2,9 %.

Серед НПФ знижується кількість відкритих фондів. Натомість за 2008–2018 рр. зріс обсяг пенсійних внесків – у 3,4 раза, виплат – у 29,7 разів. На відміну від ІСІ, в пенсійних активах переважають грошові кошти, розміщені на депозитних банківських рахунках (35,9 %), цінні папери, дохід за якими гарантовано Кабінетом Міністрів України (46 %), облігації українських підприємств (10,9 %).

Серед основних проблем, що з ними стикаються учасники спільного інвестування, зокрема ІСІ та НПФ, можна виділити такі: 1) незначні обсяги залучення фінансових ресурсів для інвестування; 2) низька активність щодо реалізації інноваційних проєктів через венчурні фонди; 3) низький рівень фінансової довіри з боку потенційних учасників та інвесторів; 4) дефіцит привабливого інвестиційного інструментарію; 5) недостатні податкові стимули для розвитку спільного інвестування; 6) призупинення пенсійної реформи у частині запровадження обов'язкової накопичувальної пенсійної системи та персоніфікованого обліку її учасників; 7) недостатня інформаційна прозорість діяльності ІСІ, НПФ і КУА.

Основні напрями подальшого розвитку системи спільного інвестування визначено у Комплексній програмі розвитку фінансового сектору України до 2020 року [4]. Як додаток до зазначеного, пропонуємо:

– запровадити емісію державних цінних паперів з різними вбудованими опціонами, зокрема опціонами захисту від інфляції, зміни обмінного курсу;

– сприяти появі нових ліквідних інструментів, передусім у ході IPO;

– розширити нормативно-правову базу та створити умови для розвитку строкового ринку;

– прийняти закони України «Про сек'юритизацію» та «Про похідні фінансові інструменти»;

– запровадити податкове стимулювання вкладень у довгі активи, пріоритетні види економічної діяльності і регіони;

– ввести корпоративні інвестиційні та пенсійні плани, індивідуальні пенсійні рахунки під податкові пільги;

– захистити інтереси осіб, які залучені до спільного інвестування, створити необхідні фонди гарантування;

– використовувати маркетинговий підхід до клієнтів різних фінансових установ, створити єдину інформаційну базу даних з вивченням потенційного споживача інвестиційних і пенсійних послуг;

– зняти деякі обмеження на розміщення активів ІСІ та НПФ;

– запровадити державно-приватне партнерство у сфері спільного інвестування.

Висновки. Системний аналіз формування та функціонування вітчизняних інвестиційних і пенсійних фондів проілюстрував хаотичність трансформаційних процесів, що обумовлені траєкторією попереднього розвитку. Становлення диверсифікованого фінансового сектору відбулось у 1988–1995 рр. з випереджальним розвитком банків. Позитивні зрушення в економічних процесах України стали відбуватися з 2000 р.,

що привело до розвитку інших фінансових установ і збільшення активів, зокрема інвестиційних та пенсійних фондів. На сучасному етапі ці фонди є прямими конкурентами банківських установ у боротьбі за фінансові ресурси вкладників. Розміщення коштів у фонди для інвесторів має підвищений ризик, однак і потенційно більшу прибутковість. Основною умовою їхнього подальшого розвитку є проведення повноцінної пенсійної реформи із запровадженням другого рівня. Розв'язання проблем подальшого розвитку системи спільного інвестування передбачає інституціалізацію фінансових процесів і підвищення інституційної довіри до пенсійних та інвестиційних фондів у цілому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. До питання удосконалення інституційних основ небанківського сегмента фінансового ринку України. URL: http://old.niss.gov.ua/Monitor/oktober08/6.htm

2. Інституційні засади формування економічної системи України: теорія і практика / за ред. З. Ватаманюка. Львів: «Новий світ-2000», 2005. 648 с.

3. Коваленко Ю. М. Формування інституційних передумов розвитку фінансового сектора економіки України. *Економіка України.* 2011. № 7. С.49–60.

4. Комплексна програма розвитку фінансового сектору України до 2020 року: Постанова Правління НБУ: від 18.06.2015 № 391. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=43352266

5. Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку. URL: http://www.nssmc.gov.ua

6. Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг. URL: http://www.dfp.gov.ua

7. Модернізація фінансової системи України в процесі євроінтеграції: кол. монографія у 2-х т. Т. 2 / за ред. О. В. Шлапака, Т. І. Єфименко. К.: ДННУ «Академія фінансового управління», 2014. Т. 2. 784 с.

8. Мозговий О. М. Фондовий ринок України. *Фінанси України.* 1996. № 5. С. 42–56.

9. Партин Г. О., Тивончук О. І. Пенсійні фонди як учасники фінансового ринку. *Фінанси України.* 2002. № 9. С. 143–149.

10. Пересада А. А., Коваленко Ю. М. Фінансові інвестиції: підручник. К.: КНЕУ, 2006. 728 с.

11. Положення про інвестиційні фонди та інвестиційні компанії: Указ Президента України: від 19.02.1994 № 55/94. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/55/94

12. Про інститути спільного інвестування: Закон України: від 05.07.2012 № 5080-VI. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/5080-17

13. Про інститути спільного інвестування (пайові та корпоративні інвестиційні фонди): Закон України: від 15.03.2001 № 2299-III. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2299-14

14. Про недержавне пенсійне забезпечення: Закон України: від 09.07.2003 № 1057-IV. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1057-15

15. Фінанси інституційних секторів економіки: кол. монографія / за ред. Т. І. Єфименко, М. М. Єрмошенка. Київ: ДННУ «Академія фінансового управління»; Національна академія управління, 2014. 584 с.

REFERENCES

1. Do pytannia udoskonalennia instytutsiinykh osnov nebankivskoho sehmenta finansovoho rynku Ukrainy [On the issue of improving the institutional foundations of the non-banking segment of the Ukrainian financial market]. URL: http://old.niss.gov.ua/Monitor/oktober 08/6.htm

2. Vatamanyuk, Z. (Ed.). (2005). Instytutsiini zasady formuvannia ekonomichnoi systemy Ukrainy: teoriia i praktyka [Institutional Foundations of Forming the Economic System of Ukraine: Theory and Practice]. Novyi svit-2000, Lviv [in Ukrainian].

3. Kovalenko, Yu. (2011). Formuvannia instytutsiinykh peredumov rozvytku finansovoho sektora ekonomiky Ukrainy [Formation of institutional preconditions for development of the financial sector of the Ukrainian economy]. *Ekonomika Ukrainy – Economy of Ukraine,* 7, 49–60 [in Ukrainian].

4. Kompleksna prohrama rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [Comprehensive Program for Development of the Financial Sector of Ukraine until 2020]. № 391 (June 18, 2015).

5. Natsionalna komisiia z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [National Securities and Stock Market Commission]. URL: http://www.nssmc.gov.ua

6. Natsionalna komisiia, shcho zdiisniuie derzhavne rehuliuvannia u sferi rynkiv finansovykh posluh [National Commission for the State Regulation of Financial Services Markets]. URL: http://www.dfp.gov.ua

7. Shlapak, O. V. and Yefymenko, T. I. (Eds.). (2014). Modernizatsiia finansovoi systemy Ukrainy v protsesi yevrointehratsii [Modernization of Ukraine's financial system in the process of European integration] (Vol. 2). DNNU «Akademiia finansovoho upravlinnia», Kyiv [in Ukrainian].

8. Mozghovyi, O. M. (1996). Fondovyi rynok Ukrainy [The stock market of Ukraine]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine,* 5, 42–56 [in Ukrainian].

9. Partyn, H. O.and Tyvonchuk, O. I. (2002). Pensiini fondy yak uchasnyky finansovoho rynku [Pension funds as participants of the financial market]. *Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine,* 9, 143–149 [in Ukrainian].

10. Peresada, A. A. and Kovalenko, Yu. M. (2006), Finansovi investytsii [Financial investments], KNEU, Kyiv [in Ukrainian].

11. Polozhennia pro investytsiini fondy ta investytsiini kompanii [Regulations on investment funds and investment companies]. № 55/94 (February 19, 1994).

12. Pro instytuty spilnoho investuvannia [On Joint Venture Institutions]. № 5080-VI (July 5, 2012).

13. Pro instytuty spilnoho investuvannia (paiovi ta korporatyvni investytsiini fondy) [On Joint Venture Institutions (Mutual and Corporate Investment Funds)]. № 2299-III (March 15, 2001).

14. Pro nederzhavne pensiine zabezpechennia [On non-state pension insurance]. № 1057-IV (Jule 09, 2003).

15. Yefymenko, T. I. and Yermoshenko, M. M. (Eds.). (2014). Finansy instytutsiinykh sektoriv ekonomiky [Finance of institutional sectors of the economy]. DNNU «Akademiia finansovoho upravlinnia», Natsionalna akademiia upravlinnia, Kyiv [in Ukrainian].

Kovalenko Yulia M., D. Sc (Economics), Professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Kovalenko Irina I., educational seeker, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Evolutionary trends in the system of investment and pension funds in Ukraine

The development of co-investment institutions and non-state pension funds in Ukraine remains not dynamic enough, which is explained by the shortcomings in their legal and informative provision. However, it should be borne in mind that institutional reforms in the field of co-investment are stretched over time and occur in a particular institutional environment, which is often not taken into account. The purpose of the article is to identify the stages of formation and development of investment and pension funds, assessing their specific features, as well as the main problems and areas of activation of the activities of participants in the joint venture industry. The article is based on general scientific methods of cognition, i.e. the analysis and synthesis, functional and system analysis, induction and deduction, historical and logical method, system-structural method, the method of analogy, quantitative and qualitative comparison, graphic, economic and statistical methods of information collection and processing, in particular, sample inquiries, groupings, statistical comparisons of absolute and relative values, the method of logic generalization. The specific features of the stages of formation and development of joint investment institutions and non-state pension funds in Ukraine are investigated in the article. The following stages of development of investment and pension funds are distinguished: 1) formation of market mechanisms of trading in securities; 2) formation of market-oriented interaction of securities market participants; 3) formation of innovatively active interaction of securities market participants; 4) financial security. The main systematic problems in the activity of such funds are revealed. The directions of activation of activity of domestic investment and pension funds are offered. At the present stage, investment and pension funds are direct competitors of banking institutions in the struggle for financial resources of depositors. The main condition for their further development in Ukraine is full pension reform with the introduction of the second level. Financial policy is devoid of pragmaticity, since it focuses mainly on general wellness measures, which are aimed primarily at improving the legal framework and partly the governance structure. Addressing the issues of further development of joint ventures involves institutionalizing financial processes and increasing institutional confidence in pension and investment funds in general.

Key words: *co-investment institutions, investment funds, pension funds, securities market, securities, financial assets.*

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2020 року

УДК 338.24.01
JEL Classifications: E52, H56, O42
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.63-73

О. М. Кушніренко,
к.е.н., доцент, с.н.с.
e-mail: kyshnoksana@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-3853-584X;
Н. Г. Гахович,
к.е.н., с.н.с.,
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
e-mail: ngahovich@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-7754-9080

ВПЛИВ ТЕХНОЛОГІЙ ІНДУСТРІЇ 4.0 НА СТРУКТУРНІ ТРАНСФОРМАЦІЇ В ЕКОНОМІЦІ

У статті автори оцінюють вплив глобальних трендів Індустрії 4.0 на структурні трансформації в промисловості та обґрунтовують на цій основі напрями пожвавлення промислового сектору України через призму глобальних технологічних викликів. Розглядаються сучасні структурні диспропорції українського промислового розвитку та висвітлюються можливості, які надають технології 4.0 для інноваційного оновлення промисловості; оцінюється готовність до впровадження СМАРТ-технологій на промислових підприємствах. Ключовим висновком дослідження є те, що подальша інноваційна трансформація глобального виробництва призведе до неминучих змін в організації та управління виробничими процесами. Враховуючи результати досліджень, було запропоновано ефективне вирішення визначених проблем. Вони включають формування нових інститутів розвитку, які просувають технології Індустрії 4.0, адитивні технології, інтернет-речей, Big Data, роботизацію виробництв з одночасним розвитком громадських, освітніх і наукових інституцій, що забезпечують підвищення кваліфікаційного рівня персоналу, розширення проєктної інноваційної діяльності.

Ключові слова: *промисловість, структурні трансформації, інноваційне оновлення, Індустрія 4.0, цифровізація.*

О. Н. Кушниренко, Н. Г. Гахович. Влияние технологий Индустрии 4.0 на структурные трансформации в экономике

В статье авторы обосновывают влияние глобальных трендов Индустрии 4.0 на структурные трансформации в промышленности и обосновывают на этой основе направления оживления промышленного сектора Украины через призму глобальных технологических вызовов. Рассматриваются современные структурные диспропорции украинского промышленного развития и освещаются возможности, которые предоставляют технологии 4.0 для инновационного обновления промышленности;

© Кушніренко О. М., Гахович Н. Г., 2020

оценивается готовность к внедрению СМАРТ-технологий на промышленных предприятиях. Ключевым выводом исследования является то, что дальнейшая инновационная трансформация глобального производства приведет к неизбежным изменениям в организации и управлении производственными процессами. Учитывая результаты исследований, было предложено эффективное решение определенных проблем. Они включают формирование новых институтов развития, которые продвигают технологии Индустрии 4.0, аддитивные технологии, интернет-вещей, Big Data, роботизацию производств с одновременным развитием общественных, образовательных и научных учреждений, обеспечивающих повышение квалификационного уровня персонала, расширения проектной инновационной деятельности.

Ключевые слова: *промышленность, структурные трансформации, инновационное обновление, Индустрия 4.0, цифровизация.*

Метою статті є обґрунтування пріоритетних напрямів структурної трансформації розвитку промисловості з урахуванням зростання ролі технологічних викликів у рамках Індустрії 4.0.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. На початку XXI століття людство опинилось під впливом хвилі нової промислової революції, більш відомою як концепція «Індустрія 4.0». Нові технологічні виклики Індустрії 4.0 приводять до кардинальних змін в організації суспільного виробництва та способах задоволення потреб споживачів. Крім того, вона приводить до інноваційних трансформацій у багатьох галузях, руйнує бар'єри між ними, стирає межі між постачальниками, виробниками і споживачами, що в кінцевому підсумку є передумовою структурних трансформацій в економіці. Це зумовило уряди як розвинених, так і країн, що розвиваються, обґрунтовувати та застосовувати нові підходи економічної політики для підвищення інноваційного розвитку промислового сектору. Члени ЄС, США, Китай та багато інших країн розробляють і впроваджують основні принципи концепції Індустрії 4.0 у стратегії економічного розвитку, ставлячи питання промислового відродження на центральне місце [4]. Концепція Індустрії 4.0 пов'язана з розумними технологіями та СМАРТ-спеціалізацією, що стало одним з найважливіших інструментів стимулювання промислового розвитку, зокрема у сфері виробництва товарів суспільного споживання. Це особливо важливо для України, адже, за словами В. М. Гейця, від оволодіння інноваційними механізмами розвитку залежить доля країни: чи рухатиметься вона в напрямі входження до розвинених країн, чи залишиться стагнуючою країною на узбіччі науково-технічного і соціального прогресу. Це пов'язано із загальними закономірностями суспільного розвитку, згідно з якими у світі відбувається перехід від переважно відтворювального до інноваційного типу розвитку [8, с. 5–6].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Відповідно до наукової економічної думки існує чимало публікацій, присвячених особливостям функціонування та трансформаціям у технологічній системі світу, в тому числі промисловості України. У цьому відношенні особливе місце займають праці вітчизняних науковців В. Гейця, О. Амоші, А. Гриценко, В. Ляшенко, Л. Дейнеко, А. Чухно, Ю. Пилипенка, Ю. Кіндзерського, Л. Федулової, в яких визначено основні напрями реформування вітчизняної економіки на основі широкого залучення сучасних технологій. Так, на думку Ю. Пилипенка, базуючись на системному підході до аналізу соціально-економічних процесів, можна стверджувати

про всі об'єктивні передумови для виокремлення технологічної системи як відносно автономного елемента суспільної надсистеми [12]. Як зазначає Л. Дейнеко, науково-технічний прогрес у промисловості повинен забезпечити процес безперервного розвитку й удосконалення знарядь та предметів праці, раціонального використання сировини, розробку і впровадження найбільш ефективних технологій, методів і форм організації виробництва, спрямованих на підвищення перш за все продуктивності праці, зниження шкідливого впливу господарювання на навколишнє середовище, підвищення технічного рівня виробництва і конкурентоспроможності продукції [13].

Багато уваги модернізації промисловості приділяє відомий учений Ю. Кіндзерський, зазначаючи, що про ефективність структурних перетворень у промисловості можна висловлювати думку лише тоді, коли держава створить для цього ефективні інститути. Вони повинні надавати як самій державі, так і господарюючим суб'єктам відповідні стимули для діяльності, визначати їх бажану поведінку з точки зору наслідування визначеним напрямам структурних трансформацій, мати внутрішню систему примусу, винагород і покарань за відповідність отриманих результатів діяльності поставленим цілям [10, с. 49].

Цікавими є погляди зарубіжних науковців, що досліджують технологічне відставання різних країн у зв'язку з відсутністю у наборі реформ технологічної складової (Е. Райнерт, Дж. Стігліц, Д. Родрик, М. Кондратьєв, К. Фріман, К. Перес та ін.). Водночас для нашої країни, яка намагається забезпечити стале зростання економіки та добробут населення в складних умовах військового конфлікту, надзвичайно важливим є визначення особливостей впливу четвертої промислової революції на економіку та суспільство, а також обґрунтування напрямів адаптації української промисловості до новітніх технологічних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Сучасна практика розвинених країн показує, що в умовах четвертої промислової революції тільки сучасна розвинена промисловість визначає швидке і якісне зростання економіки. Стратегічне значення при цьому має підвищення конкурентоспроможності переробної промисловості. Так, у Німеччині 2011 р. була розроблена концепція і затверджена програма розвитку промисловості «Індустрія 4.0». Підтримка вектора Індустрії 4.0 формує відповідну промислову політику, яка знаходить відображення в реалізації різними країнами програм, спрямованих на нарощування науково-технологічного та промислового потенціалу, вдосконалення інноваційної системи, оновлення технологічної бази [9, с. 132]. За даними європейської статистики, найбільша концентрація в ЄС високотехнологічних виробництв спостерігається в Італії, далі йдуть Німеччина, Франція і Польща, в сукупності формують понад 60 % високотехнологічного промислового потенціалу ЄС [5]. Для порівняння, в Україні цей сектор займає невелике значення. Так, за даними Світового банку, в Україні частка високотехнологічної продукції упродовж останніх трьох років поступово знижувалася, і 2018 року становила 5,41 % промислового експорту, а 2015 року цей показник досягав 8,52 % [3]. Для інших країн-сусідів, наприклад Білорусі, також спостерігаються подібні тенденції: частка високотехнологічної продукції в експорті знижується з 4,85 % 2016 р. до 3,49 % 2018 р. [3]. Натомість середній показник у світі становить 16,3 % 2017 року (рис. 1).

У процесі поширення технологій Індустрії 4.0 місце переробної промисловості у структурі економіки залишається значним за кардинальної зміни її якісних характеристик.

На сьогодні частка традиційних галузей у структурі промисловості країн ЄС становить не менше 88 % [9, с. 133]. Проте розвиток високотехнологічних виробництв є визначальним як для національної економіки в цілому, так і для окремих, переважно індустріальних регіонів.

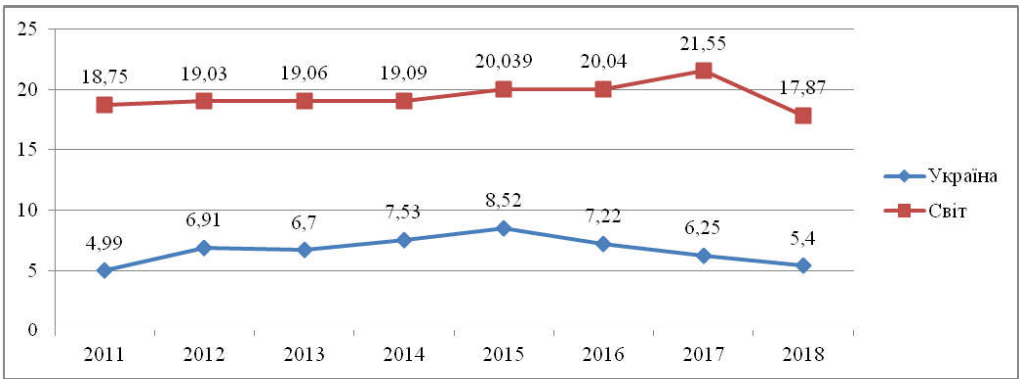

Рис. 1. Експорт високотехнологічних товарів в Україні та світі, % від промислового експорту

Джерело: складено за даними Світового банку [3].

У світі відбуваються інтенсивні процеси структурної трансформації економіки, які супроводжуються посиленням нерівномірності розвитку і загальної невизначеності. Для ряду країн, що прагнуть впоратися з гострими внутрішніми проблемами, подолати наявні серйозні диспропорції у структурі економіки або відповісти на зовнішні виклики, важливим є формування політики структурної трансформації. У цих умовах відбувається активний пошук нових рішень щодо структурної політики, яку розуміють як промислову політику в широкому сенсі (industrial policy), тобто дії держави, спрямовані на поліпшення бізнес-середовища або структури економічної активності в секторах чи технологічних сферах, які забезпечать кращі перспективи для економічного зростання і створення суспільних благ порівняно з відсутністю втручання держави [13, с. 63].

Розглядаючи досвід розвинених країн щодо здійснення структурних трансформацій, варто зазначити, що більшість провідних країн через свою структурну політику прагнуть створити умови для зростання промисловості та конкурентоспроможності економіки. Наприклад, країни, що розвиваються, прагнуть подолати пастку середніх доходів, а також провести технологічний «апгрейд» економіки, країни Перської затоки використовують її для диверсифікації національних економік, а ряд африканських країн вбачають у ній засіб подолання бідності. Промислова політика ЄС спеціально спрямована на: прискорення пристосування промисловості до структурних змін; формування середовища, сприятливого для ініціативи та розвитку підприємств у ЄС, особливо малих і середніх; створення середовища, сприятливого для співпраці між підприємствами; сприяння кращому використанню промислового потенціалу політики інновацій, досліджень і технологічного розвитку. Наслідуючи передовий досвід розвинених країн, Україна повинна сформувати активну промислову політику для забезпечення перспектив економічного зростання і подолання накопичених структурних проблем і дисбалансів у розвитку промисловості,

спричинених незавершеністю і непослідовністю реформ, поглиблених світовими кризами, політичним та воєнним протистоянням з РФ. Негативний вплив зовнішніх факторів частково знівельовано після підписання Угоди про асоціацію з ЄС поступовою адаптацією національного законодавства відповідно до кращих міжнародних практик, поліпшенням бізнес-клімату та дерегуляцією підприємницької діяльності, розвитком державно-приватного партнерства.

Розвиток вітчизняної промисловості останніми роками повільно відновлюється після криз (2008 та 2014 рр.). Так, 2017 р. промисловість забезпечила внесок у 21,7 % ВВП, причому на переробну припадало 12,4 % ВВП. Порівнюючи структуру промисловості України за 2010 та 2017 роки за видами економічної діяльності можна зазначити зменшення частки переробної промисловості до 62,0 % і збільшення внеску діяльності з постачання електроенергії, газу, пари та кондиційованого повітря до 24,6 % та добувної промисловості й розроблення кар'єрів до 12,3 % (рис. 2).

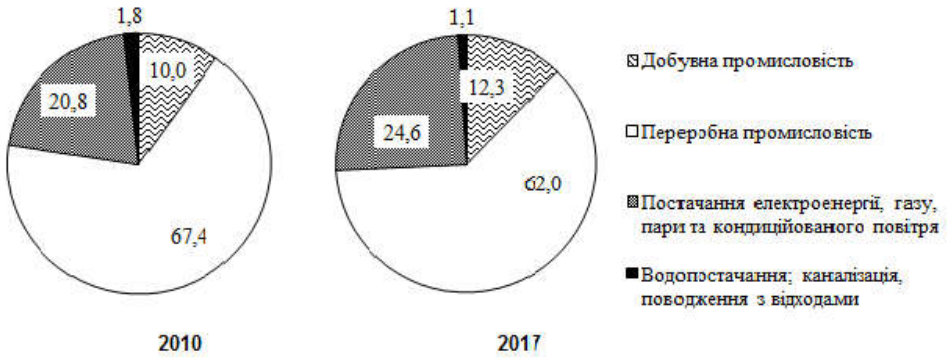

Рис. 2. Структура промисловості за видами економічної діяльності за 2010 та 2017 рр.

Джерело: розраховано за даними Держстату України [11].

У свою чергу, переробну промисловість переважно (62 % 2017 р.) формують: виробництво харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів (33,7 % до загального обсягу переробної промисловості 2017 р.); металургійне виробництво та виробництво готових металевих виробів (25,3 %); виробництво хімічних речовин та хімічної продукції (14,1 %) і машинобудування (10,3 %). Нині у складі переробної промисловості переважають виробництва з низьким рівнем технологічної переробки: металургійне виробництво (15,6 %), виробництво деревини та виробів з неї (5,2 %), виробництво коксу та продуктів нафтопереробки (6,3 %), хімічних речовин та продукції (4,0 %).

За цей період розвиток промислових виробництв мав такі особливості: нестійкість темпів відновлення зростання після кризових явищ; міжгалузева нерівномірність зростання; щорічні коливання за окремими видами виробництв (наприклад, виробництво харчових продуктів, розділ 10 КВЕД); різні тренди розвитку в межах одного виду діяльності (наприклад, виробництво напоїв: спад за 2012–2017 рр. наполовину в діяльності з дистиляції, ректифікації та змішуванні спиртних напоїв, клас 11.01 й невелике зростання

на 1,9 % у виробництві виноградних вин, клас 11.02). Причому варто звернути увагу на тривалий спадний тренд частки виробництва продукції машинобудування: з 13,8 % 2010 р. до 10,3 % 2017 р. Упродовж 2012–2017 рр. наростило обсяги виробництва тільки виробництво фармацевтичної продукції (рис. 3).

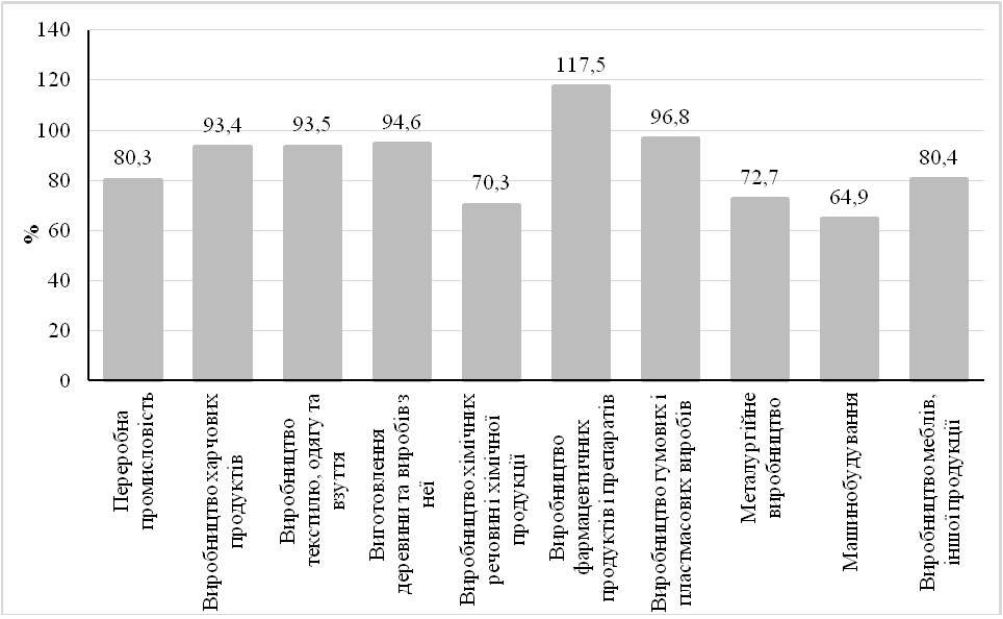

Рис. 3. Темпи приросту виробництва продукції переробної промисловості, 2012–2017 рр., %, 2012 = 100

Джерело: розраховано за даними Держстату України [11].

Відповідно, у розрізі основних видів промислової діяльності відбулися зміни:

– на ринку фармацевтичної продукції 2017 р. відбулося зростання на 17,5 % до 2012 р. в умовах знецінення гривні, зростання вартості імпортної сировини та падіння купівельної спроможності населення. Попри неможливість вітчизняних підприємств конкурувати зі світовими виробниками оригінальних препаратів та випуск переважно препаратів-генериків провідні українські фірми нарощують свою сукупну ринкову частку. Загалом щорічний приріст ринку ліків у натуральному вираженні за останні два роки становив 14 %, а зростання підтримувалося реформою механізму державних закупівель у медицині, впровадженням реімбурсації, зовнішнім попитом, якому сприяло отримання підприємствами сертифікатів GMP;

– на ринку деревообробної продукції нестійке зростання у 2016–2017 рр., але досягти рівня виробництва 2012 р. не вдалося (94,6 %). Серед підвидів діяльності існує дисбаланс: більш стрімкими темпами зростає лісопильне та стругальне виробництво – щороку в середньому на 4,3 %, а виробництво зі значною переробкою – виготовлення виробів з деревини, корка тощо – 1,7 % на рік. Цей ринок є одним з перспективних, але для вітчизняного виробництва визначальним є зовнішній попит, що сформував значну експортоорієнтованість виробництва (86,4 % 2017 р.). Одночасно розвиток цього

ринку характеризується значною імпортозалежністю виробництва у сфері забезпечення сировиною (целюлозою, макулатурою) та комплектуючими;

– на ринку меблів (розділ 31 КВЕД), де після втрати майже 20 % обсягів збуту в 2014–2015 рр. виробники переорієнтувались на нові ринки, а також завдяки зростанню внутрішнього попиту перевищили рівень виробництва 2017 р. відносно 2012 р. на 11,2 %. Цьому також сприяв прогресуючий обсяг інтернет-продажів та співпраця українських виробників із зарубіжними;

– у машинобудуванні падіння обсягів виробництва змінилося невеликим зростанням з 2016 р. за рахунок окремих виробництв електричного устаткування на 4,5 % та виробництва вузлів і деталей до автотранспортних засобів на 23,1 %. Останні два роки спостерігається пожвавлення у залізничному машинобудуванні через оновлення рухомого складу на підприємствах залізничного транспорту, але галузь не відновила докризові масштаби виробництва (64,9 % до рівня 2012 р.);

– у виробництвах харчової продукції спостерігалась нестійка позитивна динаміка. Українські виробники забезпечують більшу частку потреб у продовольстві на внутрішньому ринку і сприяють формуванню експортного потенціалу країни (23,1 % промислового експорту). 2017 р. обсяг реалізованої продукції підприємствами галузі становив 17,0 млрд дол. США, а внутрішнє споживання харчових продуктів, напоїв і тютюнових виробів – 11,8 млрд дол. США.

Українська промисловість має структурні проблеми зовнішньоекономічних відносин, що досягли критичного рівня, зокрема переважання експорту сировинних та проміжних товарів (74,7 % 2017 р.). За п’ять років частка експорту сировини в загальному експорті товарів суттєво збільшилася (з 21,6 % 2012 р. до 31,2 % 2017 р.), і разом з проміжними товарами (43,5 % 2017 р.) вони стали основними товарами, що експортувала Україна.

Сьогодні промисловість працює у складних економічних умовах, спричинених системними проблемами галузі: значною зношеністю основного капіталу, недостатністю фінансових коштів для його оновлення, залежністю від імпортованої сировини. До найбільш інноваційно активних виробництв переробної промисловості належать (2017 р.): виробництво основних фармацевтичних продуктів і фармацевтичних препаратів (53,8 % до загальної кількості промислових підприємств), виробництво комп’ютерів, електронної та оптичної продукції (34 %), виробництво автотранспортних засобів, причепів і напівпричепів та інших транспортних засобів (30,2 %), виробництво електричного устаткування (25,2 %), виробництво хімічних речовин і хімічної продукції (25 %), виробництво машин та устаткування, не віднесених до інших угруповань (22,6 %), металургійне виробництво (18,9 %). Однак за обсягом реалізованої продукції переробної промисловості тільки 1,2 % інноваційна, а частка витрат на інноваційну діяльність машинобудування до обсягів реалізованої продукції незначна – 1,9 % [13, с. 65].

За підсумками останніх років у промисловості спостерігалося зростання у тих видах промислової діяльності, що були підтримані інвестиційним, зовнішнім та внутрішнім споживчим попитом, а також забезпечені сільським господарством і добувною промисловістю сировиною для переробки.

Висновки з цього дослідження і перспективи подальших розвідок у цьому напрямі. Зважаючи на вагомість розвитку високотехнологічних галузей для конкурентоспроможності національної економіки, на сьогодні досить важливим є забезпечення механізмів їх підтримки, які не суперечать нормам міжнародних зобов’язань. Серед організаційно-

економічних заходів, які прямо чи опосередковано впливають на структурні зрушення на ринках промислових товарів і послуг, – регуляторні та управлінські практики на загальнодержавному і секторальному рівнях, стандарти і норми, заходи інформаційно-просвітницької діяльності, стимулювання розвитку освіти, науки й технологій.

На сьогодні одним із завдань вітчизняної економіки в цілому і промисловості зокрема є її цифровізація: оновлення технологічного, соціально-економічного базису і зміна способів управління господарським комплексом країни. Індустрія 4.0 в промисловості передбачає просування на підприємствах галузі цифрових технологій, залучення відповідних фахівців, підвищення доступності спеціальних програмних засобів, впровадження та розвиток інформаційних систем, баз даних, обчислювальних потужностей, поширення технології «хмарних» сервісів. Як наслідок, очікувані зміни в галузі можуть характеризуватися підвищенням продуктивності праці, ефективності виробництва і реалізації металопродукції, зниженням трансакційних витрат, зростанням інноваційної активності і поліпшенням якості промислової продукції з високою часткою доданої вартості.

Враховуючи вищезазначене, можемо виділити нові технологічні тренди для промислового розвитку України: зростання вимог споживачів до якості продукції за комплексом властивостей, що мають здебільшого індивідуальний характер; новий рівень автоматизації систем промислового виробництва; зростаюча гнучкість стратегічних рішень у разі вибору перспективних технологій та їх ресурсне забезпечення; розвиток і розширення функціоналу СМАРТ-технологій сучасного виробництва на базі новітніх матеріалів; закріплення цифрових технологій у ланцюжку створення доданої вартості продукції.

Нові технологічні можливості сприятимуть реалізації сучасних інституціональних трендів, таких як розвиток мережевих структур; розвиток міні- і СМАРТ-заводів; перехід на нові бізнес-моделі, що відповідають умовам розвитку Індустрії 4.0; формування нових інститутів розвитку, які просувають штучний інтелект, адитивні технології, інтернет-речей, BIG DATA, роботизацію виробництва; доповнення базових інструментів інструментарієм венчурного фінансування; розвиток громадських, освітніх і наукових інституцій, що забезпечують підвищення кваліфікаційного рівня персоналу, розширення проєктної інноваційної діяльності. Водночас більшість українських підприємств досі не готові до інноваційного оновлення своєї бізнес-моделі з урахуванням вимог багатьох міжнародних стандартів, дотримання яких є обов'язковим під час виходу на зовнішні ринки та інтеграції у глобальні ланцюги доданої вартості для вітчизняного виробника. Таким чином, перспективами подальших досліджень у цій сфері є обґрунтування інструментів державної допомоги для адаптації українських виробників до можливостей впровадження технологій Індустрії 4.0.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Amitai Etzioni Reindustrialization Of America. *Review of Policy Research.* 1983. № 5. Pp. 677–694. URL: http://ideas.repec.org/a/bla/revpol/v2y1983i4p677-694.html

2. Aryeetey-Attoh Samuel A., Lindquist Peter S., Muraco William A., Reid Neil. Northwestern Ohio: Reindustrialization and Emission Reductio. *Cambridge University Press.* 2009. URL: http://ebooks.cambridge.org/chapter.jsf?bid=CBO9780511535819&cid=CBO9780511535819A015

3. High-technology exports (% of manufactured exports) – Ukraine, World. URL: https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?locations=UA-1W

4. Kuo, C., Shyu, J. Z., Ding, K. Industrial revitalization via industry 4.0 – A comparative policy analysis among China, Germany and the USA, Global Transitions. Connecting. Forward-Thinking, 2019, pp. 3–14.

5. Pack H., Saggi K. I there a case for industrial policy? A critical survey. Wold Bank Research Observer. 2006. Vol. 21. p. 267–297;

6. Science, Technology and Industry Outlook 2016. OECD, 2016. 196 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-science-technology-and-innovation-outlook2016_sti_in_outlook-2016-en#page1

7. Warwick K. Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends. *OECD Science, Technology and Industry Polucy Papers*. 2013. No. 2.

8. Геєць В. М. Інституційна обумовленість інноваційних процесів у промисловому розвитку України. *Економіка України.* 2014. № 12. С. 4–19.

9. Ленчук Е. Б. Курс на новую индустриализацию – глобальный тренд экономического развития. *Проблемы прогнозирования.* 2016. № 3. С. 132–143.

10. Кіндзерський Ю. В. Деіндустріалізація та її детермінанти у світі та в Україні. *Економіка України.* 2017. № 11 (672) С. 48–72.

11. Офіційний сайт Держстату України. URL: www.ukrstat.gov.ua

12. Пилипенко Ю. І. Технологічна структура національної економіки: теорія, практика та регулювання: монографія. Д.: Національний гірничий університет, 2010. 201 с.

13. Промислова політика як ключовий інструмент стратегії розвитку: науково-аналітична доповідь / за ред. д-ра екон. наук Л. В. Дейнеко; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2019. 143 с.

REFERENCES

1. Amitai Etzioni Reindustrialization Of America (2019). *Review of Policy Research*. № 5 Pp. 677–694. URL: http://ideas.repec.org/a/bla/revpol/v2y1983i4p677-694.html

2. Aryeetey-Attoh Samuel A., Lindquist Peter S., Muraco William A., Reid Neil (2009). *Northwestern Ohio: Reindustrialization and Emission* Reductio. Cambridge University Press. URL: http://ebooks.cambridge.org/chapter.jsf?bid=CBO9780511535819&cid=CBO9780511535819A015

3. High-technology exports (2020) (% of manufactured exports) – Ukraine, World. URL: https://data.worldbank.org/indicator/TX.VAL.TECH.MF.ZS?locations=UA-1W

4. Kuo, C., Shyu, J. Z., Ding, K. (2019) Industrial revitalization via industry 4.0 – *A comparative policy analysis among China, Germany and the USA, Global Transitions. Connecting. Forward-Thinking.* pp. 3–14. doi: 10.1016/j.glt..2018.12.001

5. Pack H., Saggi K. (2006). I there a case for industrial policy? A critical survey. Wold Bank Research Observer. 2006. Vol. 21. p. 267–297.

6. Science, Technology and Industry. Outlook (2016). OECD, 2016. 196 p. URL: https://read.oecd-ilibrary.org/science-and-technology/oecd-science-technology-and-innovation-outlook2016_sti_in_outlook-2016-en#page1

7. Warwick K. (2013). Beyond industrial policy: Emerging issues and new trends. *OECD Science, Technology and Industry Polucy Papers.* No. 2.

8. Heyets V. M. (2014). Instytutsiyna obumovlenist innovatsiynykh protsesiv u promyslovomu rozvytku Ukrayiny [Institutional conditionality innovative processes in the industrial development of Ukraine]. *Ekonomika Ukrayiny.* № 12. P. 4–19.

9. Lenchuk E. B. (2016). Kurs na novuiu yndustryalyzatsyiu – hlobalnii trend ekonomycheskoho razvytyia. Problemi prohnozyrovanyia. № 3. S. 132–143.

10. Kindzerskyi Yu. (2017). Deindustrializatsiia ta yii determinanty u sviti ta v Ukraini. *Ekonomika Ukrainy.* № 11 (672). S. 48–72.

11. Ofitsiinyi sait Derzhstatu Ukrainy. (2020). URL: www.ukrstat.gov.ua

12. Pylypenko Yu. (2010). Tekhnolohichna struktura natsionalnoi ekonomiky: teoriia, praktyka ta rehuliuvannia: Monohrafiia. D.: Natsionalnyi hirnychyi universytet. 201 s.

13. Promyslova polityka yak kliuchovyi instrument stratehii rozvytku (2019): naukovo-analitychna dopovid / za red. d-ra ekon. nauk Deineko L. V.; NAN Ukrainy, DU «In-t ekon. ta prohnozuv. NAN Ukrainy». 143 s.

Oksana Kushnirenko, PhD in Economics, Associate Professor, Senior Scientific Officer, Department of Industrial Policy, State Organization «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»;

Natalia Gakhovich, PhD in Economics, Senior Scientific Officer, Department of Industrial Policy, State Organization «Institute for Economics and Forecasting of NAS of Ukraine»

The impact of Industry 4.0 technologies on structural transformation in the economy

This article is devoted to the problems of the impact of Industry 4.0 technologies on structural transformation in the economy in Ukraine and all over the world.

New technological challenges to Industry 4.0 are causing major changes in the organization of production systems all over the world. In the article the authors determined the global trends of the Industry 4.0 technologies and argues the important role of modern technologies in accelerating innovative transformations of the manufacturing and provision of services. It was emphasized future directions for the industrial development in Ukraine.

The purpose of the article is to justify the priority directions of structural transformation in the industry brought about by technological of Industry 4.0.

The research methodology derived from the basic principles for identification and establishing the priorities of structural transformations as a result of technological developments and the diversification of business activities. In particular, they include granularity and entrepreneurial discovery principles that anticipate the designation of the priorities through interaction with companies and state and local institutions as well as through exploration of opportunities of new technologies implementation from the company's level to regional and state levels.

The authors identifies the following problems: high depreciation of assets, high energy costs, shortage of skilled labor and lack of working capital, validation and compliance with quality standards. This allowed justifying propositions for promoting the development of the Industry 4.0 technology. Ukraine has its own strong points and advantages in the manufacturing development which can be enhanced by successful adaptation to their effects. The authors invited consideration of measures that would enable the Ukrainian manufacture to increase its effectiveness such as an effective dialogue between the public and the private sectors can provide important information inputs to shape public interventions seeking to promote innovation-based competitiveness; developing public private partnerships; support to national research on

new materials and technologies for their processing; deregulated domestic financial markets, promoting co-financing and venture capital funds, build-operate-transfer schemes for the financing of infrastructure projects, and privatizing utilities; improvement the legal basis for venture capital financing.

The benefits of modern technologies Industry 4.0 will have a multiplier effect on the whole economy, because their dissemination is a leap-globalized field of innovation, with extensive cooperation and competition between large and small companies, where innovation is constantly taking place.

Key words: *Manufacturing, Structural Transformations, Innovative Upgrades, Industry 4.0, Digitization.*

Стаття надійшла до редакції 17 січня 2020 року

УДК 336.71
JEL Classifications: G1, G21
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.74-87

В. В. Лаговський,
к.е.н.
e-mail: vvlagovsky2@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2154-5427;
Л. Б. Долінський,
к.е.н., доцент,
Університету ДФС України
e-mail: Dolinsky.com@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-6491-5507;
В. В. Корчинський,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
e-mail: Vladislav.korchynskyi@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7842-9526

ОСОБЛИВОСТІ КРЕДИТНО-ІНВЕСТИЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ НА ФІНАНСОВОМУ РИНКУ УКРАЇНИ

У статті розглянуто питання взаємозв'язку інвестиційної та кредитної діяльності, визначено рівнозначність відносин «емітент – інвестор» та «позичальник – кредитор». Зазначена важливість статистичного аналізу кредитно-інвестиційної діяльності для забезпечення сталого розвитку економіки та покращення інвестиційного клімату. У результаті проведеного дослідження визначено «банкоцентричність» фінансового сектору, розглянуто основні проблеми, що притаманні сучасному фінансовому ринку та перешкоджають сталому розвитку економіки в цілому і фінансовому ринку зокрема, в тому числі визначено причини гальмування розвитку кредитно-інвестиційної діяльності та сповільнення темпів зростання активів банківської системи. На основі даних НБУ, НКЦПФР та Фінмоніторингу України проведено детальний статистичний аналіз ряду показників, що характеризують динаміку економічного розвитку і розвитку фінансового сектору. З використанням методів статистичного та графічного аналізу визначено взаємозв'язок між цими показниками. Проведено кореляційних аналіз цих показників і визначено істотну кореляційну залежність між ними. З урахуванням отриманих у результаті дослідження результатів зроблено висновок про важливість дослідження питання управління ризиком боргових інструментів у межах комплексної системи ризик-менеджменту фінансових установ.

Ключові слова: *банківська система, банківські установи, фінансовий ринок, кредитно-інвестиційна діяльність, ризик-менеджмент, боргові інструменти.*

© Лаговський В. В., Долінський Л. Б., Корчинський В. В., 2020

В. В. Лаговський, Л. Б. Долинский, В. В. Корчинский. Особенности кредитно-инвестиционной деятельности на финансовом рынке Украины

В статье рассмотрен вопрос взаимосвязи инвестиционной и кредитной деятельности, определена равнозначность отношений «эмитент – инвестор» и «заемщик – кредитор». Отмечена важность статистического анализа вопросов кредитно-инвестиционной деятельности для обеспечения устойчивого развития экономики и улучшения инвестиционного климата. В результате проведенного исследования определена «банкоцентричность» финансового сектора, рассмотрены основные проблемы, которые присущи современному финансовому рынку и препятствуют устойчивому развитию экономики в целом и финансового рынка в частности, в том числе определены причины замедления развития кредитно-инвестиционной деятельности и сокращения темпов роста активов банковской системы. На основе данных НБУ, НКЦБФР и Финмониторинга Украины проведен детальный статистический анализ ряда показателей, характеризующих динамику экономического развития и развития финансового сектора. С использованием методов статистического и графического анализа определена взаимосвязь между данными показателями. Проведен корреляционный анализ данных показателей и определена существенная корреляционная зависимость между ними. С учетом полученных в результате исследования результатов сделан вывод о важности изучения вопросов управления риском долговых инструментов в рамках комплексной системы риск-менеджмента финансовых учреждений.

Ключевые слова: *банковская система, банковские учреждения, финансовый рынок, кредитно-инвестиционная деятельность, риск-менеджмент, долговые инструменты.*

Метою роботи є деталізація особливостей кредитно-інвестиційної діяльності на фінансовому ринку України й аргументація тенденцій розвитку макроекономічних показників з використанням комплексу економіко-статистичних методів дослідження.

Постановка проблеми. Розвинені економічні відносини між суб'єктами господарювання передбачають чітку й ефективну організацію процесів мобілізації, розподілу та перерозподілу фінансових ресурсів. У сучасному економічному середовищі забезпечення цих процесів покладається на фінансову систему (фінансовий ринок) країни, що в умовах глобальної економічної нестабільності та трансформаційних змін національної економіки може потребувати відповідного вдосконалення.

Фінансові механізми є каталізатором розвитку економіки в цілому, оскільки саме від обсягів фінансових інвестицій, загальної капіталізації фінансового ринку, активності учасників ринку тощо залежить сталий розвиток економічної системи на макрорівні.

У свою чергу, драйвером розвитку фінансової системи є кредитно-інвестиційна діяльність. Вона також є основним джерелом генерування доходів фінансових установ, тому важливість її активізації важко переоцінити.

Зазначимо, що в аспекті банківських фінансових операцій, спрямованих на формування їхнього кредитно-інвестиційного портфеля, інвестиційна діяльність тісно пов'язана з кредитною діяльністю, оскільки інструменти фінансових інвестицій також є засобами публічної позики, тобто інвестор, вкладаючи кошти в певний бізнес, насправді кредитує його, надаючи позиковий капітал. Отже, на фінансовому ринку відносини «емітент – інвестор» майже рівнозначні до відносин «позичальник – кредитор». Таким чином, боргові зобов'язання у позичальників, з одного боку, та кредиторські вимоги у банківських

установ – з іншого, виникають як за звичайними банківськими кредитами (традиційна банківська кредитна діяльність у системі відносин «позичальник – кредитор»), так і за борговими цінними паперами (банківська інвестиційна діяльність у системі відносин «емітент – інвестор»).

Аналізуючи сучасний стан та тенденції розвитку українського фінансового ринку, доцільно застосовувати комплексний підхід, у межах якого в розрізі суб'єктів досліджуються усі професійні учасники ринку, які займаються кредитною та/або інвестиційною діяльністю, а в розрізі об'єктів досліджуються всі основні наявні фінансові інструменти (активи, що формують кредитно-інвестиційний портфель).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. У працях зарубіжних і вітчизняних економістів висвітлено широке коло питань, пов'язаних з кредитно-інвестиційною діяльністю на фінансовому ринку. Питання кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ розглядали такі відомі науковці, як: А. М. Мороз [1], І. А. Бланк [2], А. Дамодаран [3], Б. Л. Луців [4], О. С. Любунь [5], Э. Морсман [6], В. В. Огородник [7], А. А. Пересада [8], Л. О. Примостка [9], Дж. Синки [10], Ф. Фабоцци [11], Н. М. Шелудько [12] та інші.

Незважаючи на значну кількість досліджень, проведених з цієї тематики, існує необхідність подальшого вивчення сутності існуючих проблем кредитно-інвестиційної діяльності з урахуванням специфічних властивостей вітчизняної фінансової системи, для висвітлення яких доцільно провести ґрунтовний аналіз статистичних даних українського фінансового ринку.

Аналіз специфічних властивостей кредитно-інвестиційної діяльності в Україні є важливим та актуальним завданням для національного фінансового ринку в аспекті забезпечення сталого розвитку нашої країни, покращення інвестиційного клімату та макропоказників.

Виклад основного матеріалу. Аналіз особливостей кредитно-інвестиційної діяльності на фінансовому ринку України ґрунтується на ряді статистичних даних, що були зібрані з різних офіційних джерел. Зокрема, це звіти таких державних установ, як НБУ, НКЦПФРУ та Держфінмоніторингу. Саме ретельно проведене статистичне дослідження дозволило виявити певні тенденції, закономірності та специфічні властивості українського фінансового ринку.

Банкоцентричність. Переважна більшість кредитно-інвестиційних операцій та, відповідно, домінуюча частка фінансових активів в Україні належить комерційним банкам. Фінансовий ринок України є «банкоцентричним», оскільки 99 % обсягів фінансових операцій виконувалися саме комерційними банками і тільки 1 % – небанківськими установами: страховими компаніями, інституційними інвесторами (КУА, НПФ та ін.) [13]. Згідно з інформацією, представленою у річному звіті Держфінмоніторингу [14], впродовж 2018 року спостерігалася така сама ситуація, при цьому на професійних учасників фондового ринку припадало 0,46 % усіх фінансових операцій, а на страхові установи – 0,4 %. На інших учасників фінансового ринку припало сумарно менше 0,15 % загальних обсягів фінансових операцій.

Таким чином, сучасний стан вітчизняного ринку фінансових інструментів насамперед визначається станом банківської системи, тому тут доцільно проаналізувати певні статистичні дані НБУ.

Очистка банківської системи. Розглянемо динаміку кількості комерційних банків в Україні, зображену на рис. 1.

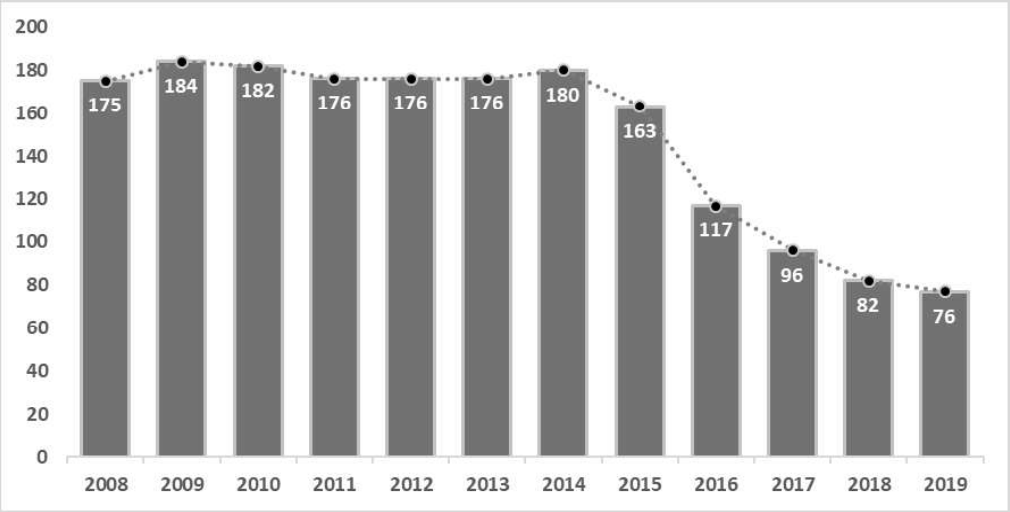

Рис. 1. Динаміка кількості комерційних банків в Україні в 2008–2019 рр. (на початок року)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [15].

За останні роки чітко спостерігається тенденція до зменшення кількості банківських установ в Україні (рис. 1), що є наслідком ряду рішень НБУ, спрямованих на розбудову в нашій державі ефективної банківської системи, і які були ухвалені в рамках Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року [16]. Перший етап цієї програми, який розпочався з 2014 року, зокрема, передбачав «очищення» фінансового сектору та виведення з ринку неплатоспроможних банків. У результаті реалізації цієї програми за останні 5 років банківський сектор скоротився на 104 банківські установи, та станом на 15.10.2019 в Україні залишилося лише 76 діючих комерційних банків. Причому поміж виведених з ринку банків домінуючу частку (72 установи) банківський регулятор визнав неплатоспроможною саме внаслідок незадовільного фінансового стану та невиконання обов'язкових нормативів [17].

Якість активів. Однією з основних причин неплатоспроможності банків є низька якість їхнього кредитно-інвестиційного портфеля. Зокрема, за офіційними даними НБУ [18], більше половини від загального обсягу виданих банківських кредитів в Україні визнано непрацюючими. Проаналізуємо динаміку частки непрацюючих кредитів, зображену на рис. 2.

З 1 січня 2017 року загальні обсяги кредитів у цілому за банківською системою зросли з 823,61 млрд грн до 1 189,21 млрд грн, тобто на 44 %. При цьому частка непрацюючих кредитів у загальних у відносному вираженні зменшилася лише на 0,8 %. Розглядаючи дані в абсолютних показниках, помічаємо зростання непрацюючих кредитів з 444,67 млрд грн 2017 р. до 632,6 млрд грн на початку 2019 р., що свідчить про поступове погіршення кредитного портфеля банківських установ у цілому за банківською системою. Станом на 01.09.2019 цей показник зменшився до 565,616 млрд грн, проте частка непрацюючих кредитів усе ще залишається високою (рис. 2). Таким чином, можна дійти висновку, що

однією з причин масштабного виведення банків із системи був високий рівень проблемної заборгованості в їх кредитних портфелях, що, в свою чергу, свідчить про високий рівень кредитного ризику, що притаманний усій банківській системі.

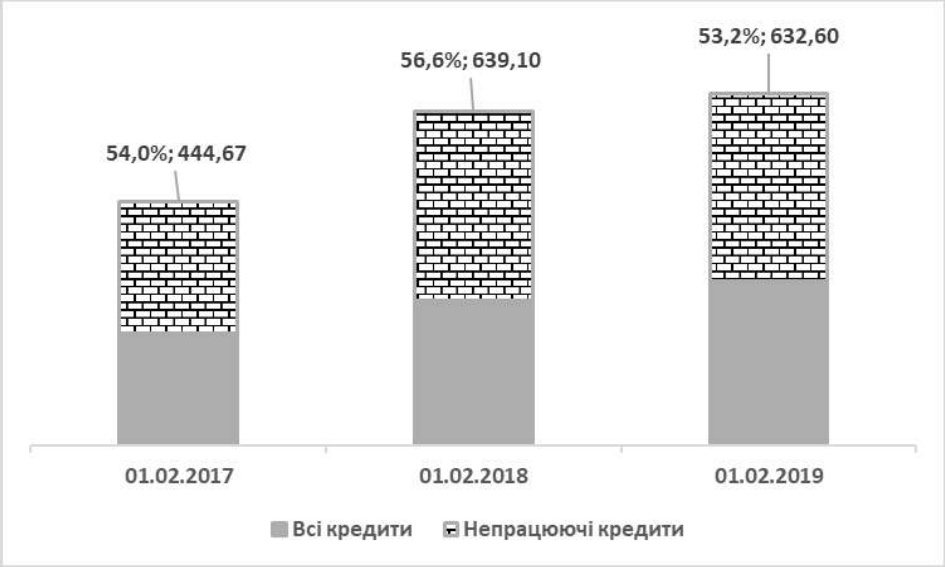

Рис. 2. Динаміка частки непрацюючих кредитів у загальних за 2017–2019 рр. (у млрд грн та %)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [19].

Наведені на рис. 2 статистичні дані переконливо свідчать про потребу у запровадженні банками дієвої системи управління ефективністю та ризиком боргових зобов'язань у межах комплексної системи ризик-менеджменту банківських установ.

Низькі темпи зростання активів. Високий рівень проблемної заборгованості за банківськими кредитами суттєво гальмує розвиток кредитно-інвестиційної діяльності банківських установ, що спричинює досить повільні темпи зростання активів банківської системи України упродовж останніх років, що підтверджується динамікою обсягів активів банківської системи, зображеної на рис. 3.

Упродовж 2010–2014 років можна спостерігати стрімке зростання активів банківської системи (рис. 3), що спричинене високими темпами кредитування (з 880,3 млрд грн 2010 р. до 1 278,1 млрд грн 2014 р., тобто на 45 %). Починаючи з 2015 року й донині, чіткої тенденції до зростання активів банківської системи не спостерігається, навіть враховуючи номінальне зростання вартості активів у гривневому еквіваленті за рахунок девальвації гривні щодо вільноконвертованих валют, у яких розміщено частину кредитного портфеля банківських установ. На поточний момент обсяги активів перебувають на рівні 1 379,97 млрд грн, що означає зростання, порівняно з 2015 роком, усього на 63,12 млрд грн, або на 4,8 %.

Зміщення фокусу на боргові інструменти. Відсутність активного кредитування внаслідок «кризи довіри», яка сформувалася у банків щодо потенційних позичальників,

змушує банківські установи шукати більш консервативні інструменти та менш ризикові операції для отримання відсоткових доходів за кредитно-інвестиційним портфелем.

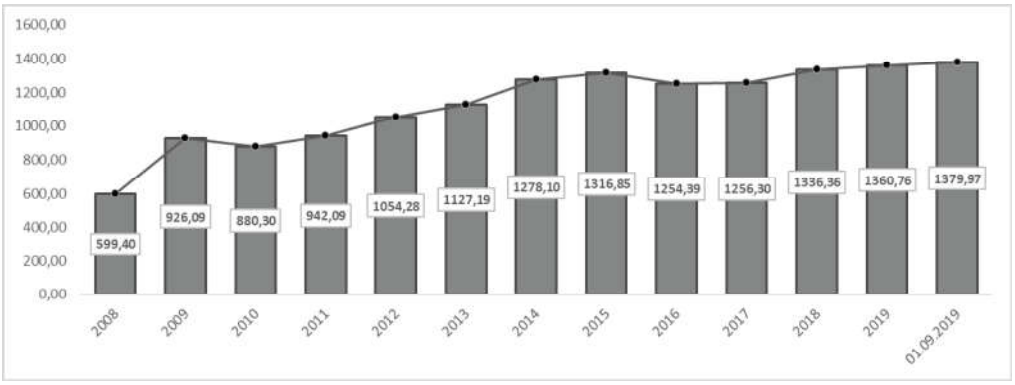

Рис. 3. Динаміка обсягів активів банківської системи України за 2008 – вересень 2019 р. (на початок року, млрд грн)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [15].

З метою ілюстрації останнього тезису розглянемо статистичні дані вітчизняного організованого фондового ринку, подані графічно на рис. 4.

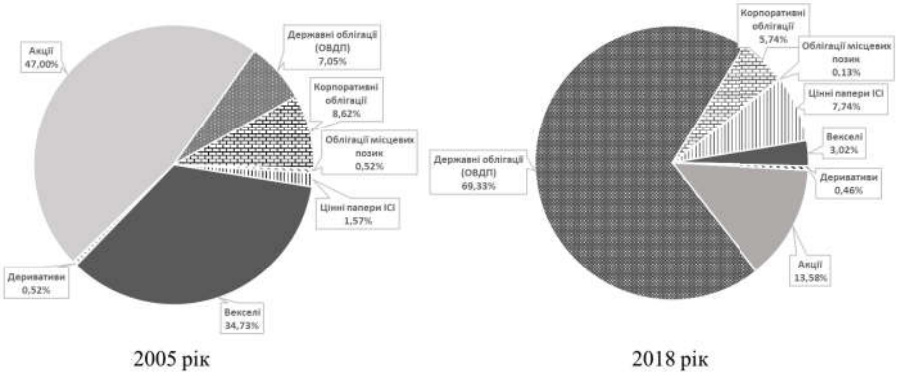

Рис. 4. Структура обсягів біржових контрактів (договорів) на організаторах торгівлі за видами цінних паперів в Україні за 2005 та 2018 рр. (на кінець року, млрд грн та %)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [20].

Якщо раніше серед біржових контрактів (договорів) на організаторах торгівлі за обсягами переважали акції та векселі (станом на 2005 рік зафіксовано торговельних операцій на, відповідно, 180 та 133 млрд грн, що становило 47 та 34,73 % від загальних обсягів біржових контрактів), то 2018 року інвестори вже надавали перевагу такому борговому інструменту, як державні облігації (далі – ОВДП), обсяги торгів за якими

становили 406,41 млрд грн, або 69,33 %, від загальних обсягів контрактів. І наразі ця тенденція підтримується. З наведених на рис. 4 діаграм також видно, що на організованому (біржовому) фондовому ринку України саме сегмент боргових інструментів (векселі, корпоративні облігації, муніципальні облігації, ОВДП) завжди був домінуючим, причому за несуттєвих кількісних та структурних змін за традиційними цінними паперами (акції, корпоративні облігації), останні роки активно зростає саме ринок облігацій внутрішньої державної позики. Ця тенденція пояснюється, зокрема, зміною пріоритетів основних інституційних інвесторів (насамперед банків) стосовно розміщення коштів не в корпоративні облігації, а в надійні державні. Зміна фокусу з корпоративних облігацій на ОВДП також підтверджується цифрами: якщо, наприклад, 2008 року обсяги торгів корпоративними облігаціями становили 205,21 млрд грн (23,23 %), то до 2018 року вони поступово скорочувалися до рівня 33,62 млрд грн (5,74 %) під час одночасного поступового зростання обсягів і частки державних облігацій (рис. 4).

Скорочення попиту на корпоративні облігації внаслідок високого ризику дефолту. Фінансові інвестиції банківських установ значною мірою було сформовано такими борговими цінними паперами, як облігації підприємств, за якими упродовж останніх років було зафіксовано масові дефолти. Тенденції ринку боргових цінних паперів можна прослідкувати на прикладі корпоративних облігацій, які, на відміну від векселів, є емісійними цінними паперами, тому за облігаціями НКЦПФР накопичує та публікує статистичні дані щодо обсягів випусків, динаміку за якими показано на рис. 5 (неперервна лінія).

Неважко помітити, що в роки економічної кризи та наявних дефолтів кількість та обсяги випуску корпоративних облігацій суттєво зменшувалися внаслідок зменшення попиту з боку інвесторів на ці боргові інструменти. Так, з 2008 до 2010 рр. відбулося скорочення кількості емісій з 912 до 149, а обсяги зареєстрованих випусків облігацій скоротилися на 60 %, з 31,35 до 9,49 млрд грн, а з 2013 до 2016 рр., відповідно, відбулося зменшення кількості емісій з 304 випусків до 118, і обсяги скоротилися на 87 %, з 42,47 до 5,52 млрд грн (рис. 5).

Отже, проблемна заборгованість за банківськими кредитами та дефолти за борговими цінними паперами є основною причиною гальмування розвитку кредитно-інвестиційної діяльності й уповільнення темпів зростання активів банківської системи, що можна також побачити на рис. 5, розглянувши графіки обсягів випусків облігацій (неперервна лінія) та обсяги активів банківської системи (пунктирна лінія).

Періоди зниження обсягів емісій корпоративних цінних паперів (що спричинюється негативною кон'юнктурою на ринку, підвищеними ризиками дефолту за борговими зобов'язаннями) супроводжуються сповільненням зростання активів у банківській системі (на графіку це – сфери-«плато»). Така ситуація спостерігається у періоди 2009–2010 та 2015–2017 років (рис. 5).

Динаміка обсягів прямих іноземних інвестицій. Вітчизняний фінансовий ринок значною мірою залежить від іноземних інвестицій. Тому погіршення інвестиційного клімату в роки, коли було зафіксовано масові випадки дефолтів за борговими зобов'язаннями, призводило до зменшення обсягів прямих іноземних інвестицій. Цю динаміку можна простежити на стовпчиковій діаграмі на рис. 5.

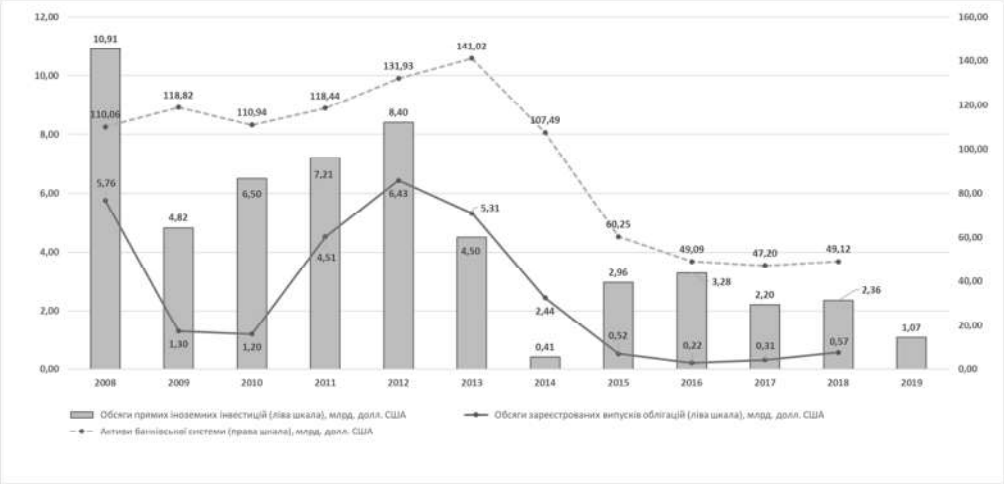

Рис. 5. Обсяги прямих іноземних інвестицій в Україні (у млрд дол. США), обсяги зареєстрованих випусків корпоративних облігацій (у млрд дол. США) та обсяги активів банківської системи (у млрд дол. США) за 2008–2019 рр. (на початок року)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [15; 20; 21].

Варто зауважити, що у кризові роки також спостерігалася істотна девальвація національної валюти, і тому показники, що розглядаються в гривні, можуть демонструвати дещо викривлену, недостовірну динаміку. З метою уникнення впливу ефекту девальвації на результати графічного аналізу статистичні дані, використані для побудови наступних графіків, було взято в доларовому еквіваленті, тобто переведено в долари США на основі середньорічних курсів за валютною парою UAH/USD. У кризові роки відбувалося відчутне скорочення притоку іноземних інвестицій в економіку України. Так, у період з 2008 до 2009 рр. відбулося помітне зменшення ПІІ з 10,91 до 4,82 млрд дол. США (тобто на 55,8 %), а у період з 2012 до 2017 рр. відбулося поступове зменшення з 8,40 до 2,2 млрд дол. США (на 73,7 %). Розглянувши графік динаміки обсягів емісій, можна простежити, що періоди зменшення ПІІ співпадають з періодами скорочення обсягів емісій корпоративних облігацій. У період з 2008 до 2010 рр. відбулося зменшення обсягів емісій на 4,56 млрд дол. США, а з 2012 до 2017 рр. – на 6,12 млрд дол. США (рис. 5). Також звернувши увагу на графік динаміки активів банківської системи України, можна чітко простежити, що в межах цих періодів (а саме 2009–2010 рр. та 2013–2017 рр.) відбувається спад розвитку банківської системи внаслідок скорочення обсягів активів (у доларовому еквіваленті).

Таким чином, можна обґрунтовано стверджувати про наявність залежності між обсягами прямих іноземних інвестицій та емісій корпоративних облігацій. У роки, коли фінансовим ринкам притаманна висока волатильність та нестабільність, підвищується ймовірність дефолту за борговими зобов'язаннями, через що попит на них скорочується. Унаслідок такого скорочення емітенти урегульовують обсяги емісій корпоративних облігацій відповідно до наявного ринкового попиту. Скорочення випуску боргових зобов'язань свідчить про погіршення інвестиційного клімату в країні, даючи сигнал

іноземним інвесторам утриматись від ризикових вкладень, унаслідок чого скорочуються обсяги прямих іноземних інвестицій.

Вплив кредитно-інвестиційної діяльності на ВВП. Зрозуміло, що стан фінансового ринку (зокрема, активи БС та обсяги емісій облігацій) і обсяги прямих іноземних інвестицій мають безпосередній вплив на розвиток реального сектору економіки та темпи зростання ВВП України. Розглянемо динаміку цих показників, зображену на рис. 6.

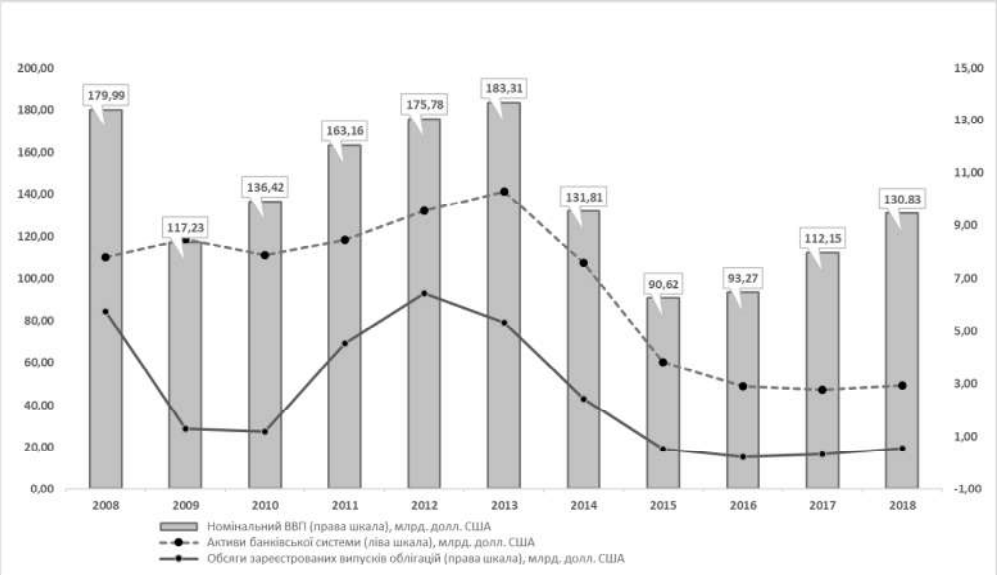

Рис. 6. Динаміка обсягів емісій корпоративних облігацій (у млрд дол. США), номінального ВВП (у млрд дол. США) та обсягів активів банківської системи (у млрд дол. США) за 2008–2019 рр. (на початок року)

Джерело: побудовано на основі статистичних даних [15; 20; 22].

Можна наочно простежити взаємозв'язок між такими показниками, як номінальний ВВП, обсяги активів банківської системи та обсяги зареєстрованих випусків корпоративних облігацій (рис. 6). У періоди з 2008 до 2010 рр. та з 2013 до 2016 рр. простежується різкий спад ВВП та обсягів емісій облігацій і скорочення (або відчутне сповільнення зростання) обсягів активів, що пояснюється тісним економічним взаємозв'язком цих показників. Як уже було зазначено, в періоди погіршення економічної ситуації емітенти боргових інструментів скорочують обсяги емісії, а іноземні інвестори скорочують обсяги інвестицій в економіку країни.

Повністю погоджуємося з відомою вітчизняною вченою Н. П. Мацелюх, яка стверджує, що фондовий ринок України є доволі незрілим та залишається вразливим і залежним від поведінки іноземних інвесторів [23].

Обсяги прямих іноземних інвестицій безпосередньо впливають на національний економічний розвиток, що виражається в зниженні валового внутрішнього продукту. Скорочення темпів зростання банківських активів у системі також відбувається через погіршення економічної кон'юнктури ринку.

Підтверджується тісний взаємозв'язок між розглядуваними показниками не тільки візуально, але й аналітично за результатами кореляційного аналізу. Суттєву залежність показали такі пари показників (у порядку послаблення залежності):

– парний коефіцієнт кореляції для показників ВВП та обсяги емісій корпоративних облігацій – дорівнює 0,93 (досить тісна пряма залежність);

– парний коефіцієнт кореляції для показників обсягів емісій корпоративних облігацій та активів банківської системи – 0,79 (суттєва пряма залежність);

– парний коефіцієнт кореляції для показників ВВП та обсягів активів банківської системи – 0,77 (суттєва пряма залежність);

– парний коефіцієнт кореляції для показників обсягів прямих іноземних інвестицій та зареєстрованих випусків облігацій – 0,71 (суттєва пряма залежність);

– парний коефіцієнт кореляції для показників ВВП та обсягів прямих іноземних інвестицій – 0,67 (досить суттєва пряма залежність).

Таким чином, проведений кореляційний аналіз підтвердив гіпотезу, що динаміка розвитку кредитно-інвестиційної діяльності (яка значною мірою характеризується динамікою таких показників, як обсяги активів банківської системи та емісій корпоративних облігацій) має визначальний вплив на показник ВВП нашої країни. Також зростання ВВП суттєво залежить від інвестиційного клімату, що значною мірою характеризується таким показником, як прямі іноземні інвестиції. У свою чергу, показник обсягів прямих іноземних інвестицій суттєво залежить від показника обсягів зареєстрованих випусків облігацій.

Висновки. Проведений аналіз статистичних даних показав, що розвитку фінансової системи та активізації кредитно-інвестиційних операцій в Україні значною мірою заважають накопичені «проблемні» (непрацюючі) активи у кредитно-інвестиційних портфелях, які утворилися внаслідок масових випадків дефолтів (неплатежів) за борговими зобов'язаннями. Тому ключовим злободенним питанням у кредитно-інвестиційній діяльності є питання управління ризиком боргових інструментів у межах комплексної системи ризик-менеджменту фінансових установ. Нівелювання наслідків «кризи неплатежів» шляхом зниження кредитно-інвестиційних ризиків має привести до поступового покращення інвестиційного клімату й активізації фінансово-кредитної діяльності з метою фінансування діяльності підприємств реального сектору економіки. За умов доступу вітчизняних підприємств до більш дешевих і довгострокових залучених ресурсів у перспективі можливе розв'язання таких важливих народно-господарських проблем, як оновлення основних фондів, нарощування виробництва, створення нових робочих місць тощо. У цілому це має сприяти зниженню рівня безробіття, зростанню рівня життя населення, збільшенню рівня зростання ВВП, а отже, й загальному покращенню соціально-економічного стану нашої країни.

Отримані результати відкривають простір щодо подальших наукових досліджень. Подальші розвідки у цьому напрямі стосуватимуться питань управління ризиком у кредитно-інвестиційній діяльності банківських установ, оскільки, на нашу думку, саме запровадження ефективних систем ризик-менеджменту, які дозволять банкам знизити рівень проблемної заборгованості у кредитно-інвестиційних портфелях, має стати драйвером розвитку кредитно-інвестиційної діяльності в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Мороз А. М., Савлук М. І., Пуховкіна М. Ф. та ін. Банківські операції / за ред. д-ра. екон. наук проф. А. М. Мороза. К.: КНЕУ, 2002. 476 с.

2. Бланк И. А. Инвестиционный менеджмент: учеб. курс. К.: Эльга-Н, Ника-Центр, 2001. 448 с.

3. Дамодаран А. Инвестиционная оценка: Инструменты и методы оценки любых активов; пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. 1340 с.

4. Луців Б. Л. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.04.01 / Тернопільський держ. економічний ун-т. Тернопіль, 2005. 29 с.

5. Любунь О. С. Банки як стратегічні інвестори промисловості: монографія. К.: Університет економіки та права «Крок», 2004. 358 с.

6. Морсман Э. Управление кредитным портфелем; пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2004. 208 с.

7. Огородник В. В. Кредитно-інвестиційна діяльність банків України за умов фінансової нестабільності та фактори впливу на неї. *Регіональна економіка.* 2012. № 1. С. 161–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_1_21

8. Пересада А. А., Майорова Т. В. Управління банківськими інвестиціями: монографія. К.: КНЕУ, 2005. 388 с.

9. Примостка Л. О. Аналіз банківської діяльності: сучасні концепції, методи та моделі: монографія. К.: КНЕУ, 2002. 316 с.

10. Синки Дж. Финансовый менеджмент в коммерческом банке и в индустрии финансовых услуг; пер. с англ. М.: Альпина Бизнес Букс, 2007. 1018 с.

11. Фабоцци Ф. Управление инвестициями; пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 2000. XXVIII. 932 с. Серия «Университетский учебник».

12. Шелудько Н. М. Банківське кредитування інвестицій у перехідній економіці України: монографія. К.: Об'єднаний ін-т економіки НАНУ, 2005. 318 с.

13. Статистичні дані щодо отриманих Держфінмоніторингом повідомлень про фінансові операції протягом ІІІ кварталу 2019 року / Державна служба фінансового моніторингу. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20191023/IIIkv_2019ukr.pdf

14. Річний звіт Держфінмоніторингу за 2018 рік / Державна служба фінансового моніторингу. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20190411/zvit_2018_ukr.pdf

15. Основні показники діяльності банків України / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/contol/uk/publish/article?art_id=34661442

16. Про затвердження Комплексної програми розвитку фінансового сектору України до 2020 року: постанова правління Національного банку: від 18.06.2015 № 391 / Національний банк України / Офіційне інтернет-представництво. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=32802659&cat_id=32893159

17. Зрозуміти та відпустити: Причини і результати «великого банківського очищення». Спецпроєкт / Національний банк України. URL: http://badbanks.bank.gov.ua

18. Поточні тенденції у банківському секторі: презентація В. Вавріщука від 28.05.2019 / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=95546871

19. Обсяги активних операцій та частка непрацюючих активів в цілому по системі / НБУ. URL: https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1

20. Річні звіти Національної комісії з цінних паперів та фондового ринку / НКЦПФР. URL: https://www.nssmc.gov.ua/reports/

21. Квартальна динаміка обсягів прямих інвестицій / Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/document?id=29318281

22. Номінальний ВВП України / Світовий Банк (World Bank). URL: https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart

23. Мацелюх Н. П. Індикатори розвитку фондових ринків та виклики для України. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування: науковий журнал.* Ірпінь: Університет державної фіскальної служби України, 2019. Випуск 3. С. 144–154.

REFERENCES

1. Moroz A. M., Savluk M. I., Pukhovkina M. F. at al. (2002). Bankivski operatsii [Banking operations] (ed. by A. M. Moroz). Kyiv: KNEU.

2. Blank I. A. (2001). Investitsionnyiy menedzhment [Investment management]. Kyiv: Elga-N, Nika-Tsentr.

3. Damodaran A. (2007). Investitsionnaya otsenka: Instrumentyi i metodyi otsenki lyubyih aktivov [Investment Valuation: Tools and Techniques for Determining the Value of Any Asset]. Moskva: Alpina Biznes Buks.

4. Lutsiv B. L. (2005). Kredytno-investytsiina diialnist bankiv Ukrainy [Credit-investment activity of Ukrainian banks] (Dissertation abstract). Ternopil: Ternopilskyi derzh. ekonomichnyi un-t.

5. Liubun O. S. (2004). Banky yak stratehichni investory promyslovosti [Banks as strategic industry investors]. Kyiv: Universytet ekonomiky ta prava «Krok».

6. Morsman E. (2004). Upravlenie kreditnyim portfelem [Commercial loan portfolio management] (Trans. from the English). Moskva: Alpina Biznes Buks.

7. Ohorodnyk V. V. (2012). Kredytno-investytsiina diialnist bankiv Ukrainy za umov finansovoi nestabilnosti ta faktory vplyvu na nei [The credit-investment activity of Ukrainian banks under the financial unsteadiness conditions and the influencing factors]. *Rehionalna ekonomika,* № 1, 161–169. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/regek_2012_1_21

8. Peresada A. A. (2005). Upravlinnia bankivskymy investytsiiamy [The bank investments management]. Kyiv: KNEU.

9. Prymostka L. O. (2002). Analiz bankivskoi diialnosti: suchasni kontseptsii, metody ta modeli [Banking activity analysis: modern concepts, methods and models]. Kyiv: KNEU.

10. Sinki Dzh. (2007). Finansovyiy menedzhment v kommercheskom banke i v industrii finansovyih uslug [The financial management in a commercial bank and in the financial services industry] (Trans. from the English). Moskva: Alpina Biznes Buks.

11. Fabotstsi F. (2000). Upravlenie investitsiyami [Investment management] (Trans. From the English). Moskva: INFRA-M.

12. Sheludko N. M. (2005). Bankivske kredytuvannia investytsii u perekhidnii ekonomitsi Ukrainy [Bank lending of investments within the transition economy of Ukraine]. Kyiv: Obiednanyi in-t ekonomiky NANU.

13. Statystychni dani shchodo otrymanykh Derzhfinmonitorynhom povidomlen pro finansovi operatsii protiahom III kvartalu 2019 roku [Statistical data on financial operations

reports received by the State Financial Monitoring Service of Ukraine during Q3 2019]. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20191023/IIIkv_2019ukr.pdf

14. Richnyi zvit Derzhfinmonitorynhu za 2018 rik [Annual report from the State Financial Monitoring Service of Ukraine, 2018 year]. URL: http://www.sdfm.gov.ua/content/file/Site_docs/2019/20190411/zvit_2018_ukr.pdf

15. Osnovni pokaznyky diialnosti bankiv Ukrainy [Main indicators of banking activity in Ukraine]. URL: https://bank.gov.ua/contol/ uk/publish/article?art_id=34661442

16. Natsionalnyi bank Ukrainy. Pro zatverdzhennia Kompleksnoi prohramy rozvytku finansovoho sektoru Ukrainy do 2020 roku [On Approval of the Comprehensive Program for the Development of the Financial Sector of Ukraine to 2020]. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/ article?art_id=32802659&cat_id=32893159

17. Zrozumity ta vidpustyty: Prychyny i rezultaty «velykoho bankivskoho ochyshchennia» Spetsproekt [To understand and let go: The causes and results of the «big bank cleanup». Special project]. (2019).

18. Potochni tendentsii u bankivskomu sektori [Current tendencies in the banking sector]. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/ document?id=95546871

19. Obsiahy aktyvnykh operatsii ta chastka nepratsiuiuchykh aktyviv v tsilomu po systemi [Volumes of active operations and share of non-performing assets in the whole system]. URL: https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1

20. Richni zvity Natsionalnoi komisii z tsinnykh paperiv ta fondovoho rynku [Annual reports of the National Securities and Stock Market Commission]. URL: https://www.nssmc.gov.ua/reports/

21. Kvartalna dynamika obsiahiv priamykh investytsii [Quarterly dynamics of direct investment volume]. URL: https://bank.gov.ua/doccatalog/ document?id=29318281

22. Nominalnyi VVP Ukrainy [Nominal GDP of Ukraine]. URL: https://data.worldbank.org/country/ukraine?view=chart

23. Matseliukh N. P. Indykatory rozvytku fondovykh rynkiv ta vyklyky dlia Ukrainy. *Ekonomichnyi Visnyk. Seriia: Finansy, Oblik, Opodatkuvannia* [Indicators of development of stock markets and challenges for Ukraine. Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation. 2019. № 3, p. 144–154.

Lagovskyi Vladimir V., PhD in economics, Head of the Department of Economic Cybernetics, University of State Fiscal Service of Ukraine

Dolinskyi Leonid B., PhD in economics, Associate professor, University of State Fiscal Service of Ukraine

Korchynskyi Vladyslav V., Postgraduate student, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Credit-investment activities features in the financial market of Ukraine

The article deals with the question of the relationship between investment and credit activity, determines the equivalence of the "issuer – investor" and "borrower – creditor" relations. The importance of statistical analysis of credit-investment activities in order to ensure sustainable economic development and improve the investment climate is considered.

The purpose of the article is to detail the features of credit and investment activity in the financial market of Ukraine and to provide argumentation of trends in th development of macroeconomic indicators using a set of economic and statistical research methods.

The methods of statistical analysis, historical data analysis, and graphical analysis were used to achieve this goal. Also, the economic-mathematical method of correlation analysis was applied.

As a result of the research, the financial sector was identified as a "bank-centric". The main problems inherent in the modern financial market and which prevent the sustainable development of the economy as a whole and the financial market, in particular, were considered. Also, the reasons for the credit investment activity development slowdown and the banking system's assets growth were discovered. On the basis of the NBU, NCSSMC and Ukraine's Financial Monitoring statistical data, a detailed statistical analysis of a number of indicators describing the dynamics of economic and financial sector development was carried out, including volumes of the banking system assets, volumes of corporate bonds issued, volumes of foreign direct investments in the economy of Ukraine, nominal gross domestic product and others. Using the methods of statistical and graphical analysis, the relationship between the banking system assets, volumes of corporate bonds issued, volumes of foreign direct investments and the nominal GDP was determined. Correlation analysis of these indicators is carried out and a significant correlation between them is determined.

Taking into account the results obtained in the study, the conclusion was made that the issue of the debt instruments risk management within the complex risk management system of financial institutions is of high importance. Future researched are planned to address risk management issues in the banking industry.

Key words: *banking system, banking institutions, financial market, credit-investment activity, risk management, debt instruments.*

Стаття надійшла до редакції 10 січня 2020 року

УДК 336.5.614.2
JEL Classifications: G28; G32; H11; H44; H55
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.88-95

К. О. Лантух,
Університет ДФС України
e-mail: christalina@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1100-3832

БЮДЖЕТНЕ ФІНАНСУВАННЯ ВИДАТКІВ НА ОХОРОНУ ЗДОРОВ'Я: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

У статті здійснено аналіз практики бюджетного фінансування видатків на охорону здоров'я за період 2014–2018 рр. Встановлено, що в останні роки в Україні отримали розвиток альтернативні форми залучення коштів до фінансування охорони здоров'я, зокрема добровільні лікарняні каси. Апробація нових моделей бюджетного фінансування медичних установ проводиться в ряді пілотних регіонів. Однак механізм бюджетного фінансування системи охорони здоров'я не зазнав суттєвих змін порівняно з радянським періодом. Обґрунтовано, що упродовж 2014–2018 років видатки зведеного бюджету України на охорону здоров'я збільшилися на 66,3 %, що має більше номінальний характер і пояснюється значними темпами інфляції, а не реальним зростанням видатків, оскільки у відсотковому відношенні до ВВП та загальних видатків зведеного бюджету видатки на охорону здоров'я не демонстрували зростаючої тенденції.

Ключові слова: *бюджетне фінансування, бюджетні видатки, зведений бюджет, загальний фонд, спеціальний фонд, охорона здоров'я.*

К. О. Лантух. Бюджетное финансирование расходов на здравоохранение: современное состояние и тенденции развития

В статье осуществлен анализ практики бюджетного финансирования расходов на здравоохранение за период 2014–2018 гг. Установлено, что в последние годы в Украине получили развитие альтернативные формы привлечения средств к финансированию здравоохранения, в частности добровольные больничные кассы. Апробация новых моделей бюджетного финансирования медицинских учреждений проводится в ряде пилотных регионов. Однако механизм бюджетного финансирования системы здравоохранения не испытал существенных изменений по сравнению с советским периодом. Обосновано, что в течении 2014–2018 годов расходы сводного бюджета Украины на здравоохранение увеличились на 66,3 %, что имеет больше номинальный характер и объясняется значительными темпами инфляции, а не реальным ростом расходов, поскольку в процентном соотношении к ВВП и общих расходов сводного бюджета расходы на здравоохранение не демонстрировали растущей тенденции.

Ключевые слова: *бюджетное финансирование, расходы, сводный бюджет, общий фонд, специальный фонд, здравоохранение.*

© Лантух К. О., 2020

Метою статті є аналіз сучасного стану бюджетного фінансування видатків на охорону здоров'я за період 2014–2018 рр. та визначення тенденцій їхнього розвитку.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Нині Україна належить до країн з рівнем доходів на душу населення нижче середнього. 2018 року за розміром валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) вона посідала 52 місце в світі (131 млрд дол. США), але за показником валового національного доходу на душу населення країна перебувала на 131 місці (2 963 дол. США), і за рейтингом глобальної конкурентоспроможності економіки рівень охорони здоров'я займає 94 місце.

Упродовж усіх років після здобуття незалежності 1991 року в Україні державна влада неодноразово декларувала необхідність реформування успадкованої від радянських часів державної системи охорони здоров'я, побудованої за моделлю Семашка. На практиці ж основним пріоритетом державної політики було збереження існуючої системи.

Широкомасштабних реформ у сфері охорони здоров'я в Україні, на відміну від більшості інших постсоціалістичних країн, не проводилося, проте економічні перетворення початку 2000-х років торкнулися і механізму фінансування охорони здоров'я.

Складовою частиною глобального реформування бюджетної системи країни стало реформування механізмів фінансового вирівнювання забезпеченості територій та надання медичної допомоги населенню.

В останні роки в Україні отримали розвиток альтернативні форми залучення коштів до фінансування охорони здоров'я, зокрема добровільні лікарняні каси. Апробація нових моделей бюджетного фінансування медичних установ проводиться в ряді пілотних регіонів. Але суттєво механізм державного фінансування системи охорони здоров'я мало змінився порівняно з радянським періодом. За останні два роки завдання щодо реформування системи охорони здоров'я було поставлено серед пріоритетів державної політики. У країні активно обговорюються стратегічні напрями і конкретні шляхи перетворень в організації та фінансуванні охорони здоров'я, проте в цих обговореннях відчувається недостатність розуміння проблем уже існуючої системи, які потребують вирішення. Тому особливої актуальності набуває системний аналіз сучасної ситуації стосовно фінансування охорони здоров'я, необхідний для визначення пріоритетів і можливих сценаріїв проведення реформи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій засвідчив значний інтерес сучасних науковців до проблеми дослідження практики фінансування бюджетних видатків на охорону здоров'я. Наприклад, В. Дем'янишин [2] вивчав специфіку планування і фінансування видатків на охорону здоров'я в Україні. Натомість В. Лехан [7] виокремив стратегічні напрями розвитку охорони здоров'я в Україні. З. Лободіна [8] дослідила бюджетне забезпечення охорони здоров'я з точки зору конкретизації ключових детермінанти впливу на людський розвиток та удосконалення національної моделі фінансування охорони здоров'я [9]. У свою чергу, М. Птухи [10] проаналізував історичний вимір трансформації державної соціальної політики, в тому числі у сфері фінансування бюджетних видатків на охорону здоров'я. Разом з тим принципи та стратегія фінансування бюджетних видатків на охорону здоров'я знаходять відображення у ряді нормативно-правових актів, зокрема таких, як: Бюджетний кодекс України [1], Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я» [3]; Закон України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» [4]; Конституція України [6]; Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання надання медичної субвенції

з державного бюджету місцевим» [13]. Водночас комплексного дослідження практики фінансування бюджетних видатків на охорону здоров'я в Україні нами не знайдено, що детермінує необхідність проведення нашого наукового дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Україна має формально найбільш широкі гарантії надання безкоштовної медичної допомоги серед усіх країн СНД. У статті 49 Конституції України, прийнятої 1996 р., встановлюється, що «кожен громадянин має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. Охорона здоров'я забезпечується державним фінансуванням відповідних соціально-економічних, медико-санітарних і оздоровчо-профілактичних програм. ... У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно...» [6].

В останні роки відбуваються помітні зміни в організації бюджетного процесу, спрямовані на підвищення його ефективності. Але зростаюча відкритість бюджетного процесу багато в чому залишається такою лише для безпосередніх учасників самого процесу прийняття бюджету. Тим часом усе більша частина населення усвідомлює, що може бути активним учасником розподілу суспільних ресурсів. Посилюється актуальність реформування самої процедури розробки бюджету з метою досягнення виразних і близьких громадським інтересам результатів.

Зазначимо, що ще 2017 року Верховною Радою України після тривалих дискусій був прийнятий закон про медичну реформу. У той період відбулися зміни щодо фінансування медичної допомоги, у процесі якого «гроші йшли за пацієнтом» за принципом обрання сімейного лікаря чи педіатра для дитини через підписання декларації, за кожну з якої медичний заклад отримує 370 грн, помножені на віковий коефіцієнт.

Сутність реформи бюджетного процесу полягає у зміщенні акцентів бюджетного процесу від «управління бюджетними ресурсами (витратами)» на «управління результатами» шляхом підвищення відповідальності та розширення самостійності учасників бюджетного процесу й адміністраторів бюджетних коштів у рамках середньострокових орієнтирів.

Основні принципи середньострокового бюджетування, орієнтованого на результат, полягають у такому:

– планування за видами витрат замінюється на планування соціально-економічних результатів, одержуваних у ході здійснення державою своїх функцій;

– розподіл бюджетних коштів залежить від досягнення показників соціально-економічної ефективності;

– бюджетні кошти розподіляються за стратегічними цілями, тактичними завданнями і програмами;

– стратегічні цілі, тактичні завдання і програми формулюються на основі принципів державної політики, оформлених у вигляді відповідних законодавчих чи інших нормативно-правових актів;

– у визначенні цілей, завдань і програм бере участь населення.

Разом з тим нині частки видатків бюджетів України на охорону здоров'я у ВВП та ВНД не перевищують 5 % і залишаються у декілька разів нижчими порівняно з країнами-членами Європейського Союзу.

У 2014–2018 роках видатки зведеного бюджету України на охорону здоров'я збільшилися на 66,3 %, що має більше номінальний характер, який пояснюється темпами інфляції, а не реальним зростанням видатків, оскільки у відсотковому відношенні до ВВП та загальних

видатків зведеного бюджету видатки на охорону здоров'я не демонстрували зростаючої тенденції. Навпаки, спостерігалося скорочення частки видатків зведеного бюджету на охорону здоров'я щодо як обсягу ВВП (з 4,20 % 2014 р. до 3,43 % 2018 р.), так і обсягу загальних видатків зведеного бюджету (з 12,17 % 2014 р. до 9,69 % 2018 р.). Водночас Всесвітньою організацією охорони здоров'я та Європейським Союзом рекомендовано бюджетне забезпечення охорони здоров'я на рівні не менше 7 % ВВП.

Упродовж 2014–2018 років найбільше зростання спостерігалося за видатками на охорону здоров'я, що здійснюються з бюджетів об'єднаних територіальних громад, що зумовлено проведенням реформи фінансової децентралізації в Україні (табл. 1). У 2014–2018 роках найбільші видатки на охорону здоров'я здійснювалися за рахунок загального фонду зведеного бюджету України (рис. 1).

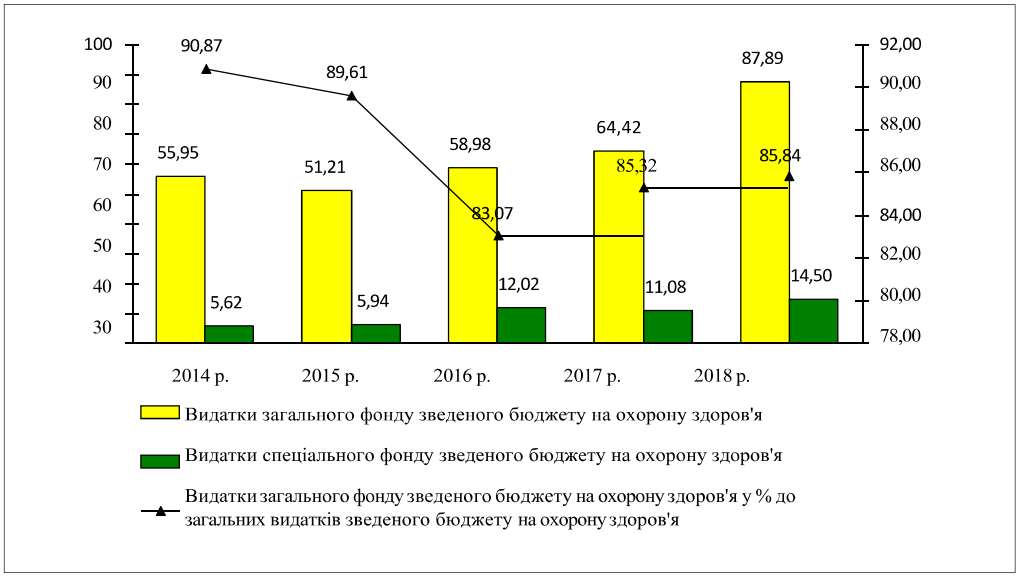

Рис. 1. Динаміка видатків зведеного бюджету України на охорону здоров'я в розрізі фондів у 2014–2018 роках

Джерело: розраховано та складено автором на основі [15].

Видатки загального фонду зведеного бюджету на охорону здоров'я збільшилися на 57,09 %, тоді як видатки спеціального фонду зведеного бюджету на охорону здоров'я зросли на 158,01 %. Причому частка видатків спеціального фонду у загальних видатках зведеного бюджету на охорону здоров'я в середньому становила 13,06 % і мала тенденцію до скорочення, хоча саме видатки спеціального фонду бюджету мають найбільші резерви до зростання. Певна законодавча неврегульованість, а саме відсутність єдиної методики розрахунку вартості медичних послуг обмежує можливості більш широкого застосування переліку платних послуг, а тому потенційного збільшення обсягу надходжень спеціального фонду [5]. У зв'язку з чисельними зверненнями місцевих органів виконавчої влади Міністерством охорони здоров'я України розроблено та оприлюднено проєкт такої методики, проте нині вона ще не затверджена. Однак, як свідчить практика, на черговому

етапі реформування відбудеться ліцензування лікарів, що прогнозує високоякісне обслуговування й надання медичних послуг. Зміст сучасної медичної реформи проходитиме за новою моделлю фінансування Національної служби здоров'я України, діяльність якої здебільшого спрямована на співпрацю та оплату медичних послуг з постачальниками медицини. Шляхом удосконалення нової моделі бюджетне фінансування охорони здоров'я стане більш ефективним і прозорим у сучасній медицині.

Таблиця 1

Динаміка видатків на охорону здоров'я в розрізі ланок бюджетної системи України у 2014–2018 роках, млрд грн

Ланки бюджетної системи	Роки					Темп приросту, %	
	2014	2015	2016	2017	2018	2018–2014	2018–2017
Державний бюджет	12,88	10,58	11,45	12,46	16,73	29,89	34,27
Республіканський (АРК), обласні, міські (міст Київ та Севастополь) бюджети	23,74	23,53	29,11	29,88	39,41	66,01	31,89
Бюджети міст республіканського (АРК) та обласного підпорядкування	13,16	11,77	15,76	17,1	23,32	77,20	36,37
Районні бюджети	11,73	11,25	14,67	15,73	22,07	88,15	40,31
Селищні бюджети	0,04	0,01	0,01	0,01	0,01	–75,00	0
Сільські бюджети	0,02	0,01	0	0	0,01	–50,00	100,0
Бюджети об'єднаних територіальних громад	0	0	0	0,32	0,84	100,0	162,5
Зведений бюджет	61,57	57,15	71,00	75,50	102,4	66,30	35,62

Джерело: розраховано та складено автором на основі [12].

Висновки. Упродовж 2014–2018 років спостерігалося постійне зростання видатків зведеного бюджету України на охорону здоров'я, однак їх рівень щодо ВВП значно нижчий за встановлені стандарти. Недостатність коштів, виділених державою на медичну сферу, спричинила зменшення обсягу безоплатного медичного обслуговування, «затягування» проведення капітального ремонту приміщень медичних закладів, оновлення обладнання, порівняно низьку заробітну плату медичного персоналу.

Неефективний захист населення від ризиків, пов'язаних з витратами на послуги охорони здоров'я, і неефективність фінансування охорони здоров'я являють собою ключові проблеми розвитку медичного сектору в Україні. Ці проблеми обумовлені дезінтеграцією закладів охорони здоров'я та відсутністю мотивації постачальників медичних послуг до оптимізації ефективності своєї роботи.

Наявність вищезазначених проблем приводить до необхідності реформування фінансового забезпечення охорони здоров'я в Україні, що передбачає формування та імплементацію нової моделі фінансування і надає перспективи для подальшого дослідження у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 № 2456-VI. URL: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/ show/ 2456-17

2. Дем'янишин В. Г. Планування і фінансування видатків на охорону здоров'я: методологія і практика: монографія. Вінниця: ПП Балюк І. Б., 2014. 264 с.

3. Основи законодавства України про охорону здоров'я: Закон України: від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2801-12

4. Про Державний бюджет України на 2015 рік: Закон України: від 28.12.2014 № 80-VIII. URL: http:// zakon4.rada.gov. ua/laws/show/80-19

5. Коляда Т. А., Мороз О. О. Бюджетне фінансування соціальних послуг в Україні: особливості та перспективи розвитку. *Бізнес Інформ.* 2019. № 10. С. 265–271.

6. Конституція України: від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ 254к/96-вр

7. Лехан В. Стратегічні напрямки розвитку охорони здоров'я в Україні: монографія. К.: Сфера, 2001. 176 с.

8. Лободіна З. Бюджетне забезпечення охорони здоров'я: детермінанти впливу на людський розвиток. *Світ фінансів.* 2013. Вип. 1. С. 75–86.

9. Лободіна З. М. Удосконалення національної моделі фінансування охорони здоров'я. *Фінанси України.* 2010. № 4. С. 88–97.

10. Людський розвиток в Україні: історичний вимір трансформації державної соціальної політики: монограф. / за ред. Е. М. Лібанової. К.: Ін-т демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України, 2014. 380 с.

11. Онишко С. В., Шевчук Ю. В. Особливості функціонування моделей фінансування медичного страхування. *Економічний вісник Університету ДФС України. Серія: фінанси, облік, оподаткування.* 2019. Вип. 3. С. 171–179.

12. Офіційний сайт Міністерства фінансів України. URL: http://minfin.gov.ua

13. Деякі питання надання медичної субвенції з державного бюджету місцевим: постанова Кабінету Міністрів України: від 23.01.2015 № 11. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ 11-2015-п

14. Салтман Р. Б. Реформы здравоохранения в Европе. Анализ современных стратегий. М.: ГЭОТАР МЕДИЦИНА, 2000. 432 с.

15. Статистичний бюлетень «Національні рахунки охорони здоров'я (НРОЗ) України у 2013 році». *Державна служба статистики України.* К., 2018. 213 с. URL: http://www.ukrstat.gov.ua

16. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2014 рік / за ред. О. Квіташвілі. К., 2015. 460 с.

17. Lekhan V., Rudiy V., Nolte E. Health care systems in transition Ukraine. Copenhagen: WHO Regional offi ce for Europe on behalf of the European observatory on health systems and policies. 2004. 128 p.

18. Cahyaningsih, A., Fitrady, A. The impact of asymmetric fiscal decentralization on education and health outcomes: Evidence from Papua Province, Indonesia. *Economics and Sociology.* 2019. Vol. 12, no 2, p. 48–63.

REFERENCES

1. Biudzhetnyj kodeks Ukrainy [Budget code of Ukraine]. (2010, July, 8). URL: http:// zakon1.rada.gov.ua/laws/show/ 2456-17

2. Dem'ianyshyn, V. H., Zamkova, N. L., Sitash, T. D. (2014). Planuvannia i finansuvannia vydatkiv na okhoronu zdorov'ia: metodolohiia i praktyka [Planning and financing of health care expenditures: methodology and practice]. Vinnytsia: PP Baliuk I. B. [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Osnovy zakonodavstva Ukrainy pro okhoronu zdorov'ia» [Law of Ukraine «Basic laws of Ukraine on health care»]. (1992, November, 19). URL: http://zakon3. rada.gov. ua/laws/show/2801-12

4. Zakon Ukrainy «Pro Derzhavnyj biudzhet Ukrainy na 2015 rik» [Law of Ukraine «On the state budget of Ukraine for 2015»]. (2014, December, 28). URL: http://zakon4.rada.gov. ua/ laws/ show/80-19

5. Koliada T. A., Moroz O. O. (2019). Biudzhetne finansuvannia sotsialnykh posluh v Ukpaini: osoblyvosti ta perspektyvy rozvytku [Budgetary financing of social services in Ukraine: features and prospects for development]. *Biznes Inform.* 2019. № 10. С. 265–271 [in Ukrainian].

6. Konstytutsiia Ukrainy [The Constitution of Ukraine]. (1996, June, 28). URL: http:// zakon0.rada.gov.ua/laws/show/ 254к/96-вр

7. Lekhan, V., Lakiza-Savchuk, N., Vojtsekhivs'kyj, V. (2001). Stratehichni napriamky rozvytku okhorony zdorov'ia v Ukraini [The strategic development directions of health care in Ukraine]. Kyiv: Sfera [in Ukrainian].

8. Lobodina, Z. (2013). Biudzhetne zabezpechennia okhorony zdorov'ia: determinanty vplyvu na liuds'kyj rozvytok [Budgetary providing of health care: the determinants of the impact on human development]. *Svit finansiv.* Vol 1. P. 75–86. [in Ukrainian].

9. Lobodina, Z. M. (2010). Udoskonalennia natsional'noi modeli fi nansuvannia okhorony zdorov'ia [Improvement of the national model of health care fi nancing]. Finansy Ukrainy – Finance of Ukraine, 4, 88–97 [in Ukrainian].

10. Libanova, E. M. (Eds.). (2014). Liuds'kyj rozvytok v Ukraini: istorychnyj vymir transformatsii derzhavnoi sotsial'noi polityky [Human development in Ukraine: the historical dimension of the transformation of state social policy]. Kyiv: Instytut demohrafii ta sotsial'nykh doslidzhen' im. M. V. Ptukhy NAN Ukrainy [in Ukrainian].

11. Onyshko, S., Shevchuk, Y. (2019). Osoblyvosti funktsionuvannia modelei finansuvannia medychnoho strakhuvannia [Functioning specifics of medical insurance financial support models]. *Ekonomichnyi visnyk.* Vol. 3. P. 171–179.

12. Ofitsiinyi sait Ministerstva finansiv Ukrainy. URL: http://minfin.gov.ua

13. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy «Deiaki pytannia nadannia medychnoi subventsii z derzhavnoho biudzhetu mistsevym» [Resolution of Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues of providing of medical subvention from the state budget to local»]. (2015, January, 23). URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/ 11-2015-п

14. Saltman, R. B., Fyhejras, Dzh. (2000). Reformy zdravookhranenyia v Evrope. Analyz sovremennykh stratehyj [Health care reforms in Europe. Analysis of current strategies]. Moscow: HEOTAR MEDYTSYNA [in Russian].

15. Statystychnyj biuleten' «Natsional'ni rakhunky okhorony zdorov'ia (NROZ) Ukrainy u 2013 rotsi» (2015). [Statistical bulletin «National health accounts in Ukraine 2013»]. Kyiv: Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy. URL: http://www. ukrstat.gov.ua

16. Kvitashvili, O. (Eds.). (2014). Schorichna dopovid' pro stan zdorov'ia naselennia, sanitarnoepidemichnu sytuatsiiu ta rezul'taty diial'nosti systemy okhorony zdorov'ia Ukrainy [Annual report on the state of health, sanitary and epidemiological situation and performance of the health care system Ukraine]. Kyiv [in Ukrainian].

17. Lekhan, V., Rudiy, V., Nolte, E. (2004). Health care systems in transition Ukraine. Copenhagen: WHO Regional offi ce for Europe on behalf of the European observatory on health systems and policies.

18. Cahyaningsih, A., Fitrady, A. (2019). The impact of asymmetric fiscal decentralization on education and health outcomes: Evidence from Papua Province, Indonesia. *Economics and Sociology.* Vol. 12, no 2. P. 48–63.

Kristina Lantukh, postgraduate, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Budgetary financing of health expenditure: the current situation and development trends

The article analyzes the practice of budget financing of health care expenditures for the period 2014–2018. It has been established that in the recent years several forms of attracting citizens' funds to health care funding have gained traction in Ukraine.

The article summarizes that nowadays there are noticeable changes in the budgetary process aimed at improving its efficiency. However, the increasing openness of the budget process remains largely the same for the direct participants in the establishment process itself of the budget. Meanwhile, an increasing number of the population are aware that they can be active participants in the process of distribution of public resources. An integral part of global reformation of the budgetary structure of the country has been the reform of the mechanisms of territorial line-up of financial resource capacity to provide medical care to the population.

The purpose of the article is to analyze the current state of budget financing of health care expenditures for the period 2014–2018 and to identify trends in their development. In order to achieve this goal, a number of methods of scientific cognition have been used: analysis, generalization, methods of mathematical statistics, etc.

Results. It is summarized that in 2014–2018, the expenditures of the consolidated budget of Ukraine on health care increased by 66,3 %, that is of mostly nominal character. It is explained by the rate of inflation, rather than the real increase of expenditures, as health care expenditures have not shown a growing tendency in a percentage of GDP and total expenditures of consolidated budget.

At the same time, currently, shares of health care expenditures of Ukraine's budgets in GDP and GNI do not exceed 5% and remain several times lower in comparison with the European Union Member States.

Conclusion. It is generalized that during 2014–2018, the largest increase was observed in health care expenditures provided by the budgets of the united territorial communities, which is caused by the conducted reform of financial decentralization in Ukraine. In 2014–2018, the largest expenditures on health care were made at the expense of the General Fund of the Consolidated Budget of Ukraine. Modern medicine requires an approach to the effective use of financial resources to formulate and implement a new model of healthcare financing.

Key words: *budget financing, expenditures, consolidated budget, general fund, special fund, health care.*

Стаття надійшла до редакції 13 січня 2020 року

УДК 368.9.06
JEL Classifications: G22, I13
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.96-103

О. О. Лісовська,
Університет ДФС України
e-mail: olya.lisovskaya94@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2842-3158

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФУНКЦІОНУВАННЯ МОДЕЛЕЙ ФІНАНСУВАННЯ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я

У статті досліджені основні моделі фінансування системи охорони здоров'я, а саме моделі: Бісмарка, Бевериджа, Семашка, приватна, національна, «з власної кишені». З'ясовано, яким країнам характерні ці моделі. Визначено на основі порівняння показника тривалості життя у різних країнах, що функціонування радянської моделі в Україні є неефективним. Встановлено, що у межах розпочатої медичної реформи відбувається перехід до моделі медичного страхування, яка близька до моделі Бевериджа. Наведено корисні поради з досвіду функціонування моделі Бевериджа у Великобританії, які можна взяти до уваги в період медичного реформування в Україні.

Ключові слова: *ринок медичних страхових послуг, медичне страхування, охорона здоров'я, система охорони здоров'я, моделі охорони здоров'я, медична реформа.*

О. О. Лисовская. Теоретические основы функционирования моделей финансирования системы здравоохранения

В статье исследованы основные модели финансирования системы здравоохранения, а именно модели: Бисмарка, Бевериджа, Семашко, частная, национальная, «из собственного кармана». Выяснено, каким странам характерные данные модели. Определено на основе сравнения показателя продолжительности жизни в разных странах, что функционирование советской модели в Украине является неэффективным. Установлено, что в пределах начатой медицинской реформы происходит переход к модели медицинского страхования, которая близка к модели Бевериджа. Приведены полезные советы из опыта функционирования модели Бевериджа в Великобритании, которые можно принять во внимание в период медицинского реформирования в Украине.

Ключевые слова: *рынок медицинских страховых услуг, медицинское страхование, здравоохранение, система здравоохранения, модели здравоохранения, медицинская реформа.*

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження основних моделей фінансування системи охорони здоров'я та виявлення корисного досвіду, який можна використати для розвитку системи охорони здоров'я в Україні. Для досягнення мети були поставлені такі завдання: зробити огляд основних моделей фінансування системи охорони здоров'я; з'ясувати, яким країнам характерні ці моделі;

© Лісовська О. О., 2020

визначити, чи є ефективною система фінансування охорони здоров'я в Україні; висвітлити корисні поради для України з досвіду застосування англійської моделі у Великобританії.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. Одним з пріоритетних напрямів політики держави є охорона здоров'я її громадян. Право на охорону здоров'я українців регламентовано ст. 49 Конституції України та ст. 11 Європейської соціальної хартії. Але на практиці їхнє право на безкоштовну медицину не реалізується. Це можна пояснити тим, що модель фінансування системи охорони здоров'я, яка залишилася ще з радянських часів, перестала бути ефективною. Для побудови нової вітчизняної системи охорони здоров'я необхідним є врахування світового досвіду, щоб уникнути помилок і перейняти позитивні моменти, які можна адаптувати до українських реалій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню дослідження моделей фінансування системи охорони здоров'я присвячені дослідження багатьох вітчизняних і зарубіжних науковців. З точки зору нашого дослідження розглянемо деякі наукові праці. С. Онишко, Ю. Шевчук визначають централізовані та децентралізовані моделі фінансування медичного страхування на основі характеристики моделей Бісмарка, Беверіджа, Семашка, приватної, висвітлюють переваги і недоліки наведених моделей та надають пропозиції щодо розбудови моделі фінансування в Україні [3]. О. Вороніна визначає особливості функціонування моделі Беверіджа на прикладі Великобританії, аналізує та визначає тенденції реформування системи охорони здоров'я в Україні [1]. Р. Кулешер, Е. Форрестал розглядають моделі Бісмарка, Беверіджа, приватну в контексті аналізу їх застосування в країнах Європи, Азії, Північної і Південної Америки [8]. М. Чанґ [5] та Л. С. Уоллес [11] роблять огляд моделей Бісмарка, Беверіджа, національної, «з власної кишені» для запозичення корисного досвіду під час проведення медичної реформи в США. Д. Дау аналізує американську приватну модель та обґрунтовує, чому краще запозичувати досвід функціонування моделі Бісмарка у Німеччини, ніж досвід функціонування національної моделі у Канади [6]. Д. В. Лайт пише про досвід успішного функціонування моделі Беверіджа у Великобританії [10].

Проте, незважаючи на вагомі наукові дослідження, актуальним залишається питання побудови ефективної вітчизняної моделі фінансування системи охорони здоров'я.

Виклад основного матеріалу. Економічна сутність ринку медичних страхових послуг проявляється у моделях фінансування системи охорони здоров'я, які є ключовим елементом, що впливає на формування і розвиток системи охорони здоров'я. Кожна країна створила власну систему охорони здоров'я, яка є наслідком прогресуючої глобалізації, історичних і економічних змін, культурних відмінностей, політичних і соціальних умов. Однак усі вони зводяться до основних моделей фінансування системи охорони здоров'я.

У світовій практиці розрізняють декілька базових моделей фінансування системи охорони здоров'я, а саме моделі: Бісмарка, Беверіджа, Семашка, приватну, національну, «з власної кишені».

Однією з перших моделей фінансування системи охорони здоров'я у світі була модель Бісмарка (The Bismarck Model), або німецька модель, яка походить від імені німецького політичного діяча Отто фон Бісмарка. Модель була створена наприкінці XIX століття під впливом змін, викликаних промисловою революцією, та ґрунтується на обов'язковому соціальному медичному страхуванні. Урядом чітко регламентується діяльність приватних

страхових фондів, які з плином часу трансформувалися у лікарняні каси, а потім у страхові компанії. Сплата внесків на приватні страхові фонди відбувається частково за рахунок цільових платежів роботодавців, іншу частину наймані працівники оплачують самостійно. Модель орієнтована на працюючих людей, тобто якщо людина працевлаштована, то вона та її родина матимуть право скористатися медичною страховкою. За надання медичних послуг лікарям нараховуються бали, які переводяться у грошовий еквівалент. За допомогою моделі Бісмарка організовані системи охорони здоров'я Австрії, країн Бенілюксу, Італії, Німеччини, Франції, Швейцарії, Швеції, Японії [3, с. 173; 5; 8, с. 128].

Модель Беверіджа (The Beveridge Model), або англійська модель, з'явилася 1948 р. у Великобританії та походить від імені британського економіста і політика Вільяма Генрі Беверіджа. Характерною ознакою моделі є універсальне покриття усіх громадян медичними послугами, яке формується за рахунок податкових надходжень на регіональних та центральному рівнях. Рішення щодо обсягу фінансування приймається у процесі планування витрат державного бюджету країни. Оплата медичних послуг контролюється урядом країни, тому що держава виступає як монопольний страховик у сфері охорони здоров'я. Модель Беверіджа характерна для систем охорони здоров'я Великобританії, Данії, Ірландії, Іспанії, Куби, Нової Зеландії [3, с. 173; 5; 8, с. 127–128].

Приватна модель (The Private Insurance Model), або ринкова модель, полягає у наданні страхових медичних послуг за ринковими цінами. Постачальники страхових медичних послуг та споживачі мають безпосередню взаємодію, а держава виконує загальний контроль і регулювання на ринку медичних страхових послуг [3, с. 173]. Приватна модель фінансування системи охорони здоров'я у класичному вигляді характерна тільки для Сполучених Штатів Америки. Охорона здоров'я ґрунтується на приватному фінансуванні, крім двох основних державних програм, що фінансуються з коштів платників податків – Медікейр (Medicare) та Медікейд (Medicaid) [6].

Національна модель (The National Health Insurance Model), або модель Томмі Дугласа, яка походить від імені канадського політичного діяча, поєднує у собі деякі аспекти моделей Бісмарка та Беверіджа. Страхові компанії, тобто постачальники страхових медичних послуг, є приватними, як і в моделі Бісмарка, та за рахунок податкових надходжень до бюджету уряд фінансує медичну допомогу, як і в моделі Беверіджа. Класична національна модель існує у Канаді, але деякі країни також запозичили цю модель, наприклад Південна Корея і Тайвань [5; 11, с. 84].

Модель «з власної кишені» (The Out-Of-Pocket Model) притаманна менш розвиненим регіонам світу, в яких існує істотна межа між багатими та бідними. Через брак ресурсів для організації масової медичної допомоги, неспроможності забезпечити будь-яку систему охорони здоров'я пацієнти повинні платити з власної кишені за медичні послуги. Характерною особливістю цієї моделі є те, що багаті отримують медичну допомогу, а бідні залишаються хворими чи помирають. Модель «з власної кишені» застосовується у сільській місцевості Африки, Китаю, Індії, Південної Америки [5; 11, с. 84].

Модель Семашка (The Semashko Model), або радянська модель, була створена після Жовтневої революції 1917 року лікарем М. О. Семашком. Особливістю моделі є функціонування системи охорони здоров'я на основі створених п'ятирічних планів розвитку. Усі громадяни мали право на безкоштовне медичне обслуговування, адже охорона здоров'я фінансувалася за рахунок коштів державного бюджету. Свого часу модель була передовою, діяла на території колишнього СРСР, у тому числі і в Україні. Нині модель

Семашка йде у минуле, а колишні країни пострадянського простору поступово переходять до інших моделей фінансування системи охорони здоров'я [3, с. 173; 7, с. 2].

Ефективність застосування моделей фінансування системи охорони здоров'я найбільш наочно можна побачити за показником середньої тривалості життя населення. З таблиці 1 видно, що Україна має найнижчу тривалість життя порівняно з іншими економічно розвиненими країнами. Різниця між тривалістю життя жінок і чоловіків становить 10 років, тоді як в інших розглянутих країнах різниця становить не більше 6 років. Отже, можна стверджувати про те, що модель Семашка вже не є ефективною, тому існує необхідність зміни в Україні моделі фінансування системи охорони здоров'я.

Таблиця 1

Середня тривалість життя населення 2018 року

Країна	Чоловіки, років	Жінки, років	Різниця, років	Країна	Чоловіки, років	Жінки, років	Різниця, років
Модель Бісмарка				**Модель Беверіджа**			
Австрія	79,40	84,00	4,60	Великобританія	79,50	83,10	3,60
Бельгія	79,20	83,90	4,70	Данія	79,20	83,10	3,90
Італія	80,80	85,20	4,40	Ірландія	80,40	84,00	3,60
Люксембург	79,90	84,40	4,50	Іспанія	80,60	86,10	5,50
Нідерланди	80,20	83,40	3,20	Нова Зеландія	80,20	83,60	3,40
Німеччина	78,70	83,40	4,70	**Приватна модель**			
Франція	79,60	85,60	6,00	США	76,10	81,10	5,00
Швейцарія	81,60	85,60	4,00	**Національна модель**			
Швеція	80,80	84,10	3,30	Канада	79,90	84,00	4,1
Японія	81,10	87,30	6,20	Корея	79,70	85,70	6,00
Модель Семашка							
Росія	67,50	77,60	10,10	Україна	66,69	76,72	10,03

Джерело: складено та розраховано автором на основі [4; 9].

З 2018 року в межах розпочатої медичної реформи Україна перебуває на стадії переходу до моделі медичного страхування, яка буде максимально близька до англійської моделі Беверіджа. Згідно з цією моделлю реалізовуватиметься принцип «гроші йдуть за пацієнтом», сутність якого полягає в оплаті Національною службою здоров'я України (аналог англійської Національної служби здоров'я (National Health Service) медичним закладам за послуги, які були надані пацієнтам, замість кошторисного фінансування лікарів, лікарень та ліжко-місць, як було за моделлю Семашка [12]. Оплата праці лікарів первинної ланки залежатиме напряму від кількості підписаних декларацій з пацієнтами. Такі зміни мають підвищити якість надання медичних послуг, і, як наслідок, збільшиться тривалість життя українського населення. Але є і негативні сторони впровадження цієї моделі. Виникає ймовірність того, що пацієнт довго чекатиме прийому у вузькопрофільного лікаря, з досвіду Великобританії – цей період очікування може тривати не один місяць. Також збільшується навантаження на державний бюджет, якщо у Великобританії на фінансування охорони здоров'я виділяються значні кошти, то для України це може виявитися важким випробуванням [1, с. 84], хоча статистичні дані і свідчать про збільшення рівня видатків Зведеного бюджету України на охорону здоров'я (рис. 1).

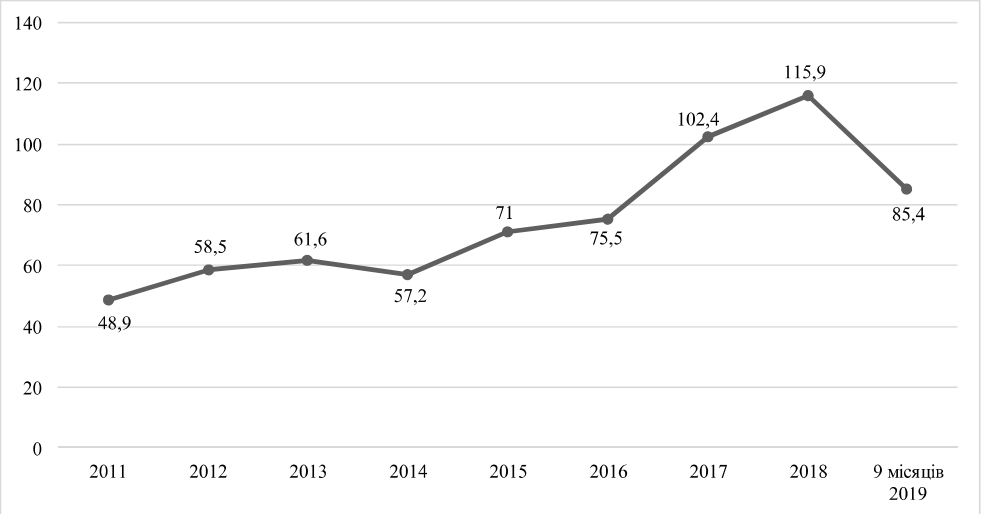

Рис. 1. Видатки Зведеного бюджету України на охорону здоров'я за 2011 – 9 місяців 2019 рр., млрд грн

Джерело: складено автором на основі [2; 3, с. 177].

Модель Беверіджа, яка функціонує у Великобританії, вважається найефективнішою, тому можна виділити основні положення, які будуть корисними для реформування системи охорони здоров'я в Україні:

1) основоположним принципом діяльності Національної служби здоров'я України є безкоштовна охорона здоров'я;

2) фонд охорони здоров'я формується з податку на прибуток;

3) для системи охорони здоров'я потрібно створити потужну базу для первинної медичної допомоги;

4) розробити набір бонусів для лікарів загальної практики, які досягають цільових показників з профілактики серед населення;

5) оплачувати послуги вузькопрофільних спеціалістів за однаковою шкалою заробітної плати;

6) необхідно доплачувати лікарям загальної практики за лікування пацієнтів з неблагополучних районів;

7) повинна скоротитися нерівність у фінансуванні, якій зазвичай сприяють заможні люди;

8) контролювати ціни на ліки, які відпускаються за рецептом, заохочуючи фундаментальні дослідження для інноваційних ліків [10, с. 29].

Висновки. Отже, огляд основних моделей фінансування системи охорони здоров'я показав, що у світі не існує ідеальної моделі, яку можна було б застосувати у всіх країнах. Кожна країна створює власну систему охорони здоров'я, яка спирається на одну з основних моделей, але має ознаки й інших моделей, які підходять для ефективного функціонування, враховуючи історичні, культурні, економічні, політичні та інші відмінності певної країни.

На основі порівняння показника тривалості життя у жінок та чоловіків у країнах, класифікованих за характерними їм моделями, визначено, що Україна має найнижчу тривалість життя порівняно з іншими економічно розвиненими країнами. Тому функціонування радянської моделі в незалежній Україні є неефективним. Навпаки, найефективнішою є англійська модель Беверіджа, позитивний досвід функціонування якої Україні необхідно запозичувати для медичного реформування та впровадження обов'язкового медичного страхування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вороніна О. О. Впровадження Беверіджської моделі фінансування охорони здоров'я: перспективи та загрози для України. *Збірник наукових праць Черкаського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* Черкаси, 2019. Вип. 52. С. 80–86.

2. Звітність. Офіційний сайт Державної казначейської служби України. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu

3. Онишко С. В., Шевчук Ю. В. Особливості функціонування моделей фінансування медичного страхування. *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування.* Ірпінь, 2019. Вип. 3. С. 171–179.

4. Статистична інформація. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Chung M. Health care reform: learning from other major health care systems. *Princeton Public Health Review.* 2017. Dec. 2. URL: https://pphr.princeton.edu/2017/12/02/unhealthy-health-care-a-cursory-overview-of-major-health-care-systems/

6. Daw J. A better path to universal health care. *The New York Times.* 2019. Feb. 20. URL: https://www.nytimes.com/2019/02/20/opinion/health-care-germany.html

7. Jakovljevic M., Camilleri C., Rancic N., Grima S., Jurisevic M., Grech K., Buttigieg S. C. Cold War Legacy in Public and Private Health Spending in Europe. *Frontiers in Public Health.* 2018. Aug. 6. Vol. 6. Article 215. P. 1–11.

8. Kulesher R., Forrestal, E. International models of health systems financing. *Journal of Hospital Administration.* 2014. Vol. 3, no. 4. P. 127–139.

9. Life expectancy at birth. *Official website of OECD.* URL: https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm

10. Light D. W. Universal health care: lessons from the British experience. *American Journal of Public Health.* Washington, 2003. Vol. 93, no. 1. P. 25–30.

11. Wallace L. S. A View Of Health Care Around The World. *The Annals of Family Medicine.* Leawood, 2013. Vol. 11, no. 1. P. 84.

12. What do you need to know about the healthcare reform in Ukraine? *Ukraine Crisis Media* Center. 2017. Sep. 11. URL: http://uacrisis.org/60230-need-know-healthcare-reform-ukraine

REFERENCES

1. Voronina, O. O. (2019). Vprovadzhennia Beveridzhskoi modeli finansuvannia okhorony zdorovia: perspektyvy ta zahrozy dlia Ukrainy [Implementation of the Beveridge model of healthcare financing: prospects and threats for Ukraine]. *Proceedings of Cherkasy state technological university. Series: Economic sciences,* no. 52, pp. 80–86.

2. Zvitnist [Accounting]. (2019). Ofitsiinyi sait Derzhavnoi kaznacheiskoi sluzhby Ukrainy [Official website of The State Treasury Service of Ukraine]. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu

3. Onyshko, S. V., & Shevchuk, Y. V. (2019). Osoblyvosti funktsionuvannia modelei finansuvannia medychnoho strakhuvannia [Functioning specifics of medical insurance financial support models]. *Economic Herald. Series: finance, accounting, taxation,* no. 3, pp. 171–179.

4. Statystychna Informatsiia [Statistical information]. (2019). Ofitsiinyi sait Derzhavnoi sluzhby statystyky Ukrainy [Official website of The State Statistic Service of Ukraine]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/

5. Chung, M. (2017, December 2). Health care reform: learning from other major health care systems. *Princeton Public Health Review.* URL: https://pphr.princeton.edu/2017/12/02/unhealthy-health-care-a-cursory-overview-of-major-health-care-systems/

6. Daw, J. (2019, February 20). A better path to universal health care. *The New York Times.* URL: https://www.nytimes.com/2019/02/20/opinion/health-care-germany.html

7. Jakovljevic, M., Camilleri, C., Rancic, N., Grima, S., Jurisevic, M., Grech, K., & Buttigieg, S. C. (2018, August 6). Cold War Legacy in Public and Private Health Spending in Europe. *Frontiers in Public Health,* vol. 6, article 215, pp. 1–11.

8. Kulesher, R., & Forrestal, E. (2014). International models of health systems financing. *Journal of Hospital Administration,* vol. 3, no. 4, pp. 127–139.

9. Life expectancy at birth. (2019). *Official website of OECD.* URL: https://data.oecd.org/healthstat/life-expectancy-at-birth.htm

10. Light, D. W. (2003). Universal health care: lessons from the British experience. *American Journal of Public Health,* vol. 93, no. 1, p. 25–30.

11. Wallace, L. S. (2013). A View Of Health Care Around The World. *The Annals of Family Medicine,* vol. 11, no. 1, p. 84.

12. *Ukraine Crisis Media Center.* (2017, September 11). What do you need to know about the healthcare reform in Ukraine? URL: http://uacrisis.org/60230-need-know-healthcare-reform-ukraine

Olha Lisovska, postgraduate student, University of State Fiscal Service of Ukraine

Theoretical basics of financial models for the health care system

One of the priorities of the state policy is to protect the health of its citizens. The right to health protection of Ukrainians is regulated by the Constitution of Ukraine and the European Social Charter. But in practice, the right to free medicine is not realized. This can be explained by the fact that the model of financing the health care system, which has remained since the Soviet times, has ceased to be effective. To build a new domestic health care system, it is necessary to take into account the world experience in order to avoid mistakes and adopt positive moments that can be adapted to Ukrainian realities. Purpose. The purpose of the article is to study main models of financing the health care system and identify useful experience that can be used for the development of the health care system in Ukraine. Methods. The article uses the following scientific methods: analysis and synthesis – to examine the main models of financing the health care system and find out which countries have the characteristics of this model; comparison – to determine the effectiveness of models of financing the health care system using the indicator of life expectancy; generalization – to summarize the results of the study. Results. The article examines the main models of financing the health care system, namely the models: Bismarck,

Beveridge, Semashko, private, national, «out-of-pocket». It is found out which countries have the characteristics of these models. It is determined, on the basis of life expectancy comparison in different countries, that the functioning of the Soviet model in Ukraine is inefficient. It is established that within the framework of the initiated health reform there is a transition to the model of health insurance, which is close to the Beveridge Model. Useful suggestions are given on the experience of the Beveridge Model in the UK, which can be taken into account in the period of health reforming in Ukraine. Conclusion. There is no perfect model in the world that can be applied in all countries. Each country builds its own health care system, which is based on one of the basic models but has the characteristics of other models that are suitable for effective functioning, taking into account the historical, cultural, economic, political and other differences of a particular country.

Key words: *market for health insurance services, health insurance, health care, health care system, health care models, health reform.*

Стаття надійшла до редакції 17 січня 2020 року

УДК 336.142.3(477)
JEL E62, F43, G28, H61, H72, O11
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.104-114

Valentyna V. Martynenko,
PhD (Economics), associated professor
University of the State Fiscal Service of Ukraine
Research Institute of Accounting, Analysis and Audit
e-mail: martynenkovv@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-9078-8345

ASSESSMENT OF THE IMPACT OF THE STRUCTURE OF BUDGET EXPENDITURES ON ECONOMIC GROWTH IN UKRAINE

The main purpose of the article is to carry out a statistical assessment of the impact of the structure of budget expenditures on economic growth in Ukraine according to official statistics of 2004–2018. The author established the uneven growth of consumption expenditures compared to development expenditures, in particular in the consolidated budget current expenditures increased 1.4 times faster than capital, and in the state budget – 2.2 times, but in local budgets capital expenditures grew 1.3 times faster than current expenditures. It was determined that the share of capital expenditures in the consolidated budget decreased by 4.3 % due to a decrease in the share of capital expenditures in the state budget by 8.8 %. Synchronicity of dynamics of the index of physical volume of GDP and shares of capital expenditures in budgets of all levels based on the offered periodization is established. The article proves that the growth of the index of physical volume of GDP (indicator of real economic growth) during the period under review is caused by 30 % influence of the share of capital expenditures in local budgets, 57 % – in the state budget, 59 % in the consolidated budget of Ukraine.

Key words: *share, capital expenditures, recurrent expenditures, consolidated budget, state budget, local budgets, GDP.*

В. В. Мартиненко, к.е.н., доцент, Університет ДФС України

Оцінка впливу структури бюджетних видатків на економічне зростання в Україні

Бюджетні видатки є частиною валового внутрішнього продукту (далі – ВВП) за методом кінцевого використання, тому динаміка їхнього обсягу безпосередньо впливає на динаміку ВВП. Важливий довгостроковий синергетичний ефект з точки зору економічного зростання можна отримати за рахунок витрат на розвиток (капітальних витрат). Основна мета статті полягає у проведенні статистичної оцінки впливу структури бюджетних видатків на економічне зростання в Україні за офіційними статистичними даними 2004–2018 рр. У дослідженні використано такі методи: порівняльний аналіз та методи статистичного оцінювання часових рядів для оцінки динаміки бюджетних видатків, структурний аналіз для визначення питомих ваг

© Valentyna V. Martynenko, 2020

поточних і капітальних видатків у бюджетах усіх рівнів, графічний метод для візуалізації динаміки досліджуваних показників, регресійний аналіз для статистичної оцінки впливу структури видатків бюджетів на економічне зростання. Встановлено нерівномірність зростання видатків на споживання порівняно з видатками розвитку, зокрема у зведеному бюджеті поточні видатки збільшувалися в 1,4 раза швидше, ніж капітальні, а у державному бюджеті – у 2,2 раза, проте у місцевих бюджетах капітальні видатки в 1,3 раза зростали швидше, ніж поточні видатки. Виявлено, що частка капітальних видатків у зведеному бюджеті скоротилася на 4,3 % через зменшення питомої ваги капітальних видатків, у державному бюджеті – на 8,8 %. Встановлено синхронність динаміки індексу фізичного обсягу ВВП та часток капітальних видатків у бюджетах усіх рівнів на основі запропонованої періодизації. У статті доведено, що зростання індексу фізичного обсягу ВВП (індикатор реального економічного зростання) упродовж аналізованого періоду спричинене на 30 % впливом частки капітальних видатків у місцевих бюджетах, на 57 % – у державному бюджеті, на 59 % – у зведеному бюджеті України.

Ключові слова: *частка, капітальні видатки, поточні видатки, зведений бюджет, державний бюджет, місцеві бюджети, ВВП.*

Problem statement. Distribution and redistribution of financial resources of the state in the form of budget expenditures is an integral part of fiscal policy. In the course of financing budget expenditures, there is a problem of efficiency-whether the spent funds will contribute to economic development. Since budget expenditures are part of GDP, according to the end-use method, the dynamics of their volume has a direct impact on the dynamics of GDP. At the same time, the long-term synergistic effect from the position of economic growth can be obtained precisely at the expense of development expenditures (capital expenditures).

Analysis of recent research and publications. The problem of the impact of government spending on economic growth is the subject of research by many foreign and domestic scientists. Thus, G. d'Agostino, J. P. Dunne & L. Pieroni (2016) investigated the negative impact of corruption on the formation of public spending and economic growth on the example of 106 countries [1]. S. Ghosh & K. Neanidis (2017) assessed the impact of bureaucratic corruption on fiscal policy and economic growth [2]. S. Chan, Z. Ramly & M. Karim (2017) investigated the modern role of value-added tax in the relationship with the efficiency of public spending and economic growth [3]. S. Thanh & N. Lien (2018), having studied the fiscal policies of 82 countries, proved that the relationship between tax revenues and expenditures is two-sided with respect to the impact on economic growth [4]. M. Eichenbaum (2019) investigated the problems of applying fiscal policy in the fight against recession in conditions of controlled stagnation and low real interest rates [5]. T. Cherkashyna (2016) estimated the quantitative impact of the components of public spending on the level of economic development of post-socialist countries of Eastern Europe in 2000–2015 [6]. A. Vdovychenko (2018) estimated the impact of the state's fiscal policy on the dynamics of gross domestic product (GDP) and inflation [7]. R. Kalinovskyi (2018) developed recommendations to improve the efficiency of public spending as an instrument of state influence on the economy [8].

Ideas regarding the assessment of the main structural trends in public spending and their impact on economic growth in both developed and developing countries, in particular in Ukraine,

do not lose their relevance today. The author in the works [9; 10] starts the solution of these problems.

Uninvestigated parts of general matters defining. It should be noted that the problem of statistical estimation of the impact of the structure of public spending on macroeconomic growth remains poorly understood, and therefore requires detailed research.

Problem statement. The main purpose of the study is to conduct a statistical assessment of the impact of the structure of budget expenditures on economic growth in Ukraine according to official statistics of 2004–2018 for the formation of prerequisites for forecasting macroeconomic dynamics, taking into account the economic classification of budget expenditures.

Presentation of the main research material. Capital expenditures of the budget (development expenditures) include expenditures on capital transfers to enterprises; capital repairs; items of durable equipment; capital construction; land and intangible assets; state reserves; capital transfers to the population; capital inter-budgetary transfers and the like [11].

According to paragraph 3 of part 2 of article 71 of the Budget code of Ukraine, capital expenditures of the development budget are directed to: social and economic development of regions; implementation of investment projects; construction, overhaul and reconstruction of objects of social and cultural sphere and housing and communal services; construction of gas pipelines and gasification of settlements; construction and purchase of housing for certain categories of citizens in accordance with the legislation; preservation and development of historical and cultural places of Ukraine and reserves; construction and development of the subway network; purchase of cars for municipal electric transport; development of road economy; purchase of school buses and ambulances; updating of material and technical base of municipal health care institutions, computerization and informatization of general educational institutions and municipal health care institutions; environmental protection measures; other measures related to expanded reproduction [12].

Analysing the structure of budget expenditures, it should be noted that their distribution on capital (development costs) and current (consumption costs) occurs within the framework of the methodology of budget classification by economic elements (table 1).

As can be seen from the data table 1, during 2004–2018, there was an increase in both current and capital expenditures, but it was disproportionate and heterogeneous. Thus, current expenditures of the consolidated budget increased by 14.3 times, annually increasing by 21 %, and capital expenditures-by 10.3 times (+18 % annually), while the growth of current expenditures of the state budget is 2.2 times higher than the growth of capital expenditures. With regard to the dynamics of local budgets, the picture is the opposite-capital expenditures increased 1.3 times faster than current expenditures. Here it is worth noting the peculiarities of legislative regulation of the budget process, since, according to the budget code; capital expenditures are mainly directed to the development of administrative-territorial units through local development budgets. This also gives grounds to speak about the impact of local finance on economic growth.

Let us go directly to the analysis of the structure of budget expenditures. To do this, it is necessary to calculate the specific weights of current and capital expenditures in the expenses of the consolidated, state and local budgets.

Table 1

Dynamics of budget expenditures (by economic elements) by levels of the budget system of Ukraine

Years	Current budget expenditures:			Capital budget expenditures:		
	consolidated	state	local	consolidated	state	local
2004	80 582	64 363	33 591	17 855	13 762	5 953
2005	123 427	101 972	45 322	18 111	10 859	8 208
2006	150 804	121 687	61 546	24 430	15 376	14 231
2007	187 352	148 407	82 355	38 683	25 829	22 498
2008	268 037	215 855	113 092	41 179	25 599	25 955
2009	287 334	231 991	124 823	19 978	10 366	11 425
2010	347 210	282 548	146 502	30 664	21 048	13 281
2011	374 907	302 178	163 591	41 947	31 281	17 397
2012	451 709	366 180	206 356	40 745	29 501	16 219
2013	476 464	385 612	205 605	29 380	17 844	14 240
2014	502 926	422 818	211 677	20 200	7 400	13 950
2015	633 119	559 429	247 908	46 753	17 482	32 176
2016	762 561	658 517	297 972	73 028	27 574	52 627
2017	902 305	769 770	395 799	99 612	26 205	73 407
2018	1 149 344	942 537	498 753	184 004	91 090	113 037
Growth rate in 2018, compared to 2004, times	14.3	14.6	14.8	10.3	6.6	19.0
Average annual increase (+/–), %	+120.9	+121.1	+121.3	+118.1	+114.5	+123.4

Source: formed according to the data given in [12], excluding the temporarily occupied territory of the ARC, Sevastopol and parts of the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions for 2014–2018.

Let us analyse the structure of expenses of the consolidated budget, the state and local budgets of Ukraine on economic elements (table 2).

From the data given in table 2, it can be seen that in the structure of the consolidated budget, the share of current expenditures significantly exceeds the share of capital. Thus, in 2004, the share of capital expenditures was 18.1 % and as of 2018 decreased by –4.3 %. At the same time, in 2004, the lowest value of the share of current expenditures was recorded, which amounted to 81.9 %, and the maximum value of 96.1 % was achieved in 2014, while the share of capital expenditures was minimal, amounting to only 3.9 %. The data given in table 2, also testify to the suboptimality of the structure of expenditures of the consolidated budget of Ukraine for economic elements, since as of 2018 only about 14 % of expenditures were directed to the development of the national economy, and 86 % – on consumption.

Structure of state budget expenditures by economic elements similar to the structure of consolidated budget expenditures, as the share of current expenditures is much higher than the share of capital. Thus, in 2004, the share of capital expenditures was 17.6 % and as of 2018 decreased by –8.8 %. At the same time, in 2004 the lowest value of the share of current expenditures was recorded, which amounted to 82.4 %, and the maximum value of 98.3 % was

achieved in 2014, while the share of capital expenditures was minimal, amounting to only 1.7 %. As of 2018, only about 9 % of expenditures were directed to the development of the national economy, and 91 % – to consumption, which indicates the suboptimality of the structure of expenditures of the state budget of Ukraine on economic elements.

Table 2

Dynamics of the structure of budget expenditures (by economic elements) at the levels of the budget system of Ukraine

Years	Current budget expenditures:			Capital budget expenditures:		
	consolidated	state	local	consolidated	state	local
2004	81.9	82.4	84.9	18.1	17.6	15.1
2005	87.2	90.4	84.7	12.8	9.6	15.3
2006	86.1	88.8	81.2	13.9	11.2	18.8
2007	82.9	85.2	78.5	17.1	14.8	21.5
2008	86.7	89.4	81.3	13.3	10.6	18.7
2009	93.5	95.7	91.6	6.5	4.3	8.4
2010	91.9	93.1	91.7	8.1	6.9	8.3
2011	89.9	90.6	90.4	10.1	9.4	9.6
2012	91.7	92.5	92.7	8.3	7.5	7.3
2013	94.2	95.6	93.5	5.8	4.4	6.5
2014	96.1	98.3	93.8	3.9	1.7	6.2
2015	93.1	97.0	88.5	6.9	3.0	11.5
2016	91.3	96.0	85.0	8.7	4.0	15.0
2017	90.1	96.7	84.4	9.9	3.3	15.6
2018	86.2	91.2	81.5	13.8	8.8	18.5
Changes in the indicator in 2018 compared to 2004 (+/–)	+4.3	+8.8	+3.4	–4.3	–8.8	–3.4

Source: formed according to the data given in [12], excluding the temporarily occupied territory of the ARC, Sevastopol and parts of the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions for 2014–2018.

The structure of expenditures of local budgets for economic elements is similar to the structure of expenditures of the consolidated and state budgets, since the share of current expenditures is much higher than the share of capital. Thus, in 2004, the share of capital expenditures was 15.1 % and as of the end of 2018 increased by +3.4 %. At the same time, in 2007, the lowest value of the share of current expenditures was recorded, which amounted to 78.5 %, and the maximum value of 93.8 % was achieved in 2014, while the share of capital expenditures was minimal, amounting to only 6.2 %.

The situation of non-optimal structure of expenditures on economic elements is also inherent for local budgets of Ukraine, since as of 2018 only 18.5 % of expenditures were directed to the development of territorial and administrative units, and 81.5 % – to consumption. At the same time, the share of capital expenditures in local budgets exceeds the share of capital expenditures of the consolidated budget by +4.7 %, and the share of capital expenditures of the state budget-by +9.7 %. This means that the fiscal policy is aimed at the development of administrative-territorial

units, although 113 billion, of which an average of about 4.7 billion UAH falls on 1 region, is an extremely small amount for development.

Also from the data table 2 it can be concluded that there is a certain synchronicity of changes in the dynamics of the share of capital expenditures in the consolidated, state and local budgets of Ukraine.

To conduct a statistical assessment of the impact of the structure of budget expenditures on economic growth, first analyse the synchronicity of the dynamics of the share of capital expenditures in budgets of different levels in comparison with the dynamics of the index of physical GDP (dynamic indicator of "real" GDP, calculated in constant prices of the base period, usually the previous, the dynamics of which interprets economic growth) according to Fig. 1.

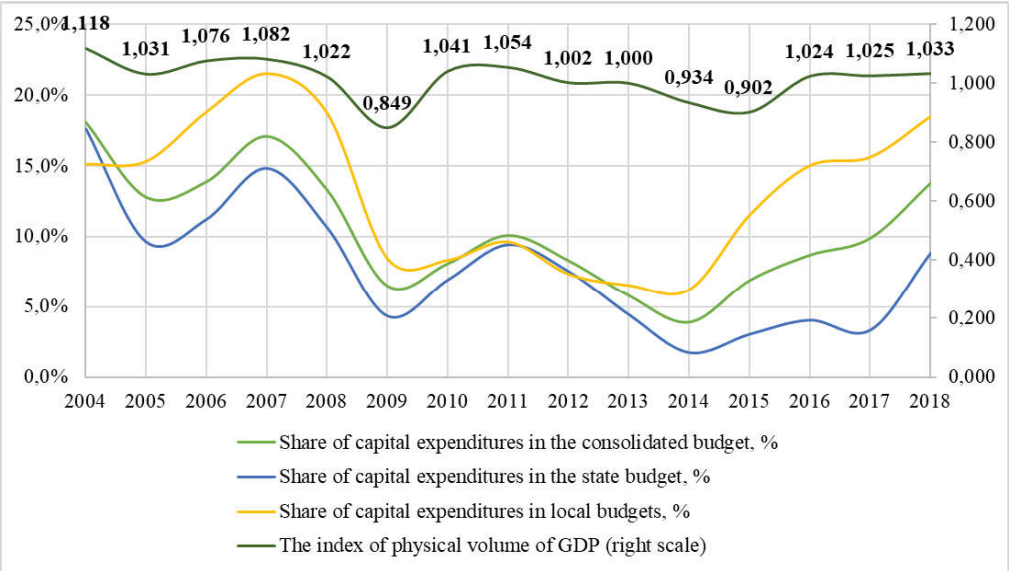

Fig. 1. Comparative dynamics of the share of capital expenditures at the levels of the budget system of Ukraine with the dynamics of the index of physical volume of GDP

Source: formed according to the data given in [12; 13], excluding the temporarily occupied territory of the ARC, Sevastopol and parts of the temporarily occupied territories in Donetsk and Luhansk regions for 2014–2018.

Graphs of the dynamics of the share of capital expenditures in budget expenditures at all levels and the index of physical volume of GDP, shown in Fig. 1, demonstrate a certain synchronicity from 2005 to 2018, which it is advisable to analyse by dividing the graphs into 5 periods:

1. In 2005–2007, the Increase in the share of capital expenditures in the consolidated budget was +4.3 % (an increase from 12.8 to 17.1 %), in the state budget – +5.2 % (an increase from 9.6 to 14.8 %), and in local budgets – +6.2 % (an increase from 15.3 to 21.5 %), which was the highest result. At the same time, the growth of the index of physical volume of GDP amounted to + 5.1 %.

2. In the period from 2007 to 2009, which includes the global financial crisis, observed the descending dynamics of reduction of the share of capital expenditures in the consolidated budget

for –10,6 % (to 6.5 % at end-2009), state budget – by –10,5 % (to 4.3 % at end-2009), in local budgets – on –13,1 % (to 8.4 % at end-2009), the worst downward dynamics. These changes were accompanied by a catastrophic decline in the index of physical volume of GDP – –23.3 %.

3. In the post-crisis period of 2009–2011, the growth of the studied indicators is observed, which is accompanied by an increase in the index of physical volume of GDP by +20.5 %. The share of capital expenditures in consolidated budget expenditures rose by +3.6 %, and the share of capital expenditure in the state budget expenditures by 5.1 percent (the best result), the share of capital expenditures in local budget expenditures by 1.2 percent (the worst result).

4. In 2011, there was a reversal of the trend towards recession, which ended in 2014, the dynamics of the share of capital expenditures at the levels of the budget system, but the decline in the index of physical volume of GDP continued until 2015. Thus, during 2011–2014, the negative increase in the share of capital expenditures in the consolidated budget was –6.2 % (down from 10.1 to 3.9 %), in the state budget –7.7 % (down from 9.4 to 1.7 % – the largest reduction), and in local budgets –3.4 % (down from 9.6 to 6.2 % – the smallest reduction). At the same time, the negative growth of the index of physical volume of GDP amounted to –12 %.

5. Since 2014, there has been a reversal of trends in the share of capital expenditures in budgets of different levels towards growth, which continued until 2018. in the dynamics of the index of physical volume of GDP growth began 1 year later and at the end of 2018 amounted to 113.1 %. The share of capital expenditures in consolidated budget expenditures increased by 9.9 percent (from 3.9 to 13.8 %), the share of capital expenditure in the state budget expenditures – on of 7.1 % (from 1.7 to 8.8 %, the worst result), the share of capital expenditures in the expenditures of local budgets by 12.3 % (from 6.2 to 18.5 %, an absolute record for the years 2004–2018).

At the final stage of assessing the impact of the structure of budget expenditures on economic growth, it is necessary to calculate the following statistical coefficients:

$$r_{xy} = \frac{\sum_{i=1}^{n}(x_i-\overline{x})(y_i-\overline{y})}{\sqrt{\sum_{i=1}^{n}(x_i-\overline{x})^2 \sum_{i=1}^{n}(y_i-\overline{y})^2}}, \quad (1)$$

where r_{xy} – pair correlation coefficient;

n – number of observations;

x_i – i-th the observed value of the independent variable (in our case, the share of capital expenditures in the consolidated, state and local budgets);

y_i – i-th the observed value of the dependent variable (in our case, the index of physical volume of GDP).

$$t = \frac{r_{xy}}{\sqrt{\frac{1-r_{xy}^2}{n-2}}}, \quad (2)$$

where t – student's criterion, which assesses the significance of the pair correlation coefficient, compared with the corresponding critical value, which can be calculated using the statistical function Excel T.INV.2T(0.95;13).

$$F = \frac{r_{xy}^2}{1-r_{xy}^2}(n-2), \quad (3)$$

where F – Fisher criterion, which assesses the quality (reliability) of the coefficient of determination r_{xy}^2 in comparison with the corresponding critical value that can be calculated using the statistical function Excel F.INV.RT(0,95; 2;13).

The results of the calculations carried out by the formulas (1)-(3) are summarized in table 3.

Table 3

The results of statistical analysis of the impact of the structure of expenditures for economic elements in the consolidated, state and local budgets on the index of physical volume of GDP in Ukraine for 2004–2018

Factor signs	Statistical coefficients (criteria)			
	Correlation coefficient r_{xy}	Determination coefficient r^2_{xy}	t- criterion	F- criterion
1. Share of expenditures in the consolidated budget:				
– current	–0.765	0.585	4.28	18.35
– capital	0.765			
2. Share of expenditures in the state budget:				
– current	–0.755	0.570	4.16	17.27
– capital	0.755			
3. Share of expenditures in local budgets:				
– current	–0.549	0.301	2.37	5.61
– capital	0.549			
Critical value of statistical coefficient	0.7	0.5	1.77	3.81

Source: author's calculations by formulas (1)–(3).

The data given in table 3, show that between the particles of current and capital expenditures in the consolidated and state budgets and the index of physical volume of GDP there is a stochastic relationship of high density (the modulus of the correlation coefficients exceeds 0.7). The growth in the share of current expenditure leads to a decrease of the volume index of GDP (feedback) and the growth of the share of capital expenditures – increase of the volume index of GDP (direct link). It should be noted that between the share of capital expenditures in local budgets and the GDP volume index there is a stochastic direct relationship of average density (the value of the correlation coefficient is between 0.5 and 0.7), and between the share of current expenditures in local budgets and the GDP volume index-the same feedback. At the same time, the change in the index of physical volume of GDP by 58.5 % is due to a change in the structure of expenditures in the consolidated budget, by 57 % – in the state budget and by 30 % – in local budgets. It should also be noted that all values of the pair correlation coefficient are statistically significant, since the calculated t-test levels exceed their critical value of 1.8. Similarly, the entire value of the determination coefficient is statistically reliable, so that the actual levels of the F-test are greater than the critical value of 3.8.

Conclusions. Therefore, according to the results of the assessment of the impact of the structure of public spending on economic growth in Ukraine, we can draw the following conclusions. First, it was found that during 2004–2018 current expenditures (consumer expenditures) of the consolidated budget grew by 40 % faster than capital expenditures (development expenditures), and the growth of current expenditures of the state budget exceeded the growth of capital expenditures by 2.2 times, but in local budgets the growth of capital expenditures exceeded the

growth of current expenditures by 1.3 times. Secondly, it was revealed that the share of capital expenditures in the expenditures of the consolidated budget decreased during the analysed period by –4.3 % due to the reduction of the share of capital expenditures in the expenditures of the state budget from 17.6 % in 2004 to 8.8 % in 2018. Thirdly, the periodization of the dynamics of the index of physical volume of GDP and the share of capital expenditures in the budgets of all levels was developed, as a result of which their relative synchronicity was established. Fourthly, it is proved that during 2004-2018 years. the economic growth of the national economy of Ukraine was influenced by the dynamics of the structure of budget expenditures, in particular, the degree of influence of the share of capital expenditures in local budgets was 30 % (average density), in the state budget – 57 % (high density), in the consolidated budget – 59 % (high density). The obtained results make it possible to form preconditions for forecasting macroeconomic dynamics taking into account the structure of budget expenditures behind economic elements, which will become the basis for further research of the author.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. d'Agostino G., Dunne J. P., Pieroni L. Government spending, corruption and economic growth. *World Development.* 2016. Volume 84. P. 190–205.

2. Ghosh S., Neanidis K. Corruption, fiscal policy, and growth: a unified approach. *The B.E. Journal of Macroeconomics.* 2017. Volume 17. Issue 2. P. 1–24.

3. Chan S.-G., Ramly Z., Karim M. Government spending efficiency on economic growth: roles of value-added tax. *Global Economic Review. Perspectives on East Asian Economies and Industries.* 2017. Volume 46. Issue 2. P. 162–188.

4. Thanh S. D., Lien N. P. Tax revenue, expenditure, and economic growth: an analysis of long run relationships. *Journal of Economic Development.* 2017. Volume 24(3). P. 4–26.

5. Eichenbaum M. S. Rethinking fiscal policy in an era of low interest rates. 2019. 15 p. URL: http://faculty.wcas.northwestern.edu/~yona/research/MAS.pdf.

6. Черкашина Т. С. Дослідження впливу структури державних витрат на динаміку економічного розвитку постсоціалістичних країн Східної Європи. *Фінансовий простір.* 2016. № 4(24). С. 63–69.

7. Вдовиченко А. М. Як фіскальна політика впливає на ВВП та інфляцію в Україні? *Visnyk of the National Bank of Ukraine.* 2018. № 244. С. 26–45.

8. Каліновський Р. О. Роль видатків державного бюджету у проведенні стабілізаційної політики в Україні. *Вісник ХДУ. Серія Економічні науки.* 2018. Том 3, № 30. С. 12–15.

9. Мартиненко В. В. Оптимізація видатків місцевих бюджетів як інструмент фіскальної політики. *Інвестиції: практика та досвід.* 2019. № 18. С. 22–26.

10. Мартиненко В. В. Шляхи покриття видатків місцевих бюджетів власними доходами при модернізації фіскальної політики. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка».* 2019. Випуск 14(42). С. 90–96.

11. Видатки бюджету України за елементами. *Ціна держави:* вебсайт. URL: http://cost.ua/budget/expenditure/elements/#88

12. Бюджетний кодекс України: від 08.07.2010 № 2456-VI. *Верховна Рада України:* вебсайт. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print

13. Валовий внутрішній продукт. *Державна служба статистики України:* вебсайт. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm

REFERENCES

1. d'Agostino, G., Dunne, J. P. & Pieroni, L. (2016). Government spending, corruption and economic growth. *World Development,* 84. 190–205.

2. Ghosh, S. & Neanidis, K. (2017). Corruption, fiscal policy, and growth: a unified approach. *The B.E. Journal of Macroeconomics,* 17(2), 1–24.

3. Chan, S.-G., Ramly, Z. & Karim, M. (2017). Government spending efficiency on economic growth: roles of value-added tax. *Global Economic Review. Perspectives on East Asian Economies and Industries,* 46(2). 162–188.

4. Thanh S. D. & Lien N. P. (2018). Tax revenue, expenditure, and economic growth: an analysis of long run relationships. *Journal of Economic Development*, 24(3), 4–26.

5. Eichenbaum, M. S. (2019). Rethinking fiscal policy in an era of low interest rates. 15 p. URL: http://faculty.wcas.northwestern.edu/~yona/research/MAS.pdf

6. Cherkashyna, T. S. (2016). Doslidzhennia vplyvu struktury derzhavnykh vytrat na dynamiku ekonomichnoho rozvytku postsotsialistychnykh krain Skhidnoi Yevropy [The research of the impact of the structure of public expenditures on economic development dynamics in post-socialist countries of Eastern Europe]. *Finansovyi prostir – Financial Space,* 4(24), 62–69 [in Ukrainian].

7. Vdovychenko, A. M. (2018). Yak fiskalna polityka vplyvaie na VVP ta infliatsiiu v Ukraini? [How Does Fiscal Policy Affect GDP and Inflation in Ukraine?]. *Visnyk of the National Bank of Ukraine*, 244, 26–45 [in Ukrainian].

8. Kalinovskyi R. O. (2018). Rol vydatkiv derzhavnoho biudzhetu u provedenni stabilizatsiinoi polityky v Ukraini [Role of state budget expenditures in the conduct of stabilization policy in Ukraine]. *Visnyk KhDU. Series: Economic sciences,* 3(30), 12–15 [in Ukrainian].

9. Martynenko, V. V. (2019). Optymizatsiia vydatkiv mistsevykh biudzhetiv yak instrument fiskalnoi polityky [Cost optimization of local budgets as an instrument of fiscal policy]. *Investytsiyi: praktyka ta dosvid,* 18, 22–26. [in Ukrainian].

10. Martynenko, V. V. (2019). Shliakhy pokryttia vydatkiv mistsevykh biudzhetiv vlasnymy dokhodamy pry modernizatsii fiskalnoi polityky [Ways to cover expenditures of local budgets with own revenues while modernizing fiscal policy]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu "Ostrozka akademiia". Seriia "Ekonomika" – Scientific Notes of Ostroh Academy National University, "Economics" Series,* 14(42), 90–96. [in Ukrainian].

11. *CASE Ukraine* (2019). Vydatky biudzhetu Ukrainy za elementamy [Expenditures of the budget of Ukraine by the type]. URL: http://cost.ua/budget/expenditure/elements/#88 [in Ukrainian].

12. *Legislation of Ukraine* (2010). Budget Code of Ukraine. No. 2456-VI. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2456-17/print [in Ukrainian].

13. *State Statistics Service of Ukraine* (2019). Valovyi vnutrishnii produkt [Gross Domestic Product]. URL: http://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2005/vvp/vvp_ric/vvp_u.htm [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2020 року

В. В. Мартиненко. Оценка влияния структуры бюджетных расходов на экономический рост в Украине

Главная цель статьи заключается в проведении статистической оценки влияния структуры бюджетных расходов на экономический рост в Украине по официальным статистическим данным 2004–2018 гг. Автором установлено неравномерность роста расходов на потребление по сравнению с расходами развития, в частности в сводном бюджете текущие расходы увеличивались в 1,4 раза быстрее, чем капитальные, а в государственном бюджете – в 2,2 раза, однако в местных бюджетах капитальные расходы в 1,3 раза росли быстрее, чем текущие расходы. Определено, что доля капитальных расходов в сводном бюджете сократилась на 4,3 % из-за уменьшения удельного веса капитальных расходов, в государственном бюджете – на 8,8 %. Установлено синхронность динамики индекса физического объема ВВП и долей капитальных расходов в бюджетах всех уровней на основе предложенной периодизации. В статье доказано, что рост индекса физического объема ВВП (индикатор реального экономического роста) в течение рассматриваемого периода вызвано на 30 % влиянием доли капитальных расходов в местных бюджетах, на 57 % – в государственном бюджете, на 59 % – в сводном бюджете Украины.

Ключевые слова: *доля, капитальные расходы, текущие расходы, сводный бюджет, государственный бюджет, местные бюджеты, ВВП.*

УДК 336.22
JEL Classifications: B12, B22, E62, H21
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.115-126

Н. П. Мацелюх,
д.е.н., професор,
Університет ДФС України
e-mail: ntmaceluh@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-4171-3109

ПОДАТКОВА РЕФОРМА ЯК СПОСІБ ТРАНСФОРМАЦІЇ ПАРАДИГМИ ПОДАТКОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДЕРЖАВИ

Стаття присвячена розгляду податкової реформи як трансформації парадигми податкової діяльності держави через кардинальне переосмислення її призначення. Поглиблено аналіз дефініцій: ідеологія та політика податкової діяльності держави, податкова система. Здійснено аналіз сучасного стану податкової системи, визначено методологічні підходи до її реформування, запропоновано перелік завдань для вирішення в процесі податкової реформи, які сприятимуть пожвавленню розвитку економіки, підвищенню її ефективності.

Ключові слова: *парадигма податкової діяльності держави, податкова ідеологія, податкова політика, податкова система, податкова реформа.*

Н. П. Мацелюх. Налоговая реформа как способ трансформации парадигмы налоговой деятельности государства

Статья посвящена рассмотрению налоговой реформы как трансформации парадигмы налоговой деятельности государства через кардинальное переосмысление ее назначения. Углублен анализ дефиниций: идеология и политика налоговой деятельности государства, налоговая система. Осуществлен анализ современного состояния налоговой системы, определены методологические подходы к ее реформированию, предложен перечень задач для решения в процессе налоговой реформы, способствующих оживлению развития экономики, повышению ее эффективности.

Ключевые слова: *парадигма налоговой деятельности государства, налоговая идеология, налоговая политика, налоговая система, налоговая реформа.*

Мета і завдання дослідження. Розглянути податкову реформу як спосіб трансформації парадигми податкової діяльності держави, кардинального переосмислення призначення, завдань, засобів підвищення її ефективності та окреслити завдання, які необхідно вирішувати в процесі здійснення податкової реформи на сучасному етапі.

Постановка проблеми. Економічна діяльність української держави охоплює всі економічні явища і процеси, в яких вона бере участь або певним чином втручається в них. Особливу роль у структурі економічної діяльності відіграє її податкова діяльність, яка не тільки реалізує функцію мобілізації грошових коштів, необхідних державі для виконання

© Мацелюх Н. П., 2020

нею певних функцій, а й може сприяти створенню ефективних економічних умов, які спонукали б суб'єктів господарювання діяти в потрібному для суспільства напрямі, сприяти вирішенню завдань відповідно до загальнодержавних та приватних інтересів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню податкової діяльності держави, проблемних питань реалізації державної податкової політики присвячені праці вітчизняних та зарубіжних авторів В. Л. Андрущенка [1], З. С. Варналія [2], В. П. Вишневського [3], А. І. Крисоватого [4], Н. П. Мацелюх [5], А. М. Соколовської [6], О. Ю. Сидорович [7].

Проте більш детальних досліджень потребують дискусійні питання визначення теоретичної сутності державної податкової діяльності, податкової політики, податкової системи, оподаткування, податкових реформ.

Виклад основного матеріалу. Становлення та реформування податкової системи України можна поділити на декілька періодів: напрацювання податкового законодавства, становлення податкової системи, запровадження системи оподаткування підприємницької діяльності, формування і реформування фіскальних органів тощо.

Як видно з таблиці 1, в Україні неодноразово відбувалися процеси реформування системи і принципів податкового законодавства, інструментів та способів реалізації податкової політики, структури податків та зборів, форм і методів податкового контролю, механізмів фіскального адміністрування. Значну увагу було приділено реформуванню параметрів податкового обліку і звітності, а також переліку контролюючих органів у сфері фіску, їх функціональних завдань та обов'язків.

Отже, у хронології розвитку податкової системи простежується позитивна динаміка. За оцінками «Pricewaterhouse Coopers», 2014 року Україна належала до десяти країн з найскладнішими податковими системами. Податкове навантаження на економіку того часу залишалося на рівні 40 %, тоді як у країнах Центральної та Східної Європи, які входять до ЄС, – 30 %. Водночас за кількістю податків Україна посідала 91-е місце в рейтингу серед 185-ти країн, обстежуваних щорічно Світовим банком, за податковим навантаженням – 154-е, а за витратами часу на адміністрування податку – 171-е місце [8, 9].

За роки, що минули, відбулися певні зрушення. Світовий банк й аудиторська компанія PwC оприлюднили нові дані рейтингу Doing Business, які стосуються сплати податків, – Paying Taxes-2018. Відповідно до них Україна значно покращила свої результати: майже з кінця списку, в якому 190 країн, посіла 41 сходинку [10].

Основною причиною покращення позиції держави в цьому рейтингу є те, що в нас суттєво був скорочений єдиний соціальний внесок: із 42 % він зменшився до 22 %. Це суттєво вплинуло на один із показників, який оцінюється в цьому рейтингу, – суму сплачених податків (податкове навантаження). Загальна ставка податку на прибуток становить 11,9 %, податку із зарплати – 24,8 %, інші податки – 1,0 %. Загалом загальна ставка на оподаткування в Україні становить 37,8 %. Середнє значення оподаткування в цьому рейтингу сягає 40,5 %. Унаслідок таких змін податкове навантаження в нашій країні значно зменшилось [10].

Позитивні зрушення відбулись у відшкодуванні ПДВ, які також оцінюються в цьому рейтингу. Фактично всі респонденти, які відповідали на питання з приводу термінів на отримання відшкодування цього податку, зазначили, що цей термін скоротився майже вдвічі. Тепер йдеться лише про 14,3 тижня. Для прикладу, в Східній Європі та Центральній Азії – 24 тижні. У світі – в середньому 27,8 тижня. Скоротився час на розрахунок податку на додану вартість через запровадження системи його електронного адміністрування. Став

меншим час підготовки декларації. Також міжнародні експерти зазначили, що в Україні відбулося скорочення кількості податків. Кількість податкових платежів у нас – п'ять на рік. Середнє значення в рейтингу Paying Taxes – 24 платежі [10].

Таблиця 1

Становлення та реформування податкової системи України

Період	Зміст податкової реформи	Характеристика реформ
1991–1996 роки	Закон УРСР «Про систему оподаткування» (1991), запровадження податків, зборів та обов'язкових платежів; введено систему нарахувань на заробітну плату і відрахувань у Чорнобильський і Пенсійний фонди, Фонд зайнятості, інші соціальні фонди. Запроваджено також спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва (1998)	Становлення податкового законодавства
1997–1999 роки	Розширено перелік податків, зборів та податкових платежів, виокремлено і розширено місцеві податки і збори Указом Президента України від 03.07.1998 № 727/98 «Про спрощену систему оподаткування, обліку та звітності суб'єктів малого підприємництва»	Становлення податкової системи України
2000–2010 роки	Знижено ставку податку на прибуток підприємств – з 30 до 25 %, (2002). Розквіт податкових схем за участі підприємств з іноземними інвестиціями в Україні; поступове подорожчання та звуження сфери застосування спрощеної системи оподаткування малого бізнесу тощо	Внесення косметичних змін до податкового законодавства; остаточний демонтаж специфічних пільгових режимів оподаткування
2011–2013 роки	Ухвалення Податкового кодексу України; утворено Міністерство доходів і зборів України, яке об'єднало податкову і митну служби щодо адміністрування податків і податкового контролю	Хибна податкова реформа, яка створила фіскальну систему з подвійним оподаткуванням
2014–2018 роки	З початком агресії Росії введено військовий збір; знижена ставка ЄСВ до 22 %, але збільшена максимальна база нарахувань ЄСВ – до 25 розмірів прожиткового мінімуму; податок на доходи фізичних осіб припиняє бути прогресивним; відбуваються зміни в оподаткуванні ПДВ для аграрного бізнесу, запроваджено робочий режим роботи реєстру ПДВ-накладних та ін. Створено ДФС України	Перезавантаження реформаторських зусиль: послаблення контрольно-перевірочної роботи ДФС України; впровадження електронного податкового декларування та електронного режиму реєстру ПДВ
2019 рік	Ключовими викликами реформ залишаються: – податок на виведений капітал замість податку на прибуток; – зниження навантаження на фонд оплати праці; – збереження спрощеної системи оподаткування для малого бізнесу зі створеними можливостями легалізації діяльності; – імплементація норм трансфертного ціноутворення тощо	Задекларована реанімаційна податкова реформа без революційних змін, яка має дістати статус «інституційної реформи»

Джерело: складено автором за матеріалами [8].

Другий позитивний показник – здача електронної звітності. За ним Україна також перебуває на високому рівні. Але й дотепер термін, який витрачається на складання та подання звітності, залишається достатньо тривалим. За даними рейтингу, складання та подання звітності щодо податку на прибуток в Україні займає 36,5 години на рік проти 61 години у світі. Однак у ЄС – 34 години на рік. Складання та подання звітності щодо

податків із зарплати в Україні становить 92 години на рік (у світі – 88, в ЄС – 34), інших податків – 199 годин на рік в Україні, 95 – у світі, 51 – в ЄС. Загалом на складання й подання звітності в Україні йде 328 годин проти в середньому 240 годин у світі [10].

Водночас наша податкова система спроєктована так, що сумлінний платник податків програє. Якщо чесно платиш податки, на цілому наборі ринків просто змушений оптимізувати. Заявлена 2019 року керівництвом держави «глибока» податкова реформа набере чинності з 1 січня 2021. Завдання – побудувати податкову систему, спроможну стимулювати ініціативу, а не душити її в зародку. Податкова реформа має бути реанімаційною без революційних змін [11]. В основі реформи – діджиталізація податкових процедур, реформа оподаткування доходів і реформування системи податкових органів.

З таким її спрямуванням можна погодитись, проте знову потрапляємо в пастку попередніх років, тобто знову не йдеться про стратегію реформи податкової діяльності як цілісний системний процес, про податкову ідеологію, стратегію податкової політики, зміст її реалізації, стратегію перебудови податкової системи та підвищення її ефективності.

В офіційному державному документообігу сьогодні налічується близько 60 документів, у назвах яких фігурує слово «стратегія». Є і один великий план, який є стратегією де-факто, – програма Кабінету Міністрів України, розрахована до 2024 року. Усі ці документи або фрагментарні, або короткострокові [12].

Розробляючи стратегію реформи податкової системи, перш за все необхідно усвідомити досвід проведення податкових реформ в інших країнах, переосмислити сутність податкової діяльності держави та стратегії податкової політики.

Дослідниця А. М. Соколовська, яка проаналізувала досвід проведення податкових реформ у розвинених країнах, запропонувала такі методологічні підходи до реформування податкової системи [7].

1. Реформування податкової системи відбувається як у процесі її становлення, так і в процесі подальшого розвитку системи, що вже самовизначилась як певна система. Ці реформи можуть відрізнятися і за змістом, і за методами проведення.

2. Необхідність будь-якої податкової реформи зумовлена невідповідністю основних параметрів податкової системи цілям і завданням конкретного етапу соціально-економічного розвитку країни. При цьому якщо реформування зрілих податкових систем, як правило, спричинене зміною умов економічного розвитку та соціально-політичної організації суспільства, що потребують внесення змін до системи оподаткування, то реформування податкових систем, які перебувають у процесі становлення, – неможливістю одразу визначити параметри елементів оподаткування (висоту податкових ставок, величину податкової бази і пільг, механізм обрахування), які були б адекватними соціально-економічним і політичним умовам країни та потребам її розвитку внаслідок практики формування податкових систем методом спроб і помилок.

3. Методи проведення податкових реформ у розвинених країнах свідчать про еволюційний характер цих реформ. Вони передбачали внесення поступових змін податкового законодавства. Як правило, ці зміни запроваджувалися в декілька етапів.

4. Щодо змісту податкових реформ, то вони можуть включати як менш, так і більш радикальні зміни. До останніх можна віднести якісні зміни в системі оподаткування, пов'язані з «добудовою» чи «оновленням» її елементів, тобто скасуванням одних і запровадженням інших податків; глибокі, принципові зміни в механізмі обрахування і стягнення податків, що відчутно позначаються як на доходах бюджету, так і на фінансовому

стані платників; одномоментне, а не поступове зниження податкових ставок на істотну величину.

До менш радикальних змін А. М. Соколовська відносить порівняно невелике одномоментне підвищення чи зниження податкових ставок, удосконалення механізму обрахування та стягнення податків, що не має суттєвих наслідків для бюджету і платників тощо.

5. Оскільки склад елементів зрілих податкових систем, процес становлення яких завершився, як правило, залишається стабільним, реформування таких систем відбувається шляхом перегляду податкових ставок, пільг і ступеня прогресії. При цьому якщо навіть спостерігається значне скорочення податкових ставок унаслідок поетапного проведення податкових реформ, одномоментні зміни величини ставок не були радикальними, до того ж супроводжувалися розширенням податкової бази, а тому не призводили до стрибкоподібних змін структури податкової системи і загального рівня податкового навантаження [7].

Трансформація парадигми податкової діяльності української держави передбачає кардинальне переосмислення її призначення, завдань, показників ефективності.

Податкова діяльність держави розглядається у широкому та вузькому значеннях [13, с. 48]. У широкому – податкова діяльність держави включає: вироблення податкової ідеології, стратегії податкової політики та їх реалізації, формування податкової системи, її законодавче закріплення, встановлення, введення та справляння податків.

У вузькому – діяльність держави з організації оподаткування та забезпечення його здійснення. Вона включає в себе декілька напрямів:

– формування податкової системи держави шляхом встановлення та введення податків і їхньої гармонізації;

– визначення компетенції органів державної влади у сфері оподаткування та розподіл їхніх повноважень у цій сфері;

– формування системи спеціалізованих податкових органів (формування податкової адміністрації) та забезпечення їхнього належного функціонування;

– організацію та здійснення податкового контролю за дотриманням податкового законодавства, виконання податкових зобов'язань, а також виконання інших обов'язків, передбачених законом;

– здійснення збирання податків як шляхом їхнього примусового стягнення, так і шляхом самостійної сплати юридичними та фізичними особами.

Сутність податкової діяльності реалізується в базових ідеях і положеннях, які в них закладені. Сукупність таких основоположних, провідних ідей (принципів) становлять ідеологію державної податкової діяльності, податкової політики, податкової системи [14].

Основні ідеї стосовно ідеології податкових систем знаходимо у праці А. Сміта «Добробут нації» (1776), у книзі А. Вагнера «Наука про фінанси» (1880). Слушні думки щодо ідеології податкової системи в умовах розвиненої ринкової економіки висловили такі відомі сучасні економісти, як Р. Мардсен, А. Лаффер, Дж. Ю. Стігліц та ін.

Дж. Ю. Стігліц, наприклад, висловлює думку, що в основі «хорошої» податкової системи мають полягати п'ять базових ідей:

– економічна ефективність: податкова система не повинна суперечити ефективному розподілу ресурсів;

– адміністративна простота: адміністративна система має бути простою і відносно недорогою у застосуванні;

– гнучкість: податкова система повинна бути спроможною швидко реагувати (в окремих випадках автоматично) на зміну економічних умов;

– політична відповідальність: податкова система повинна бути побудована таким чином, щоб переконати людей у тому, що вони платять для того, щоб політична система була спроможною точніше відображати їхні інтереси;

– справедливість: податкова система має бути справедливою стосовно кожного індивіда [15].

Аналіз податкового законодавства розвинених держав свідчить, що в основу функціонування податкових систем закладені саме такі ідеї: економічна ефективність, адміністративна простота, гнучкість, політична відповідальність, справедливість. Є підстави стверджувати, що аналогічні ідеї закладені і в податковому законодавстві української держави, які в цілому відображають основні інтереси як держави, так і її громадян, підприємств усіх форм власності, суб'єктів підприємницької діяльності.

Однак стає дедалі очевиднішим, що продекларовані ідеї реалізувати не вдається. Науковці і господарники сходяться на тому, що закладена податкова ідеологія не реалізується або реалізується неадекватними до умов, що складаються, способами. Як наслідок, податки перетворюються на гальмо економічного розвитку. Виникли значні податкові навантаження на суб'єкти господарювання. Усе це призвело до подальшої тінізації економіки, до ухилень від оподаткування.

У ситуації, що склалася, постає потреба у проведенні наукових досліджень ефективності нині діючих механізмів і способів реалізації основоположних ідей оподаткування, науково обґрунтованих висновків щодо їх вдосконалення.

На наше переконання, щоб податкові реформи були ефективними, вони мають спиратися на національну податкову політику, носити системний характер, містити конкретні цілі й алгоритм їх досягнення для забезпечення економічного зростання. Натомість державна податкова реформа мала б спиратися на запровадження ефективної податкової політики, яка є складовою економічної політики держави. Проте в процесі реформ податкова політика залишається поза увагою. Навіть визначення податкової політики не є усталеним і законодавчо не закріпленим, а звідси і розмиті шляхи, норми та способи її реалізації.

У таблиці 2 узагальнено декілька підходів до з'ясування сутності податкової політики.

Отже, у комплексному значенні податкова політика являє собою науково обґрунтований процес, який містить цільові орієнтири та механізми їх досягнення, в результаті якого реалізуються суспільні інтереси платників податків і держави щодо виконання, покладеної на неї функції з фінансування соціально-економічних програм та стимулювання економічного зростання.

У цьому контексті під податковою політикою варто розуміти реалізацію інтересів:

– платників податків через створення умов оподаткування;

– громади в контексті залучення фінансових ресурсів для здійснення самоврядування;

– держави для виконання нею функції з фінансування реалізації соціально-економічних програм та стимулювання економічного зростання. Це, в свою чергу, вимагає від держави запровадження чітких інституційних норм оподаткування і позначення виважених унормованих правил, за якими платникам буде комфортно виконувати свої обов'язки зі сплати податків.

Таблиця 2

Обґрунтування трактування сутності поняття «податкова політика»

Назва підходу	Трактування поняття «податкова політика»	Сутнісна характеристика
Науковий	Податкова політика – це науково обґрунтований процес, який містить теоретико-методологічне підґрунтя, відповідає визначеним критеріям та спрямована на перспективи економічного розвитку	Містить наукове обґрунтування, оскільки має плануватися, прогнозуватися, аналізуватися, корегуватися, відповідно до критеріїв, з урахуванням ситуативних можливостей, викликів, ризиків і загроз внутрішнього і зовнішнього економічного розвитку
Функціонально-цільовий	Податкова політика – це система заходів, спрямована на формування доходів бюджету та створення умов оподаткування фізичних і юридичних осіб	Функціонує завдяки механізмам адміністрування, які приводять її в дію на макроекономічному рівні, та механізмам оподаткування, які реалізуються на мікроекономічному рівні
Системний	Податкова політика є невід'ємною складовою економічної політики і являє собою сукупність податкових елементів та інструментів, які у взаємодії з державними органами за окремими механізмами забезпечують її реалізацію	Складається із взаємопов'язаних елементів: податків, податкових і прирівняних до них платежів; режимів оподаткування; органів, які її реалізують на законодавчому та виконавчому рівні
Інституціональний підхід	Податкова політика реалізує суспільні інтереси громадян (резидентів і нерезидентів); громад; суб'єктів господарювання та держави	У процесі реалізації задіяні формальні і неформальні інститути. Основним інституційним учасником податкової політики є держава

Джерело: складено автором.

Через систему місцевих податків і зборів має здійснюватися фінансування громад. З огляду на це місія податкової політики – це збалансування (гармонізація) інтересів громадян, громад, суб'єктів господарювання та держави для досягнення сталого ефективного соціально-економічного розвитку (рис. 1).

Ефективність та дієвість стратегії і тактики податкової політики досягається через процес податкового прогнозування і планування. Як наголошує академік НАН України В. П. Вишневський [3], у швидкозмінюваному економічному середовищі необхідно запроваджувати надійні інструменти прогнозування сценаріїв розвитку економіки, а також розробити нові аналітичні методи наукового обґрунтування економічної політики держави в цілому і бюджетно-податкової політики зокрема. Для досягнення цієї мети науково-дослідними інститутами НАН України під керівництвом В. П. Вишневського було сформовано потужні бази даних, розроблено комплекси економіко-математичних моделей і створено сучасні інформаційні технології. У сукупності вони дають змогу формувати й аналізувати різні сценарії розвитку національного господарства та його основних територіальних елементів (економік областей) у контексті впливу бюджетно-податкової політики. Як результат, було створено Інтелектуальну автоматизовану інформаційно-аналітичну систему супроводження бюджетного процесу (ІАСБП). А це означало, що користувачі на місцевому рівні отримують у своє розпорядження науковий інструмент, який дає змогу аналізувати ситуацію в економіці певної адміністративно-територіальної одиниці, виявляти «вузькі місця», формувати й аналізувати можливі варіанти розвитку її господарства і бюджетної системи, порівнювати показники розвитку окремих територій та ухвалювати управлінські рішення на основі виявлених тенденцій. Проте наразі ця

модель не впроваджена, хоча поділяємо думку, що вченими був створений корисний для нашої країни інноваційний науково-технічний продукт, який дозволяє підвищити якість державних рішень у сфері економічної і податкової політики.

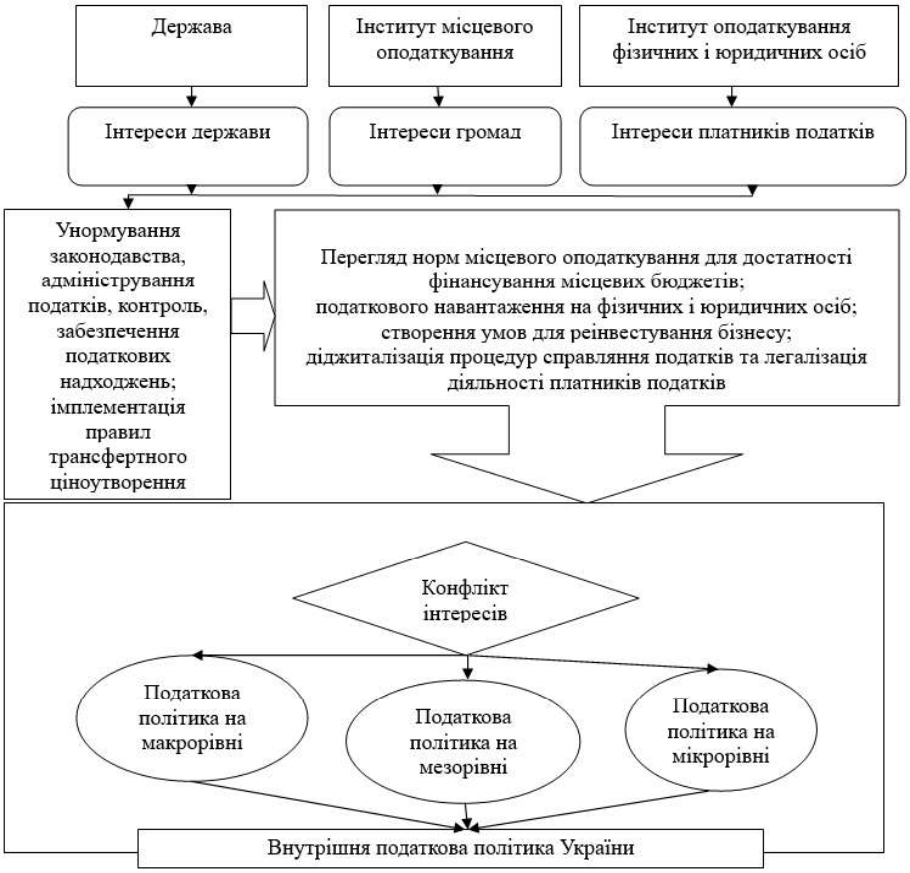

Рис. 1. Інституціональні системоутворюючі чинники формування внутрішньої податкової політики в Україні

Зважаючи на вищевикладене, зазначимо, що, по-перше, податкова система України впродовж майже 30-річного її функціонування зазнає перманентного реформування. Ініціативи з проведення реформ виникають, як правило, у відповідь на переформатування політичної влади в країні і нерелевантні з цілями конкретного етапу соціально-економічного розвитку України.

По-друге, методи проведення податкових реформ мають точковий характер, спрямовані на покращення фіскальної спрямованості для фінансування основних статей витрат державного бюджету. Результати таких реформ не сприяють реалізації ефективної податкової політики та створенню інституційного середовища, яке б відповідало інтересам громадянського суспільства, бізнесу та держави.

По третє, податкова діяльність держави як у широкому, так і вузькому розумінні не має національної доктрини, яка б була релевантною інституційним змінам у суспільстві та цільовим орієнтирам економічного розвитку з відповідним механізмом їхнього забезпечення.

Громадянське суспільство, в свою чергу, демонструє готовність до сприйняття податкових реформ на рівні платників податків (фізичних і юридичних осіб) у частині виконання своїх обов'язків зі сплати податків у відповідь на зменшення податкового навантаження. Громади мають інтерес у залученні фінансових ресурсів для здійснення самоврядування через впорядкування надходжень податків до бюджетів різних рівнів та вдосконалення місцевого оподаткування. У цьому контексті має посилюватися роль держави як інституту-регулятора через запровадження чітких інституційних норм оподаткування і позначення виважених унормованих правил, за якими платникам буде комфортно виконувати свої обов'язки зі сплати податків. Отже, податкова діяльність держави в умовах інституційних змін економічного середовища має бути націлена на реалізацію податкової політики, яка полягає у збалансуванні (гармонізації) інтересів громадян, громад, суб'єктів господарювання та держави для досягнення сталого ефективного соціально-економічного розвитку.

Висновки. Таким чином, дійшли такого висновку. Трансформація парадигми податкової діяльності української держави передбачає кардинальне переосмислення її призначення, завдань, показників ефективності. Проведення податкової реформи повинно стати інструментом реалізації нової доктрини податкової діяльності держави, яка була б релевантною інституційним змінам у суспільстві та цільовим орієнтирам економічного розвитку з відповідним механізмом їхнього забезпечення і базувалася б на інноваційній основі. Це, в свою чергу, вимагає кардинального перегляду ідеології податкової діяльності держави, яка б не створювала конфлікту інтересів у громадянському суспільстві та формувала передумови для економічного зростання й інвестиційної привабливості. Необхідно запровадити чіткі інституційні норми оподаткування, позначити виважені унормовані правила, за якими платникам буде комфортно виконувати свої обов'язки зі сплати податків. Важливо, щоб держава, здійснюючи податкову реформу, враховувала інтереси платників податків – фізичних і юридичних осіб (зменшення податкового навантаження), громад (залучення фінансових ресурсів для здійснення самоврядування), усього громадянського суспільства, їх готовність позитивно сприйняти пропоновані зміни.

Здійснюючи податкову діяльність, держава у разі проведення глибокої податкової реформи також має спиратися на методологічні підходи, які вироблені світовою науковою спільнотою [17; 18; 19; 20], а саме:

– удосконалення податкової системи не повинно суперечити ефективному розподілу ресурсів;

– система адміністрування повинна стати простою і відносно недорогою у застосуванні;

– податкова система має бути гнучкою, тобто спроможною швидко реагувати (в окремих випадках автоматично) на інституційні зміни;

– повинен реалізовуватися принцип політичної відповідальності перед громадянським суспільством, тобто податкові реформи мають за допомогою ефективних механізмів переконати людей у тому, що вони платять для того, щоб політична система була спроможною точніше відображати їхні інтереси;

– податкова система має бути справедливою щодо кожного громадянина.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрущенко В. Податкова держава: генезис, концепція, еволюція. *Світ фінансів.* 2008. № 3 (16). С. 7–15.

2. Варналій З. С. Податкова система України: інституціонально-функціональна структура та шляхи модернізації. *Економічний дискурс.* 2018. № 2. С. 15–24.

3. Вишневський В. П. Нові аналітичні методи обґрунтування бюджетно-податкової політики держави, виступ академіка НАН України Валентина Павловича Вишневського. *Вісник НАН України.* 2013. № 5. С. 89–91.

4. Крисоватий А. І. Податкова політика України: концептуальні засади теорії та практики. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1640/1/авт_ден.pdf

5. Соколовська А. М. Податкова система держави: теорія і практика становлення. Київ: Знання-Прес, 2004. С. 340, 347.

6. Сидорович О. Ю. Теоретичні підходи дослідження та сутнісні характеристики інститутів оподаткування. *Інфраструктура ринку.* 2017. № 18. С. 163–172.

7. Податкова реформа. URL: http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/tax-reform-2/

8. Федосова В. Е. Проблеми податкової системи та податкового навантаження України. *Економіка і регіон.* 2015. № 2 (51). URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

9. Україна піднялася у рейтингу Doing Business-2018. URL: https://news.dtkt.ua/state/entrepreneurship/45818

10. «Революцій не буде»: як команда Зеленського збирається змінити податкову систему. URL: https://uazmi.org/news/post/fqyr3SXjkhQ3ROXEstzsqM/

11. Верстюк И. Dream для украинской Team. *НВ.* 2019. № 41 (265). С. 14.

12. Стиглиц Дж. Ю. Экономика государственного сектора; пер. с англ. М.: Изд-во МГУ: ИНФРА-М, 1997. С. 369.

13. Максименко І. А. Ідеологія податкової системи України та проблеми її реалізації в економічній діяльності держави. *Науковий вісник. Збірник наукових праць Українського фінансово-економічного інституту.* 1998. № 1 (2). С. 17–21.

14. Мацелюх Н. П. Пріоритети інституційних змін податкової діяльності держави. *Управління публічними фінансами та проблеми забезпечення національної економічної безпеки:* зб. тез Податкового конгресу, 12 груд. 2019 р. Ірпінь: Університет ДФС України, 2019. С. 64–68.

15. Мацелюх Н. П. Податкова діяльність держави в умовах становлення інформаційної економіки: монографія. Ірпінь: Університет ДФС України, 2018. 326 с.

16. Дроговоз Ю., Дубровський В. Інституційні проблеми української податкової системи та шляхи їх вирішення. URL: https://www.rpr.org.ua/.../Проблеми%20української%20по...

17. Ahmad E., Stern N. (1991). The Theory and Practice of Tax Reform in Developing Countries. Cambridge University Press.

18. Kay, J. A. (1990). Tax polscy: a survey. *Economic Journal.* Vol. 100, pp. 18–75.

19. Keen M. J. (1991). Tax reform. *Oxford Review of Economic Policy.* Vol. 7, no 3, pp. 50–67.

20. Экономика налоговой политики / под ред. Майкла П. Девере; перс. с англ. М.: Информационно-издательский дом «Филинъ», 2001. 328 с.

REFERENCES

1. Andrushchenko, V. (2008). The tax state: genesis, concept, evolution. *The world of finance.* 3(16), 38–48.

2. Varnalii, Z. S. (2018). Tax system of Ukraine: institutional and functional structure and ways of modernization. *Economic discourse*. 2, 15–24.

3. Vyshnevskyi, V. P. (2013). New analytical methods of substantiation of the state fiscal policy. [speech of academician of NAS of Ukraine Valentin Vishnevsky]. *Bulletin of the National Academy of Sciences of Ukraine.* 5, 89–91.

4. Krysovatyi, A. I. (2006). Tax Policy of Ukraine: Conceptual Foundations of Theory and Practice. URL: http://dspace.tneu.edu.ua/bitstream/316497/1640/1/авт_ден.pdf

5. Sokolovska, A. M. (2004). *The tax system of the state: the theory and practice of formation.* Kiev: Knowledge Press.

6. Sydorovych, O. Yu. (2017). Theoretical approaches of research and essential characteristics of taxation institutions. *Market infrastructure.* 18, 163–172.

7. Tax reform (2017). URL: http://reformsguide.org.ua/ua/analytics/tax-reform-2/

8. Fedosova, V. E. (2015). Problems of tax system and tax burden of Ukraine. *Economy and region.* URL: www.irbis-nbuv.gov.ua/.../cgiirbis_64.exe?

9. Ukraine has risen in the ranking Doing Business-2018. URL: https://news.dtkt.ua/state/entrepreneurship/45818

10. There will be no revolution: as a team Zelenskoho going to change the tax system (2019). URL: https://uazmi.org/news/post/fqyr3SXjkhQ3ROXEstzsqM/

11. Verstiuk, Y. (2019). Dream for ukrainian Team. *HB*. 41(265). 14.

12. Stiglitz, J. Yu (1997). Public Sector Economy. Moscow: INFRA.

13. Maksymenko, I. A. (1998). Ideology of the tax system of Ukraine and problems of its implementation in the economic activity of the state. *Scientific Bulletin. Collection of scientific works of the Ukrainian Financial and Economic Institute.* 1(2), 17–21.

14. Matselyukh, N. P. (2019). Priorities of Institutional Changes in the State's Tax Activity. *Public Finance Management and National Economic Security Issues: The Congressional Abstract.* Irpin. 64–68.

15. Matselyukh, N. P. (2019). *Tax activity of the state in the conditions of formation of information economy.* Irpin: University of the State Fiscal Service of Ukraine.

16. Drohovoz, Yu., Dubrovskyi, V. Institutional problems of the Ukrainian tax system and ways to solve them. URL: https://www.rpr.org.ua/.../Проблеми%20української%20по...

17. Ahmad E., Stern N. (1991). The Theory and Practice of Tax Reform sn Developing Countries. Cambridge University Press.

18. Kay, J. A. (1990) Tax policy: a survey. *Economic Journal.* Vol. 100, pp. 18–75.

19. Keen M. J. (1991). Tax reform. *Oxford Review of Economic Policy.* Vol. 7, no 3, pp. 50–67.

20. Экономика налоговой политики / под ред. Майкла П. Девере; перев. с англ. М.: Информационно-издательский дом «Филинъ», 2001. 328 с.

Nataliia P. Matseliukh. Doctor of Economics, professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Tax reform as a method way of the state tax paradigm transformation

The article deals with the consideration of tax reform as a transformation of the paradigm of the tax activity of the state through a radical rethinking of its purpose. An in-depth analysis of definitions: ideology and policy of the state's tax activity, tax system. The analysis of the current state of the tax system of Ukraine is carried out, methodological approaches to its reforming are determined, the list of tasks for solving in the process of tax reform that will help to revive the development of the economy and increase its efficiency is proposed.

Consider tax reform as a way of transforming the paradigm of the tax activity of the state, radically rethinking the purpose, tasks, means of improving its efficiency and outline the tasks that need to be solved in the process of implementing tax reform at the present stage.

The article deals with the tax activity of the state as a systematic hierarchical formation, based on tax ideology as a set of basic ideas, on the basis of which tax policy strategy and tactics and tax system are formed.

It has been proved that the tax activity of the state is a component of the economic activity of the state, including the development of tax ideology, tax policy strategy, formation of tax systems, its legislative fixing, establishment, introduction and administration of taxes. The author formulated his own definition of the tax activity of the state in a broad and narrow sense, and proposed approaches to understanding the essence of tax policy. The author defines directions of reform of state activity in the tax sphere.

Transformation of the paradigm of the tax activity of the state implies a radical rethinking of its purpose, tasks, ways of implementation of tax reform on the basis of awareness of the ways and content of tax reforms in other countries. When conducting tax reform, it is necessary to rely on methodological approaches developed by the world scientific community, namely: the basis of tax reform is national tax ideology (basic ideas) and tax policy, the systemic nature of change, the specific goals and algorithms for achieving them, which will contribute to economic growth; in order to harmonize the interests of the state, communities, taxpayers, the priorities of the tax policy should be changes in the institutional subsystem of the national economy, directing them to create an attractive institutional environment through sound changes in existing institutions and institutions, rules and regulations that affect the tax system.

Key words: *the paradigm of state tax activity, tax ideology, tax policy, tax system, tax reform.*

Стаття надійшла до редакції 9 січня 2020 року

УДК 336.76
JEL Classification: L80, O10
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.127-135

З. А. Мацук,
д.е.н., доцент,
Івано-Франківський національний технічний університет нафти і газу
e-mail: zoriana_01@yahoo.com
ORCID ID 0000-0002-4303-9875

ІТ-ПОСЛУГА ЯК ЕКОНОМІЧНА КАТЕГОРІЯ

У наукових фахових виданнях недостатньо уваги приділено дослідженню ІТ-послуги як економічної категорії. Це формує неправильне її трактування у практичній площині та обумовлює проблеми неефективної побудови системи управління фінансами в ІТ-компаніях. Автором запропоновано розглядати ІТ-послугу як ІТ-продукт, результат людської діяльності, який продається та купується на ринку; розмежовано поняття ІТ-продукт, ІТ-послуга та ІТ-товар. Встановлено, що первинним поняттям є ІТ-продукт, тобто результат діяльності розробника чи сукупності розробників, який конкретизується у ІТ-послузі, яка є ІТ-товаром, якщо вона виробляється для продажу, і цей продаж стає економічною діяльністю ІТ-компанії. Виділено та досліджено споживчу та мінову вартості ІТ-послуги. Споживча вартість виражається через усвідомлення споживачем корисності ІТ-послуги, її здатність забезпечувати можливість реалізації діджитал-інтересів споживача. Мінова вартість ІТ-послуги характеризується обсягом фінансових ресурсів та є платою споживача за можливість цифровізувати власні бізнес-процеси. У межах мінової вартості виділено тариф фінансової винагороди, що містить три взаємопов'язані складові: собівартість, операційні витрати та маржинальний прибуток.

Ключові слова: *послуга, ІТ-послуга, ІТ-продукт, ІТ-товар, мінова вартість, споживча вартість.*

З. А. Мацук. ІТ-услуга как экономическая категория

В научных изданиях недостаточно внимания уделено исследованию ІТ-услуги как экономической категории. Это формирует неправильное ее понимание в практической плоскости и обусловливает проблемы неэффективного построения системы управления финансами в ІТ-компаниях. Автором предложено рассматривать ІТ-услугу как ІТ-продукт, результат человеческой деятельности, который продается и покупается на рынке; разграничены понятия ІТ-продукт, ІТ-услуга и ІТ-товар. Установлено, что первичным понятием является ІТ-продукт, то есть результат деятельности разработчика или совокупности разработчиков, который конкретизируется в ІТ-услуге, которая является ІТ-товаром, если она производится для продажи, и эта продажа становится экономической деятельностью ІТ-компании. Выделено и исследовано потребительскую и меновую стоимости ІТ-услуги. Потребительская стоимость выражается через осознание потребителем полезности ІТ-услуги, ее способность

© Мацук З. А., 2020

обеспечивать возможность реализации диджитал-интересов потребителя. Меновая стоимость IT-услуги характеризуется объемом финансовых ресурсов и является платой потребителя за возможность цифрований собственных бизнес-процессов. В рамках меновой стоимости выделен тариф финансового вознаграждения, содержащий три взаимосвязанные составляющие: себестоимость, операционные расходы и маржинальная прибыль.

Ключевые слова: *услуга, IT-услуга, IT-продукт, IT-товар, меновая стоимость, потребительная стоимость.*

Формулювання мети і завдання дослідження. Мета роботи – дослідити ІТ-послугу як економічну категорію, розкрити її сутність та значення на ринку ІТ-продуктів.

Постановка проблеми та її зв'язок з важливими науковими чи практичними завданнями. «Хто володіє інформацією – той володіє світом». Доволі відома цитата Уінстона Черчіля сьогодні набуває прикладного значення. Інформаційний простір дозволяє отримати доступ до значного масиву даних безкоштовно, проте людський розум без застосування складних алгоритмів не має змоги її швидко оцінити та на основі цього прийняти ефективне управлінське рішення. Збір, аналіз та оцінка даних надає суб'єкту господарювання значні конкурентні переваги. З одного боку, вони одержують доступ до даних про потреби своїх клієнтів, з іншого – ІТ-технології дозволяють оптимізувати їх власні бізнес-процеси, тим самим знижуючи собівартість їх продукції. Відтак виникає потреба у діджиталізації бізнесу, що обумовлює необхідність формування та розвитку ІТ-ринку. Сьогодні ІТ-компанії розвиваються швидкими темпами, щорічно на ринку з'являються нові учасники, діяльність яких трансформується з «чистого» аутсорсингу у розробку власних цифрових продуктів. Це змінює систему управління фінансами в ІТ-компанії, основою якої стають процеси бюджетування, фінансування та оцінка проєктів, оскільки розробка кожного цифрового продукту розглядається як окремий проєкт. Конкуренція між компаніями-розробниками ІТ-продуктів приводить до максимального наближення вартості проєкту до порогу маржинальної прибутковості. Оскільки компанія продає не окремого розробника (як за аутсорсингу), а ІТ-продукт як окремий проєкт, постає необхідність його ефективної фінансової оцінки. Якщо абстрагуватись від операційної частини проєкту (раціонального розподілу годин у межах проєкту), фінансова частина проєкту оцінюється за схемою «собівартість годин розробників → собівартість етапів проєкту → собівартість проєкту → операційна прибутковість проєкту → дохід від реалізації проєкту». Окремого вивчення потребує процес перенесення (трасування) витрат на конкретний проєкт, сукупність проєктів (операційні витрати) та на компанію загалом.

Управління фінансами ІТ-компанії є складним процесом. Насправді запитань багато. У межах однієї статті їх висвітлити нереально, оскільки таке висвітлення буде поверхневим та не матиме ні наукової, ні практичної цінності. Практичний досвід автора дозволяє стверджувати, що першопричиною проблем управління фінансами ІТ-компанії є неправильне розуміння поняття ІТ-послуги.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідженню особливостей і тенденцій формування та розвитку вітчизняного ринку цифрових продуктів і сфери ІТ-послуг, зокрема, значну увагу приділяють вітчизняні науковці А. Айзенберг [1], О. Бабанін [2], О. Крамар [3], О. Кулинич та С. Войтко [4], С. Пиріг та О. Нужна [5], В. Сандугей [6],

І. Седікова та Д. Седіков [7], М. Чайковська [8] та ін. Дані щодо розвитку ІТ-ринку висвітлюють також аналітичні агентства [9–10].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми, яким присвячується стаття. Не заперечуючи вагомий внесок цих авторів у формуванні теоретичних засад та практичних рекомендацій розвитку ІТ-індустрії в Україні, окремого вивчення потребують питання дослідження ІТ-послуги як економічної категорії, яка купується та продається і має свою вартість.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Необхідність діджиталізації бізнес-процесів як у межах України, так і в глобальному світовому просторі обумовлює значні якісні зміни ІТ-ринку. Сфера ІТ-послуг, яка сьогодні характеризується високою швидкістю обороту капіталу, є одним з найбільших реципієнтів міжнародних інвестицій. ІТ-послуги – це локомотив розвитку економіки у більшості країн світу. Різноманітність ІТ-послуг та їх економічне призначення надалі щороку лише збільшуватимуться. Це акцентує увагу на ІТ-послузі теоретиків та практиків, а також обумовлює необхідність ґрунтовного дослідження поняття ІТ-послуги, розкриття її економічного змісту та значення на ринку послуг.

Перш за все варто зупинитись на взаємозв'язку понять ІТ-послуга та ІТ-товар. Намагання розмежувати поняття «товар» та «послуга» має довгу історію. Актуальність постійних дискусій щодо наявності відмінних характеристик між товаром та послугою обумовлюється упродовж останніх років посиленням значення сфери послуг у більшості країн. Наявність структурних змін в економіках торкається надавачів усіх видів послуг, у тому числі й ІТ-послуг. Незважаючи на значну кількість досліджень понятійного апарату у сфері послуг, спроб науковців систематизувати усі можливі на ринку економічні блага та поділити їх на товари й послуги, до сьогодні ще не запропоновано загальноприйнятого та усталеного визначення поняття «послуга». Це, безумовно, ускладнює розуміння практиками економічної категорії «ІТ-послуга».

Загалом послуги можуть бути двох видів: природно сформовані, які використовуються за їх природним призначенням, та економічні послуги за умови їхнього економічного використання. Природно сформована послуга – це певна корисна характеристика діяльності людини, яку отримує особа, вступаючи в особисті (неекономічні) стосунки з іншими людьми. Натомість економічна послуга – це корисна характеристика діяльності людини, яку отримує особа внаслідок використання її як економічного блага, вступаючи в економічні відносини з іншими власниками предметів споживання та факторів виробництва [11; 12].

Дослідження поняття «ІТ-послуга» потребує узгодження категорій, що використовуються у цій сфері, а саме: ІТ-продукт, ІТ-товар та ІТ-послуга. Ці поняття між собою досить тісно пов'язані, проте не є тотожними, що потребує їх чіткого визначення. Первинним, найзагальнішим поняттям є «ІТ-продукт», тобто результат діяльності розробника чи сукупності розробників. У свою чергу, ІТ-продукт конкретизується у ІТ-послузі. ІТ-послуга може не бути ІТ-товаром, якщо вона не продається і не купується (виготовляється з метою власного використання). І може бути ІТ-товаром, якщо вона виробляється для продажу, і цей продаж стає економічною діяльністю ІТ-компанії.

Для ІТ-послуги характерними є особливі ознаки будь-якої послуги [13]. Невідчутність ІТ-послуги до моменту одержання клієнтом кінцевого варіанта ІТ-продукту. Невіддільність від джерела ІТ-послуг – формування, продаж та реалізація ІТ-послуги відбуваються

одночасно, ці стадії її життя як цифрового продукту є взаємопов'язаними. Нетиповість ІТ-послуг – кожна ІТ-послуга формується відповідно до попиту та потреб споживача. Якість ІТ-послуги споживач, як правило, може відчути лише після її реалізації, тому просування ІТ-продуктів на ринку вимагає застосування усіх відомих засобів маркетингу. Оскільки ІТ-послуга є невідчутною для покупця як у момент погодження умов договору, його підписання та упродовж виготовлення цифрового продукту, це створює певні перешкоди на шляху поетапного визнання робіт клієнтом та його неготовність оплачувати ці етапи. Оскільки клієнт купує кінцевий ІТ-продукт загалом, а не етапи певних робіт, фінансовому менеджменту ІТ-компанії доцільно врахувати, що оплачувати поетапно виготовлення ІТ-продукту не є обов'язком клієнта. Проте ІТ-послуга надається індивідуально для клієнта, не має масового характеру, тому її виробник має право на авансовий платіж. Вважаємо, що лише правильне розуміння поняття ІТ-послуги як специфічного товару, що продається та купується на ринку, дозволяє мінімізувати конфлікт фінансових інтересів між її покупцем і продавцем та правильно визначати права й обов'язки контрагентів.

Процес надання ІТ-послуги варто розглядати як окремий проєкт компанії, який як і будь-який проєкт повинен мати початкові інвестиції для можливості його реалізації. Обсяг інвестицій – це обсяг собівартості робіт, необхідних для реалізації ІТ-послуги, якими повинна володіти ІТ-компанія на момент старту проєкту.

Трансформуючись у товар, ІТ-послуга характеризується споживчою та міновою вартостями. Споживча вартість – це усвідомлення споживачем корисності ІТ-послуги, її здатність забезпечувати можливість реалізації інтересів споживача. Вона включає такі складові: по-перше, це придбання споживачем можливості реалізації його інтересів шляхом акумулювання значної кількості інформації в одному місці; по-друге, це систематизація та візуалізація цієї інформації в процесі його діяльності; по-третє, це можливість формувати управлінські рішення внаслідок цифровізації його бізнес-процесів.

Об'єктивною умовою існування ІТ-послуги на ринку є потреба в цифровій трансформації бізнесу, спрямована на зростання потенціалу суб'єктів господарювання через цифрові інструменти, що виступає як інтерес та обумовлює усвідомлення споживчої вартості ІТ-послуги і її корисність для споживача. В основі потреби у ІТ-послузі є оптимізація бізнес-процесів споживачів, можливість настання якого впливає на фінансові результати діяльності та, відповідно, на їх фінансові інтереси. Таким чином, фінансові інтереси реалізуються шляхом цифровізації бізнес-процесів у формі ІТ-послуг.

Як правило, ІТ-компаніям завжди потрібно «просувати» власні продукти на ринок, переконуючи учасників у їх корисності від споживання. З метою підтримання належного рівня попиту на вітчизняному ІТ-ринку учасники постійно розширюють асортимент цифрових послуг, пропонують інноваційні ІТ-продукти, допоміжні ІТ-послуги як, наприклад, дизайн-спринти, виділяють з бюджету значні ресурси на власні маркетингові дослідження тощо. Проте мусимо констатувати, що без подолання макроекономічних проблем у країні будь-які засоби, спрямовані на розвиток попиту на ІТ-послуги, стають малоефективними. Попит на ІТ-послугу виникає у платоспроможного споживача і є тим обсягом фінансових ресурсів, який учасник ринку готовий обміняти на цифровізацію його бізнесу. Попит на цифрові продукти – це перш за все платоспроможні потреби клієнтів займати конкурентні переваги на ринку. Таким чином, інтерпретується взаємозв'язок споживчої та мінової вартості ІТ-послуги.

Мінова вартість – це специфічне економічне поняття, що характеризує послугу. ІТ-послуги для продажу мають ознаки товару, оскільки їх виробництво повністю аналогічне товарному, тому вартість проявляє свої суспільні властивості у міновій формі. Результати більшості ІТ-послуг беруть участь в обміні та мають «у результаті їх витрат виробництва також і мінову вартість» [14, с. 151]. У результаті обміну вартість проявляється у формі мінової вартості, відділеного від виробника продукту праці (результату праці). Таким чином, ІТ-послуги нічим не відрізняються від інших товарів. Виробництво ІТ-послуг означає обмін діяльністю, обмін еквівалентами між виробниками ІТ-послуг та їх споживачами, концентруючи всі моменти товарного обміну. Відтак виникає «необхідність попередньо перетворити діяльність індивідів у форму мінової вартості – гроші, щоб у речовій формі вони придбали та довели свою суспільну силу» [15, с. 89]. В еквівалентному обміні здійснюється саме трансформація ІТ-послуги в корисний ефект, останнього в товар і в грошовий еквівалент характеризує процес його уречевлення. Гроші – це похідна форма вартості товару [14, с. 157] та одночасно критерій оцінки суспільних властивостей усіх товарів як матеріальних, так і нематеріальних продуктів праці.

Мінова вартість ІТ-послуги характеризується обсягом фінансових ресурсів, що обумовлюється необхідними витратами в процесі цифровізації бізнес-процесу чи процесів клієнта. Таким чином, мінова вартість ІТ-послуги є платою за можливість споживача цифровізувати власні бізнес-процеси. Тим часом тариф на ІТ-послуги залежить безпосередньо від рівня складності ІТ-продукту. ІТ-компанії реалізують діджитал-інтереси учасника та оптимізують їх бізнес-процеси, в обмін на це одержуючи фінансову винагороду. Обсяг витрат, які спрямовуються безпосередньо на виготовлення ІТ-продукту, формує кількісний бік фінансової винагороди. Операційна проєктна прибутковість, величина, яка пов'язана з операційними ризиками ІТ-компанії, утворює якісний бік фінансової винагороди. Отже, фінансова винагорода є показником, який охоплює як собівартість надання ІТ-послуги, так і рівень впливу операційного ризику на фінансові інтереси ІТ-компанії.

Розрахунок вартості ІТ-послуги на ринку зумовлений перш за все тим, що ІТ-компанії як суб'єкту господарської діяльності необхідні фінансові ресурси для власної життєдіяльності. Крім того, ІТ-компанія є комерційною структурою, створеною з метою одержання прибутку. Вартість ІТ-послуги не є однаковою і залежить від того, який обсяг фінансових ресурсів ІТ-компанія витрачає на реалізацію конкретної ІТ-послуги.

Тариф фінансової винагороди на ІТ-ринку встановлюється самостійно компанією-розробником виходячи з того, що одержаної суми має бути достатньо, щоб вона могла, по-перше, окупити собівартість робіт у процесі виготовлення ІТ-продукту, по-друге, покрити операційні витрати, пов'язані з недозавантаженням розробників стосовно планового значення в році (якщо ця проблема є критичною, в ІТ-компанії варто перейти на погодинну оплату праці розробників), по-третє, покрити витрати на утримання ІТ-компанії, по-четверте, одержати прибуток. Таким чином, повний тариф фінансової винагороди містить три взаємопов'язані складові: собівартість, операційні витрати та маржинальний прибуток (рис. 1).

Під час розрахунку загального тарифу спочатку розраховується собівартість, обсяг фінансових ресурсів, необхідних для ефективної реалізації ІТ-послуги. Сюди варто віднести витрати на оплату праці розробників (сума кількості годин, витрачених на ІТ-продукт, помножена на собівартість години роботи розробника) та усі інші витрати,

які понесла компанія в процесі реалізації конкретної ІТ-послуги. Оскільки оплата ІТ-продукту відбувається після його реалізації, а сума затверджується перед початком робіт, розрахунок собівартості ІТ-послуги повинен бути максимально точним, інакше одержаного доходу від реалізації не вистачить для фінансування адміністративних витрат компанії. Наступним кроком є обчислення обсягу операційних витрат, фінансових ресурсів, необхідних ІТ-компанії для покриття операційних витрат (нереалізованих годин розробників, які працюють у компанії на умовах повної зайнятості), обсягу витрат на утримання та прибутку компанії.

Рис. 1. Структура тарифу фінансової винагороди ІТ-послуги
Джерело: розроблено автором.

Структура тарифу фінансової винагороди ІТ-послуги і співвідношення між собівартістю, операційним та маржинальним прибутками неоднакова і залежить від обсягу фінансових ресурсів, необхідних ІТ-компанії для забезпечення її діяльності та бажаного рівня прибутковості.

Формування оптимального обсягу фінансової винагороди є основою для збалансування інтересів клієнта та ІТ-компанії, їх ефективної співпраці та розвитку ІТ-сфери. Межі фінансової винагороди формуються ІТ-компанією самостійно, проте повинні бути адекватними та дозволяти їй володіти конкурентними перевагами на ринку: надто висока межа знижує рівень конкурентоспроможності ІТ-компанії, а надто низька – робить її фінансово нестабільною. Загалом взаємозв'язок між споживчою та міновою вартостями ІТ-послуги на ринку реалізується під час формування оптимальної ціни на ІТ-послугу і повинно відповідати рівню корисності та якості цієї ІТ-послуги і спроможності споживача сплатити запропоновану ціну з боку ІТ-компанії.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. На основі застосування теоретико-методологічного інструментарію автору вдалось розкрити поняття ІТ-послуги як економічної категорії, як результат людської діяльності, який купується та продається на ринку як товар.

Як товар, ІТ-послуга характеризується споживчою та міновою вартостями. Споживча вартість виражається через усвідомлення споживачем корисності ІТ-послуги, її здатність забезпечувати можливість реалізації діджитал-інтересів споживача. Мінова вартість ІТ-послуги характеризується обсягом фінансових ресурсів та є платою споживача за можливість цифровізувати власні бізнес-процеси. ІТ-компанії реалізують діджитал-

інтереси учасника та оптимізують їх бізнес-процеси, в обмін на це одержуючи фінансову винагороду. Тариф фінансової винагороди містить три взаємопов'язані складові: собівартість, операційні витрати та маржинальний прибуток. Формування оптимального обсягу фінансової винагороди є основою для збалансування інтересів клієнта та ІТ-компанії, їхньої ефективної співпраці та розвитку сфери ІТ-послуг.

Подальші дослідження автора будуть спрямовані на вивчення проблем формування бюджету ІТ-компанії, визначення оптимальної структури витрат та розробку механізму управління бюджетом ІТ-компанії упродовж року, зважаючи на значну плинність кадрів у компанії та її поступове масштабування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айзенберг А. Конференція IT Weekend 2014 – Наслідки кризи в Україні для ринку IT. URL: http://ignitejobs.com.ua/weekend- ukrainska-kriza-naslidki-dlya-galuzi/

2. Бабанін О. С. Статистика розвитку ІТ-ринку в США, Україні й світі. *Статистика України.* 2013. № 1. С. 22–27. URL: http://nbuv.gov.ua/ j-pdf/su_2013_1_6.pdf

3. Крамар О. Рух за течією. Потенціал нових пріоритетних галузей. *Український тиждень.* № 4 (428). URL: http://tyzhden.ua/Economics/157110

4. Кулинич О. О., Войтко С. В. Напрями розвитку ІКТ-сфери у забезпеченні належного рівня конкурентоспроможності на міжнародному ринку ІТ-послуг. *Економіка. Управління. Інновації.* 2014. № 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_ 2014_1_60.pdf

5. Пиріг С. О., Нужна О. А. Інформаційні технології та їх використання на підприємствах України. *Економічний форум*. 2014. № 3. С. 190–195. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_3_30.pdf

6. Сандугей В. Вплив інформаційно-комунікаційних технологій на розвиток українського ринку праці. *Україна: аспекти праці.* 2014. № 1. С. 29–34.

7. Седікова І. О., Седіков Д. В. Сучасний стан розвитку телекомунікаційного простору України. *Економіка харчової промисловості.* 2014. № 4. С. 74–78. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echp_2014_4_13.pdf

8. Чайковська М. П. Стратегії розвитку ІТ-ринку України в умовах фінансової кризи. *Вісник соціально-економічних досліджень:* збірник наук праць. Одеса: ОДЕУ, 2009. Вип. 35. С. 132–138.

9. Special 301 Report 2016 / Office of the United States Trade Representative. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/USTR-2016-Special-301-Report.pdf

10. Україна – найпривабливіша країна для аутсорсингу в Східній Європі. Огляд економіки України 2014. *American Chamber of Commerce in Ukraine.* URL: http://www.chamber.ua/Content/Documents/(6273119612014_Chamber_Country_Profile_UKR.pdf

11. Мацук З. А. Фінансові послуги на ринку цінних паперів України: теорія та практика: монографія. Київ: КНЕУ, 2018. 367 с.

12. Мацук З. А. Теоретичні аспекти дослідження послуги як економічної категорії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Сер. Економіка.* 2016. Вип. 2(30). С. 4–8.

13. Котлер Ф. Основы маркетинга; пер. с англ. М.: Росинтэр, 1996. С. 600–602.

14. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 26, ч. I.

15. К. Маркс и Ф. Энгельс. Соч. Т. 4.

REFERENCES

1. Ayzenberh, A. (2014). Konferentsiya IT Weekend 2014 – Naslidky kryzy v Ukrayini dlya rynku IT. URL: http://ignitejobs.com.ua/weekend- ukrainska-kriza-naslidki-dlya-galuzi/

2. Babanin, O. S. (2013). Statystyka rozvytku IT-rynku v SSHA, Ukrayini y sviti [Statistics of the development of the IT market in the USA, Ukraine and the world]. *Statystyka Ukrayiny,* 1, 22–27. URL: http://nbuv.gov.ua/ j-pdf/su_2013_1_6.pdf

3. Kramar, O. (2018). Rukh za techiyeyu. Potentsial novykh priortetnykh haluzey [Movement in the Current. Potential of new priority industries]. *Ukrayinskyy tyzhden,* 4 (428). URL: http://tyzhden.ua/Economics/157110

4. Kulynych, O. O., Voytko, S. V. (2014). Napryamy rozvytku IKT-sfery u zabezpechenni nalezhnoho rivnya konkurentospromozhnosti na mizhnarodnomu rynku IT-posluh [Areas of development of the ICT sphere in ensuring an adequate level of competitiveness in the international market of IT services]. *Ekonomika. Upravlinnya. Innovatsiyi*, 1. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/eui_ 2014_1_60.pdf

5. Pyrih, S. O., Nuzhna, O. A. (2014). Informatsiyni tekhnolohiyi ta yikh vykorystannya na pidpryyemstvakh Ukrayiny [Information technologies and their use at the enterprises of Ukraine]. *Ekonomichnyy forum,* 3, 190–195. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/ecfor_2014_3_30.pdf

6. Sanduhey, V. (2014). Vplyv informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy na rozvytok ukrayinskoho rynku pratsi [Influence of information and communication technologies on the development of the Ukrainian labor market]. *Ukrayina: aspekty pratsi*, 1, 29–34.

7. Sedikova, I. O. Sedikov, D. V. (2014). Suchasnyy stan rozvytku telekomunikatsiynoho prostoru Ukrayiny [The current state of development of the telecommunication space of Ukraine]. *Ekonomika kharchovoyi promyslovosti*, 4, 74–78. URL: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/echp_2014_4_13.pdf

8. Chaykovska, M. P. (2009). Stratehiyi rozvytku IT-rynku Ukrayiny v umovakh finansovoyi kryzy [Strategies of development of the IT-market of Ukraine in the conditions of financial crisis]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 35, 132–138.

9. Special 301 Report 2016 (2017). Office of the United States Trade Representative. URL: https://ustr.gov/sites/default/files/USTR-2016-Special-301-Report.pdf

10. Ukrayina – naypryvablyvisha krayina dlya aut·sorsynhu v Skhidniy Yevropi [Ukraine is the most attractive outsourcing country in Eastern Europe]. *Ohlyad ekonomiky Ukrayiny.* 2014. American Chamber of Commerce in Ukraine. URL: http://www.chamber.ua/Content/Documents/(6273119612014_Chamber_Country_Profile_UKR.pdf

11. Matsuk, Z.A. (2018). Finansovi posluhy na rynku tsinnykh paperiv Ukrayiny: teoriya ta praktyka [Financial services in the securities market of Ukraine: theory and practice]. Kyiv, KNEU.

12. Matsuk, Z. A. (2016). Teoretychni aspekty doslidzhennya posluhy yak ekonomichnoyi katehoriyi [Theoretical aspects of the study of service as an economic category]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiya». Ser. Ekonomika*, 2(30), 4–8.

13. Kotler, F. (1996). Osnovy marketynha [Fundamentals of Marketing]. M.: Rosyntér.

14. Marks, K., Énhels, F. Soch. T. 26, ch. I.

15. Marks, K., Énhels, F. Énhels. Soch. T. 4.

Matsuk Zoriana A., Doctor of Sciences (Economics), Associate Professor, Department of Finance, Ivano-Frankivsk National Technical University of Oil and Gas, CFO at Devlight

IT services as economic category

Business digitalization influences on the formation and development of IT market. IT companies progresses double-quick. Each year the new participants appear and propose different IT services. Taking into account the significant contribution of scientists and practitioners in the research of the IT industry development, we consider that little attention is paid to the IT services as an economic category research. It forms its incorrect meaning in practice and causes problems of the inefficient construction of the finance management system in IT companies.

Purpose is to study the IT services as economic category, to reveal its essence and meaning on the IT market.

In the research the general scientific methods were used: the method of scientific abstraction, induction and deduction and other methods of knowledge of socio-economic phenomena, objects and processes for the formulation of scientific provisions and clarification of the conceptual apparatus for IT services.

It is suggested to consider the IT services as an IT product, the result of human activity that is sold and bought in the market. The concepts of IT product IT services and IT goods are differentiated. It is established that the primary concept is an IT product, that is, the result of the activity of a developer or a set of developers, which is specified in an IT services. An IT services is an IT goods if it is done for sale and this sale becomes a business for the IT company. Consumer and exchange cost of IT services are isolated and researched. Consumer value is expressed through the consumer's awareness of the usefulness of the IT services, its ability to deliver the consumer's interests. The exchange cost of an IT services is characterized by the volume of financial resources and is the payment of the consumer for the opportunity to digitize their own business processes. Within the exchange value, a financial benefit tariff is allocated, comprising three interrelated components: cost, operating expenses and profit margin.

The economic meaning of IT services is ostend and its definition is formulated. IT services is the specific economic services in the form of the sale of legally binding commitments to digitize the business process of the customer that are made available in the market by IT companies. This interpretation of the IT services makes it possible to form a clear view of the object of sale in the IT services market.

Key words: *service, IT service, IT product, IT product, exchange products, production quantity.*

Стаття надійшла до редакції 14 січня 2020 року

УДК 330.8, 338.2
JEL Classification G32
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.136-143

О. В. Мельник,
к.е.н., доцент,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
e-mail: kina44@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-2836-8945

ЦІННІСНІ АСПЕКТИ ЕКОНОМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ПІДПРИЄМСТВ

У статті представлено результати дослідження економічного зростання підприємства за критерієм цінності. Вибір цього критерію зумовлено змінами якісних характеристик сучасного економічного зростання підприємства, які сьогодні визначаються як антропоцентричність, інтелектуалізація економічної діяльності, інноваційність процесів та результатів зростання, екологічність та необхідність узгодженості дій різних груп стейкхолдерів щодо реалізації своїх інтересів. Базуючись на онтологічних ознаках цінності, які імплементовано в економічний аспект її дослідження, економічне зростання підприємства визначено у контексті змісту його суб'єктно-об'єктної ціннісної природи.

Ключові слова: *економічне зростання, цінність, вартість, індекс стійкості зростання, стейкхолдери.*

О. В. Мельник. Ценностные аспекты экономического роста компаний

В статье представлены результаты исследования экономического роста предприятия по критерию ценности. Выбор данного критерия обусловлен изменениями качественных характеристик современного экономического роста предприятия, которые определены как антропоцентричность, интеллектуализация экономической деятельности, инновационность процессов и результатов роста, экологичность и необходимость согласованности действий различных групп стейкхолдеров по реализации своих интересов. Основываясь на онтологических признаках ценности, которые имплементированы в экономическом аспекте ее исследования, экономический рост предприятия определен в контексте содержания его субъектно-объектной ценностной природы.

Ключевые слова: *экономический рост, ценность, стоимость, индекс устойчивости роста, стейкхолдеры.*

Метою цієї статті є обґрунтування доцільності використання ціннісних критеріїв у процесах характеристики, оцінювання економічного зростання та визначення адекватних способів його забезпечення за сучасних умов діяльності підприємства.

Постановка проблеми. У наукових економічних публікаціях проблематика зростання традиційно обговорюється в контексті цільової характеристики діяльності підприємств, а спрямоване визначення об'єкта зростання залежить від концепції, що закладається в основу

© Мельник О. В., 2020

відповідного дослідження. Концептуальний базис сучасної теорії економічного зростання підприємства формується на основі концепцій економічної поведінки Г. Саймона, гіпотези про стохастичний характер темпів зростання компанії Р. Гібрата, стійкості зростання (Г. Дінз, Ф. Крюгер, С. Зайзель, С. Росс, Р. Вестерфілд, Б. Джордан, Р. Хіггінс, ін.). При цьому наукова проблематика зростання підприємств набуває нових характеристик та змістів, які зумовлені зміною реального контексту їх функціонування та пов'язані з розвитком нових напрямів наукових досліджень, у яких пояснюються тенденції, специфіка, способи успішної діяльності реальних бізнес-структур, які орієнтовані на довгострокове економічне зростання. До таких напрямів досліджень варто віднести ціннісний, що набув розвитку та популяризації в аспекті ефективності та результативності управління підприємствами. У змістовних межах теорії ціннісно-орієнтованого управління підприємством розвиваються теоретичні та методичні положення щодо вартісного зростання підприємств, сформовано системи аналітичних моделей та індикаторів, які виступають ефективними інструментами прийняття і реалізації управлінських рішень на підприємствах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Результати досліджень економічного зростання підприємств змістовно представлено у наукових працях Г. Арнольда, М. Багаі, Е. Бівона, Ю. Брігхема, С. Валдайцева, Р. Вестерфілда, П. Вігері, А. Дамодарана, Б. Джордана, І. Єгєрєва, І. Івашковської, Ю. Козиря, М. Кудіної [1–2], Є. Куценко [7], М. Лімітовського, Ю. Маслякової [8], А. Остальцова, І. Остальцова, А. Раппорта, С. Росса, С. Сміта, О. Тонких, К. Уолша, Р. Хіггінса, Дж. Ван Хорна, Г. Хотинської [4], Н. Шевчук та ін.

Не заперечуючи вагомості результатів досліджень науковців і їх вагомий внесок у розвиток теорії економічного зростання підприємств, варто наголосити на тому, що за сучасних умов діяльності підприємств, які характеризуються високим ступенем невизначеності, досить важко фокусуватися лише на окремих факторах або характеристиках зростання (обсяги продажу, активи, реінвестований прибуток тощо), які є пріоритетними для певної моделі. Основний акцент доцільно зосередити на якості зростання, що зміщує аналітичний фокус з конкретних факторів на їх системну взаємодію, результатом якої є динаміка змін узагальнюючого критерію, що характеризує об'єкт економічного зростання.

Враховуючи сучасну постіндустріальну специфіку економічного зростання підприємства як критерій його ідентифікації та визначення, запропоновано прийняти економічну цінність, що зумовлює потребу у проведені дослідження.

Виклад матеріалу. Узагальнення змісту моделей економічного зростання підприємства, що описані у наукових економічних джерелах [1–5], дозволяють зробити висновок, що сьогодні є відсутньою методологія, відповідно до якої можна було б прийняти обґрунтоване рішення щодо вибору конкретної моделі (стійкого, внутрішнього, досяжного, прийнятного, вартісного зростання тощо), а однією з причин є те, що за своїм змістом сучасне зростання підприємства є динамічним процесом зі швидкозмінними характеристиками, що ускладнює використання відповідних накопичених знань для аналізу його нової якості.

Якісні характеристики сучасного економічного зростання підприємства формують нову динамічну концепцію, в основу якої закладається система змістовних ознак: антропоцентричності, інтелектуалізації економічної діяльності, інноваційності процесу та результату зростання, екологічності й узгодженості дій різних груп стейкхолдерів щодо реалізації своїх інтересів. У такій змістовній постановці критерієм ідентифікації

економічного зростання пропонуємо розглянути цінність, що, на думку автора, дозволить розглянути якість економічного зростання у взаємозв'язку з потенційними можливостями такого зростання, якістю процесу та результату зростання.

Інтерпретація змісту цінності в економічних дослідженнях є складною і неоднозначною, що пов'язано з мультидисциплінарністю поняття, його багатогранністю та динамічністю. Не претендуючи на ґрунтовність і змістовність критичного аналізу існуючого теоретичного доробку щодо сутності цінності в економічному науковому дискурсі, зробимо наголос на основних її аксіологічних характеристиках, що стали основою авторських міркувань щодо прийняття цінності як критерію визначення економічного зростання підприємства [6–9]:

– цінності виступають відображенням матеріального буття у свідомості суб'єкта. Вони фіксують потреби та залежність суб'єкта від суспільно-природного буття і спрямованості його розвитку, тобто виступають результатом розвитку, що характеризуються матеріальною детермінантою;

– цінності безпосередньо взаємопов'язані з інтелектуальними, когнітивними, емоційними та іншими характеристиками суб'єкта з фактом об'єктивованості, якому властиві здатності мислення, вибору, активності;

– цінність втілює в собі відношення між суб'єктом і об'єктивною реальністю з точки зору змістополягання та значущості. Відношення є ідеальним феноменом та виступає онтологічною основою цінності, що розкриває її природу;

– цінності є матеріальними за змістом та ідеальними за формою прояву;

– цінності мають емпіричний спосіб існування у вигляді корисності та вартості (витрати/ціна).

Логіку дослідження економічного зростання у ціннісному аспекті доцільно побудувати виходячи із суб'єктно-об'єктної природи підприємства, зміст якої полягає у тому, що, з одного боку, підприємство є виробником цінності, з іншого – виступає потенційним об'єктом інтересу для стейкхолдерів бізнесу. У такому контексті результатний аспект зростання доцільно визначати як в аспекті ціннісних характеристик для стейкхолдерів, так і з точки зору визначення цінності самого підприємства як економічного блага.

Якщо характеризувати результатний аспект економічного зростання за ціннісними критеріями, то має сенс наголошувати про взаємодію підприємства з різними категоріями стейкхолдерів, яких умовно можна розподілити на зовнішніх (постачальники, споживачі, інвестори та кредитори, партнери, соціальні та суспільні організації, державні установи тощо) і внутрішніх (менеджмент, власники, персонал підприємства). Така взаємодія може характеризуватися як цілеспрямована діяльність, що детермінується обопільними потребами, інтересами та системами ціннісних орієнтацій. Ціннісна специфіка результатів такої взаємодії може бути умовно розподілена за такими напрямами дослідження:

– фінансовий;
– споживчий;
– інтелектуальний.

Фінансовий аспект визначення ціннісної природи результату взаємодії зі стейкхолдерами пов'язаний перш за все з його грошовим вимірюванням. Так, для споживачів продукції та постачальників сировини – це прийнятний рівень цін; кредиторів, інвесторів, державних установ – виплати обов'язкових платежів (відсотків за користування фінансовими ресурсами, податків і зборів та ін.); персоналу та топменеджменту – заробітна плата, премії тощо; власників – величина прибутку, ціни на акції, розмір дивідендних виплат

та ін. Якщо характеризувати ціннісний результат з точки зору об'єктності підприємства у фінансовому аспекті, то його визначення здійснюється з інвестиційної привабливості, а вимірювання – на основі ринкової вартості або мультиплікаторів капіталізації підприємства.

Споживчий аспект визначення ціннісних характеристик результату пов'язаний для споживачів з якісними характеристиками продукції (послуг); для персоналу – рівнем задоволеності умовами праці; постачальників – стабільністю замовлень та умовами співпраці; державними й муніципальними органами влади – забезпеченням зайнятості та дотриманням умов законності тощо.

Щодо інтелектуальної складової, то у цій змістовній площині специфіку ціннісного результату доцільно розглянути у технологічному та соціально-суспільному аспектах. Технологічний аспект взаємодії зі стейкхолдерами характеризується рівнем інноваційності пропонованих продуктів (послуг), новітністю способів пропонування цінності та комунікативних технологій між учасниками бізнес-взаємодії. Технологічний аспект формування ціннісного результату в об'єктному розумінні підприємства визначається рівнем техніко-технологічної бази для виробництва та комерціалізації продукції (послуг); здатністю накопичувати стратегічні види ресурсів у вигляді талантів та інших видів нематеріального капіталу, сучасними способами прийняття і реалізації управлінських рішень та ін. Соціально-суспільна складова інтелектуалізації ціннісного результату економічного зростання визначається різноманіттям життєдіяльності суспільства, що проявляється у створенні умов розвитку особистості. Створення умов, в яких людина могла б розкрити і використати свій творчий потенціал, гуманізація процесу праці та суспільного життя виступають результуючою метою економічного прогресу. Таке розуміння цільових установок економічного зростання підприємства відповідає ідеї гуманістичного підходу сучасної психології, в якому поведінка зумовлена індивідуалізацією людини, суб'єктивним сприйняттям світу і потребами в особистісному зростанні.

Представлені характеристики ціннісних результатів у фінансовому, споживчому, інтелектуальному аспектах можуть виступати основою для визначення її різновидів, що формуються залежно від актуальності для конкретної ситуації, специфіки діяльності підприємства тощо. Враховуючи представлену ціннісну специфіку економічного зростання підприємств, формалізацію цільової функції можна представити з точки зору максимізації цінності для стейкхолдерів *(fi(Vali))* та максимізації цінності самого підприємства *(fo(Valo))*.

Щодо максимізації цінності для стейкхолдерів, то сукупний ціннісний результат може бути визначений як цілісність прояву споживчої, технологічної, соціальної, суспільної та інших видів цінності, які відображають специфіку взаємовідносин із стейкхолдерами підприємства (формула 1). Щодо максимізації цінності самого підприємства, то її визначення може здійснюватися в інвестиційному аспекті (з точки зору привабливості для потенційних інвесторів і кредиторів) та у виробничому, культурно-корпоративному, репутаційному та інших аспектах (формула 2).

$$f_i\,(Val_{techn},\ Val_{cons},\ Val_{cul},\ Val_{soc},\ Val_{publ}) \rightarrow max. \qquad (1)$$

$$f_0\,(Val_{inv},Val_{prod},\ Val_{cul},\ Val_{rep}) \rightarrow max. \qquad (2)$$

З фінансової точки зору сукупна цінність підприємства визначається на основі вартості підприємства, яка з точки зору управлінського підходу є характеристикою здатності його потенціалу забезпечувати генерування доданої вартості бізнесу, яка вимірюється на основі концепцій дисконтованих грошових потоків та економічного прибутку. У контексті аналітичного моделювання ціннісного зростання більш придатною є концепція економічного прибутку, оскільки характеризується більш високим рівнем факторної інтерпретації порівняно з дисконтуванням грошових потоків.

У теоретико-методичному арсеналі *VBM*-аналізу ціннісне зростання підприємства визначається на основі індексу стійкості зростання *(Sustainable Growth Index, SGI)* та індексу ціннісного зростання *(Value Growth Index, VGI)*. В основу розрахунку *SGI* закладено найбільше абсолютне значенням спреду прибутковості капіталу [10–11] або реалізації [12], що генерується упродовж досліджуваного часового інтервалу, та середнє значення темпів зростання обсягів реалізації продукції/послуг (формули 3, 4).

$$SGI = g_s \times \frac{l}{k} \times \sum_{i=1}^{k} \max\left[0 ; \left(ROCE_i - WACC_i\right)\right]; \tag{3}$$

$$SGI_{mod\,if} = g_s \times \frac{l}{k} \times \sum_{i=1}^{k} max\left[0 ; Spred_{sale}\right], \tag{4}$$

де g_S – середній темп зростання обсягів продажу;

l – кількість років, упродовж яких спред дохідності капіталу є позитивною величиною;

k – кількість років спостережень;

$ROCE_i$ – дохідність інвестованого капіталу у році i;

$WACC_i$ – середньозважені витрати на капітал у році i;

$Spred_{sale}$ – спред прибутковості реалізації продукції, %.

Показник *VGI* є модифікованою аналітичною конструкцією *SGI*, який фокусується виключно на темпах змін цінності доданої підприємства.

Враховуючи сучасну специфіку ціннісної проблематики, яка пов'язана з ускладненням змісту факторів формування цінності та їх взаємозв'язку, стійкість ціннісного зростання підприємства може визначатися темпами зростання величини капіталу та його продуктивністю (формула 5).

$$SGI_{mod\,if} = g_{Cap} \times g_{Prod} \times \frac{l}{k} \times \sum_{i=1}^{k} \max\left[0 ; Spred_{sale}\right], \tag{5}$$

де g_{Cap} – середній темп зростання активів;

g_{Prod} – середній темп зростання продуктивності функціонування активів.

Введення величини активів та їх продуктивності у розрахунок *SGI* дозволяє враховувати системний контур капіталу, який визначається не тільки його традиційними видами, а і відбувається змістовне розширення інтелектуальною та соціальною складовими.

Фундаментальні трансформації суспільних потреб, технологічних способів суспільного виробництва формують нові рушійні сили та можливості зростання на всіх рівнях функціонування економічних систем. Сучасні форми економічного зростання передбачають інтелектуалізацію і гуманізацію усіх сфер життєдіяльності та широке розповсюдження «знаннєво інтенсивних дій». Відповідно, відбувається трансформація структури економічного зростання, у якій домінуючими стають інтелектуальні, соціальні, екологічні фактори економічної динаміки. Економічне зростання підприємства

детермінується новими потребами та мотивами зацікавлених осіб, взаємодія з якими зумовлює зміни у системах ціннісних орієнтацій, що безпосередньо визначають цільову спрямованість дій підприємства. Характеристика економічного зростання за критерієм цінності дозволяє багатоаспектно врахувати увесь перелік факторів, що безпосередньо впливають на темпи та якість зростання підприємства з урахуванням його суб'єктно-об'єктної природи. Змістовна специфіка факторів економічного зростання підприємства є неоднорідною за своєю природою, а відтак з метою їх формалізації виникає потреба у встановленні їхнього взаємозв'язку відповідно до видової специфіки цінності, яку запропоновано визначати у фінансовому, споживчому й інтелектуальному аспектах.

Висновок. Виходячи з проведеного дослідження можна відмітити, що сучасний фінансовий аспект ціннісного зростання визначається на основі показника вартості, а її зростання розглядається відповідно до базових вартість-формуючих факторів, якими є обсяги продажу продукції (послуг) і спред прибутковості капіталу та реалізації продукції. Імплементуючи цю логіку у ціннісне оцінювання економічного зростання підприємства, можна зазначати про доцільність формалізації взаємозв'язку таких видів цінності, як технологічна, соціальна, суспільна, репутаційна, споживча та ін. Обґрунтування вибору методу й аналітичного інструментарію ціннісного оцінювання економічного зростання є перспективним напрямом подальших перспективних досліджень автора.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кудина М. В. Парадигмальный подход к исследованиям роста фирмы. *Экономические науки*. 2014. № 9 (118). С. 63–66.

2. Кудина М. В. Развитие парадигм корпоративного роста. *Государственное управление. Электронный вестник.* 2015. Выпуск 48. С. 66–89.

3. Управление изменениями и развитием организации: хрестоматия / под науч. ред. Г. В. Широковой. СПб.: Высшая школа менеджмента, 2009. 496 с.

4. Хотинская Г. И. Корпоративный рост: теория, измерение, управление. *Сервис в России и за рубежом.* 2012. № 3. С. 140–156.

5. Хотинская Г. И. Корпоративный рост: теория, финансовые индикаторы, эмпирические закономерности. *Управленец*. 2015. № 4/56. С. 12–17.

6. Каган М. С. Философская теория ценности. СПб.: ТК Петрополис, 1997. 205 с.

7. Куценко Є. К. Діалектика взаємопов'язаних категорій економічної цінності. *Стратегія економічного розвитку України*. 2019. № 44. С. 16–26.

8. Маслякова Ю. Г. Ценностно ориентированный подход к управлению экономической реальностью. *Журнал экономической теории.* 2015. № 4. С. 159–163.

9. Стерликов Ф. Ф. Экономическая теория ценности: «органический синтез» теорий трудовой стоимости и предельной полезности или новая теория ценности. М.: МИЭМ, 2003. 256 с.

10. Ивашковская И. В. Оценка устойчивости роста компании: стейкхолдерский подход. *Корпоративные финансы.* 2010. № 43 (427). С. 14–18.

11. Ивашковская И. В. Устойчивый рост компании: финансовый подход. *Российское предпринимательство.* 2008. Том 9, № 3. С. 100–104.

12. Kutsenko I. Evaluation of efficiency of enterprise management by value criteria. *Modern Science – Moderní věda.* 2019. № 4. P. 5–13.

REFERENCES

1. Kudina M. V. (2014). Paradigmal'nyy podkhod k issledovaniyam rosta firmy [A paradigm approach to researching the growth of the firm]. *Ekonomicheskiye nauki* [Economic Sciences]. № 9 (118). S. 63–66 [in Russian]

2. Kudina M. V. (2015). Razvitiye paradigm korporativnogo rosta [Development of corporate growth paradigms]. Gosudarstvennoye upravleniye [Public Administration]. *Elektronnyy vestnik. Vypusk.* № 48. S. 66–89 [in Russian]

3. Shirokovoy V. (2009). Upravleniye izmeneniyami i razvitiyem organizatsii [Managing change and development of the organization]. hrestomatiya. S-Pb.: Vysshaya shkola menedzhmenta [Higher School of Management]. 496 s. [in Russian]

4. Khotinskaya G. I. (2012). Korporativnyy rost: teoriya, izmereniye, upravleniye [Corporate growth: theory, measurement, management]. *Servis v Rossii i za rubezhom.* № 3. S. 140–156 [in Russian]

5. Khotinskaya G. I. (2015). Korporativnyy rost: teoriya, finansovyye indikatory, empiricheskiye zakonomernosti [Corporate growth: theory, measurement, management]. *Upravlenets*. № 4/56. S. 12–17 [in Russian]

6. Kagan M. S. (1997). Filosofskaya teoriya tsennosti [Philosophical theory of value]. *SPb TK Petropolis.* 205 s. [in Russian]

7. Kutsenko Ye. K. (2019). Dialektika vzaimosvyazannykh kategoriy ekonomicheskoy tsennosti. [Dialectics of interrelated categories of economic value]. *Strategiya ekonomicheskogo razvitiya Ukrainy* [Strategy of economic development of Ukraine]. № 44. S. 16–26. [in Ukrainian]

8. Maslyakova YU. G. (2015). Tsennostno orintirovanny podkhod k upravleniyu ekonomicheskoy real'nost'yu [A value-oriented approach to economic reality management]. *Zhurnal i tomu ekonomicheskoy teorii.* № 4. S. 159–163. [in Russian]

9. Sterlikova F. F. (2003). Ekonomicheskaya teoriya tsennosti: «organicheskiy sintez» teoriy trudovoy stoimosti i predel'noy poleznosti ili novaya teoriya tsennosti [Economic theory of value: «organic synthesis» of theories of labor value and marginal utility or a new theory of value]. M.: MIEM. 256 s. [in Russian]

10. Ivashkovskaya I. V. (2010). Otsenka ustoychivosti rosta kompanii: steykkholderskiy podkhod [Assessing the sustainability of company growth: a stakeholder approach]. *Korporativnyye finansy.* № 43 (427). S. 14–18. [in Russian]

11. Ivashkovskaya I. V. (2008). Ustoychivyy rost kompanii: finansovyy podkhod [Sustainable Company Growth: A Financial Approach]. *Rossiyskoye predprinimatel'stvo.* Tom 9. № 3. S. 100–104. [in Russian]

12. Kutsenko I. (2019). Evaluation of efficiency of enterprise management by value criteria [Evaluation of the efficiency of enterprise management by value criteria]. *Modern Science – Moderní věda.* № 4. R. 5–13. [in English]

Melnyk Oksana V., PhD in economics, Associate professor, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

Valuable aspects of economic growth of enterprises

The scientific problems of modern economic growth of enterprises are acquiring new characteristics and contents, which are defined as anthropocentricity, intellectualization of economic activity, innovativeness of processes and results of growth, environmental friendliness

and necessity of coordination of actions of different groups of stakeholders in realization of their interests. This necessitates the development of new areas of research that explain the tendencies, specifics, ways of successful activity of real business structures, which are focused on long-term economic growth.

The purpose of the article is to provide scientific argumentation on the expediency of determining the modern economic growth of the enterprise by value criteria, which will allow to take into account its modern specifics in a multidimensional way and to form adequate ways of its corresponding provision.

During the study, the following methods were used: scientific generalization – in studying modern models of determining economic growth; system analysis and synthesis – in the process of characterization of financial, consumer and intellectual aspects of value growth of the enterprise; factor analysis – in the course of analysis and improvement of analytical tools to evaluate the value growth of the enterprise.

The logic of the study of economic growth in the value aspect is proposed to be based on the subject-object nature of the enterprise, the content of which is that on the one hand the company is a producer of value, on the other – is itself a potential object of interest for business stakeholders. Characteristics of the resultant aspects of value growth are presented in the following thematic areas: financial, consumer, intellectual, which allows to highlight the most significant signs of economic growth and to determine the priority actual varieties of value in accordance with the specific activity of a particular research object.

The conclusion is made about the expediency of further studies of the value problems of economic growth of enterprises in the aspect of substantiation of adequate analytical tools and ways of ensuring growth under modern conditions of activity of enterprises.

Key words: *economic growth, value, value, growth sustainability index, stakeholders.*

Стаття надійшла до редакції 16 січня 2020 року

УДК 377.3:657:631.1
JEL Classifications: A29, M41
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.144-154

В. М. Метелиця,
д.е.н., с.н.с., професор
e-mail: vmetelytsya@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-0795-0215;
І. М. Роздимаха,
старший викладач,
Університет ДФС України
e-mail: rin.irina777@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2506-4222

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ СЕРТИФІКАЦІЇ БУХГАЛТЕРІВ АГРОСЕКТОРУ

У статті визначені причини невідповідності міжнародних програм сертифікації бухгалтерів запитам національної економіки. Запропоновано Концепцію сертифікації та постійного професійного розвитку бухгалтерів аграрного сектору. Визначено загальні положення, місію, організаційну схему, переваги та можливості програми CPA Agro («Сертифікований професійний бухгалтер агросектору»).

Ключові слова: *професійна освіта, сертифікований бухгалтер, компетентність.*

В. М. Метелица, И. Н. Роздымаха. Концептуальные основы сертификации бухгалтеров агросектора

В статье определены причины несоответствия международных программ сертификации бухгалтеров запросам национальной экономики. Предложено Концепцию сертификации и постоянного профессионального развития бухгалтеров аграрного сектора. Определено общие положения, миссию, организационную схему, преимущества и возможности программы CPA Agro («Сертифицированный профессиональный бухгалтер агросектора»).

Ключевые слова: *профессиональное образование, сертифицированный бухгалтер, компетентность.*

Метою цього дослідження є аналіз вітчизняної системи професійної сертифікації бухгалтерів в аграрному секторі та розробка концептуальних засад її стратегічного розвитку.

Актуальність дослідження та постановка проблеми. Одним із основних завдань вітчизняної професійної спільноти бухгалтерів є сприяння постійному удосконаленню професійних знань, що проводиться на добровільній основі та в конкурентному середовищі. Тому окремі законодавчі ініціативи спрямовані на унормування визначення професійного бухгалтера як бухгалтера, який підтвердив свою кваліфікаційну придатність на заняття бухгалтерською діяльністю на території України та є членом громадської організації, яка відповідає вимогам Міжнародної федерації бухгалтерів (далі – МФБ), та покладання на

© Метелиця В. М., Роздимаха І. М., 2020

громадські організації бухгалтерів України, які відповідають вимогам МФБ, функцій з визначення кваліфікаційної придатності професійних бухгалтерів [1]. Йдеться про процес сертифікації вітчизняних бухгалтерів, в якому не можна допустити монополізації ринку однією сертифікаційною програмою, та про створення регуляторами (в першу чергу, Міністерством фінансів України) умов, сприятливих для розвитку конкуренції на ринку програм сертифікації бухгалтерів для досягнення належної якості освітніх продуктів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанню професійної освіти бухгалтерів присвячена значна кількість публікацій [2, с. 32; 3, с. 15; 4, с. 72–118; 5, с. 231–292, 6, с. 328–335; 7, с. 156–158; 8, с. 98–102, 9, с. 43; 10, с. 105; 11, с. 43–44; 12, с. 96–101]. Досліджувана проблема перебуває на стадії становлення в аграрному секторі та потребує подальшого вивчення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Наукові дискусії загострили увагу державних органів на потребі реформування системи післядипломної освіти бухгалтерів і приведення її у відповідність з вимогами міжнародних положень освіти МФБ. Тому огляд існуючої системи сертифікації бухгалтерів доцільно проводити шляхом її оцінки на відповідність Міжнародним стандартам з освіти (далі – МСО) та інструкціям з освіти (далі – МІО) (рис. 1) порівняно з доступними бухгалтерам міжнародними програмами.

Короткий огляд міжнародних програм підготовки і сертифікації бухгалтерів Великобританії, США, країн Євросоюзу, які є доступними для вітчизняних бухгалтерів, дає підстави для таких висновків: висока вартість навчання та реєстрації на екзамени (до 15 тис. дол.), тривалий період навчання (до 7-ми років), велика кількість екзаменів (до 15-ти), навчання англійською та російською мовами, високі кваліфікаційні вимоги до освіти та досвіду роботи на етапах допуску до екзаменів та отримання сертифікатів (дипломів, атестатів), точні дати екзаменів та високі вимоги до прохідного балу (50–75 %), впровадження різних професійних рівнів та дипломів у межах однієї кваліфікаційної програми, використання дистанційного навчання та електронного тестування, адміністрування екзаменів самими професійними організаціями та розвинена система взаємозаліків їхніх кваліфікацій.

Жодна з доступних вітчизняним бухгалтерам міжнародних кваліфікаційних програм Великобританії, США (CPA, CMA, ACCA, CFA, CIA) не мають офіційного визнання на державному рівні з боку Міністерства фінансів України. Крім того, ці програми не враховують особливості вітчизняного правового поля, професійний досвід фахівців у сфері обліку та аудиту в Україні.

Організація навчально-екзаменаційного процесу та апеляцій за міжнародними програмами не повною мірою відповідає міжнародним стандартам освіти, зміст навчальних програм за дисциплінами не завжди відповідає змісту навчальної літератури й атестаційних завдань. Інтереси провайдерів, що пропонують ці освітні продукти, мають виключно тимчасовий комерційний характер. Бухгалтери аграрного сектору або не завжди, або взагалі не можуть застосувати на практиці ті знання і навики, що отримані в процесі навчання за цими програмами. Це пояснюється не тільки тим, що міжнародні програми зарубіжних професійних бухгалтерських об’єднань не тільки не враховують інституціональну специфіку вітчизняної економіки, але й тим, що вони не приділяють широкої уваги галузевим особливостям ведення господарської діяльності в аграрній галузі.

Концептуальна основа Міжнародних положень з освіти	→ Концепції компетентності, початкового і безперервного розвитку, оцінки ефективності навчання і розвитку
МСО 1. Вступні вимоги програми професійної освіти бухгалтерів: Вступні вимоги програми організації-члена МФБ з освіти та досвіду. Коментарі щодо оцінки кваліфікації вступного рівня	
МСО 2. Зміст програм професійної освіти бухгалтерів: Обсяг знань програм професійної освіти бухгалтерів, які отримують кандидати, щоб отримати кваліфікацію професійного бухгалтера	
МСО 3. Професійні навики і загальна освіта: Комплекс навичок (інтелектуальних, фахових, комунікативних, організаційних) для отримання кваліфікації професійного бухгалтера	
МСО 4. Професійні цінності, етика та ставлення: Професійні цінності, етика та ставлення професійних бухгалтерів, які набуваються за освітньою програмою на здобуття кваліфікації	
МСО 5. Вимоги до практичного досвіду: Вимоги до практичного досвіду з боку організацій-членів МФБ до своїх членів перед отриманням кваліфікації професійного бухгалтера	
МСО 6. Оцінка професійних здібностей та компетентності: Вимоги до остаточної оцінки професійних здібностей та компетентності кандидата перед визнанням його кваліфікації	
МСО 7. Постійний професійний розвиток: Програма навчання упродовж усього життя та постійний розвиток професійної компетентності: Концепції постійного професійного розвитку як обов'язкова умова продовження членства професійного бухгалтера в організації-члені МФБ	
МСО 8. Вимоги до компетентності фахівців з аудиту: Мінімальні вимоги до компетентності професійних бухгалтерів, які виконують функції фахівців з аудиту	
МІО 1. Підходи до розробки і підтримки професійних цінностей, етики та ставлення: Рекомендації щодо підтримки упродовж кар'єри професійних цінностей, етики та ставлення через постійний професійний розвиток	
МІО 2. Інформаційні технології для професійних бухгалтерів: Рекомендації щодо майбутнього розвитку інформаційних технологій та після кваліфікаційних компетентностей	
МІО 3. Вимоги до практичного досвіду: початковий професійний розвиток професійних бухгалтерів: Рекомендації щодо набуття практичного досвіду перед отриманням кваліфікації професійного бухгалтера	

Рис. 1. Міжнародні регуляторні інститути Ради з міжнародних стандартів бухгалтерської освіти МФБ

Джерело: розроблено автором.

Саме тому один із вітчизняних навчальних центрів – Центр професійних бухгалтерів (https://www.cpau.kiev.ua/) – 20.01.2020 підписав Меморандум про співпрацю з Інститутом сертифікованих фінансових менеджерів (ICFM, Великобританія).

Інститут сертифікованих фінансових менеджерів створений з ініціативи двох організацій: Інституту сертифікованих бухгалтерів (ICB, Великобританія), найбільшого в світі інституту, й Інституту комерції Великобританії, одного з найстаріших професійних інститутів, який 2007 року відзначив своє 100-річчя.

Інститут ICB & ICFM – це провідне професійне міжнародне співтовариство, представлене і працює через своїх представників в 132 країнах, 5 200 екзаменаційних центрів, більше 200 000 членів і студентів по всьому світу.

Одне із зобов'язань, які взяли на себе сторони, – підписання Меморандуму, – передбачає запровадження програми галузевої професійної сертифікації бухгалтерів CPA Agro (Certified Professional Accountant of Agriculture – «Сертифікований професійний бухгалтер агросектору») відповідно до Концепції сертифікації та постійного професійного розвитку бухгалтерів аграрного сектору, визнаної сторонами.

Далі розглянемо концептуальні засади сертифікації та постійного професійного розвитку бухгалтерів аграрного сектору за програмою CPA Agro.

Загальні положення програми CPA Agro. CPA Agro (Certified Professional Accountant of Agriculture – «Сертифікований професійний бухгалтер агросектору») – міжнародна галузева програма сертифікації та постійного професійного розвитку обліково-фінансових спеціалістів агросектору.

Програма базується на застосуванні міжнародних стандартів фінансової звітності (МСФЗ), відповідає міжнародним стандартам професійної освіти бухгалтерів (МСО) та європейським стандартам сертифікації персоналу (ISO/IEC), враховує норми Кодексу професійної етики Міжнародної федерації бухгалтерів (МФБ).

Місія програми CPA Agro. Програма CPA Agro забезпечує:

– розвиток кадрового забезпечення відповідно до Програми реформування системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів;

– зміцнення кадрового потенціалу суб'єктів господарювання, які складають фінансову звітність за міжнародними стандартами, згідно зі Стратегією застосування міжнародної фінансової звітності в Україні;

– сприяння розвитку професійних бухгалтерських організацій, підвищення статусу бухгалтерів у системі галузевого управління та на підприємствах аграрного сектору економіки;

– можливість виходу вітчизняних бухгалтерів на міжнародні ринки праці.

Схема програми CPA Agro. Програма CPA Agro охоплює три рівні професійної кваліфікації: практичний, дипломний і професійний.

I. Практичний кваліфікаційний рівень – CAAP (Certified Accountant of Agriculture Practitioner – «Сертифікований практикуючий бухгалтер агросектору») включає 4 навчальні курси за напрямами (110 год, 80 тестів):

1. Земельно-майнове та трудове право (25 год, 20 тестів).
2. Оподаткування агробізнесу (25 год, 20 тестів).
3. Облік і звітність (35 год, 20 тестів).
4. Інформаційні технології (25 год, 20 тестів).

II. Дипломний кваліфікаційний рівень – DipIFRS Agro (Diplomate Accountant in International Financial Reporting of Agriculture – «Дипломований бухгалтер з МСФЗ в агросекторі») включає:

1. МСФЗ в агробізнесі (20 год, 20 тестів).

III. Професійний кваліфікаційний рівень – CPAA (Certified Professional Accountant of Agriculture – «Сертифікований професійний бухгалтер агросектору») включає (50 год):

1. Практичний рівень (CAAP) + Дипломний рівень (DipIFRS Agro).
2. Фінансовий менеджмент (25 год, 20 тестів).
3. Управлінський облік (25 год, 20 тестів).

Таблиця 1

Теми навчальних курсів практичного кваліфікаційного рівня – СААР («Сертифікований практикуючий бухгалтер агросектору»)

№ теми	Курс «Земельно-майнове та трудове право»
1.	Цивільно-господарське законодавство
2.	Правове регулювання господарської діяльності комерційних суб'єктів господарювання
3.	Нормативне забезпечення земельно-майнових відносин у сфері господарської діяльності
4.	Правові засади діяльності господарських товариств
5.	Особливості правого регулювання діяльності фермерських господарств
6.	Специфіка надходження та використання нерухомого і рухомого майна в аграрному секторі
7.	Механізми ефективного використання земель сільськогосподарського призначення
8.	Правовий режим зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників
9.	Нормативно-правове регулювання трудових відносин і оплати праці
10.	Цивільно-правові договори та особливості в агробізнесі
11.	Фінансова, адміністративна, кримінальна відповідальність за порушення у сфері господарської діяльності
12.	Судові спори із суб'єктами господарювання, контролюючими органами та працівниками
	Курс «Оподаткування агробізнесу»
1.	Загальна система оподаткування та єдиний податок 4 групи
2.	Податок на прибуток сільськогосподарських товаровиробників і податкові різниці
3.	Податок на додану вартість і бюджетне відшкодування
4.	Акцизний податок з реалізації пального
5.	Податок з доходів фізичних осіб та військовий збір з фонду заробітної плати й операцій землекористування
6.	Податок на нерухоме майно та транспортний податок
7.	Земельний податок та орендна плата за землі державної/комунальної власності
8.	Екологічний податок за викиди та господарські відходи
9.	Рентні платежі за первинне водокористування та спецводозбір
10.	Адміністрування податків (зборів, платежів), податкова звітність і перевірки податкових органів
11.	Державне мито
12.	Єдиний соціальний внесок
	Курс «Облік і звітність»
1.	Облікова політика і виправлення помилок попередніх періодів
2.	Класифікація сільськогосподарських підприємств і фінансові звіти
3.	Управлінська звітність і її користувачі
4.	Короткострокові активи (грошові кошти, запаси, дебіторська заборгованість)
5.	Курсові різниці від зовнішньоекономічної діяльності сільськогосподарських товаровиробників
6.	Довгострокові активи (основні засоби, нематеріальні активи, інвестиційна нерухомість)
7.	Теперішня та майбутня вартість грошових потоків
8.	Короткострокові зобов'язання (векселі, податки)
9.	Довгострокові зобов'язання (кредити)
10.	Операційна та фінансова оренда земель сільськогосподарського призначення і майна
11.	Фінансові інструменти, умовні активи й умовні зобов'язання
12.	Власний капітал, нерозподілений прибуток і виплата дивідендів
13.	Доходи і витрати, закриття бухгалтерських проведень
14.	Рух грошових коштів від операційної, інвестиційної та фінансової діяльності
15.	Консолідація фінансової звітності
	Курс «Інформаційні технології»
1.	Комп'ютерні програми в роботі бухгалтера
2.	Програма 1С Бухгалтерія 8.3
3.	Програмне забезпечення «M.E.Doc»
4.	Електронний кабінет платника податків
5.	Система електронного адміністрування податку на додану вартість (СЕА ПДВ)
6.	Система електронного адміністрування реалізації пального та спирту етилового (СЕА РПСЕ)
7.	Кабінет респондента для подання статистичної звітності сільськогосподарських товаровиробників
8.	Електронний реєстр листків непрацездатності
9.	Кабінет електронних сервісів
10.	Публічна кадастрова карта
11.	Портал загальнонаціональної (всеукраїнської) нормативно-грошової оцінки земель сільськогосподарського призначення
12.	Портал електронних послуг Пенсійного фонду України
13.	Сервіси перевірки бізнес-партнерів
14.	Електронний цифровий підпис та його захист

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 2

Теми навчальних курсів дипломного кваліфікаційного рівня – DipIFRS Agro («Дипломований бухгалтер з МСФЗ в агросекторі»)

№ теми	Курс «МСФЗ в агробізнесі»
1.	Облікові політики, зміни в облікових оцінках та помилки
2.	Застосування МСФЗ вперше
3.	Запаси
4.	Основні засоби
5.	Сільське господарство
6.	Оренда
7.	Об'єднання бізнесу, консолідований та окремі фінансові звіти, інвестиції в асоційовані компанії, спільна діяльність
8.	Виплати працівникам
9.	Оцінка справедливої вартості

Джерело: розроблено автором.

Таблиця 3

Теми навчальних курсів професійного кваліфікаційного рівня – CPAA («Сертифікований професійний бухгалтер агросектору»)

№ теми	Курс «Фінансовий менеджмент»
1.	Бізнес-середовище і система корпоративного управління сільськогосподарською діяльністю
2.	Мета, цілі та завдання фінансового менеджменту
3.	Фінансовий аналіз звітності
4.	Фінансове планування сільськогосподарського виробництва і реалізації продукції, робіт, послуг
5.	Ціноутворення і ціни на товари, роботи, послуги
6.	Форвардні та ф'ючерсні контракти, аграрні розписки
7.	Методи оцінки інвестиційних проєктів і прийняття інвестиційних рішень
8.	Механізми залучення позикових коштів
9.	Структура капіталу та оцінка його вартості
10.	Ризик-менеджмент
11.	Дивідендна політика
	Курс «Управлінський облік»
1.	Класифікація витрат і сутність управлінського обліку
2.	Стратегічне планування і стратегічний аналіз
3.	Позамовне та попроцесне калькулювання
4.	Калькулювання за видами діяльності та калькулювання комплексного виробництва
5.	Абзорпшен-костинг і директ-костинг
6.	Цільове калькулювання виробничих витрат
7.	Довгострокове ціноутворення на сільськогосподарську продукцію, роботи, послуги
8.	Особливості формування ціни у разі трансферного ціноутворення
9.	Бюджети та бюджетування
10.	Контролінг і аналіз відхилень від бюджету
11.	CVP-аналіз
12.	Управління запасами і витратами в операційному циклі

Джерело: розроблено автором.

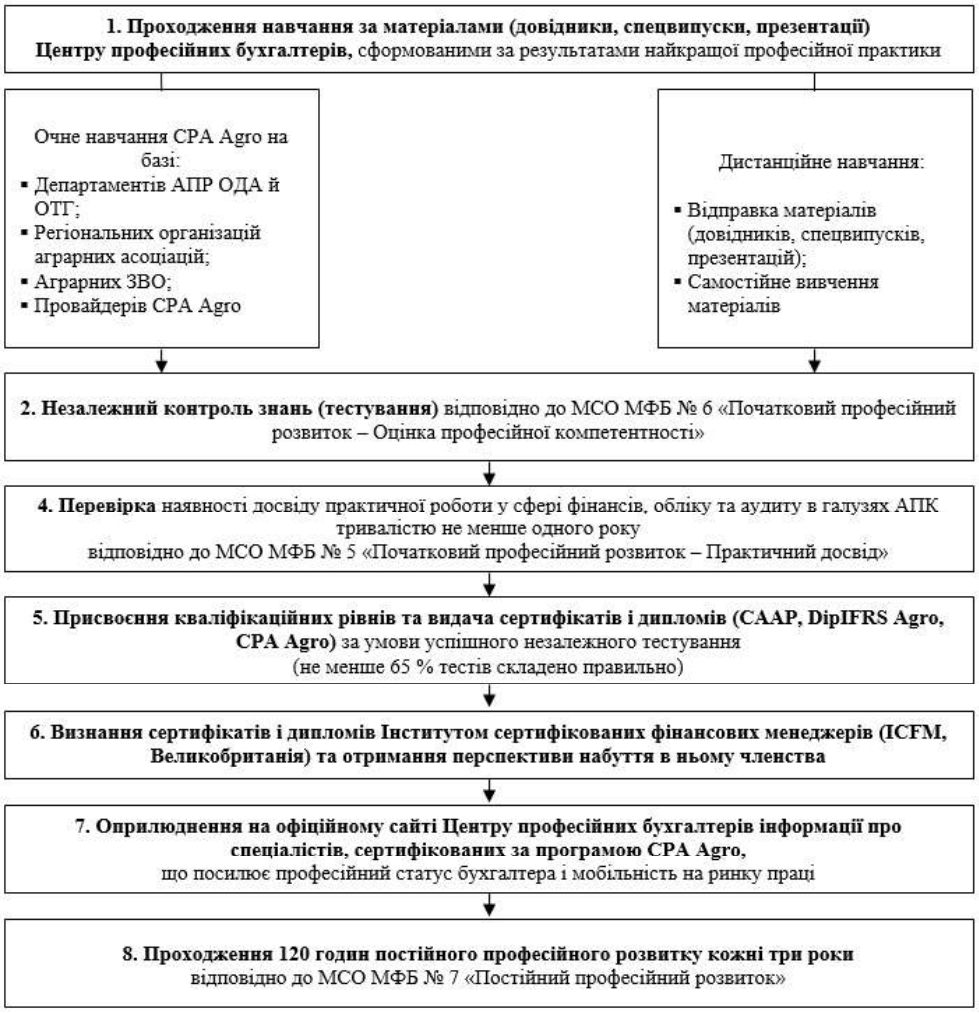

Рис. 2. Організаційна схема сертифікації та постійного професійного розвитку за програмою CPA Agro

Джерело: розроблено автором.

Переваги програми CPA Agro:

– поглиблена спеціалізація програми, яка реалізується шляхом розкриття в навчальних курсах специфічних особливостей правового регулювання, обліку, звітності та оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників;

– застосування технологій онлайн-навчання та електронного тестування;

– відповідність тестових питань рівням компетентності згідно з когнітивною сферою таксономії Блума, що необхідна для оцінки кваліфікаційного рівня;

– незалежний контроль знань (тестування), що відповідає європейському стандарту ISO/IEC 17024:2003 «Загальні вимоги до органів з сертифікації персоналу»;

– наявність внутрішнього Положення про сертифікацію та постійний професійний розвиток, яке встановлює докваліфікаційні і післякваліфікаційні вимоги до кандидатів, кваліфікаційні та проміжні рівні сертифікації, форми дипломів і сертифікатів CPA Agro, процедуру оцінки результатів та апеляцій;

– послідовність сертифікації та постійного професійного розвитку від здобуття професійної кваліфікації до періодичного підтвердження компетентності в цілях формування інституту довіри до якості професійних послуг;

– економія витрат на навчання порівняно з дорогими зарубіжними програмами сертифікації бухгалтерів;

– інформаційна підтримка з боку провідних періодичних галузевих видань;

– організаційна підтримка місцевих органів виконавчої влади, об'єднаних територіальних громад, галузевих та професійних об'єднань;

– консалтинговий супровід учасників програми та система лояльності на семінари постійного професійного розвитку;

– професійний статус, підтверджений Реєстром CPA Agro на офіційному сайті Центру професійних бухгалтерів (https://cpau.kiev.ua/);

– можливості використання абревіатури CPA Agro утримувачами сертифікатів, що дозволяє зробити цю програму більш відомою і підвищити мобільність кадрів.

Можливості програми CPA Agro:

– наявність значного сегмента ринку сертифікації для реалізації програми;

– високий потенціал збільшення кількості провайдерів серед аграрних ЗВО та консалтингових структур;

– широка система знижок і консалтингового супроводу;

– підтримка органів державної влади, професійних і галузевих організацій;

– можливість залучення до навчання працівників науково-навчальних закладів, органів управління, студентів.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Міжнародні програми сертифікації зарубіжних професійних бухгалтерських об'єднань не враховують інституціональну специфіку вітчизняної економіки і не приділяють належної уваги галузевим особливостям ведення господарської діяльності в аграрній галузі.

З метою врахування міжнародного досвіду та вітчизняної галузевої специфіки Центр професійних бухгалтерів (ЦПБ, Україна) спільно з Інститутом сертифікованих фінансових менеджерів (ICFM, Великобританія) запровадили програму галузевої професійної сертифікації бухгалтерів CPA Agro (Certified Professional Accountant of Agriculture – «Сертифікований професійний бухгалтер агросектору»).

Поглиблена спеціалізація програми CPA Agro дозволить розкрити в навчальних курсах специфічні особливості правового регулювання, обліку, звітності та оподаткування діяльності сільськогосподарських товаровиробників.

Програма CPA Agro охоплює три рівні професійної кваліфікації: практичний, дипломний і професійний.

У результаті успішного незалежного тестування за програмою CPA Agro її слухачі отримають міжнародні сертифікати та дипломи. Це дозволить підвищити мобільність вітчизняних облікових кадрів на міжнародних ринках праці, підняти рівень якості професійних послуг та підвищити статус бухгалтерів у системі управління підприємством.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проєкт Закону України про внесення змін до Закону України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні»: від 14 грудня 2009 року № 5435. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=36701

2. Голов С. Ф. Сертифікація бухгалтерів: аргументи і факти [Текст]. *Дебет – Кредит*. 2002. № 49. С. 32.

3. Зубілевич С. Я. Кваліфікаційні вимоги до сучасного бухгалтера [Текст]. *Школа професійного бухгалтера.* 2008. № 11(95). С. 15.

4. Кірейцев Г. Г. Розвиток бухгалтерського обліку: теорія, професія, міжпредметні зв'язки: монографія / за ред. Ф. Ф. Бутинець. Житомир: ЖДТУ, 2007. 236 с.

5. Чижевска Л. В. Бухгалтерський облік як професійна діяльність: теорія, організація, прогноз розвитку [Текст]: дис. … доктора екон. наук. Житомир, 2007. 396 с.

6. Метелиця В. М. Професійні організації в освіті бухгалтера [Текст]. *Наукове та професійне забезпечення розвитку обліку та фінансів аграрного сектору економіки в умовах глобалізації:* зб. тез та доповідей IV Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 18–19 вересня 2008 р. / Мінагрополітики України, ННЦ «Інститут аграрної економіки» УААН та ін. К.: Юр-Агро-Веста, 2008. 348, [328–335] с.

7. Метелиця В. М. Сертифікат бухгалтеру потрібен… Тільки який? [Текст]. *Реформування обліку, звітності та аудиту в системі АПК України: стан та перспективи:* зб. тез та виступів II Міжнар. наук.-практ. конф., Київ, 19–20 жовтня 2006 р. / Мінфін України, Мінагрополітики України та ін. К.: ННЦ ІАЕ, 2006. 246, [156–158] с.

8. Метелиця В. М. Тенденції розвитку бухгалтерської освіти [Текст]. *Облік і фінанси АПК.* 2010. № 4. С. 98–102.

9. Метелиця В. М. Міжнародні підходи до регулювання бухгалтерської професії. *Облік і фінанси.* 2013. № 3. С. 35–47.

10. Дячук С. М. Теоретичні засади розвитку професії бухгалтера. *Облік і фінанси.* 2010. № 2. С. 103–109.

11. Кілару Ю. В. Сертифікація бухгалтерів як необхідна умова надання якісних послуг в Україні. *Школа професійного бухгалтера.* 2008. № 10(94). С. 43–44.

12. Шатковська Л. С. Навчання впродовж усього життя. Проблеми післядипломної освіти [Текст]. *Облік і фінанси АПК.* 2004. № 2. С. 96–101.

REFERENCES

1. Proekt Zakonu pro vnesennja zmin do Zakonu Ukrajiny «Pro bukhghaltersjkyj oblik ta finansovu zvitnistj v Ukrajini» № 5435. [Draft Law on Amendments to the Law of Ukraine «On Accounting and Financial Reporting in Ukraine» № 5435]. (December 14, 2009). URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=36701

2. Gholov, S. F. (2002). Sertyfikacija bukhghalteriv: arghumenty i fakty [Certification of Accountants: Arguments and Facts]. *Debet – Kredyt,* (49), 32.

3. Zubilevych S. Ja. (2008). Kvalifikacijni vymoghy do suchasnogho bukhghaltera [Qualification requirements for a modern accountant]. *Shkola profesijnogho bukhghaltera,* (11(95)), 15.

4. Kireitsev, H. H. (2007). Rozvytok bukhhalterskoho obliku: teoriia, profesiia, mizhpredmetni zviazky [Accounting development: theory, profession, cross-curricular relationships]. Zhytomyr: ZhDTU.

5. Chyzhevska, L. V. (2007). *Bukhghaltersjkyj oblik jak profesijna dijaljnistj: teorija, orghanizacija, proghnoz rozvytku [Accounting as a professional activity: theory, organization, prognosis of development]* (Doctoral dissertation). Zhytomyr.

6. Metelycja, V. M. (September 18–19, 2008). Profesijni orghanizaciji v osviti bukhghaltera [Professional organization in accounting education]. In *Naukove ta profesijne zabezpechennja rozvytku obliku ta finansiv aghrarnogho sektoru ekonomiky v umovakh ghlobalizaciji* (pp. 328–335). Kyiv: Minaghropolityky Ukrajiny, NNC «Instytut aghrarnoji ekonomiky» UAAN [at al.].

7. Metelycja, V. M. (October 19–20, 2006). Sertyfikat bukhghalteru potriben… Tiljky jakyj? [Accountant Certificate Required ... Just Which One?]. In *Reformuvannja obliku, zvitnosti ta audytu v systemi APK Ukrajiny: stan ta perspektyvy* (pp. 156–158). Kyiv: Minfin Ukrajiny, Minaghropolityky Ukrajiny [ta in.].

8. Metelycja, V. M. (2010). Tendenciji rozvytku bukhghaltersjkoji osvity [Trends in accounting education development]. *Oblik i finansy APK,* (4), 98–102.

9. Metelycja, V.M. (2013). Mizhnarodni pidkhody do reghuljuvannja bukhghaltersjkoji profesiji [International approaches to the regulation of the accounting profession]. *Oblik i finansy*, (3), 35–47.

10. Djachuk, S. M. (2010). Teoretychni zasady rozvytku profesiji bukhghaltera [Theoretical principles of the development of the profession of accountant]. *Oblik i finansy*, (2), 103–109.

11. Kilaru, Ju. V. (2008). Sertyfikacija bukhghalteriv jak neobkhidna umova nadannja jakisnykh poslugh v Ukrajini [Certification of accountants as a necessary condition for the provision of quality services in Ukraine]. *Shkola profesijnogho bukhghaltera*, (10(94)), 43–44.

12. Shatkovsjka, L. S. (2004). Navchannja vprodovzh usjogho zhyttja. Problemy pisljadyplomnoji osvity [Lifelong learning. Problems of postgraduate education]. *Oblik i finansy APK*, (2), 96–101.

Metelytsya Volodymyr M., D. Sc (Economics), Professor, University of the state fiscal service of Ukraine

Rozdymakha Iryna, Senior lecturer, University of the state fiscal service of Ukraine

Conceptual foundations of agro sector accounting certification

The article identifies the reasons for the inconsistency of international accounting certification programs with national economy requirements. The Concept of Certification and Continuous Professional Development of Agricultural Accountants is proposed. The general provisions, mission, organization chart, benefits and capabilities of the CPA Agro (Certified Professional Accountant for the Agro-Sector) program are identified.

The purpose of this research is to analyze the domestic system of professional certification of accountants in the agricultural sector and to develop the conceptual foundations of its strategic development.

Research methods: empirical level methods (observation, description), theoretical level methods (abstract, historical, logical), theoretical and empirical methods (formalization, generalization, modeling, induction, deduction, analysis, synthesis), philosophical methods (dialectical, metaphysical, rationalism and irrationalism).

In order to take into account international experience and domestic industry specificity, the Center for Professional Accountants (CPA, Ukraine), together with the Institute of Certified Financial Managers (ICFM, UK), introduced the program of professional certification of accountants.

The in-depth specialization of the CPA Agro program will allow to reveal in the training courses the specific features of legal regulation, accounting, reporting and taxation of the activities of agricultural producers.

The CPA Agro program covers three levels of professional qualification: practical, diploma and professional.

As a result of successful independent testing under the CPA Agro program, its students will receive international certificates and diplomas. This will increase the mobility of domestic accounting personnel in international labor markets, raise the quality of professional services and increase the status of accountants in the enterprise management system.

Key words: *professional education, certified accountant, competence.*

Стаття надійшла до редакції 10 січня 2020 року

УДК 336.14
JEL Classifications: H72, H77
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.155-165

С. В. Онишко,
д.е.н., професор,
Університет ДФС України
e-mail: onyshko_sv@ukr.net
ORCID ID 0000-0001-5811-2724;
О. І. Дем'янчук,
к.е.н., доцент,
Національний університет
«Острозька академія»
e-mail: olha.demianchuk@oa.edu.ua
ORCID ID 0000-0001-9282-3589

СТАН ТА ОСОБЛИВОСТІ ІННОВАТИЗАЦІЇ МЕТОДІВ ПЛАНУВАННЯ В УКРАЇНІ НА МІСЦЕВОМУ РІВНІ

Стаття присвячена питанням інноватизації методів планування на місцевому рівні як базису збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць у процесі децентралізації регіонального розвитку. Розкрито значимість впровадження стратегічного, середньострокового, програмно-цільового методу, гендерно-орієнтованого та партиципативного бюджетного планування. Окреслені важливості співробітництва територіальних громад і секторальної децентралізації. Відображені переваги та можливості, яких набувають органи місцевого самоврядування внаслідок активного використання нових методів планування й управління.

Ключові слова: *стратегічне планування, середньострокове бюджетне планування, програмно-цільовий метод, співпраця територіальних громад, секторальна децентралізація, партиципативне бюджетування, громадський бюджет, гендерно-орієнтоване бюджетування.*

С. В. Онышко, О. И. Демьянчук. Состояние и особенности инноватизации методов планирования в Украине на местном уровне

Статья посвящена вопросам инноватизации методов планирования на местном уровне в качестве базиса устойчивого развития административно-территориальных единиц в процессе децентрализации регионального развития. Раскрыто значение внедрения стратегического, среднесрочного, программно-целевого метода, гендерно-ориентированного и партиципативного бюджетного планирования. Очерчены важности сотрудничества территориальных общин и секторальной децентрализации. Отображены преимущества и возможности, которые приобретают органы местного самоуправления в результате активного использования новых методов планирования и управления.

© Онишко С. В., Дем'янчук О. І., 2020

Ключевые слова: *стратегическое планирование, среднесрочное бюджетное планирование, программно-целевой метод, сотрудничество территориальных общин, секторальная децентрализация, партиципативное бюджетирование (бюджет участия), общественный бюджет, гендерно-ориентированное бюджетирование.*

Мета і завдання статті. Мета дослідження полягає у з'ясуванні особливостей впровадження інноваційних методів планування на місцевому рівні та їх ролі у збалансованому розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

Оцінка впливу нових методів планування місцевих органів самоврядування на якість бюджетного менеджменту у забезпеченні збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць постає основним завданням цього дослідження.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими чи практичними завданнями. У процесі реалізації реформи децентралізації бюджетна система потребує використання нових методів бюджетного планування. Постає основне завдання органів місцевої влади у використанні найкращих практик впровадження новацій у бюджетному управлінні. Практичними результатами інноватизації методів планування на місцевому рівні мають стати: підвищення якісного рівня управління новими формами територіальних утворень у межах адміністративно-територіальних одиниць; забезпечення якісними та професійними послугами населення відповідної територіальної громади з урахуванням їх інтересів і гендерної рівності; досягнення збалансованого соціально-економічного розвитку територіальних одиниць.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впровадження окремих методів планування як нових інструментів бюджетного менеджменту на місцевому рівні досліджувала значна кількість зарубіжних і вітчизняних науковців. Так, упродовж останніх трьох десятиліть зарубіжні вчені та практики, а саме: Дж. Л. Гордон [10, 11], Р. Кемп [12], М. Кван [13], Р. Комар [14], Л. Чандлер [15], Е. Йонсен [16] тощо – досліджують вплив стратегічного планування на діяльність муніципальних органів влади, інновації в управлінні розвитком територій і малих міст. Серед вітчизняних учених, які займаються вивченням питання впровадження нових методів планування у бюджетному менеджменті, можна виділити М. Кужелєва, В. Плахотнюк [6], О. Берданова, В. Вакуленко, І. Валенюк [2], А. Ткачука, В. Кашевського, П. Мавко [5] та інших. Усі ці вчені внесли вагомий внесок у розробку механізму управління та планування на місцевому рівні щодо застосування окремих методів. Водночас визначення комплексного впливу всієї сукупності інноваційних методів планування на покращення сфери бюджетного менеджменту на місцевому рівні у процесі реалізації реформи децентралізації потребує подальшого дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою створення ефективної системи управління на місцевому рівні, яка забезпечуватиме збалансований розвиток адміністративно-територіальних одиниць, впроваджується ряд інноваційних методів планування. Серед них: стратегічне планування, середньострокове бюджетне планування, програмно-цільовий метод бюджетного планування, секторальна децентралізація, гендерно-орієнтоване бюджетування, співробітництво територіальних громад, гендерно-орієнтоване бюджетування.

Перелічені методи не всі потрібно вважати новими. Так, стратегічне планування вже тривалий час застосовується в Україні. Проте переважна більшість стратегічних планів, які розробляли органи місцевої влади в українських містах у рамках програм

міжнародної технічної допомоги, залишилися нереалізованими. Також була відсутність фінансування проєктів розвитку міст з державного бюджету, а в місцевих бюджетах цих міст були недостатні обсяги фінансових ресурсів для реалізації таких проєктів. У період реалізації реформи децентралізації стратегічне планування як метод бюджетного менеджменту на місцевому рівні набуває нових ознак. Як зазначають науковці та практики реформи децентралізації (А. Ткачук, В. Кашевський та П. Мавко), під час впровадження стратегічного планування основне завдання держави має полягати «у забезпеченні своїх громадян рівними можливостями, гарантованим рівнем публічних послуг та збереженням єдності державного простору за регіональних відмінностей». Саме впровадження стратегічного планування має «забезпечити вирівнювання дисбалансів в економічному розвитку територій, створення умов для міжрегіональної солідарності та взаєморозуміння, що є умовою єдності державного простору і стійкості держави» [5, с. 6]. Таким чином, стратегічне планування як метод бюджетного менеджменту на місцевому рівні має забезпечувати мінімізацію дисбалансів у соціально-економічному розвитку адміністративно-територіальних одиниць.

До початку реформи децентралізації та у перші її роки метод стратегічного планування в Україні стосувався переважно центрального рівня, областей та великих міст. Хоча на рівні районів також розроблялися стратегії розвитку, які затверджувалися районними радами, але були формальними документами і не мали практичної реалізації. На жаль, аналогічна ознака була характерна у перші роки децентралізації Стратегіям розвитку більшої частини областей. У першу чергу, розроблені документи, які містили основні стратегічні й операційні цілі розвитку областей та міст обласного значення, не реалізували їх на практиці. А саме під час виконання тактичних річних завдань органи місцевої влади досить часто розробляли і подавали інвестиційні конкурсні проєкти до Державного фонду регіонального розвитку, які не співпадали з цілями та завданнями Стратегій.

Тому 2019 року місцеві органи влади у разі стратегічного планування повинні врахувати вимоги щодо чіткого дотримання всіх принципів і методик розробки Стратегій розвитку своїх територій. За реалізації Стратегій розвитку територій у 2021–2027 рр. державні кошти з Державного фонду регіонального розвитку будуть спрямовуватися на фінансування проєктів розвитку відповідно до заявлених стратегічних та операційних цілей у регіональних стратегічних документах. Крім того, система стратегічних планових документів регіонального рівня повинна повністю відповідати вимогам законодавства щодо державної регіональної політики (ДРП) [12].

На сьогодні стратегічне планування в Україні вже охоплює всі рівні прийняття рішень: від національного рівня до адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – об'єднаних територіальних громад (далі – ОТГ). Розробка Стратегій громад в ОТГ розпочалася з 2016 року внаслідок прийняття постанови Кабінету Міністрів України про надання додаткового фінансового ресурсу на розвиток інфраструктури ОТГ. При цьому Уряд поставив жорсткі умови – спрямування субвенції на фінансування проєктів згідно з планом соціально-економічного розвитку ОТГ за новою формою (Стратегія громади). Ключовим елементом плану соціально-економічного розвитку (як і в Стратегії) має бути перелік конкретних проєктів, які відповідають операційним цілям плану і на які надаватимуть кошти субвенції.

У березні 2016 року всі об'єднані громади, в яких відбулися вибори і створено було органи місцевої влади, розробили і затвердили чергові плани соціально-економічного

розвитку на 2016 рік. Тому нові вимоги стратегічного планування, які було запроваджено Урядом до ОТГ, зобов'язали їхні місцеві органи вчитися планувати за новими правилами. Значна кількість місцевих органів ОТГ отримала навчання щодо розробки Стратегій та Планів їх впровадження у рамках реалізації програми «Polska pomoc rozwojowa» («Польська допомога для розвитку»), яка вже діяла в Україні з 2015 року, та двох потужних програм, які розпочали свою реалізацію з 2016 року – DORBE («Децентралізація приносить кращі результати та ефективність» з бюджетом 50 млн дол. США (донор – USAID) та «U-LEAD з Європою» з бюджетом 102 млн євро (донор – ЄС). Перевага цієї міжнародної допомоги полягала не лише в навчанні щодо розробки Планів стратегій, але в її рамках відбувалося реальне співфінансування окремих проєктів, які громада вважала найбільш актуальними і які були зафіксовані в Плані [10].

Саме у процесі реалізації децентралізації метод стратегічного планування через поширення його на базовий територіальний рівень ОТГ закріплює за собою нові та важливі принципи, які мають суттєві переваги (табл. 1).

Реалізація методу стратегічного планування на місцевому рівні повністю охоплює попередньо впроваджений у сферу бюджетного менеджменту програмно-цільовий метод (далі – ПМЦ) бюджетування. Складно зазначати про цей метод як новий, оскільки його впровадження розпочато 2002 року після прийняття розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 вересня 2002 р. № 538 «Про схвалення Концепції застосування програмно-цільового методу в бюджетному процесі». Ця Концепція визначала мету й основні принципи застосування ПМЦ у бюджетному процесі. Метою запровадження цього методу було встановлення безпосереднього зв'язку між виділенням бюджетних коштів і результатами їхнього використання. Зазначимо, що і цей метод на початкових етапах впровадження характеризувався переважно формально розробленими програмами й оцінкою їхньої реалізації. У процесі реформи децентралізації ключові аспекти ПМЦ та особливості його застосування в бюджетному процесі на місцевому рівні, які унормовані ст. 20 БКУ, сприймаються з більшою відповідальністю. Цей метод є невід'ємною складовою бюджетного менеджменту місцевих органів влади. Розробка бюджетних програм, призначення відповідальних виконавців, паспорти бюджетних програм – це основні інструменти програмно-цільового методу планування. Їхнє використання органами влади ОТГ забезпечує ефективне та результативне використання коштів територіальної громади. Також забезпечує прозорість щодо використання бюджетних коштів громади та моніторинг ефективності шляхом оцінки результативних показників паспорту бюджетної програми.

Закономірно, що під час реалізації стратегічного планування у бюджетному менеджменті на місцевому рівні відбулося впровадження середньострокового планування. З набуттям чинності Закону України від 6 грудня 2018 року № 2646-VIII «Про внесення змін до Бюджетного кодексу України щодо запровадження середньострокового бюджетного планування» на місцевому рівні впроваджено усі новації бюджетного процесу.

З метою забезпечення єдності бюджетної системи запровадження середньострокового планування 2019 року відбулося на місцевому рівні. Згідно з ним місцеві фінансові органи планували місцеві бюджети на три роки і мали враховувати основні питання взаємовідносин державного бюджету з місцевими бюджетами (фондом регіонального розвитку), які описано в Бюджетній декларації. Таким чином, вчасне прийняття Бюджетної декларації є важливим не лише під час розробки проєкту державного бюджету, але й місцевих бюджетів.

Таблиця 1

Принципи і переваги стратегічного планування, яке здійснюють органи місцевого самоврядування

Перелік принципів і переваг	Загальна характеристика
Стратегічне планування є більш стійким	За умови дотримання методики стратегічне планування є менш залежним від зміни управлінських команд
Націленість на використання всіх ресурсів для розвитку	Стратегічний план під час реалізації дозволяє використовувати всі наявні і потенційні ресурси для розвитку націлено, тобто з більшою користю
Новаторські підходи мислення	Стратегія сприяє відходу працівників місцевих виконавчих органів ради від шаблонного мислення і стимулює новаторські підходи до їх роботи
Згуртованість громад навколо цілей	У процесі розробки стратегічного плану відбувається згуртування громади навколо цілей її розвитку, що сприяє її самоусвідомленню
Доступ громади до позичкових ресурсів і грантів	Стратегічне планування забезпечує умови для доступу громади до позичкових ресурсів і грантів. При цьому формується усвідомлення відповідальності за розробку й реалізацію проєктів, які в майбутньому гарантуватимуть самофінансування
Підвищена відповідальність керівництва за майбутнє	Стратегічний план – це показник готовності керівництва взяти на себе відповідальність за майбутнє території і соціально-економічний розвиток його територіальної громади
Інструмент реагування на невизначеність зовнішнього середовища	Впровадження на територіальному рівні програмно-цільового методу управління соціально-економічним розвитком було кроком уперед порівняно з директивним методом планування, який використовувався раніше
Організація конструктивного діалогу	Розробка стратегічного плану – це організація конструктивного діалогу органів місцевого самоврядування, державної влади, населення і підприємств, розташованих на території, з метою її розвитку
Зміцнення іміджу території в населення і потенційних інвесторів	Стратегічне планування сприяє зміцненню іміджу території в населення і потенційних інвесторів як такої, що має перспективне майбутнє
Ефективний засіб лобіювання інтересів території	Стратегічний план – ефективний засіб лобіювання інтересів території на регіональному й національному рівнях

Джерело: складено на основі [2, с. 15–16; 10].

Середньострокове бюджетне планування в період проведення реформи децентралізації влади і секторальних реформ набуває особливої актуальності. Органи місцевої влади адміністративно-територіальних одиниць у процесі середньострокового планування, враховуючи розроблені ними Стратегії розвитку, забезпечують ефективну реалізацію бюджетної політики. Таким чином, середньострокове бюджетне планування формує ряд переваг та можливостей у забезпеченні підвищення рівня ефективності бюджетного управління на місцевому рівні з метою забезпечення збалансованого розвитку адміністративно-територіальних одиниць (табл. 2).

Таблиця 2

Переваги та можливості середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні в Україні

Перелік переваг	Перелік можливостей
Базується на чітко сформульованих цілях і пріоритетах бюджетної політики	Враховувати ймовірний середньостроковий фінансовий розвиток під час щорічного прийняття бюджетних рішень
Дає оцінку відповідності поточної політики та її майбутнього впровадження фіскальній стратегії держави	За новими заходами, проєктами, реформами, законами тощо своєчасно розуміти їхні повні масштаби
Надає бюджетному процесу риси безперервності й наступності	Своєчасно оцінити простір дій бюджетної політики на наступні роки
Покращує ефективність розподілу бюджетних коштів, підвищуючи прозорість і підзвітність у бюджетному процесі	Своєчасно розпізнавати несприятливі тенденції в бюджетній політиці й запроваджувати профілактичні заходи
Підвищує відповідальність головних розпорядників щодо розподілу й використання бюджетних коштів	Покращити співпрацю між органами, відповідальними за складання бюджету та бюджетного прогнозу центрального й місцевого рівнів влади

Джерело: складено на основі [7; 9].

Отже, подальше впровадження середньострокового бюджетного планування на місцевому рівні в умовах децентралізації стане основою формування бюджетної політики щодо місцевих бюджетів і міжбюджетних відносин, спрямованої на формування фінансово спроможних органів місцевого самоврядування, зокрема ОТГ.

Закономірним варто вважати й впровадження в системі місцевого управління та методу секторальної децентралізації. Для координації роботи міністерств щодо секторальної децентралізації 2016 року був створений Проєктний офіс секторальної децентралізації при Мінрегіоні України як незалежна неурядова структура. Згідно з підписаною Угодою про партнерство між Мінрегіоном та компанією EDGE уряд Канади упродовж 2017 р. надавав технічну та фінансову підтримку функціонуванню Проєктного офісу секторальної децентралізації, який взаємодіяв з Центральним офісом реформ та регіональними офісами впровадження реформи в 24 областях. Секторальна децентралізація відбувалася за 12 секторами, серед яких: освіта, охорона здоров'я, місцеві бюджети, центри надання адміністративних послуг та ін. Упродовж реалізації секторальної децентралізації в багатьох секторах бюджетної сфери відбулися позитивні зміни. У рамках секторальних реформ не лише удосконалено інфраструктуру освітніх, медичних, адміністративних та інших закладів, а забезпечено підвищення рівня якості послуг для споживачів. При цьому відбувається дотримання принципу субсидіарності, наближення якісної послуги до її споживача. Також у рамках секторальної децентралізації залучено додаткові фінансові ресурси не лише від Державного фонду регіонального розвитку, а й у вигляді міжнародної технічної допомоги.

Наступним новаторським методом управління місцевого бюджету є партиципаторне бюджетування (бюджет участі). Воно оцінюється як вдалий світовий досвід щодо технології залучення громадян до процесу підготовки й ухвалення рішень. Партиципаторне бюджетування є демократичним процесом, який характеризується важливою закономірністю – формування активної громади з якісно новим рівнем довіри до місцевих органів влади. У процесі партиципативного бюджетування в багатьох містах

через бюджети участі реалізовано сотні проєктів благоустрою міських парків, вулиць, дитячих майданчиків тощо. Таким чином, відбувається покращення якості інфраструктури міста та формування його соціального капіталу.

Альтернативою бюджетам участі в Україні є громадський бюджет. Він досить успішно впроваджується упродовж останніх років на місцевому рівні. Всеукраїнський громадський бюджет є ініціативою (аналогічно до бюджетів участі на місцевому рівні), яка дозволяє подавати проєкти регіонального й загальнонаціонального рівня. Його перевага полягає, по-перше, у накопиченні грошових коштів. По-друге, за рахунок цього уможливлюються проєкти, які можуть бути локалізовані не лише в одній громаді, а в декількох. Це дає можливість створювати більш масштабні проєкти та зміцнювати горизонтальні зв'язки між громадами. У процес подання, покращення та голосування зможуть включитися всі стейкхолдери процесу: і бізнес, і звичайні громадяни, й експертне середовище – у блоці публічних консультацій. Бізнес може пропонувати співфінансування проєктів та інноваційні моделі впровадження.

У контексті досліджених методів планування в бюджетному менеджменті на місцевому рівні є важливим такий метод: співробітництво територіальних громад. Завдяки консолідації фінансових, економічних і людських ресурсів органи місцевого самоврядування можуть досягти нового рівня соціально-економічного розвитку їхньої територіальної одиниці, забезпечити покращення якості надання послуг і підвищення рівня життя населення. При цьому співробітництво можливе як у межах одного сектору (урядового, приватного та громадського), так і між різними секторами, що є ознакою міжсекторного партнерства.

Співробітництво територіальних громад у процесі реалізації децентралізації характеризується такими перевагами [11]:

– об'єднання ресурсів, адже територіальні громади спільно здатні зробити те, чого вони не могли б досягнути поодинці;

– можливість покращувати адміністративні послуги шляхом залучення більш кваліфікованого персоналу й акумуляції наявних ресурсів;

– здатність залучати приватні інвестиції і брати участь у проєктах публічно-приватного партнерства;

– більший за кількістю споживачів «ринок», що сприяє зменшенню витрат;

– покращення здатності освоєння інвестицій і довіри з боку кредиторів, що сприяє залученню коштів з фондів ЄС та інших зовнішніх джерел;

– створення підстав для утворення нових робочих місць і залучення інвестицій порівняно з фрагментарними діями окремих органів місцевого самоврядування.

Особливе місце серед нових методів планування й управління на місцевому рівні посідає гендерно-орієнтоване бюджетування. Вперше в Україні 2012–2013 рр. впроваджено пілотний проєкт «Гендерно-орієнтоване бюджетування на місцевому рівні в Україні» за фінансової підтримки Шведського агентства міжнародного розвитку SIDA. Під час реформи децентралізації Міністерством фінансів України було ініційовано новий проєкт «Гендерне бюджетування в Україні» з терміном реалізації п'ять років. Міністерство фінансів України є основним бенефеціаром проєкту та очолює процес впровадження гендерно-орієнтованого бюджетування як на державному, так і місцевому рівнях. У проєкті задіяні галузеві міністерства, всі області та місто Київ. Основною метою цього проєкту є сприяння економічній ефективності видатків бюджету на основі потреб осіб обох статей.

На думку науковців, гендерно-орієнтоване бюджетування є одним із дієвих інструментів впровадження гендерно-чутливої політики, що спричиняє посилення прозорості та підконтрольності в бюджетній політиці і бюджетному процесі на державному й місцевому рівнях у разі застосування комплексного гендерного підходу [6, с. 308]. Водночас гендерно-орієнтоване бюджетне планування передбачає комплексну роботу з інтеграції гендерних аспектів в усі етапи процесу планування. Цей процес має містити основні три ключові компоненти: гендерний бюджетний аналіз, зміни у програми та бюджети, системна інтеграція гендерно-орієнтованого бюджетування у бюджетний процес [4, с. 11], що тісно взаємопов'язані між собою.

Міністерством фінансів України впродовж 2015–2018 років і станом на 1 червня 2019 року був проведений аналіз 103 програм у галузі освіти й науки, охорони здоров'я, соціального захисту і соціального забезпечення, культури й мистецтва, молодіжної політики та фізичної культури і спорту за 49 напрямами видатків з місцевих бюджетів. 2019 року Міністерство фінансів України спільно з проєктом гендерно-орієнтованого бюджетування розробило Методичні рекомендації щодо інтеграції та застосування гендерно-орієнтованого підходу в бюджетному процесі. Вони будуть використовуватися основними розпорядниками бюджетних коштів й іншими учасниками бюджетного процесу для врахування гендерних аспектів у процесі планування, виконання та звітування про виконання бюджетних програм.

Висновки. Таким чином, практика володіє рядом інноваційних інструментів, здатних забезпечити збалансований розвиток адміністративно-територіальних одиниць України. На основі стратегічного планування, ПМЦ та середньострокового бюджетного планування розроблені і подані місцевими органами влади до Державного фонду регіонального розвитку інвестиційні проєкти, будуть корелюватися з операційними покроковими цілями Стратегій розвитку адміністративно-територіальних одиниць (областей, міст, ОТГ). Співпраця територіальних громад, партиципативне та гендерно-орієнтоване бюджетування, секторальна децентралізація – це методи, які здатні забезпечити прозорість, контрольованість та активну участь громади в ефективному використанні коштів, створенні нової якості інфраструктури та якості життя громади. Однак максимальна реалізація потенціалу, закладеного у перелічених методах, можлива за умови їхнього комплексного застосування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Берданова О. В., Вакуленко В. М., Валентюк І. В., Ткачук А. Ф. Стратегічне планування розвитку об'єднаної територіальної громади: навч. посіб. К., 2017. 121 с.

2. Гендерно-орієнтоване бюджетування: аналіз програм, які фінансуються з бюджету, з позиції гендерної рівності: посібник для працівників органів виконавчої влади та місцевого самоврядування. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4463/UA%20manual%20GRB%20Analysis_PRINT.pdf

3. Ткачук А. Ф. Стратегічне планування у громаді (навчальний модуль). К.: ІКЦ «Легальний статус», 2016. 96 с.

4. Кужелєв М. О., Плахотнюк В. В. Формування місцевих бюджетів в умовах бюджетної децентралізації. *Економічний вісник університету.* 2018. Випуск 36/1. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/Verstka_36_1_-302-312.pdf

5. Міністерство фінансів починає втілювати середньострокове бюджетне планування. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ministerstvo-finansiv-pochinaye-vtilyuvati-serednostrokove-byudzhetne-planuvannya

6. Програмно-цільовий метод бюджетування на місцевому рівні. 2018. URL: http://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/Navchalniy-modul-PCM_ostannya-redakciya.pdf

7. Софій Олександр. План реалізації стратегії та його помилки. URL: https://bloggers4gg.org.ua/2019/06/plan-realizaci%D1%97-strategi%D1%97-ta-jogo-pomilki/

8. Співробітництво територіальних громад: нові можливості для розвитку. URL: http://lgdc.org.ua/branch/23/spivrobitnyctvo-terytorialnyh-gromad-novi-mozhlyvosti-dlya-rozvytku

9. Стратегії регіонального розвитку 2021–2027: що мають зробити регіони в цьому році, щоб вийти на якісно новий рівень стратегічного планування. URL: https://decentralization.gov.ua/news/10591

10. Gordon, Gerald L. (1993, 2005). Strategic Planning For Local Government 2nd Edition (1993, 2005). p. 117. URL: https://www.amazon.com/dp/0873261771/ref=rdr_ext_sb_ti_hist_2

11. Gordon, Gerald L. (2011). Reinventing Local and Regional Economies (Public Administration and Public Policy) by (2011). URL: https://www.amazon.com/gp/product/B006IED7AC/ref=dbs_a_def_rwt_hsch_vapi_taft_p1_i0

12. Kemp, Roger L. (1993). Strategic Planning for Local Government: A Handbook for Officials and Citizens by (Author, Editor) (1993). URL: https://www.amazon.com/Strategic-Planning-Local-Government-Officials/dp/0786438738/ref=pd_sbs_14_t_0/138-3991651-8577516?_encoding=UTF8&pd_rd_i=0786438738

13. Kwon, MJ. Strategic Planning Uitlization in Local Governments: Florida City Governments and Agencies. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/PDF%20datastream.pdf

14. Komar, R. (2019). Local Government Strategic Planning Process. (Sep 6, 2019). URL: https://www.executestrategy.net/blog/local-government-strategic-planning-process

15. Chandler, L. Strategic Planning In Local Government: The Main Components & Examples. URL: https://www.clearpointstrategy.com/government-strategic-plan-examples/

16. Johnsen, A. (2016). Strategic Planning and Management in Local Government in Norway: Status after Three Decades Scandinavian Political Studies (August 2016). Doi: 10.1111/1467-9477.12077. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/SCPS2016StrategicPlanningandManagementinLocalGovernmentinNorway-StatusafterThreeDecades.pdf

REFERENCES

1. Berdanova O. V., Vakulenko V. M., Valentjuk I. V., Tkachuk A. F. (2017) Strateghichne planuvannja rozvytku ob'jednanoji terytorialjnoji ghromady [Strategic planning for the development of a united territorial community] Kyiv: NADU.

2. Project GOB (2019, January 15). Genderno-orijentovane bjudzhetuvannja: analiz proghram, jaki finansujutjsja z bjudzhetu, z pozyciji gendernoji rivnosti [Gender-oriented budgeting: an analysis of budget-funded programs from a gender perspective]. URL: http://www.un.org.ua/images/documents/4463/UA%20manual%20GRB%20Analysis_PRINT.pdf

3. Kashevsjkyj V. Proces rozrobky Strateghiji reghionaljnogho rozvytku [The process of developing the Regional Development Strategy]. URL: https://surdp.eu/uploads/files/Kashevsky_Review_of_elaboration_process_of_SRD_UA.pdf

4. Kuzheljev M. O., Plakhotnjuk V. V. (2018). Formuvannja miscevykh bjudzhetiv v umovakh bjudzhetnoji decentralizaciji [Formation of local budgets in terms of budget decentralization]. *Ekonomichnyj visnyk universytetu - University Economic Bulletin,* vol. 36, no. 1, pp. 302–312. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecvu_2018_36%281%29__36

5. The Ministry of Finance. (2019, January 10). Ministerstvo finansiv pochynaje vtiljuvaty serednjostrokove bjudzhetne planuvannja [The Ministry of Finance starts to implement mid-term budget planning]. URL: https://www.kmu.gov.ua/ua/news/ministerstvo-finansiv-pochinaye-vtilyuvati-serednostrokove-byudzhetne-planuvannya

6. Human Dynamics. (2018). Proghramno-ciljovyj metod bjudzhetuvannja na miscevomu rivni [The program-targeted method of budgeting at the local level]. URL: http://koda.gov.ua/wp-content/uploads/2018/10/Navchalniy-modul-PCM_ostannya-redakciya.pdf

7. Sofij O. (2019). Plan realizaciji strateghiji ta jogho pomylky [The plan of strategy implementation and its mistakes]. URL: https://bloggers4gg.org.ua/2019/06/plan-realizaci%D1%97-strategi%D1%97-ta-jogo-pomilki/

8. Chernivtsi Center for Local Self-Government Development (2019, March 16). Spivrobitnyctvo terytorialjnykh ghromad: novi mozhlyvosti dlja rozvytku [Cooperation of territorial communities: new opportunities for development]. URL: http://lgdc.org.ua/branch/23/spivrobitnyctvo-terytorialnyh-gromad-novi-mozhlyvosti-dlya-rozvytku

9. Decentralization. (2019, February 5). Strateghiji reghionaljnogho rozvytku 2021-2027: shho majutj zrobyty reghiony v cjomu roci, shhob vyjty na jakisno novyj rivenj strateghichnogho planuvannja [Regional Development Strategies 2021–2027: What should regions do this year to reach a qualitatively new level of strategic planning?]. URL: https://decentralization.gov.ua/news/10591

10. Gordon, Gerald L. (1993, 2005). Strategic Planning For Local Government 2nd Edition (1993, 2005). p. 117. URL: https://www.amazon.com/dp/0873261771/ref=rdr_ext_sb_ti_hist_2

11. Gordon, Gerald L. (2011). Reinventing Local and Regional Economies (Public Administration and Public Policy) by (2011). URL: https://www.amazon.com/gp/product/B006IED7AC/ref=dbs_a_def_rwt_hsch_vapi_taft_p1_i0

12. Kemp, Roger L. (1993). Strategic Planning for Local Government: A Handbook for Officials and Citizens by (Author, Editor) (1993). URL: https://www.amazon.com/Strategic-Planning-Local-Government-Officials/dp/0786438738/ref=pd_sbs_14_t_0/138-3991651-8577516?_encoding=UTF8&pd_rd_i=0786438738

13. Kwon, MJ. Strategic Planning Uitlization in Local Governments: Florida City Governments and Agencies. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/PDF%20datastream.pdf

14. Komar, R. (2019). Local Government Strategic Planning Process. (Sep 6, 2019). URL: https://www.executestrategy.net/blog/local-government-strategic-planning-process

15. Chandler, L. Strategic Planning In Local Government: The Main Components & Examples. URL: https://www.clearpointstrategy.com/government-strategic-plan-examples/

16. Johnsen, A. (2016). Strategic Planning and Management in Local Government in Norway: Status after Three Decades Scandinavian Political Studies (August 2016). Doi: 10.1111/1467-9477.12077. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/SCPS2016StrategicPlanningandManagementinLocalGovernmentinNorway-StatusafterThreeDecades.pdf

Svetlana V. Onyshko, Doctor of Economics, Professor University of State Fiscal Service of Ukraine

Olha I. Demianchuk, PhD, associate professor, The National University of Ostroh Academy

State and features of innovations of planning methods at the local level in Ukraine

The article deals with the issue of innovation of planning methods at the local level as a basis for sustainable development of administrative and territorial units in the process of decentralization of regional development. The author presents the implementation of the strategic, mid-term, program-targeted method, gender-oriented and participatory budget planning, and also highlights the importance of cooperation between territorial communities and sectoral decentralization, while revealing the advantages and opportunities that local governments acquire in the context of their active use. The main practical result of the innovation of management and planning methods at the local level should be improving the quality of management of new forms of territorial units within the administrative-territorial units; providing quality and professional services to the population of the relevant territorial community, taking into account their interests and gender equality; achieving a balanced socio-economic development of territorial units.

The result of the research is the fact that strategic planning, mid-term budget planning, program-targeted method, cooperation of territorial communities, sectoral decentralization, participatory budgeting and its alternative public budget, gender-oriented budgeting are the innovative effective tools that provide balanced development of administrative-territorial units of Ukraine. On the basis of strategic planning, program-targeted method and mid-term budget planning, investment projects developed and submitted by local authorities to the State Fund for Regional Development will correlate with operational step-by-step goals of development strategies of administrative-territorial units. Cooperation between territorial communities, participatory and gender-responsive budgeting, sectoral decentralization are the methods that ensure transparency, accountability and active participation of the society in the efficient use of funds, creation of new quality of infrastructure and quality of community life.

Key words: *strategic planning, mid-term budget planning, program-targeted method, cooperation of territorial communities, sectoral decentralization, participatory budgeting (participation budget), public budget, gender-oriented budgeting.*

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2020 року

УДК 657.6
JEL Classification: G34
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.166-174

Н. В. Параниця,
к.е.н., доцент
e-mail: n_paranytsya@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-3682-4979;
О. С. Буличов,
e-mail: Bulychov2012@gmail.com
ORCID ID 0000-0001-7694-6546;
О. М. Охмак,
Університет ДФС України
e-mail: oleksandra.okhmak@gmail.com
ORCID ID 0000-0003-2131-5506

ОЦІНКА ФІНАНСОВОЇ СТІЙКОСТІ ПІДПРИЄМСТВА НА ОСНОВІ ІМІТАЦІЙНОЇ МОДЕЛІ

На основі імітаційної моделі аналізу показників публічного акціонерного товариства «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» (ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України») досліджено необхідність запровадження й активного використання оцінки фінансової стійкості підприємства, що дозволить здійснити прогноз і підвищити ефективність газової та нафтопереробної галузей.

Визначено, що одним з найважливіших завдань у галузі прогнозування тенденцій розвитку підприємства є оцінка його фінансової стійкості, здійснювана на основі науково обґрунтованих моделей, оскільки саме цей показник, у першу чергу, є фактором організаційного й економічного розвитку підприємства. Аналіз практичного застосування відповідних імітаційних моделей і методик оцінки створює основу для прийняття грамотних та ефективних управлінських рішень. Доведено, що використання універсальної дискримінантної функції дає можливість істотно спростити аналіз фінансової стійкості, однозначно оцінити фінансовий стан підприємства, тому саме вона береться за основу для побудови комплексного алгоритму оцінки фінансової стійкості, заснованого на імітаційному моделюванні.

Ключові слова: *імітаційні моделі, публічно-акціонерне товариство, фінансові показники, факторний аналіз, прибуток підприємства.*

Н. В. Параниця, А. С. Булычов, А. М. Охмак. Оценка финансовой устойчивости предприятия на основе имитационной модели

На основе имитационной модели анализа показателей публичного акционерного общества «Национальная акционерная компания «Нафтогаз Украины» исследованы необходимость внедрения и активного использования оценки финансовой устойчивости

© Параниця Н. В., Буличов О. С., Охмак О. М., 2020

предприятия, что позволит осуществить прогноз и повысить эффективность газовой и нефтеперерабатывающей отраслей.

Определено, что одной из важнейших задач в области прогнозирования тенденций развития предприятия является оценка его финансовой устойчивости, осуществляемая на основе научно обоснованных моделей, так как этот показатель, в первую очередь, является фактором организационного и экономического развития предприятия. Анализ практического применения соответствующих имитационных моделей и методик оценки создает основу для принятия грамотных и эффективных управленческих решений. Доказано, что использование универсальной дискриминантной функции дает возможность существенно упростить анализ финансовой устойчивости, однозначно оценить финансовое состояние предприятия, поэтому именно она принимается за основу для построения комплексного алгоритма оценки финансовой устойчивости, основанного на имитационном моделировании.

Ключевые слова: *публично-акционерное общество, финансовые показатели, факторный анализ, вариационные сети, прибыль предприятия.*

Мета статті. Запропонувати системний підхід моделювання та оцінки фінансової стійкості підприємства, заснований на імітаційній моделі. Здійснити оцінку фінансової стійкості ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України».

Постановка проблеми. В умовах сучасної економіки виживання конкурентоспроможність господарюючого суб'єкта його економічний потенціал багато в чому залежить від ефективності інноваційної діяльності, тому важливо враховувати вплив цього чинника під час проведення прогнозного аналізу впливу компонентів економічного потенціалу на очікувані результати господарської діяльності. Адже стабільність його діяльності в довготерміновій перспективі є однією з найважливіших характеристик фінансового стану підприємства. Для її досягнення керівництву підприємства варто приділяти велику увагу стратегічному плануванню, в основі якого є комплексний аналіз економічного потенціалу з використанням імітаційної моделі.

Широке використання імітаційного моделювання фінансової стійкості ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» стало можливим на певному етапі розвитку інформаційних технологій, тобто засобів та інструментів збору передачі, обробки, зберігання інформації. Очевидно, що для прогнозу значень характеристик процесу, що розвивається в часі, необхідно знати значення цих характеристик у деякий «початковий» момент часу. Необхідність мати значення внутрішніх характеристик фінансової стійкості ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» в початковий момент часу для того, щоб за допомогою моделі дати прогноз їх значень у наступні моменти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій, виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Дослідженню фінансової стійкості підприємств приділяли значну увагу зарубіжні та вітчизняні науковці, зокрема Е. Альтман, У. Бівер, Ж. Депалян, Т. В. Кравченко [1], В. М. Краєвський [6], О. О. Терещенко [2] та інші.

Питання оцінки фінансової стійкості підприємства на основі імітаційної моделі лишається одним з найбільш актуальних для економіки України. Виникає потреба проведення системного дослідження особливостей формування ефективної фінансової системи підприємств.

Виклад основного матеріалу. Імітаційне (сценарне) моделювання є досить ефективним інструментальним засобом дослідження складних систем [1, с. 81]. Використання цього методу дозволяє моделювати й досліджувати системи будь-якої складності без суттєвих обмежень [1, с. 82].

Імітаційне як частина адаптивного моделювання складається з таких етапів [1, с. 81–83]:

1. Постановка завдання та визначення мети експерименту.
2. Опис об'єкта моделювання.
3. Планування експерименту.
4. Складання формального опису об'єкта.
5. Складання опису імітаційної моделі (програми) і реалізація математичної моделі на ЕОМ.
6. Перевірка математичної моделі на адекватність (стійкість).
7. Проведення обчислювального експерименту й обробка його результатів.
8. Аналіз результатів, тобто інтерпретація результатів моделювання і їх використання в процесі проєктування складної системи.

Для здійснення імітаційного моделювання фінансово-економічного стану підприємства використаємо Simulink – це середовище блок-схеми для багатодоменної симуляції і модельне орієнтоване проєктування. Це підтримує розробку системи, симуляцію, автоматичну генерацію коду та безперервний тест і верифікацію вбудованих систем. Simulink надає графічний редактор, що настроюються бібліотеки блоків і вирішувачі для моделювання і симуляції динамічних систем. Це інтегровано з MATLAB®, дозволивши включити алгоритми MATLAB у моделі й експортувати результати симуляції в MATLAB для подальшого аналізу.

Для початку роботи з блоків Simulink обираємо Math – блоки математичних операцій, після чого заходимо у блок обчислення модуля Abs, призначення якого полягає у виконанні обчислення абсолютного значення величини сигналу.

Приклад використання блоку Abs, що обчислює модуль поточного значення синусоїдального сигналу, показаний на рис. 1.

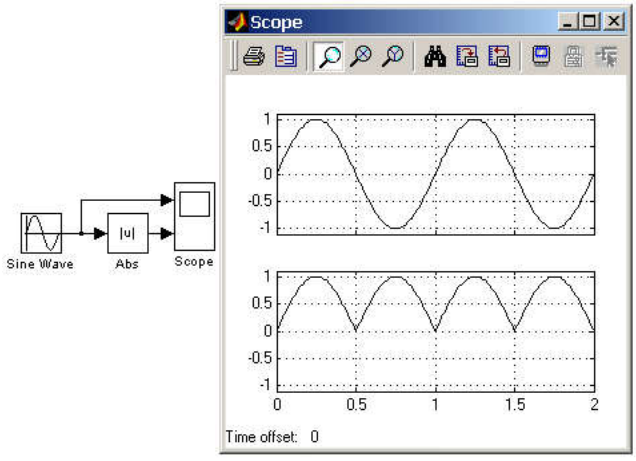

Рис. 1. Приклад використання блоку Abs

Джерело: побудовано авторами на основі даних [7].

Блок Abs може використовуватися також для обчислення модуля сигналу комплексного типу.

Кількість входів і операція (додавання або віднімання) визначається списком знаків параметра List of sign, при цьому мітки входів позначаються відповідними знаками. У параметрі List of sign можна також вказати кількість входів блоку. У цьому випадку всі входи підсумовуються. Якщо кількість входів блоку перевищує 3, то зручніше використовувати блок Sum прямокутної форми.

Приклади використання блоку Sum зображені на рис. 2.

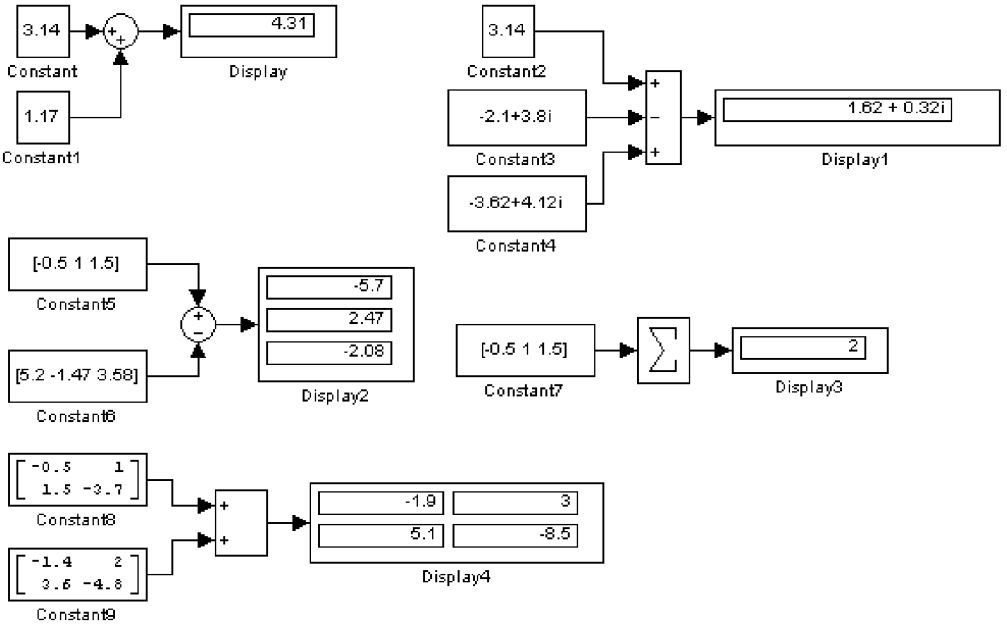

Рис. 2. Приклади використання блоку Sum

Джерело: побудовано авторами на основі даних [7].

Проблему неможливості використання зарубіжних методик у практиці оцінювання фінансового стану українських підприємств спробував вирішити вітчизняний економіст О. Терещенко [2–3]. Вона ґрунтується на відборі показників, які враховують усі складові фінансового стану: ліквідність, прибутковість, оборотність, структуру майна, капіталу тощо.

За допомогою цієї моделі можна визначити інтегральні показники фінансового стану для різних класифікаційних груп підприємств залежно від виду їхньої економічної діяльності (табл. 1).

Таблиця 1

Дискримінантна модель О. Терещенка

Назва	Розрахунок
Модель О. О. Терещенка	$Z = 1{,}5X_1 + 0{,}08X_2 + 10X_3 + 5X_4 + 0{,}3X_5 + 0{,}1X_6$
Коефіцієнт покриття	X_1 – Cash Flow / зобов'язання
Коефіцієнт фінансової незалежності	X_2 – валюта балансу / зобов'язання
Коефіцієнт оборотності капіталу	X_3 – чистий прибуток / баланс
Коефіцієнт рентабельності операційних платежів за CF_1	X_4 – чистий прибуток / виручка
Коефіцієнт рентабельності операційних платежів за CF_2	X_5 – виробничі запаси / виручка
Коефіцієнт оборотності позичкового капіталу	X_6 – виручка / основний капітал

Джерело: побудовано авторами на основі даних [1–3].

Пропонуємо системний підхід моделювання та оцінки фінансової стійкості підприємства, заснований на імітаційній моделі. Так, систему оцінки фінансової стійкості підприємства ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» здійснимо на основі даних таблиці 2.

Таблиця 2

Фінансово-економічні показники підприємства ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» за 2016–2018 рр.

Код рядка балансу	Назва	2016 р.	2017 р.	2018 р.
1100 (ф. 1)	Запаси	59 450 068	74 353 275	81 992 435
1695 (ф. 1)	Усього за розділом III	121 637 407	193 190 067	85 447 896
1900 (ф. 1)	Баланс	599 792 463	638 946 642	495 025 674
2000 (ф. 2)	Чистий дохід від реалізації продукції (товарів, робіт, послуг)	161 382 827	187 927 433	294 938 122
2350 (ф. 2)	Чистий фінансовий результат: прибуток	26 528 989	39 330 152	13 613 258

Джерело: побудовано авторами на основі даних [4–5].

Згідно з розрахунками експертної системи було отримано такі значення узагальнених коефіцієнтів для підприємства ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України», які повторюють динаміку еволюції основних показників розвитку за статистичними даними 2016–2018 рр. (табл. 3).

Таблиця 3

Розрахунок фінансово-економічних показників підприємства ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» за 2016–2018 рр.

Назва	Розрахунок	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Коефіцієнт покриття	X1 – 2000 (ф. 2) / 1695 (ф. 1)	1,326753266	0,972759293	3,451672139
Коефіцієнт фінансової незалежності	X_2 – 1900 (ф. 1) / 1695 (ф. 1)	4,930986921	3,307347277	5,793304425
Коефіцієнт оборотності капіталу	X3 – 2350 (ф. 2) / 1900 (ф. 1)	0,044230281	0,061554674	0,027500105
Коефіцієнт рентабельності операційних платежів за CF_1	X4 – 2350 (ф. 2) / 2000 (ф. 2)	0,164385452	0,209283719	0,046156319
Коефіцієнт рентабельності операційних платежів за CF_2	X5 – 1100 (ф. 1) / 2000 (ф. 2)	0,368379146	0,395648862	0,27799877
Коефіцієнт оборотності позичкового капіталу	X6 – 2000 (ф. 2) / 1900 (ф. 1)	0,269064446	0,294120699	0,595803688

Джерело: побудовано авторами на основі даних [4–5].

Таким чином, фінансова стійкість, забезпечена за допомогою імітаційної моделі, дозволяє збільшувати конкурентоспроможність підприємств і сприятиме їх швидкій адаптації до мінливого економічного середовища. За допомогою лінійних комбінацій можливо висловлювати кожен параметр (норматив або показник). Рекомендовані значення відповідних показників висловлюють їх абсолютну вагу під час оцінки якості активів.

Висновок. Основними причинами збитковості ПАТ «Національна акціонерна компанія «Нафтогаз України» є прийняття неефективних управлінських рішень, недотримання законодавчих актів та інших факторів, що негативно впливають на використання державного майна, розмір доходів та платоспроможність підприємства. До інших факторів належать:

– неефективна кредитна політика менеджменту не лише не дала очікуваного економічного ефекту, а й спричинила її кризовий фінансово-економічний стан. Як наслідок, обсяги кредиторської заборгованості перетнули критичну межу і перевищили існуючу дебіторську заборгованість;

– негативна інвестиційна діяльність;

– недоліки в організації бухгалтерського обліку, активи залишаються поза обліком і контролем, що призводить до перекручення фінансової звітності та, відповідно, майнового стану;

– корупційні діяння посадових осіб, про які свідчать факти, установлені контрольним заходом, та господарські операції, які мають ознаки безтоварних операцій і прихованого кредитування приватного суб'єкта господарювання.

Отже, для досягнення результату щодо оцінки можливих сценаріїв розвитку фінансово-економічного стану підприємства і формування стратегії виникає потреба в побудові комплексу адаптивних економіко-математичних моделей динаміки, алгоритму комп'ютерно-числового інтегрування рівнянь моделі, відтворення математичної схеми, цілеспрямованого багатоваріантного обчислювального експерименту, критичного аналізу числової інформації, формування рекомендацій та порад для осіб, що приймають рішення (ОПР) щодо можливих напрямів розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Кравченко Т. В. Адаптивне моделювання стратегії економічного розвитку регіону: дис. ... канд. екон. наук: 08.00.11; ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. Вадима Гетьмана». Київ, 2016. 264 с.

2. Терещенко О. О. Антикризове фінансове управління на підприємстві: монографія. 2-ге вид., без змін. Київ: КНЕУ, 2006. 268 с.

3. Терещенко О. О. Дискримінанта модель інтегральної оцінки фінансового стану підприємства. *Економіка України.* 2003. № 8. С. 38–45.

4. Офіційний сайт групи «НАФТОГАЗ». Баланс. URL: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/c4775d2495121a4ac2257ad90051f66d

5. Офіційний сайт групи «НАФТОГАЗ». Річні звіти. URL: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/9B0566E71C6B0F9CC2257EDD006E558B?OpenDocument&Expand=3&

6. Kraevsky V. M., Paranytsia N. V. Financial sustainability modelling and estimation of the public joint-stock company «National Shareholder Company «Naftogaz of Ukraine». *Економічний вісник. Серія: фінанси, облік, оподаткування.* 2019. № 3. С. 110–117.

7. Simulink Onramp. URL: https://matlab.mathworks.com/

REFERENCES

1. Kravchenko, T (2016). Adaptyvne modeliuvannia stratehii ekonomichnoho rozvytku rehionu: dys. ... kand. ekon. nauk: 08.00.11 [Adaptive Modeling of Regional Economic Development Strategy: Diss. ... Cand. econom. Sciences: 08.00.11]. DVNZ «Kyiv. nats. ekon. un-t im. Vadyma Hetmana». Kyiv, P. 264. URL: http://ir.kneu.edu.ua/handle/2010/23738 [in Ukrainian].

2. Tereschenko, A. A. (2006), Antykryzove finansove upravlinnya na pidpryyemstvi [Financial crisis management in the enterprise], KNEU, Kyiv. [in Ukrainian].

3. Tereschenko, A. A. (2003), Dyskryminanta model intehralnoi otsinky finansovoho stanu pidpryiemstva [Discriminant model integrated assessment of the financial condition of the enterprise]. *Ekonomika Ukrainy,* vol. 8, pp. 38–45. [in Ukrainian].

4. Offi cial site of the group «Naftogaz». Balans [Offi cial site of «Naftogaz» group. Balance]. URL: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/C4775D2495121A4AC2257AD90051F66D [in Ukrainian].

5. Offi cial site of the group «Naftogaz». Richni zvity [Offi cial site of «Naftogaz» group. Annual reports]. URL: http://www.naftogaz.com/www/3/nakweb.nsf/0/C4775D2495121A4AC2257AD90051F66D [in Ukrainian].

6. Kraevsky V., Paranytsia N. (2019). Modeliuvannia ta otsinka finansovoi stiikosti diialnosti publichnoho aktsionernoho tovarystva «Natsionalna aktsionerna kompaniia «Naftohaz Ukrainy» [Financial sustainability modelling and estimation of the public joint-stock company «National shareholder company «Naftogaz of Ukraine»]. *Economic Herald. Series: Finance, Accounting, Taxation,* (3), pp. 110–117. URL: https://doi.org/10.33244/2617-5932.3.2019.110-117 [in Ukrainian].

7. Simulink Onramp [Simulink Onramp]. URL: https://matlab.mathworks.com/

Paranytsia N. V., Candidate of Economic Sciences, Associate professor, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Bulychov O. S., 3rd year student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Okhmak O. M., 3rd year student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Assessment of financial stability of the enterprise based on the imitation model

Scientific justification for the need for implementation and active use of the enterprise's financial stability assessment based on simulation models of analysis the indicators of public joint stock company "National a joint-stock company "Naftogaz of Ukraine" that will allow to make the projection and increase the efficiency of gas and oil refining industries.

One of the most important tasks in branch of projection the enterprise's development is an assessment of its financial stability, carried out on the base of scientifically well-grounded models, because first of all this indicator is a factor of organizational and economic development of the enterprise. The practical use of those appropriate simulation models and estimation techniques creates the basis for competent and effective management decisions. Conditions of the enterprise are the most clearly described by the universal discriminatory function. The use of universal discriminant function makes it possible significantly simplify the analysis of financial stability, accurately estimate the financial status of the enterprise, that's why it is taken as the basis for construction the complex algorithm estimating the financial stability based on simulation modeling.

The purpose of the article. Nowadays, in conditions of modern economy the survival, the economic entity and its economic potential largely depend on the effectiveness of innovation, so it is important to take into account the impact of this factor when conducting a predictive analysis of the impact of these economic potential components for the expected results of economic activity. After all, the stability of its activities in longlasting outlook is one of the most important characteristics of the enterprise's financial condition. For its achievementthe management of the enterprise should pay a great attention onstrategic planning, which is based on a complex analysis of the economic potential.

Presentation of the main material. The purpose of the article is to suggest systematic approach to modeling and assessing the financial stability of the enterprise, based on an imitation model

and also assessing financial sustainability public joint stock company "National a joint-stock company "Naftogaz of Ukraine".

Conclusion. This article analyzes the financial indicators of public joint stock company "National a joint-stock company "Naftogaz of Ukraine". We suggest a systematic approach of modeling and estimation financial stability of the enterprise, based on the Altman model, conducted adaptation of this model with the help of Simulink software works under the control of MatLab. The results of factor analysis of the enterprise's profit are presented in this article. We also offer the method for analyzing the impact of key factors for changing the profit of the enterprise in the article.

Key words: *imitation models, public-joint-stock company, financial indicators, factor analysis, profit of the enterprise.*

Стаття надійшла до редакції 10 січня 2020 року

УДК 69.003
JEL M41
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.175-181

Д. В. Половинець,
Університет ДФС України
e-mail: dianapol2707@gmail.com
ORCID ID 7911091

ОСОБЛИВОСТІ ОБЛІКУ ТИМЧАСОВИХ БУДІВЕЛЬ ТА СПОРУД У БУДІВНИЦТВІ

У статті представлено огляд літературних джерел і нормативно-правових актів щодо визначення сутності тимчасових будівель та споруд і їх видів. Показано особливості формування і відображення в бухгалтерському обліку витрат на їх придбання чи спорудження залежно від очікуваного терміну експлуатації. На основі узагальнення специфічних характеристик досліджуваного об'єкта, який, залежно від терміну експлуатації, може належати до різних об'єктів бухгалтерського обліку, автором систематизовано порядок їх облікового відображення та надано рекомендації щодо його удосконалення.

Ключові слова: *тимчасові будівлі та споруди, облік, підприємство будівельної галузі, тимчасова титульна споруда, тимчасова нетитульна споруда.*

Д. В. Половинец. Особенности учета временных зданий и сооружений в строительстве

В статье представлен обзор литературных источников и нормативно-правовых актов по определению сущности временных зданий и сооружений и их видов. Представлены особенности формирования и отражения в бухгалтерском учете расходов на их приобретение или строительство в зависимости от ожидаемого срока эксплуатации. На основе обобщения специфических характеристик исследуемого объекта, который, в зависимости от срока эксплуатации, может принадлежать к различным объектам бухгалтерского учета, автором систематизирован порядок их учетного отображения и представлены рекомендации по его усовершенствованию.

Ключевые слова: *временные здания и сооружения, учет, предприятие строительной отрасли, временное титульное сооружение, временное нетитульное сооружение.*

Мета статті. Основною метою цієї статті є розкриття особливості відображення в бухгалтерському обліку тимчасових будівель та споруд.

Постановка проблеми. Сутність поняття «тимчасові споруди» та особливості відображення витрат на їх створення у будівництві не повною мірою висвітлені у нормативно-правових актах та дослідженнях науковців. Зокрема, не закріплено законодавчо терміни «титульні тимчасові споруди» і «нетитульні тимчасові споруди». Такий поділ тимчасових споруд має місце у практичній діяльності будівельних підприємств і залежить від включення чи невключення до титулу будови. Проте в сучасних умовах титули затверджуються лише щодо об'єктів, які зводяться із залученням бюджетних коштів або коштів підприємств державної власності.

© Половинець Д. В., 2020

Крім того, відсутні рекомендації щодо термінів експлуатації таких споруд і норм їх списання, а визначаються кожним будівельним підприємством залежно від конкретних умов його діяльності. Таким чином, окреслені питання безпосередньо визначають особливості тимчасових будівель і споруд як об'єкта бухгалтерського обліку, впливають на методику їхнього облікового відображення і потребують наукового узагальнення й обґрунтування, що підтверджує актуальність окресленої проблеми та її практичне значення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням питань розвитку суб'єктів будівельної галузі, обліку та контролю їх діяльності присвятили свої наукові праці такі вчені, як В. Васьков [1], А. Гойко [4], З.-М. Задорожний [5], Н. Мужевич [6], П. Микитюк, В. Павелко [7], М. Чумаченко та інші. Проте у більшості досліджень під час розгляду цієї проблематики не враховано особливості облікового відображення вартості тимчасових будівель і споруд у складі будівельних робіт, які безпосередньо впливають на витрати та вартість будівельної продукції, що і стало предметом нашого дослідження.

Виклад основного матеріалу. Під час проведення будівельних робіт виникає потреба у зведенні допоміжних будівель і споруд, які необхідні для виконання будівельно-монтажних робіт і обслуговування працівників у разі будівництва певного об'єкта. Оскільки їх використовують лише у процесі будівництва основних об'єктів, тому вони отримали назву тимчасових будівель і споруд.

Зміст тимчасових будівель і споруд наведено у ДСТУ Б Д.1.1-1:2013 «Правила визначення вартості будівництва», відповідно до якого тимчасовими будівлями і спорудами є виробничі, складські, допоміжні, житлові і громадські будівлі та споруди, необхідні для виконання будівельних робіт і обслуговування працівників будівництва [3].

Тимчасові будівлі та споруди традиційно поділяють на титульні і нетитульні. Під час зведення цих об'єктів за рахунок коштів забудовника (замовника), передбачених у зведеному кошторисному розрахунку, такі об'єкти називають титульними й обліковують на балансі забудовника. У випадку, коли зведення об'єктів здійснюють за рахунок накладних витрат будівельної організації, такі об'єкти називають нетитульними й обліковують на балансі будівельного підприємства (огорожі основного об'єкта будівництва, складські приміщення, навіси, комори тощо) [2].

Титульні споруди, як правило, мають переважно капітальний характер. Вони потребують більш тривалого часу монтажу або споруди, залучення кваліфікованих фахівців, використання більш дорогих матеріалів. Їх зводять на тривалий термін експлуатації і можуть використовувати навіть одночасно для забезпечення будівельного процесу декількох будівельних майданчиків [10, с. 97]. Тимчасові нетитульні споруди поділяють на необоротні (з терміном використання понад один рік) та оборотні (плановий період експлуатації яких менше одного року). Але на практиці, залежно від обсягів будівництва, його складності та строків і основне – об'єкта будівництва, підприємство самостійно визначає для себе прийнятний термін експлуатації та перелік нетитульних споруд.

Потрібно відмітити, що облік витрат у будівництві здійснюється виключно за наявності договорів про будівництво (будівельних контрактів). За такої умови він ведеться відповідно до Положення (стандарту) 16 «Витрати», але при цьому потрібно враховувати особливості їх визнання і складу, які встановлені Положенням (стандартом) бухгалтерського обліку 18 «Будівельні контракти» [8] (це стосується й тимчасових будівель і споруд).

Наведемо основні з особливостей визнання витрат у будівництві: «доходи і витрати упродовж виконання будівельного контракту визнаються з урахуванням ступеня завершеності робіт на дату балансу, якщо кінцевий фінансовий результат цього контракту може бути достовірно оцінений. Якщо кінцевий фінансовий результат за будівельним контрактом не може бути оцінений достовірно, то: дохід визнається в сумі фактичних витрат від початку виконання будівельного контракту, щодо яких існує імовірність їх відшкодування; витрати за будівельним контрактом визнаються витратами того періоду, упродовж якого вони були зазнані. У разі відсутності ймовірності відшкодування витрат дохід не визнається» [8].

Щодо складу витрат у будівництві, їх класифікації, зазначимо, що поняття «витрати», незалежно від виду діяльності підприємства, є однаковим для усіх, тобто це стосується й будівництва. Воно визначено у П(С)БО 16 «Витрати». Але його змістовне наповнення залежить саме від особливостей будівництва, тому будівельна компанія сама вирішує, який склад витрат та їх класифікацію використовувати.

Відповідно до Плану рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій [9] тимчасові титульні будівлі та споруди обліковуються на рахунках 103 «Будинки та споруди», 104 «Машини та обладнання», 105 «Транспортні засоби», 106 «Інструменти, прилади та інвентар», тимчасові нетитульні споруди, які обліковуються на рахунку 113 «Тимчасові нетитульні споруди».

Витрати на спорудження та розбирання тимчасових (титульних і нетитульних) будівель і споруд включають до виробничої собівартості будівельно-монтажних робіт, якщо такі витрати включені у кошторис на будівництво об'єкта. Ці витрати обліковують у порядку, встановленому щодо обліку виконаних будівельно-монтажних робіт, і включають у виробничу собівартість робіт за відповідними статтями калькулювання й елементами витрат.

Бухгалтерське відображення придбання, експлуатації та вибуття таких об'єктів, їх бухгалтерський облік ведеться відповідно до вимог П(С)БО 7 «Основні засоби». Амортизація може нараховуватися за дебетом рахунка 23 «Виробництво», тобто прямо включатися до собівартості об'єкта будівництва, але переважно амортизаційні відрахування збирають за дебетом рахунка 91 «Загальновиробничі витрати» з наступним розподілом між декількома об'єктами.

Якщо кошторисом будівництва не передбачено витрати на спорудження та розбирання тимчасових нетитульних споруд і пристроїв, то їх вважають понаднормативними і відносять на собівартість реалізованої продукції у періоді виникнення таких витрат.

Витрати на придбання або виготовлення необоротних тимчасових нетитульних споруд обліковують як капітальні вкладення на субрахунку 153 «Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів». У разі передачі в експлуатацію витрати на їх придбання (створення) відображають за дебетом субрахунка 113 «Тимчасові (нетитульні) споруди» і кредитом субрахунка 153.

Амортизацію тимчасових нетитульних споруд, витрати на їх ремонт, утримання та розбирання розподіляють та відносять на собівартість будівельно-монтажних робіт, якщо такі витрати передбачені кошторисом будівництва такими методами (залежно від специфіки використання споруд):

– прямим методом (на дебет субрахунка 231 «Основне виробництво»);

– шляхом розподілу у складі загальновиробничих витрат (на дебет рахунка 91 «Загальновиробничі витрати» за елементом «Інші операційні витрати» – для організацій,

які застосовують 9-й клас рахунків, і до рахунка 80 «Матеріальні витрати» субрахунок 809 «Інші матеріальні витрати» для організацій, які застосовують 8-й клас рахунків).

Зауважимо, що облік витрат на виготовлення оборотних нетитульних споруд і пристроїв не можна вважати капітальними вкладеннями, тому, на нашу думку, для них необхідно відкривати окремий субрахунок до синтетичного рахунка 23 «Виробництво» (наприклад, субрахунок 233 «Створення оборотних тимчасових нетитульних споруд»).

Собівартість виготовлених оборотних тимчасових нетитульних споруд і пристроїв доцільно відображати у складі виробничих запасів (д-т рахунка 22 «Малоцінні та швидкозношувані предмети»), для чого в робочому плані рахунків доцільно передбачити спеціальний субрахунок, наприклад 223 «Тимчасові нетитульні споруди і пристрої з терміном використання до одного року».

Відповідно до П(С)БО 9 «Запаси» вартість малоцінних та швидкозношуваних предметів (а отже, й оборотних нетитульних споруд і пристроїв) підлягає списанню на витрати виробництва (д-т рахунка 23 «Виробництво» або 91 «Загальновиробничі витрати» / 80 «Матеріальні витрати») або собівартість реалізації (д-т рахунка 90 «Собівартість реалізації») в момент їх передачі в експлуатацію з організацією оперативного обліку таких об'єктів і контролю за їх використанням.

Враховуючи специфіку будівельного виробництва та формування витрат і доходів підрядних будівельних організацій, більш доцільним було б списання вартості оборотних тимчасових нетитульних споруд і пристроїв у момент їх передачі в експлуатацію не на рахунок 23 «Виробництво» або 91 «Загальновиробничі витрати» / 80 «Матеріальні витрати», а на рахунок 39 «Витрати майбутніх періодів» з наступним рівномірним періодичним (щомісячним) списанням на поточні витрати (д-т рахунка 23 «Виробництво» або 91 «Загальновиробничі витрати» / 80 «Матеріальні витрати» – к-т рахунка 39 «Витрати майбутніх періодів»).

Рекомендовані проведення з оборотних тимчасових нетитульних споруд узагальнимо у табл. 1.

Таблиця 1

Проведення з обліку оборотних тимчасових нетитульних споруд

Зміст господарської операції	Кореспонденція рахунків	
	дебет	кредит
Витрати на спорудження приміщень для обігріву робітників	233	20, 661, 651, 13
Відображено собівартість приміщення у складі МШП	22	233
Придбані настили, драбини, сходи у постачальників:		
на вартість без ПДВ	22	631
ПДВ	641	631
Передано в експлуатацію об'єкти	23, 91	22
Відображено витрати, пов'язані з утриманням переданих в експлуатацію об'єктів	23, 91	20, 661, 651, 13
Відображено витрати, пов'язані з ліквідацією переданих в експлуатацію об'єктів	23, 91	20, 661, 651, 13
Оприбутковано придатні до використання виробничі запаси, що залишилися від розбирання споруд	20	71

Джерело: складено автором.

Як видно з таблиці 1, вартість оборотних тимчасових нетитульних споруд і пристроїв здебільшого списується на рахунки 23 «Виробництво» або 91 «Загальновиробничі витрати».

Витрати на спорудження та розбирання нетитульних тимчасових будівель і споруд обліковують на рахунку 91 «Загальновиробничі витрати» окремо за кожним із таких об'єктів.

Знос (амортизація) тимчасових (нетитульних) споруд і пристроїв нараховують одним із методів, прийнятих для основних засобів. Найдоцільнішим, на нашу думку, у цьому випадку є прямолінійний метод.

Облік введених в експлуатацію тимчасових (нетитульних) споруд і пристроїв здійснюють на субрахунку 113 «Тимчасові (нетитульні) споруди» рахунка 11 «Інші необоротні матеріальні активи». Витрати організації на придбання або виготовлення власними силами цих об'єктів відображають на субрахунку 153 «Придбання (виготовлення) інших необоротних матеріальних активів», а нарахування зносу (амортизації) – на субрахунку 132 «Знос інших необоротних матеріальних активів» рахунка 13 «Знос необоротних активів».

Висновки і пропозиції. Виходячи з проведеного дослідження найважливішою особливістю облікового відображення тимчасових будівель і споруд вважаємо їх ідентифікацію як об'єкт бухгалтерського обліку. У статті досліджено сутність тимчасових будівель і споруд, які є специфічним об'єктом бухгалтерського обліку будівельних підприємств. Залежно від способу створення та призначення тимчасові споруди поділяються на титульні і нетитульні, а нетитульні, у свою чергу, від очікуваного терміну їхньої експлуатації – на оборотні і необоротні.

Розглянувши специфіку формування їхньої первісної вартості та відображення в бухгалтерському обліку, запропоновано під час введення в експлуатацію оборотні тимчасові нетитульні споруди відображати у складі витрат майбутніх періодів з поступовим рівномірним списанням на поточні витрати. Таким чином, на нашу думку, запропоновані рекомендації сприятимуть більшій аналітичності та якості бухгалтерського обліку тимчасових (титульних і нетитульних) будівель і споруд у практичній діяльності будівельних підприємств.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Васьков В. Н. Особливості обліку тимчасових споруд у будівництві. *Проблеми формування нової економіки XXI століття:* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф., 21–22 грудня 2012 р.: у 3-х т. Дніпропетровськ: Біла К. О., 2012. URL: http://www.confcontact.com/20121221/8_vaskov.htm

2. Гузов В. В. Бухгалтерський облік. URL: https://lubbook.org/book_433_glava_14_19._Obl%D1%96k_nekap%D1%96talnikh_rob%EF%BF%BD.html

3. ДСТУ Б Д.1.1-1:2013. Правила визначення вартості будівництва. Київ: Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України, 2013. URL: https://dbn.at.ua/_ld/11/1113___.1.1-1-2013.pdf

4. Гойко А. Ф., Дудіна Е. В., Ізмайлова К. В. Економіка будівництва: навчальний посібник / за заг. ред. К. В. Ізмайлової. К.: КНУБА, 2008. 172 с.

5. Задорожний З.-М. В. Внутрішньогосподарський облік в будівництві: методологія та організація: дис. … доктора екон. наук: 08.00.09. Тернопіль, 2007. 293 с.

6. Мужевич Н. В. Нормативно-правове регулювання обліку витрат у будівництві. *Статистика, облік, аналіз та аудит.* 2013. № 9. С. 196–201.

7. Павелко О. В. Витрати у будівництві: ідентифікація економічної сутності, нормативно-правове регулювання обліку та відображення у звітності. *Вісник Житомирського державного технологічного університету. Серія: Економічні науки.* 2016. № 4 (78). С. 93–101.

8. П(С)БО 18. Будівельні контракти. Київ: Міністерство фінансів України, 2012. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-01

9. План рахунків бухгалтерського обліку активів, капіталу, зобов'язань і господарських операцій підприємств і організацій: наказ Міністерства фінансів України: від 30.11.1999 № 291. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99

10. Соболєв В. М., Косата І. А., Розіт Т. В. Бухгалтерський облік: навч. посіб. Харків: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2018. 222 с.

REFERENCES

1. Vaskov, V. N. (2012). Osoblyvosti obliku tymchasovykh sporud u budivnytstvi [Features of accounting of temporary structures in construction]. In *V Problemy formuvannia novoi ekonomiky XXI stolittia.* Dnipropetrovsk. URL: http://www.confcontact.com/20121221/8_vaskov.htm

2. Huzov, V.V. Bukhhalterskyy oblik [Accounting]. URL: https://lubbook.org/book_433_glava_14_19._Obl%D1%96k_nekap%D1%96talnikh_rob%EF%BF%BD.html

3. Ministerstvo rehionalnoho rozvytku, budivnytstva ta zhytlovo-komunalnoho hospodarstva Ukrainy (2013). *DSTU B D.1.1–1:2013. Pravyla vyznachennia vartosti budivnytstva* [Rules for determining the cost of construction]. URL: https://dbn.at.ua/_ld/11/1113___.1.1-1-2013.pdf

4. Hoiko, A. F., Dudina, E. V., Izmailova, K. V. (2008). Ekonomika budivnytstva: navchalnyi posibnyk [Construction economics: a textbook] (edition by K. V. Izmailova). Kyiv: KNUBA.

5. Zadorozhnyj, Z.-M.V. (2007), *Vnutrishn'ogospodars'kyj oblik v budivnyctvi: metodologija ta organizacija [Internal accounting in construction: methodology and organization].* (Doctor dissertation). Ternopil'.

6. Muzhevych, N.V. (2013), Normatyvno-pravove reguljuvannja obliku vytrat u budivnyctvi [Regulatory regulation of accounting of costs in construction]. *Statystyka, oblik, analiz ta audyt.* Vol. 9, 196–201.

7. Pavelko, O. V. (2016). Vytraty u budivnytstvi: identyfikatsiia ekonomichnoi sutnosti, normatyvno-pravove rehuliuvannia obliku ta vidobrazhennia u zvitnosti [Expenses in construction: identification of economic substance, legal regulation of accounting and reflection in reports]. *The journal of Zhytomyr State Technological University. Series: Economics.* Vol. 78(4), 93–101.

8. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (2012). *Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 18 «Budivelni kontrakty» [Accounting Standard 18 «Construction contracts»].* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0433-01

9. Ministerstvo finansiv Ukrainy. (1999). *Plan rakhunkiv bukhhalterskoho obliku aktyviv, kapitalu, zoboviazan i hospodarskykh operatsii pidpryiemstv i orhanizatsii: nakaz [Plan of accounts of accounting of assets, capital, liabilities and business operations of enterprises and organizations: Order].* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0892-99

10. Soboliev, V. M., Kosata, I. A., Rozit, T. V. (2018). Bukhhalterskyi oblik [Accounting]. Kharkiv: KhNU imeni V. N. Karazina.

Diana Polovynets, post-graduate student of the department of accounting, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Peculiarities of accounting of temporary buildings and construction in construction

Virtually no construction site in construction companies is free of temporary buildings and structures that are specific to this type of activity. Temporary buildings and structures are an integral part of the construction process, but accounting and taxing them for the accountant requires more creative work, in addition to complying with clear legal requirements. Temporary buildings and structures are erected by a contractor to meet specific needs at the construction site and are not, in fact, real estate. At the same time, the legislation also has the appropriate definition of temporary structures. These are industrial, warehouse, auxiliary, residential and public buildings and structures that are necessary for the execution of construction works and maintenance of employees during the construction of a particular facility. Therefore, there is a need to provide a study of the features of the organization and methods of accounting for temporary buildings and structures.

The essence of the concept of «temporary structures» and the problem of forming costs for temporary structures in construction have not yet been fully addressed in the research of scientists, which does not eliminate the problems of their reflection in accounting. This confirms that the chosen topic is of practical importance, and in the process of its research certain elements of scientific novelty are highlighted.

The purpose of this article is to reveal the peculiarities of display in the account of title and non-title temporary structures.

The research methods used in the process of writing the article involve the application of general scientific and empirical techniques of economic science, based on a systematic approach. In addition, in the process such a general method of study as generalization was used.

If temporary structures are created by adapting already existing customer objects at the construction site, they immediately write off the costs. When a contractor deals with temporary structures that he creates independently from scratch, their account is debited to account 113 «Temporary (non-titular) structures» or 22 «Low-value and high-wear items» (depending on the term of use) and, accordingly, amortized or written off for expenses.

Key words: *temporary buildings and structures, accounting, construction industry, construction industry enterprise, temporary title building, temporary non-title building.*

Стаття надійшла до редакції 16 січня 2020 року

УДК 331.101.262
JEL Classification: J24
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.182-192

О. Г. Рябчук,
к.е.н., доцент
e-mail: oksana_riabchuk@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-8656-6720;
С. С. Гожуловський,
Університет ДФС України
e-mail: sergey-gozhulovskiy@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-1642-0336

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ ЯК ОСНОВНОГО ФАКТОРА ЗРОСТАННЯ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

У статті розглянуто проблеми людського капіталу як основного фактора економічного розвитку в умовах трансформації економіки України до постіндустріальної стадії розвитку. Розглянуто соціально-економічну сутність, складові та процес формування людського капіталу. Досліджено наявність взаємозв'язку між рівнем розвитку людського капіталу і загальним економічним розвитком країни. Обґрунтовано наявність та подано перелік основних факторів, що здійснюють найзначніший вплив на формування й ефективне використання людського капіталу в Україні. Проведено аналіз впливу державного регулювання та державних інститутів на розвиток людського капіталу.

Ключові слова: *людський капітал, освіта, постіндустріальна економіка, трансформація, інвестиції, інформація.*

О. Г. Рябчук, С. С. Гожуловский. Особенности развития человеческого капитала как основного фактора роста экономики Украины

В статье рассмотрены проблемы человеческого капитала как основного фактора экономического развития в условиях трансформации экономики Украины к постиндустриальной стадии развития. Рассмотрено социально-экономическую сущность, составляющие и процесс формирования человеческого капитала. Исследовано наличие взаимосвязи между уровнем развития человеческого капитала и общим экономическим развитием страны. Обоснованно наличие и перечислены основные факторы, которые осуществляют значительное влияние на формирование и эффективное использование человеческого капитала в Украине. Проведен анализ влияния государственного регулирования и государственных институтов на развитие человеческого капитала.

Ключевые слова: *человеческий капитал, образование, постиндустриальная экономика, трансформация, инвестиции, информация.*

Формування цілей та завдань статті. Метою статті є обґрунтування потреби переходу від дослідження людського капіталу з позиції його аналізу й оцінки як потенційного

© Рябчук О. Г., Гожуловський С. С., 2020

ресурсу до якісно нової площини його практичного використання українською економікою. Необхідність такого переходу обумовлюється великим практичним значенням використання людського капіталу під час трансформації національної економіки у напрямі сучасної постіндустріальної стадії розвитку, що забезпечує сталість економічного зростання та підвищення добробуту населення.

Постановка проблеми. В умовах інформатизації, глобалізації та переходу розвинених країн до постіндустріальної моделі економіки, що є якісно новою стадією розвитку суспільства, виникла проблема поглибленого розуміння ролі людини і накопичених результатів її трудової, інтелектуальної та творчої діяльності на темпи і якість розвитку національної економіки. Така проблема активізувала зацікавленість науковців до вивчення процесів накопичення, збереження, відтворення та реалізації людського капіталу як особливого ресурсу, що є фундаментом для забезпечення високих темпів зростання економіки. Вивчення, а також належне забезпечення загального стану, структури і рівня розвитку людського капіталу є визначальним для конкурентоспроможності, ефективності та зростання національного господарства будь-якої країни.

Таким чином, ця стаття присвячена дослідженню людського капіталу як специфічного об'єкта інвестицій і, відповідно, його ролі в економічному та соціальному добробуті України на основі синтезу основних здобутків зарубіжної та вітчизняної економічної науки.

Останні дослідження. Проблема людського капіталу і значення розуміння його сутності була відомою ще науковцям класичної політичної економії. Проте особливої уваги як об'єкт наукового пізнання людський капітал отримав у другій половині XX ст. Саме за допомогою масштабних соціальних трансформацій, що спостерігалися у всіх сферах життя цього періоду, виникла потреба у переосмисленні значення категорії «людський капітал» у контексті дослідження його інвестиційного потенціалу, значення у формуванні інформаційного та сучасного перманентно конкуруючого суспільства.

За період дослідження сформувалося достатньо багато підходів щодо трактування сутності поняття «людський капітал» науковцями. Тому вважаємо за доцільне подати декілька прикладів дефініцій, запропонованих вітчизняними та закордонними фахівцями, що відображають сутність цієї категорії.

Проаналізувавши різні підходи до визначення категорії «людський капітал», необхідно виокремити, на нашу думку, найвдаліший варіант, що був запропонований доктором економічних наук, професором О. А. Грішновою [6], який найбільш якісно відображає її сутність.

Дослідження, розвиток та популяризацію основних положень теорії людського капіталу пов'язують з іменами таких зарубіжних учених: У. Петті, А. Сміт, К. Маркс, Т. Шульц, А. Бартель, Г. Беккер, Е. Денісон, М. Боуен, Р. Солоу, І. Фішер, Б. Кікер, А. Маршал, В. Хоффман. Значний внесок у дослідження проблем формування, розвитку, використання й оцінки людського капіталу зробили такі вітчизняні науковці: В. Антонюк, І. Садовська, О. Бородіна, С. Гинда, О. Гладун, Л. Мельник, Н. Сидорко, М. Долішній, Т. Заяць, У. Садова, Л. Артеменко, О. Коляденко, Г. Задорожній, Ф. Зінов'єв та багато інших.

Невирішені раніше частини загальної проблеми. Достатньо велика кількість науковців намагається сьогодні переосмислити процес розвитку людського капіталу в динаміці сучасних змін усіх сфер життя глобального світового простору. Тобто розглядають цю категорію в контексті об'єкта, а не суб'єкта соціально-економічних

відносин. Саме тому, на нашу думку, у контексті характеристики людського капіталу особливо гостро стоїть досі невирішене питання визначення стратегічної ролі та значення не лише формування, нагромадження, удосконалення та розвитку людського капіталу, але й ефективного і раціонального його використання в інтересах нашої держави.

Таблиця 1

Визначення категорії «людський капітал» вітчизняними та закордонними науковцями

Автор	Визначення
Гинда С. М., Гинда О. М.	Інтенсивний продуктивний фактор розвитку економіки та суспільства, що включає освічену частину трудових ресурсів, знання, інструментарій інтелектуальної й управлінської праці, середовище проживання і трудової діяльності [1]
Грішнова О. А.	Сформований і розвинений у результаті інвестицій і нагромаджений людиною певний запас здоров'я, знань, навичок, здібностей, мотивацій, який цілеспрямовано використовується в певній сфері економічної діяльності, сприяє підвищенню продуктивності праці і завдяки цьому впливає на зростання доходів свого власника, прибутку підприємства та національного доходу [6]
Гуменюк Ю. П.	Міра втілених у людині природних здібностей, таланту, рівня освіти, кваліфікації, професійного досвіду, стану здоров'я, якості харчування та їх здатність приносити дохід [7]
Островерхов В. М.	Сукупна здатність людини до освоєння і накопичення знань, умінь, компетенцій, а також запас здоров'я та створення на цій основі конкурентних товарів і послуг, прийняття, переробки, використання, відтворення і передавання інформації [8]
Корчагін Ю. А.	Накопичений запас особливих і спеціальних знань, професійних навичок індивідуума, що дозволяють йому отримувати додаткові доходи й інші блага порівняно з людиною, що їх не має [9]
Фішер С.	Міра втіленої в людині здатності приносити дохід, що включає в себе вроджені здібності і талант, а також освіту і набуту кваліфікацію [10]
Добринін А. І.	Частина сукупного капіталу, що являє собою накопичені витрати на загальну освіту, спеціальну підготовку, охорону здоров'я, переміщення робочої сили [11]

Джерело: розроблено автором за даними [1, 6, 7, 8, 9, 10, 11].

Виклад основного матеріалу. Загальновизнано, що основу постіндустріальної трансформації суспільства становить якісна зміна ролі людського фактора як суб'єкта і рушійної сили соціально-економічного прогресу [2, с. 165]. Сьогодні все більше науковців усвідомлюють та обґрунтовують значення формування і використання людського капіталу як основного фактора стрімкого економічного зростання будь-якої країни. Передумовою формування постіндустріальної економіки, основним видом діяльності якої є торгівля інформацією, виступає забезпечення конкурентоспроможності людського капіталу. Зазвичай капітал визначає в собі деяку цінність або ж спроможність потенційного її створення. Цінність людського капіталу втілюється за допомогою освіти, кваліфікації, знань, навичок, вмінь, здібностей (фізичних та інтелектуальних), досвіду, системи

мотивацій, таланту (вродженого або набутого) тощо, що формуються окремим індивідом упродовж усього життя і здатні забезпечувати віддачу для його власника.

Однак для розуміння й оцінки значення людського капіталу як фундаментального та ключового джерела соціально-економічного прогресу пропонуємо спочатку означити і розглянути категорію «капітал» (у класичному розумінні) як одного з трьох основних факторів виробництва, а також критерії, що обумовлюють його сутність.

Капітал (від лат. capitalis – головний) – за визначенням класичної економічної теорії, один із факторів виробництва, усе те, що використовується для виробництва, але безпосередньо не споживається в ньому (за винятком повільної амортизації) [6]. На відміну від інших факторів виробництва, капітал складається з раніше виробленого продукту [12, с. 208].

Існує три основні критерії (умови) визначення капіталу:

– здатність створювати новий продукт;

– не споживається в процесі виробництва (за винятком амортизації);

– є продуктом, що створений людською працею [13].

Людський капітал, відповідно до визначення класичної економічної теорії, дійсно є капіталом, оскільки він безпосередньо використовується у процесі виробництва, є джерелом майбутніх доходів та доданої вартості, а людським він називається тому, що його носієм є індивід (людина). Проте, на відміну від звичайного капіталу, його достовірна вартість не піддається точній оцінці, а тому носить потенційний або абстрактний характер доти, доки він не буде задіяний у виробництві. Взагалі поняття капіталу є похідним від людського капіталу, оскільки за його допомогою людина здатна створити будь-який капітал.

Фундатором теорії людського капіталу вважається Т. Шульц, який проаналізував взаємозв'язок між освітнім рівнем населення та його здатністю використовувати інформацію і технології в цілях економічного розвитку. У результаті дослідник дійшов висновку, що поліпшення добробуту людей залежить не скільки від землі та техніки, скільки від знань, якими вони володіють. Т. Шульц встановив, що американська економіка тривалий час мала більш високий дохід від людського, ніж від речового капіталу. Провівши відповідні розрахунки, він обґрунтував пріоритетне значення капіталовкладень в освіту, науку та сферу охорони здоров'я [14].

Ядром теорії людського капіталу визнається усвідомлення необхідності цілеспрямованого інвестування в людину, що сприяє формуванню і розвитку особистості [5, с. 26].

Таким чином, трансформація у постіндустріальну стадію розвитку суспільства відбувається перш за все через зміни в рівнях розвитку людини. Результати суспільного виробництва все більше залежать від ступеня розвитку і реалізації людських здібностей. Інвестиції в людину в результаті приводять до зростання продуктивності праці і позитивно відображаються на величині виготовленого в країні національного продукту [2, с. 165]. Знання фактичного стану та потреби розвитку людського капіталу в народному господарстві стає необхідним сьогодні для постановки і вирішення ряду загальноекономічних проблем і прийняття відповідних стратегічних рішень.

У реаліях сьогодення посткризової економіки, коли Україна тільки нещодавно почала показувати повільні темпи зростання економіки, науковці почали шукати альтернативні ресурси з метою їх залучення для підвищення темпів загального економічного зростання та забезпечення сталого розвитку України на довгострокову перспективу. Саме тому в умовах, коли природні ресурси деякою мірою девальвували, коли вільний доступ до капіталу є дещо обмеженим, дедалі більш актуальним постає питання пріоритетної

орієнтації держави на залучення інвестицій у людський капітал. Адже, як зазначалося вище, інвестиції в людський капітал дозволяють підвищити його якість і забезпечити позитивну динаміку економічного розвитку.

Таким чином, можемо спостерігати систематичну тенденцію у всіх країнах: коли індивід інвестує у власний людський капітал, наприклад, здобуваючи вищу освіту, він стає конкурентоспроможним на ринку праці, тим самим підвищує власний добробут. Різниця в заробітній платі (доході), яка виникає від рівня освіти, знань та досвіду, порівняно з некваліфікованою працею, іноді ще називається «освітньою премією». Таке явище вчені-економісти називають приватною віддачею на людський капітал. Таким чином, на основі приватної віддачі на людський капітал виникає суміжний ефект – суспільна віддача. Тобто це свідчить про те, що країни, які постійно інвестують у людський капітал і проводять ефективну соціальну політику в руслі довгострокової стратегії, розвиваються швидше, порівняно з іншими країнами, і досягають стабільного соціально-економічного розвитку. Виходячи з цього можемо прослідкувати пряму кореляцію між рівнем освіти, знань, навичок, вмінь, здібностей, досвіду і рівнем доходу, що формується під впливом набору цих чинників окремого індивіда та рівня економічного розвитку країни в цілому.

Отримані висновки про економічну віддачу освіти і професійної підготовки повинні посприяти зміні підходу держави до проблем стимулювання економічного зростання і продуктивності праці, тому що інвестиції в людський капітал є основним чинником, що сприяє економічному зростанню [2, с. 167].

Незважаючи на те, що людина є найважливішим фактором економічного зростання і держава повинна розуміти важливість різностороннього підвищення якості інвестицій у людський капітал, необхідно визначити чинники, удосконалення яких призведе як до ефективнішого формування, так і до використання цього ресурсу.

Відповідно, Д. Л. Коляденко виділяє основні фактори, що впливають на формування й ефективне використання людського капіталу (табл. 2).

Зрозуміло, що наведені фактори, які формують розвиток людського капіталу, є наслідком соціально-економічної політики, яку проводить певна держава. Це означає, що вона виступає основним інвестором (вкладником) у людський капітал. Для ефективного функціонування та забезпечення довгострокової перспективи таких вкладень з боку держави повинне мати системний характер та комплексний підхід залучення інвестицій у специфічний ресурс – людський капітал. Це означає, що процес інвестування з боку держави повинен відбуватися перманентно, залучаючи при цьому необхідні обсяги ресурсів на різних етапах здійснення вкладень.

Проте фактори, які наводить учений, напряму залежать від якості, характеру, масштабу, ефективності та термінів політики, яку проводить держава в соціальній, демографічній, правовій та економічній сферах. Виконання вищенаведеного покладається на відповідні рівні державних інститутів, а отже, вважаємо доцільним об’єднати їх в інституційний фактор (табл. 3).

Від якості інститутів окремої країни прямопропорційно залежить використання окремим індивідом потенціалу власного людського капіталу, його талантів, знань, вмінь, навичок та досвіду.

Отже, погоджуємося з Д. Л. Коляденком, що наведені ним фактори дійсно мають місце в забезпеченні формування людського капіталу, проте не обмежується ними. Тому їх перелік об’єктивно повинен бути доповнений (табл. 3).

Таблиця 2

Основні фактори формування та використання людського капіталу

Фактори	Тлумачення
Правовий	Включає в себе прийняття правових документів щодо регламентації взаємовідносин індивіда з інституціями, у тому числі і з державою; соціально-трудових відносин між роботодавцями і найманими працівниками; соціальних норм і правил поведінки для реалізації прав власності на землю, майно і продукцію
Економічний	Забезпечення матеріальних умов для повноцінного відтворення людського капіталу шляхом законодавчого встановлення мінімальної оплати праці не нижче прожиткового мінімуму, орієнтації на випереджальне зростання оплати праці і соціальних виплат порівняно із зростанням споживчих цін для задоволення зростаючих потреб населення
Соціальний	Створення необхідних умов для задоволення соціальних потреб людей: удосконалення функціонування медичних, освітніх, культурно-спортивних закладів, побутового обслуговування, енерго-, газо-, водо- і транспортного забезпечення
Демографічний	Покращення демографічної ситуації шляхом створення і розвитку промислів і виробництв, диверсифікації виробництва як передумови розширення можливостей реалізації людських здібностей; реалізації демографічної політики щодо стимулювання народжуваності

Джерело: розроблено автором за даними [3].

Отже, фундаментальна роль державного регулювання під час здійснення інвестицій у людський капітал, або його відтворення для забезпечення економічного зростання, є незаперечною. При цьому зважаючи на посткризове становище, в якому опинилася Україна, особливо варто замислитися не лише про формування людського капіталу, але і про його практичне використання в контексті трансформації України до постіндустріальної стадії розвитку економіки. Проблема практичної реалізації потенціалу людського капіталу в Україні напряму залежить від того, наскільки якісно і різносторонньо забезпечено умови його використання. Особливе значення як формування, так і забезпеченості необхідних умов для ефективного використання людського капіталу займає інституційний фактор.

Забезпеченість якісними інститутами сприяє пропорційному галузевому розподілу людського капіталу, що забезпечує динамічний, рівномірний та стабільний соціально-економічний розвиток країни. Таке аксіоматичне твердження випливає з того, що організовані належним чином державні інститути здійснюють надійний захист прав власності (в тому числі інтелектуальної як основного товару економіки знань), спираються на верховенство права, усувають будь-які прояви економічної дискримінації, підтримують відповідний рівень добросовісної конкуренції, забезпечують ефективне функціонування економіки, вільний доступ до факторів виробництва, різносторонньо підтримують виробничу діяльність. Таким чином, від якості та забезпеченості країни належними інститутами залежить не лише формування та розвиток, але ефективне використання людського капіталу його власником і державою в цілому. Тобто наявність та функціонування відповідних інститутів у країні стимулюють або в крайньому випадку не заважають індивіду на власний розсуд розпоряджатися своїми знаннями, вміннями, навиками, талантами й усім іншим, що називаємо складовими людського капіталу. Така теза свідчить про можливість навіть гіпотетичної результативності суспільної віддачі на людський капітал, що є особливо важливим явищем в умовах переходу України до постіндустріальної економіки, лише за умов забезпеченості країни якісними інститутами.

Таблиця 3

Фактори формування та використання людського капіталу в Україні

Фактори	Тлумачення
Історичний	Історія соціально-політичних, економіко-географічних та духовно-культурних процесів формування етногенезу українців сягає сивої давнини, чого не можна зазначити про історію українського державотворення. Відлік етногенезу української нації починається за раннього середньовіччя, тобто ще до початку виникнення Київської Русі. Проте у процесі формування нації важливе значення щодо передумов ефективного використання людського капіталу як у цілому, так і окремо взятого індивіда займає наявність особливої організації суспільства, універсальної політичної форми управління, суверенної влади як інституту, що реалізує свої повноваження загальнообов'язкового характеру на певній території через систему спеціально створених органів, тобто наявність суверенної держави. Історія державотворення України свідчить про те, що від початку формування етногенезу українці не мали власної держави, а перебували у складі інших, керівництво яких не завжди розуміло специфіку психології, менталітету, які умови необхідно створити для того, щоб ефективно формувати та використовувати людський капітал на територіях сучасної України. При цьому постійний протекторат, менторство та підданство іншим державам зробило генетичний відбиток на українцях у частині прийняття власних рішень та відповідальності за ці рішення, що має свої недоліки у процесі використання людського капіталу
Географічний	Від часу проголошення незалежності України її територія становить 603 628 км. Разом з тим загальна площа ґрунтів України займає 39,8 млн га, з них 60 % – чорноземи, що становить близько 24 млн га. При цьому доля ріллі у складі чорноземів становить 90 %. Такий рівень забезпеченості України земельними ресурсами дає змогу розвивати сільське господарство не інтенсивними методами, тобто збільшення врожайності на одиницю земельної ділянки, а екстенсивними, тобто за рахунок збільшення посівних площ. Така ситуація не сприяє ефективному формуванню та використанню людського капіталу в Україні
Релігійний	Важливою складовою людського капіталу є свідомість. Вона, в свою чергу, є результатом релігійних та морально-етичних переконань. Отже, у XVI ст. в Європі почався період реформації, що набула форми боротьби проти католицької церкви. Наслідком реформації стало виникнення нових церковно-релігійних течій, таких як: лютеранство, протестантизм, євангелізм. У праці «Протестантська етика і дух капіталізму» М. Вебер стверджує, що створені в період реформації релігійні переконання спричинили появу якісно нового світогляду та мислення людини, що сконцентровані на ідеях збагачення, вдосконалення, самовіддачі, розвитку та нового ставлення до роботи (праця стала вважатися спільним благом та Божим благословенням, а бідність вважалася гріхом) [15]. Таким чином, у тих країнах, в яких відбувся процес реформації (Німеччина, Велика Британія, Франція, Швейцарія та ін.), спостерігається високий рівень формування й ефективне використання людського капіталу, а тому і стійка економіка. Разом з тим на сьогодні 79,3 % населення України за конфесійною приналежністю відносить себе до православних. При цьому 31 % вірян є досить релігійними. Тому Україна посідає 11 місце за релігійністю серед 34 держав Європи. З вищенаведеного зрозуміло, що в релігійному вихованні українців простежується стійкий традиціоналізм (стійкість до зовнішніх та внутрішніх змін) та ортодоксальність, що виходячи з вищесказаного має негативний вплив на ефективність формування та використання людського капіталу в Україні
Політичний	За відсутності досвіду державотворення в Україні досі не склалися традиції усталеної демократії. Вона не розвинена ні в свідомості громадян, ні законодавчою та адміністративною ініціативою. Це залишається основною причиною невизнання авторитетів з боку українського народу, недотримання субординації та підпорядкованості до структур законодавчої, виконавчої та судової влади, апарату примусу. Прикладом цього є кампанія протестів «Україна без Кучми» – 2000–2001 рр., «Помаранчева революція» – 2004 р. і «Революція гідності» – 2014 р. Така ситуація спричиняє політичну, економічну та соціальну дестабілізацію, що негативно впливає на формування та використання людського капіталу в цілому
Інституційний	Існує в контексті якісного рівня обслуговування громадян державними структурами законодавчої, виконавчої та судової гілок влади у сфері створення необхідних умов для ведення підприємницької діяльності (характеризується індексом економічної свободи), всебічного розвитку індивіда, розвитку суспільства в цілому

Джерело: розроблено автором.

Таким чином, країна, яка є забезпеченою надійними інститутами, перетворюється на місце практичної реалізації когнітивного потенціалу людини. Забезпечення державними інститутами необхідних умов для належного формування, функціонування та використання людського капіталу індивідом створює так званий ефект заміщення традиційних, у нашому розумінні, ресурсів, сировини, енергії та часу, оскільки накопичені знання, вміння і досвід дозволяють ефективніше використовувати наявні блага і прогресивно створювати нові.

Отже, формування ефективних інститутів стало надзвичайно актуальним питанням, адже в сучасних умовах, порівняно з інвестиціями в інші форми капіталу, інвестиції в людський капітал є найбільш вигідними як з погляду окремої людини, так і з погляду всього суспільства, тому що дають досить значний за обсягом, тривалий за часом й інтегральний за характером економічний і соціальний ефект [4, с. 96].

Досвід трансформації до економіки знань провідних держав продемонстрував тенденцію до концентрації уваги на перетворенні людського капіталу у визначальний фактор розвитку економіки, суспільства та держави в цілому. Відповідно, і для національної економіки актуалізується необхідність пошуку ефективних механізмів формування людського капіталу як критерій структуризації національної економіки та локомотивів її зростання [5, с. 27].

З цього випливає, що людський капітал є специфічним ресурсом, оскільки особа, яка ним володіє, є і вхідним, і кінцевим вектором соціально-економічного розвитку держави, а активізація когнітивного потенціалу індивіда в умовах, які диктує сучасність, є найпотужнішим фактором економічного зростання держави. При цьому наявність або відсутність становлення в державі якісних інститутів обумовлюватиме конструктивний або деструктивний підхід щодо використання наявного в національній економіці людського капіталу. Іншими словами, політична площина, в якій містяться державні інститути може допомагати або, навпаки, перешкоджати раціональному, доцільному, ефективному та добросовісному використанню індивідом його людського капіталу.

Висновки. Отже, формування людського капіталу будь-якою країною як специфічного економічного ресурсу дає змогу не лише підвищувати темпи економічного зростання, збільшуючи кількість продукту, виробленого національною економікою, але і рівномірно його розподіляти. Це свідчить про забезпеченість країни ефективними важелями регулюючої функції фінансів.

Таким чином, в умовах трансформації економіки до постіндустріальної стадії розвитку людський капітал виступає як пріоритетний виробничий фактор, особливо коли основним товаром економіки стає інформація. Специфічність цього ресурсу обумовлюється тим, що він потребує постійних витрат зовнішніх інвестицій з боку держави, але при цьому, досягнувши певного рівня (диверсифікувавши вектори та об'єми вкладень), за сприятливих умов здатний до самогенерації та самоінвестування. Проте особливо важливим є навіть не саме формування, а цільове використання людського капіталу державою, на що впливає ряд факторів.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є більш глибоке вивчення й аналіз факторів впливу на формування та підвищення ефективності використання людського капіталу з метою забезпечення сталого розвитку усіх сфер, секторів, галузей і видів економічної діяльності, соціально-політичної інфраструктури держави та зростання добробуту громадян України.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гинда С. М. Людський капітал: сутність, особливості аналізування та оцінювання. *Економіка і суспільство.* 2017. № 12. С. 73–78. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/12.pdf

2. Рябчук О. Г. Оподаткування доходів населення та соціальна справедливість в умовах постіндустріальної трансформації суспільства. Податкова діяльність держави в умовах становлення інформаційної постіндустріальної економіки: монографія. Ірпінь, 2018. С. 165–175.

3. Коляденко Д. Л. Людський капітал – фактор інституціональної трансформації в АПК. *Ефективна економіка.* 2017. № 5. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5620

4. Яцунь О. М. Людський капітал як чинник економічного зростання. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України.* 2014. № 2. С. 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18

5. Артеменко Л. Б. Людський капітал: наукові підходи та стан формування в Україні. *Галицький економічний вісник.* 2016. Том 50, № 1. С. 22–31. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18611/2/GEB_2016v50n1_Artemenko_L-Human_capital_scientific_22-31.pdf

6. Грішнова О. А. Економіка праці та соціально-трудові відносини: підручник. Київ: Знання, 2004. 535 с.

7. Гуменюк Ю. П. Людський капітал та вплив його глобального переливу на соціально-економічний розвиток. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка».* 2010. № 682. С. 270–279. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7832/1/39.pdf

8. Островерхов В. М. Еволюція наукових поглядів дослідження людського капіталу. *Регіональні аспекти розвитку продуктивних сил України.* 2016. Вип. 21. С. 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_12

9. Корчагин Ю. А. Человеческий капитал как фактор роста и развития или стагнации, рецессии и деградации: монография. Воронеж: ЦИРЭ, 2016. 252 с.

10. Фишер С., Дорнбуш Р., Шмалензи Р. Экономика; пер. с англ. 2-е изд. Москва: Дело, 2001. 829 с.

11. Добрынин А. И., Дятлов С. А., Цыренова Е. Д. Человеческий капитал в транзитивной экономике: формирование, оценка, эффективность использования. Санкт-Петербург: Наука, 1999. 309 с.

12. Садовська І. Б. Обліково-інформаційне забезпечення в управлінні власним капіталом сільськогосподарських підприємств. *Економічні науки. Сер.: Облік і фінанси.* 2012. Вип. 9(3). С. 207–213.

13. Definition of Capital. Marxists Internet Archive Encyclopedia. URL: https://www.marxists.org/encyclopedia

14. Shultz T. Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., 1968, vol. 6. p. 64–65.

15. Вебер М. Протестантська етика і дух капіталізму. Київ: Основи, 1994. 261 с.

REFERENCES

1. Hynda S. M. (2017). Liudskyi kapital: sutnist, osoblyvosti analizuvannia ta otsiniuvannia [Human capital: essence, specialitys, analysis, evaluation]. *Ekonomika i suspilstvo,* (12), 73–78. URL: http://economyandsociety.in.ua/journal/12_ukr/12.pdf

2. Riabchuk O. H. (2018). Opodatkuvannia dokhodiv naselennia ta sotsialna spravedlyvist v umovakh postindustrialnoi transformatsii suspilstva [Revenue taxation of population and social justice in conditions post-industrial transformation of society]. Podatkova diialnist derzhavy v umovakh stanovlennia informatsiinoi postindustrialnoi ekonomiky: monohrafiia. Irpin, 165–175.

3. Koliadenko D. L. (2017). Liudskyi kapital – faktor instytutsionalnoi transformatsii v APK [Human capital – factor of institutional transformation in AIC]. *Efektyvna ekonomika,* (5). URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=5620

4. Iatsun O. M. (2014). Liudskyi kapital yak chynnyk ekonomichnoho zrostannia [Human capital as a factor of economic growth]. *Visnyk Akademii pratsi i sotsialnykh vidnosyn Federatsii profspilok Ukrainy*, (2), 95–100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VAPSV_2014_2_18

5. Artemenko L. B. (2016). Liudskyi kapital: naukovi pidkhody ta stan formuvannia v Ukraini [Human capital: scientific approaches and state of forming in Ukraine]. *Halytskyi ekonomichnyi visnyk,* (50 (1)), 22–31. URL: http://elartu.tntu.edu.ua/bitstream/123456789/18611/2/GEB_2016v50n1_Artemenko_L-Human_capital_scientific_22-31.pdf

6. Hrishnova O. A. (2004). Ekonomika pratsi ta sotsialno-trudovi vidnosyny: pidruchnyk [Labor economy, social and labor relations]. Kyiv: Znannia.

7. Humeniuk Yu. P. (2010). Liudskyi kapital ta vplyv yoho hlobalnoho perelyvu na sotsialno-ekonomichnyi rozvytok [Human capital and the impact of its global spillover on socio-economic development]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Lvivska politekhnika»*, (682), 270–279. URL: http://ena.lp.edu.ua:8080/bitstream/ntb/7832/1/39.pdf

8. Ostroverkhov V. M. (2016). Evoliutsiia naukovykh pohliadiv doslidzhennia liudskoho kapitalu. [Evolution scientific views of research human capital]. *Rehionalni aspekty rozvytku produktyvnykh syl Ukrainy,* (21), 63–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/rarpsu_2016_21_12

9. Korchahyn Yu. A. (2016). Chelovecheskyi kapytal kak faktor rosta y razvytyia yly stahnatsyy, retsessyy y dehradatsyy: monohrafyia [Human capital as a factor growth and development or stagnation, recession and degradation]. Voronezh: TsYRE, 2016, 252.

10. Fysher S., Dornbush R., Shmalenzy R. Ekonomyka: per. s anhl, (2001). 2-ho yzd. Moskva: Delo, 829.

11. Dobrunyn A. Y., Diatlov S. A., Tsurenova E. D. (1999). Chelovecheskyi kapytal v tranzytyvnoi ekonomyke: formyrovanye, otsenka, effektyvnost yspolzovanyia [Human capital in transitive economy: firming, valuation, efficiency of use]. Sankt-Peterburh.: Nauka, 309.

12. Sadovska I. B. (2012). Oblikovo-informatsiine zabezpechennia v upravlinni vlasnym kapitalom silskohospodarskykh pidpryiemstv [Accounting-information providing in management equity agricultural enterprise]. *Ekonomichni nauky. Cer.: Oblik i finansy*, (9(3)), 207–213.

13. Definition of Capital. Marxists Internet Archive Encyclopedia. URL: https://www.marxists.org/encyclopedia

14. Shultz T. (1968). Human Capital in the International Encyclopedia of the Social Sciences. N.Y., vol. 6, 64–65.

15. Veber M. (1994). Protestantska etyka i dukh kapitalizmu, [Protestant ethics and the spirit of capitalism]. Kyiv: Osnovy, 261.

Riabchuk Oksana, Ph.D., associate professor, University of the state fiscal service of Ukraine

Gozhulovskiy Sergiy, Student of University of the state fiscal service of Ukraine

Specifics human capital development as the main factor grouth of Ukraine's economy

The study, as well as the proper provision of the general condition, structure and level of development of human capital, are crucial for the competitiveness, efficiency and growth of any national economy of any country.

In the context of the characteristics of human capital, the issue of defining the strategic role and the importance not only of the formation, accumulation, improvement and development of human capital, but also its effective and rational use in the interests of our country, is particularly acute.

The value of human capital is embodied through education, qualification, knowledge, skills, abilities, abilities (physical and intellectual), experience, a system of motivations, talents (innate or acquired), etc., which are formed by an individual throughout life and are capable of providing payback for its owner. Human capital, according to the definition of classical economic theory, is indeed capital, since it is directly used in the production process, is a source of future income and added value, and human is called because its carrier is the individual (man).

In a context where natural resources are devalued to some extent, and free access to capital is somewhat restricted, the question of the priority orientation of the state to attract investment in human capital becomes more urgent. After all, investments in human capital make it possible to improve its quality and to ensure positive dynamics of economic development.

Conclusions on the economic impact of education and training should help change the state's approach to the problems of stimulating economic growth and productivity, since investment in human capital is a major contributor to economic growth.

It is necessary to identify the factors whose improvement will lead to more efficient formation and use of this resource. The factors that shape the development of human capital are the result of socio-economic policies pursued by a state.

The research methods used in the writing of the article involve the use of general scientific and own methods of economic science. In the course of work such research methods as: induction, deduction, dialectic, generalization, concretization, comparison, systematic approach, structural-logical analysis and others were applied.

All factors directly depend on the quality, nature, scale, effectiveness and timing of the policy pursued by the state in social, demographic, legal and economic spheres. The implementation of the above is entrusted to the appropriate levels of state institutions. Of particular importance both in the formation and in the provision of the necessary conditions for the effective use of human capital is the institutional factor.

The quality of individual country institutions directly depends on the individual's use of the potential of his own human capital, his talents, knowledge, skills, experience and experience.

Thus, human capital is a specific resource, since the person who owns it is both the input and the final vector of the socio-economic development of the state.

Key words: *human capital, education, post-industrial economy, transformation, investments, information.*

Стаття надійшла до редакції 15 січня 2020 року

УДК 657
JEL M41
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.193-203

Т. М. Сторожук,
к.е.н., доцент
e-mail: stevan@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-2260-1301;
Н. С. Дружинська,
к.е.н.,
Університет ДФС України
e-mail: kn2005@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-9787-0488

ГОТОВА ПРОДУКЦІЯ ЛІСОГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ЇЇ ФОРМИ ТА ВИДИ

У статті досліджено та узагальнено наукові підходи щодо форм і видів готової продукції як результату лісогосподарської діяльності в історичному аспекті та визначено чинники, які обумовили розмаїтість наукових поглядів. Враховуючи специфіку лісогосподарського виробництва, окреслено особливості готової продукції лісового господарства в сучасних умовах господарювання. Запропоновано узагальнене визначення продукції лісового господарства з урахуванням галузевої специфіки її виникнення, а також представлено можливі форми і види на етапі лісовирощування та експлуатації лісів.

Ключові слова: *готова продукція лісового господарства, результат лісогосподарського виробництва, форми продукції лісового господарства, види продукції лісового господарства.*

Т. Н. Сторожук, Н. С. Дружинская. Готовая продукция лесохозяйственной деятельности, ее формы и виды

В статье исследованы и обобщены научные подходы относительно форм и видов готовой продукции как результата лесохозяйственной деятельности в историческом аспекте и определены факторы, которые обусловили разнообразность научных взглядов. Учитывая специфику лесохозяйственного производства, очерчены особенности готовой продукции лесного хозяйства в современных условиях. Предложено обобщенное определение продукции лесного хозяйства с учетом отраслевой специфики ее возникновения, а также представлены возможные формы и виды на этапе выращивания и эксплуатации лесов.

Ключевые слова: *готовая продукция лесного хозяйства, результат лесохозяйственного производства, формы продукции лесного хозяйства, виды продукции лесного хозяйства.*

Формулювання цілей статті. Мета дослідження – на основі аналізу теоретичних доробок та діючої практики визначити найбільш важливі в сучасних умовах господарювання форми та види готової продукції лісогосподарської діяльності для удосконалення організації їхнього обліку, аналізу, контролю, планування та прогнозування під час переходу України до стійкого розвитку.

© Сторожук Т. М., Дружинська Н. С., 2020

Постановка проблеми. У результаті особливостей лісової галузі лісове господарство характеризується складною і різноплановою діяльністю та унікальною за видами і значенням продукцією. Домінуючою особливістю є поєднання господарської діяльності людини з природними процесами, які є невід'ємною частиною лісогосподарського виробництва. Крім того, особливістю лісогосподарської діяльності є одержання результатів у матеріальній та нематеріальній формі, що продовжує бути проблемним для визначення їх одиниці обліку з метою обліку, оцінки, планування, прогнозування та оподаткування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значний внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів бухгалтерського обліку операцій з лісовими ресурсами здійснили такі вітчизняні вчені, як: Б. М. Богач, М. М. Большаков, Т. І. Вовчук, В. Д. Гоцуляк, І. В. Замула, О. В. Морозова, В. О. Озеран, І. М. Синякевич, О. В. Шавурська та ін. Їхні теоретичні і практичні розробки з проблем бухгалтерського обліку лісових ресурсів мають велике значення. Але відсутність механізму господарювання для переходу України до стійкого розвитку й існуюча методика бухгалтерського обліку результатів лісогосподарської діяльності потребують удосконалення. Тому проблемні питання оцінки, обліку та прогнозування результатів лісогосподарського виробництва неможливі без чіткого означення видів і одиниць готової продукції з метою забезпечення реалізації політики раціонального та ефективного використання лісових ресурсів.

Виклад основного матеріалу дослідження. За результатами досліджень трактування готової продукції можна дійти висновку, що це – активи, які є результатом виробництва, і незалежно від форми існування, виробництво яких завершено, будь-яка обробка закінчена, які пройшли випробування, приймання, укомплектування та відповідають затвердженим державним стандартам або технічним умовам виробництва і вимогам замовника та призначені для споживання як для потреб виробника, так і для потреб зовнішнього ринку. Усі елементи виробничого процесу, сировина, матеріали, які перебувають на різних його стадіях, утворюють незавершене виробництво. Готова продукція за формою може бути уречевлена (товар), результати виконаних робіт, результати наданих послуг, а за ступенем готовності – готова, напівфабрикати, незавершене виробництво. Основне завдання фінансового обліку готової продукції будь-якої галузі полягає у відображенні її вартості в будь-якій формі і в будь-який момент часу. Тому від форми і ступеня завершеності готової продукції залежатиме оцінка та порядок її відображення в бухгалтерському обліку. Так, запаси обліковуються в натуральному і грошовому вимірі, незавершене виробництво – в натуральному грошовому вимірі або натуральному і грошовому вимірі, а послуги – лише у вартісному виразі.

В основу сучасних методів господарювання лісогосподарських підприємств покладаються механізми, що забезпечують реалізацію політики раціонального лісокористування. «Однією з умов збереження та раціонального використання лісових ресурсів є формування системи обліково-аналітичного забезпечення лісових ресурсів на рівні лісових господарств» [1, с. 179]. Для цього необхідно чітко знати об'єкти обліку, одиниці обліку, що внаслідок особливостей лісогосподарської діяльності є проблемними відносно готової продукції, її форм та видів.

Особливістю лісогосподарського виробництва є те, що воно поряд із промисловістю, сільським господарством, будівництвом тощо належить до сфери матеріального виробництва, але водночас також сприяє функціонуванню підприємств і організацій у сфері нематеріального виробництва: охороні здоров'я, освіті, культурі, мистецтві,

спорті, туризмі, духовному виробництві тощо. Як видно з визначення готової продукції, результатом лісогосподарської діяльності є готова продукція в усіх формах: уречевлена (деревина, гриби, ягоди тощо), результати виконаних робіт (лісовідновлення, лісовпорядкування та проєктно-вишукувальні роботи), результати наданих послуг (лісова рекреація, туризм, екскурсії тощо). Отже, такий широкий спектр виробничої діяльності зумовлює різні підходи науковців до визначення її результатів, тобто означення форм і видів продукції лісогосподарського виробництва. Навіть незначний історичний екскурс свідчить про тривалу проблемність цього питання та його невизначеність донині.

Деякі автори продукцією лісогосподарського виробництва вважають уречевлену її форму у вигляді деревини. Так, Т. А. Кислова [2] дотримується думки, що продукція лісового господарства як галузь матеріального виробництва повинна мати лише матеріальний склад, тобто стиглий ліс. Аналогічно мислить і І. В. Воронін [3, с. 56], який основною продукцією лісогосподарського виробництва вважає стиглу деревину. А Л. К. Поздняков [4, с. 18] матеріальним результатом лісогосподарського виробництва визначав стовбурну деревину – домінуючу, але не єдину складову лісового фітоценозу. Автор зауважує, що з обліку випадає не лише чагарникова і трав'яно-мохова рослинність, але і крони та кореневі системи дерев. Н. І. Кожухов [5, с. 35] продукцією лісовирощування визначає, в першу чергу, деревні ресурси (стиглі деревостани), які утворюються в результаті використання лісових земель за своїм прямим призначенням, добавляючи інші компоненти лісу.

П. В. Васильєв готовою продукцією вважає стиглу деревину, але з важливим уточненням на «на корені» [6, с. 118–119], а лісоматеріали і лісову сировину – товарами, які утворюються під час вирубування лісу [6, с. 219]. Також Б. М. Богач [7] у своєму дисертаційному дослідженні доводить, що виробництво в лісовому господарстві є процесом виробництва матеріальних благ і результатом його є стиглий ліс на корені, що надходить в обіг у вигляді лісосічного фонду та інших продуктів лісу.

Дослідивши прихильників уречевленої форми продукції лісового господарства, вважаємо, що з другою частиною твердження П. В. Васильєва [5, с. 219] можна частково погодитися, абстрагуючись від визначення терміна «товари». Але щодо стиглої деревини на корені, яку у досліджених вище публікаціях автори вважають продукцією, не все так однозначно. У сучасних умовах господарювання в Україні відсутній ринок деревини на корені, і така деревина готова до використання для деяких потреб виробника (лісокористування чи експлуатація лісу), але не готова до використання для потреб зовнішнього ринку. Тобто деревина на корені не відповідає таким критеріям, як готовність до споживання або реалізації. Тому в обліковому аспекті вона може бути готовою продукцією на етапі лісовирощування, а щодо лісогосподарської діяльності у вигляді лісокористування, її не можна розглядати як готову продукцію. Ще в 70-х роках минулого століття Е. Громада [8] наголошував, що вирощена деревина на корені не є ціллю, за якої виробництво зупиняється. При цьому визначаючи готову продукцію лісового господарства, автор звертав увагу на організаційну структуру лісогосподарських підприємств. Так, результатом лісогосподарського виробництва, яке включає лісівництво й експлуатацію лісів однією виробничою одиницею, варто вважати сукупність сортиментів деревини в місцях реалізації (підготовлені до реалізації або для власного споживання). В умовах організаційного розподілу лісового господарства на вирощування лісів і на їх використання результат діяльності (деревина на корені або сортименти деревини на місцях реалізації чи споживання) залежатиме від вибору межі організації.

Аналогічну думку висловлював А. С. Лазарєв [9, с. 9], який в основу визначення продукції лісу покладав поділ лісів за призначенням. Під час вирощування насаджень спеціального призначення (лісові смуги вздовж залізничних і автомобільних шляхів, полезахисні лісові смуги, захисні лісові смуги навколо водоймищ, паркові, курортні, лісопаркові насадження, заповідні ліси, пасовища тощо) ліс як угіддя відносив до продукції. В експлуатаційних лісах дерева на корені вважав джерелом сировини, а продукцією лісу, придатною для споживання, є лише круглі лісоматеріали.

Крім того, все більше авторів до складу лісової продукції відносять не лише деревину, а й іншу продукцію. Так, Е. Громада [8, с. 117–125] включає також споживні вартості, які реалізуються у формі побічних лісових користувань (лісові ягоди, гриби, бджільництво, полювання тощо). Таку продукцію лісового господарства вважаємо недеревною, і до складу готової вона може бути віднесена за умови заготівлі [10]. Як зазначає І. В. Замула і О. В. Шавурська, в сучасних умовах господарювання вигоди від використання лісових ресурсів лісові господарства одержують у вигляді продукції деревного та недеревного походження (лікарські рослини, гриби, ягоди й інші дари лісу) та додаткових лісових активів (саджанці, сіянці) [1, с. 180]. Таким чином, матеріальним результатом лісогосподарської діяльності може бути продукція тваринного та деревна і недеревна продукція рослинного походження. Можливі одиниці обліку за кожним видом продукції встановлюються галузевою обліковою політикою та обираються господарством для практичного використання в межах власної облікової політики [11, с. 164].

Поряд з матеріальними деякі автори піднімають питання визначення нематеріальних результатів лісогосподарського виробництва у формі послуг. Зокрема, І. В. Туркевич [12] в обсяги виробництва пропонує включати: заготовлене насіння і вирощений садивний матеріал з урахуванням незавершеного виробництва; лісові культури, а також природні молодняки, в яких проводяться заходи щодо сприяння поновленню до віку зімкнення і переведення у покриті лісом площі; лісопродукція від усіх видів рубок; продукція підсочки лісу; продукція механічної і хімічної переробки деревини і деревних відходів; заготовлена продукція побічного користування (гриби, ягоди та ін.); а також вартість робіт з охорони і захисту лісу; вартість зовнішніх послуг.

Розглядаючи це питання, І. М. Синякевич [13, с. 33] виділяє такі поняття, як готова продукція та послуги. При цьому готовою продукцією визначає матеріалізований результат виробничо-господарської діяльності, призначений для задоволення потреб населення, підприємств і організацій, який відповідає вимогам державних стандартів, технічних умов і стандартів підприємств; перебуває на складах готової продукції або пунктах споживання. Послуги – це корисний результат діяльності підприємства, виробництво і споживання якого здійснюється одночасно. Послуги І. М. Синякевич поділяє на послуги промислового характеру (капітальний ремонт, сушіння лісоматеріалів, фарбування виробів, перевезення вантажів тощо) та непромислового характеру, склад яких автором не визначено. При цьому автор розглядає відокремлено продукцію лісової промисловості (лісозаготівельного виробництва) і лісового господарства. Готовою продукцією лісозаготівельного виробництва є сортименти, вивезені на кінцеві пункти (нижні склади та пункти споживання) або заготовлені в процесі розкряжування на кінцевих пунктах, а також товарні хлисти, вивезені до пунктів сплаву і реалізації в нерозкряжованому стані, а кінцевим результатом лісогосподарського виробництва вважає вирощений стиглий ліс і сукупність матеріальних благ, які отримують економіка та населення в процесі

вирощування лісу (гриби, ягоди, плоди, лікарські рослини, продукція бджільництва та мисливства, матеріальні та соціальні блага від використання захисних, рекреаційних й інших корисних функцій лісу) [13, с. 34].

Природні блага, які надають ліси, в усьому світі прийнято називати загальновживаним терміном «екосистемні послуги». О. Василюк [14] наводить чотири групи екосистемних послуг (ресурсозабезпечення; водорегулювання, очищення повітря, стабілізація ґрунту; культурні та соціальні функції; підтримуючі послуги з регулювання мікроклімату, загального екологічного балансу, циклів кругообігу та інших глибинних екосистемних процесів), які, за підрахунками американських учених, становлять 4,7 трлн дол. щорічно. У результаті погіршення стану екосистемних послуг у лісовому господарстві світова спільнота звертає на це особливу увагу [15]. Оскільки українське лісове господарство має вагоме значення для продовольчої та енергетичної безпеки країни, тому безкоштовні донині блага стають щодня більш важливими і потребують аналогічної комплексної оцінки.

Також існує думка, що річною продукцією лісогосподарського виробництва є сумарний річний приріст деревини. Представником цього твердження є О. Н. Анцукевич [16], який лісогосподарське виробництво поділяє на дві частини: виробництво основних фондів («ліс» у вигляді лісонасаджень) і виробництво деревини на корені, а також інших продуктів і корисностей лісу.

Річною продукцією першої частини лісогосподарського виробництва є лісонасадження у віці зімкнення крон, які надалі виступають як основні фонди лісогосподарського виробництва, оскільки на них відкладається деревний приріст. Прямим результатом процесу виробництва деревини за рік є сумарний річний поточний приріст деревини у всій господарській одиниці, річний урожай плодів, ягід, грибів, лікарських рослин, річний приріст дичини тощо. Більшість видів продукції лісогосподарського виробництва, за винятком річного приросту деревини, можуть безпосередньо в своїй натуральній формі щорічно надходити у сферу споживання. Річною продукцією лісогосподарського виробництва, що орієнтується на деревину, є кількість придатного для споживання деревного запасу певної якості, еквівалентний величині сумарного річного приросту деревини у всій господарській одиниці, або в економічному розумінні річний поточний приріст у всій господарській одиниці. Погоджуємося, що цей принцип експлуатації лісів забезпечує невиснажливе використання деревини, але під час визначення готової продукції лісового господарства доцільно враховувати специфіку лісогосподарського виробництва, поділ лісів за призначенням та основну ознаку готової продукції – готовність до споживання чи реалізації. Приріст деревини у лісі залежить в основному від природних умов і не в значній кількості є результатом людського господарювання. Тому визначення приросту деревини вважаємо недоречним визнавати готовою продукцією лісового господарства. Водночас це доцільно робити з метою визначення наявності лісових ресурсів як біологічних активів лісового підприємства.

Огляд наукових праць щодо готової продукції лісового господарства свідчить про розмаїтість думок та бачень. Основними причинами такого стану стали три основні чинники: історія формування структури управління лісами, масштаби аналітичних досліджень та політика раціонального лісокористування. Наукові погляди щодо готової продукції формувались у результаті постійних змін органів управління в лісовому господарстві, і до 1966 р. спеціалізованого державного органу управління лісами і лісовим господарством не було, а відповідні функції виконували управління у складі

органів керівництва промисловістю або сільським господарством [17]. У сучасних умовах ця проблема залишається невирішеною в результаті масштабів наукових досліджень, а відповідно, об'єктів досліджень: лісове господарство, лісогосподарська діяльність, лісовий сектор економіки тощо. Лісовий сектор є динамічною структурою, що охоплює широке коло видів економічної діяльності, а саме: ведення лісового господарства, лісозаготівельні роботи, транспортування і складування продукції, оброблення деревини і торгівля лісопродукцією.

У сучасній практичній діяльності підприємств лісового господарства дотримуються припущення, що лісогосподарське виробництво на етапі вирощування лісу взагалі не створює продукцію. Продукцією є деревина, отримана в результаті рубок та розкряжування дерев на сортименти. Сортиментами називають однорідні за сортами, видами і розмірами лісоматеріали, які мають певне призначення. Крім того, в чинних нормативних документах Державного агентства лісових ресурсів України відсутні чіткі визначення готової продукції та незавершеного виробництва. Так, Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України [18], не містять визначення продукції лісового господарства. У чинній Тимчасовій інструкції з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України [19] відсутнє визначення готової продукції лісового господарства. Але під час перерахування видів деревної сировини (деревний хлист, ділова деревина (сортименти), жердини, деревина дров'яна для технологічних потреб, дрова, хворост тощо) вони ототожнені з лісопродукцією, хоча у визначенні деревної сировини про лісопродукцію не згадується. Відповідно до ПСБО 9 «Запаси» [20], яке розповсюджується і на підприємства лісового господарства, готовою продукцією вважається продукція, що виготовлена на підприємстві та призначена для продажу і відповідає технічним якісним характеристикам, передбаченим договором, або іншим нормативно-правовим актам.

Крім того, Україна перейшла на європейські стандарти класифікації та вимірювання лісопродукції, в основу якої покладено не призначення сортиментів, а показники розміру та якості колод. Тому узагальнюючим поняттям продукції у лісовому господарстві пропонуємо вважати вилучені з лісу придатні для використання лісові ресурси, які призначені для продажу, переробки або внутрішньогосподарського споживання. Також доцільним вважаємо уточнити поняття «готова продукція лісового господарства» в нормативних актах, що регламентують облік на підвідомчих підприємствах, відповідно до запровадженої європейської системи стандартизації.

Висновки. Визначення форм, видів та одиниць обліку готової продукції лісогосподарської діяльності залежить від багатьох моментів. В основу визначення форм і видів готової продукції лісогосподарської діяльності необхідно покладати поділ лісів за призначенням. В умовах організаційного розподілу діяльності лісового господарства на вирощування лісів і на їх використання результатом діяльності може бути, відповідно, стигла деревина на корені і лісоматеріали та лісова сировина як товарна продукція, яка утворюється у разі вирубування лісу. Подальша обробка деревини в лісогосподарських підприємствах (розпилювання кругляка на дошки, виготовлення паркетної дошки тощо) є промисловою обробкою, що спонукає лісову галузь називати лісогосподарським комплексом за аналогією з агропромисловим.

Готова продукція лісогосподарської діяльності за формою може бути уречевлена – у вигляді товару, а також у вигляді виконаних робіт або наданих послуг. За ступенем готовності – готова, напівфабрикати, незавершене виробництво. За своїм походженням готова продукція лісу може бути тваринного і рослинного походження. Продукція рослинного походження поділяється на деревну та недеревну. І вже залежно від конкретного виду продукції в рамках галузевої облікової політики й облікової політики підприємства мають бути визначені одиниці обліку.

Таким чином, визначальними факторами, від яких залежатиме оцінка, порядок відображення в бухгалтерському обліку, організація аналізу, контролю, планування та прогнозування готової продукції лісогосподарської діяльності буде організаційна структура підприємства лісового господарства, поділ лісів за призначенням, форма та ступінь завершеності виробництва готової продукції.

Для забезпечення реалізації політики раціонального лісокористування та більш ефективного використання лісових ресурсів необхідно розвивати маркетинг і вивчати потреби ринку. Зрізання дерев має здійснюватися під замовлення споживача, як перебудовується промисловість і здійснює виробництво не для складу, а під вимоги та потреби конкретних споживачів. У ринкових умовах господарювання не виробництво визначає обсяг продажів, а навпаки, можливий обсяг продажів є основою розробки виробничої програми.

У досліджуваних наукових працях і нормативних актах застосовуються різні поняття щодо готової продукції лісового господарства та її видів (лісопродукція, деревна сировина, продукція лісу тощо), що свідчить про широту і багатокомпонентність досліджуваного об'єкта. Це потребує відтворення співвідношення цих понять для удосконалення класифікації готової продукції лісового господарства в умовах запровадження європейських стандартів, що є перспективою подальших розвідок у цьому напрямі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Замула І. В., Шавурська О. В. Бухгалтерський облік операцій з лісокористування. *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2014. № 2 (43). С. 179–184.

2. Кислова Т. А. К вопросу о составе продукции лесного хозяйства. *Вопросы экономики лесного хозяйства:* материалы межвузовской лесоэкономической конференции при Воронежском лесотехническом институте / отв. ред. И. В. Воронин. Воронеж, 1968. 440, [161–169] с.

3. Воронин И. В. Экономика лесохозяйственных предприятий. Москва: Лесная промышленность, 1976. 88 с.

4. Поздняков Л. К. Лесное ресурсоведение / отв. ред. А. Б. Жуков. Новосибирск: Изд-во «Наука», 1973. 119 с.

5. Кожухов Н. И. Экономика воспроизводства лесных ресурсов. Москва: Лесная промышленность, 1988. 264 с.

6. Васильев П. В. Экономика использования и воспроизводства лесных ресурсов. Москва: Издательство Академии наук СССР, 1963. 483 с.

7. Богач Б. М. Організація виробничого обліку й аналізу собівартості продукції підприємств лісового господарства: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня кандидата

економічних наук; Тернопільський національний економічний університет МОНУ. Тернопіль, 2008. 20 с.

8. Громада Э. Характер лесного производства и его основные показатели. *Вопросы экономики лесного хозяйства:* материалы межвузовской лесоэкономической конференции при Воронежском лесотехническом институте / отв. ред. И. В. Воронин. Воронеж, 1968. 440, [117–125] с.

9. Лазарев А. С. Лесной доход. Москва: Финансы и статистика, 1988. 143 с.

10. Сторожук Т. М., Дружинська Н. С. Недеревні лісові ресурси. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: «Економіка і менеджмент»*. 2015. № 10. С. 260–263.

11. Сторожук Т. М. Облікова політика підприємства. Ірпінь: Національний університет ДПС України, 2015. 240 с.

12. Туркевич И. В. О продукции лесного хозяйства, методах ее планирования и учета. *Вопросы экономики лесного хозяйства:* материалы межвузовской лесоэкономической конференции при Воронежском лесотехническом институте / отв. ред. И. В. Воронин. Воронеж, 1968. 440, [169–174] с.

13. Синякевич І. М. Економіка галузей лісового комплексу: підручник. Львів: Світ, 1996. 184 с.

14. Василюк О. Скарбниця безкоштовних благ. *Природа і суспільство.* 2018. № 7 (187). С. 5.

15. Худолєй Л. В., Сафонов В. Є. Особливості формування ринку екосистемних послуг у лісовому господарстві. *Вісник Запорізького національного університету.* 2018. № 4 (40). С. 85–91.

16. Анцукевич О. Н. Продукция лесохозяйственного производства в условиях интенсивного лесного хозяйства. *Вопросы экономики лесного хозяйства:* материалы межвузовской лесоэкономической конференции при Воронежском лесотехническом институте / отв. ред. И. В. Воронин. Воронеж, 1968. 440, [185–192] с.

17. Котляревська Н. С. Формування системи управління лісовим господарством України. *Актуальні проблеми економіки.* 2010. № 4 (106). С. 10–16.

18. Методичні рекомендації з формування собівартості продукції (робіт, послуг) на підприємствах, що належать до сфери управління Державного агентства лісових ресурсів України: затв. наказом Державного агентства лісових ресурсів України: від 14.05.2013 № 124. *Правозастосування в лісовому господарстві України.* URL: http://lespravo.com.ua/art/407-Metodrekomendacii_z_formuvannya_sobivartosti_produkcii_na_pidpriємstvah_DALRU/

19. Тимчасова інструкція з електронного обліку продукції лісозаготівель, лісопиляння і деревообробки на підприємствах Державного агентства лісових ресурсів України: затв. наказом Державного агентства лісових ресурсів України: від 27.06.2012 № 202. *Правозастосування в лісовому господарстві України.* URL: http://lespravo.org.ua/art/333-Timchasova_instrukciya_z_elektronnogo_obliku_derevini_2012_rik/

20. Положення (стандарт) бухгалтерського обліку 9 «Запаси»: затв. наказом Міністерства фінансів України: від 20.10.99 № 246. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99

REFERENCES

1. Zamula, I. V., Shavurska, O. V. (2014) Buhgalterskij oblik operacij z lisokoristuvannya [Accounting for forest management]. *Naukovij visnik Uzhgorodskogo universitetu,* vol. 2, no. 43, pp. 179–184.

2. Kislova, T. A. (1968). K voprosu o sostave produkcii lesnogo hazyajstva [To the issue of the composition of forestry products]. In *Voprosyi ekonomiki lesnogo hozyaystva* (pp. 161–169). Voronezh: Voronezhskiy lesotehnicheskiy institut.

3. Voronin, I. V. (1976). *Ekonomika lesohozyaystvennyih predpriyatiy [Forestry economy].* Moskva: Lesnaya promyishlennost.

4. Pozdnyakov, L. K. (1973) *Lesnoe resursovedenie [Forest Resource Management].* Novosibirsk: Nauka.

5. Kozhuhov, N. I. (1988) *Ekonomika vosproizvodstva lesnyh resursov [Forestry reproduction economics].* Moskva: Lesnaya promyshlennost.

6. Vasilev, P. V. (1963). *Ekonomika ispolzovaniya i vosproizvodstva lesnyih resursov [Economics of use and reproduction of forest resources]*. Moskva: Izdatelstvo Akademii nauk SSSR.

7. Bogach, B. M. (2008). *Organizaciya virobnichogo obliku j analizu sobivartosti produkciyi pidpriyemstv lisovogo gospodarstva [Organization of production accounting and cost analysis of products of forestry enterprises]* (Dissertation abstract). Ternopil: Ternopilskij nacionalnij ekonomichnij universitet MONU.

8. Gromada, E. (1968). Harakter lesnogo proizvodstva i ego osnovnye pokazateli [The nature of forest production and its main indicators]. In *Voprosyi ekonomiki lesnogo hozyaystva* (pp. 117–125). Voronezh: Voronezhskiy lesotehnicheskiy institut.

9. Lazarev, A. S. (1988). *Lesnoj dohod [Forest income]*. Moskva: Finansy i statistika.

10. Storozhuk, T. M., Druzhynska, N. S. (2015). Nederevni lisovi resursi [Non-timber forest resources]. *Naukovij visnik Mizhnarodnogo gumanitarnogo universitetu. Seriya: «Ekonomika i menedzhment»*, (10), 260–263.

11. Storozhuk, T. M. (2015). *Oblikova politika pidpriyemstva [Company accounting policy].* Irpin: Nacionalnij universitet DPS Ukrayini.

12. Turkevich, I. V. (1968). O produkcii lesnogo hazyajstva, metodah ee planirovaniya i ucheta [About forest products, methods of planning and accounting]. In *Voprosyi ekonomiki lesnogo hozyaystva* (pp. 169–174). Voronezh: Voronezhskiy lesotehnicheskiy institut.

13. Sinyakevich, I. M. (1996). *Ekonomika galuzej lisovogo kompleksu [Economy of forestry complex industries].* Lviv: Svit.

14. Vasilyuk, O. (2018). Skarbnicya bezkoshtovnih blag [A treasure trove of free goods]. *Priroda i suspilstvo,* (7(187)), 5.

15. Hudolyej, L. V., Safonov, V. Ye. (2018). Osoblivosti formuvannya rinku ekosistemnih poslug u lisovomu gospodarstvi [Features of formation of economic services market in forest agriculture]. *Visnik Zaporizkogo nacionalnogo universitetu,* (4(40)), 85–91.

16. Ancukevich, O. N. (1968). Produkciya lesohozyajstvennogo proizvodstva v usloviyah intensivnogo lesnogo hazyajstva [Forestry products in the conditions of intensive forestry]. In *Voprosyi ekonomiki lesnogo hozyaystva* (pp. 185–192). Voronezh: Voronezhskiy lesotehnicheskiy institut.

17. Kotlyarevska, N. S. (2010). Formuvannya sistemi upravlinnya lisovim gospodarstvom Ukrayini [Forming of system management by forestry of Ukraine]. *Aktualni problemi ekonomiki,* (4(106)), 10–16.

18. Derzhavne agentstvj lisovih resursiv Ukrayini. (2013). *Metodichni rekomendaciyi z formuvannya sobivartosti produkciyi (robit, poslug) na pidpriyemstvah, sho nalezhat do sferi upravlinnya Derzhavnogo agentstva lisovih resursiv Ukrayini [Methodical recommendations for formation of cost of production (works, services) at the enterprises belonging to the sphere of management of the State Agency of Forest Resources of Ukraine].* URL: http://lespravo.com.ua/art/407-Metodrekomendacii_z_formuvannya_sobivartosti_produkcii_na_pidpriyemstvah_DALRU19. Derzhavne agentstvo lisovih resursiv Ukrayini. (2012). *Timchasova instrukciya z elektronnogo obliku produkciyi lisozagotivel, lisopilyannya i derevoobrobki na pidpriyemstvah Derzhavnogo agentstva lisovih resursiv Ukrayini [Temporary Instruction on Electronic Accounting for Forestry, Sawmilling and Woodworking at Enterprises of the State Agency of Forest Resources of Ukraine].* URL: http://lespravo.org.ua/art/333-Timchasova_instrukciya_z_elektronnogo_obliku_derevini_2012_rik/

20. Ministerstvo finansiv Ukrayini. (1999). *Polozhennya (standart) buhgalterskogo obliku 9 «Zapasi» [Accounting Standard 9 «Inventories»].* URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0751-99

Storozhuk T. M., Candidate of Economics, associate Professor, University of the state fiscal service of Ukraine

Druzhynska N. S., Candidate of Economics, University of the state fiscal service of Ukraine

Finished production of forestry activities, its forms and types

Forestry is a particular sector of the economy, which creates unique content and forms products. Wide range of benefits, that society receives from forestry, generates a diversity of scientific opinions on determining the nature of finished products of enterprises in this field.

The purpose of the article – to determine the most important forms and types of finished products of forestry activity in modern conditions of management based on the analysis of theoretical achievements and current practice, which is a prerequisite for improving the organization of accounting, analysis, control, planning and forecasting in the transition of Ukraine to sustainable development.

Historical method was used to determine the main tendencies of formation and development of scientific opinion on finished forestry products. The use of cause and effect has made it possible to identify the factors that have caused the diversity of scientific perspectives. Methods of theoretical generalization, analysis and synthesis allowed us to form the definition of finished products, which takes into account the industry specificity of its occurrence. The use of grouping method and analogy method contributed to substantiation of possible forms and types of finished forestry products at the stage of forest cultivation and exploitation.

The research made it possible to generalize the scientific approaches to the content of finished products as a result of the forestry activity in the historical aspect and identify the causes, which contributed to the formation of various scientific opinions. The necessity of introducing the definition of finished forestry products is substantiated, which should take into account the specifics of the industry. The definition of the finished forestry products is presented, the most important in the present conditions of management of its form and types are determined.

It is proved that the organizational structure of the forestry enterprise is essential for determining the forms and types of finished products of forestry activity, division of forests by destination, form and stage of completion of production of finished products. Depending on the destination of the forest, finished products in the form can be arranged in the form of work performed or services provided; the degree of readiness – ready, prepared food, work in progress; by origin – animal and vegetable (woody and non-woody) origin. These suggestions will help improve the formation of industry accounting and accounting policies of the company in the definition of finished goods accounting units and units. It is suggested to intensify marketing research at enterprises in order to investigate the demand for wood and the formation of production programs.

Key words: *finished products of forestry, result of forestry production, forms of forestry production, types of forestry products.*

Стаття надійшла до редакції 17 січня 2020 року

УДК 657:355.1
JEL Classifications: M41, E24, H53
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.204-211

Ю. Ю. Томчук,
Університет ДФС України
e-mail: tomchukyuliia@gmail.com
ORCID ID 0000-0002-3457-0162

МЕТОДИКА ОБЛІКУ НАРАХУВАНЬ ТА ВИПЛАТ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМ

У статті детально розглянуто нормативне забезпечення, методику, структуру, складові та основні елементи, з яких складається щомісячне грошове забезпечення кожного військовослужбовця. Обґрунтовано методику обліку нарахувань та виплат військовослужбовцям. Внесено пропозиції щодо спрощення існуючої методики розрахунків окремих виплат грошового забезпечення.

Ключові слова: *грошове забезпечення, військовослужбовці, оклад, державний бюджет, облік, фінансування, заробітна плата.*

Ю. Ю. Томчук. Методика учета начислений и выплат военнослужащим

В статье детально рассмотрены нормативное обеспечение, методика, структура, составляющие и основные элементы, из которых состоит ежемесячное денежное обеспечение каждого военнослужащего. Обоснованно методику учета начислений и выплат военнослужащим. Внесены предложения относительно упрощения методики расчетов отдельных выплат денежного обеспечения.

Ключевые слова: *денежное обеспечение, военнослужащие, оклад, государственный бюджет, учет, финансирование, заработная плата.*

Метою статті є дослідження чинної методики виплат військовослужбовцям, їх класифікацію для подальшого вдосконалення структури та механізму виплат військовослужбовцям.

Постановка проблеми. Фінансове забезпечення військовослужбовців стає одним з найважливіших показників їхньої боєздатності, посилення якості забезпечення матеріально-технічного стану, а також розвитку соціально-економічної сфери армії. Найбільш проблематичними у регулюванні є ті показники, які пов'язані з організацією, ефективністю та оплатою праці працівникам і військовослужбовцям. Це один з найважливіших показників, що характеризує рівень економічного та соціального стану суспільства і залежить передусім від продуктивності праці [9, с. 75]. Необхідно розглядати виплати військовослужбовцям як окремий механізм, який є основним джерелом доходу та життєзабезпечення оплати праці за проходження військової служби. Ця ділянка обліку потребує детального дослідження й удосконалення для формування цілісної картини щодо підвищення ефективності його розрахунків, спрощення нарахування та правильної організації бухгалтерського обліку, яка набуває важливого теоретичного і практичного значення.

© Томчук Ю. Ю., 2020

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання вивчення теорії, методології бухгалтерського обліку розрахунків із заробітної плати широко висвітлені в працях відомих вітчизняних науковців, таких як М. В. Божко [1, с. 25–30], М. В. Кужельний [3. с. 156–168], Ю. А. Кузьмінський [4, с. 30–33], В. В. Сопко [7, с. 64], Н. В. Шульга [9, с. 73]. Дослідження в галузі бухгалтерського обліку виплат військовослужбовцям детально розглядалися на Всеукраїнській науково-практичній конференції «Сучасні проблеми розбудови Збройних сил України» [8]. Деякі доповіді стосувалися організації бухгалтерського обліку в умовах автоматизації процесів виплат військовослужбовцям. Проте у дослідженнях не розглянуто питання методики нарахування та виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України.

Виклад основного матеріалу. Порядок і розміри матеріального (продовольчого, речового, медичного, квартирного), шляхового (підйомна допомога, добові у процесі переміщення по службі) забезпечення, державного обов'язкового особистого страхування військовослужбовців, а також пенсійного забезпечення визначаються чинними законодавчими актами. Варто зазначити, що термін «заробітна плата» не використовується до військовослужбовців, замість нього вживається термін «грошове забезпечення». Так, згідно зі статтею 9 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей» [2] та постанови Кабінету Міністрів України «Про грошове забезпечення військовослужбовців, осіб рядового і начальницького складу та деяких інших осіб» [6], яка набрала чинності з 1 березня 2018 року, а також наказ міністра оборони України «Про затвердження Порядку виплати грошового забезпечення військовослужбовцям Збройних сил України та деяким іншим особам» [5] військовослужбовці Збройних сил України (далі – ЗСУ) та деякі інші особи одержують грошове і речове забезпечення за нормами, встановленими законодавством. Враховуючи вищезазначене, закономірною є потреба у своєчасній та достовірній інформації стосовно розрахунків з грошовим забезпеченням з погляду кожної зі сторін соціально-трудових відносин – держави і працівника. У таких умовах особливої актуальності набуває дослідження теоретичних і прикладних аспектів обліково-аналітичного забезпечення управління та контроль виплат військовослужбовцям з огляду на реформування і світову інтеграцію України.

Питання покращення виплати грошового забезпечення військовослужбовцям неодноразово піднімалося в законодавчих актах. Так, відповідно до проєкту Закону України «Про Державний бюджет України» на 2019 рік передбачалося чергове підвищення грошового забезпечення військовослужбовців, особливо учасників бойових дій на Сході України. Розрахунок грошового забезпечення є досить складним і відповідальним процесом, який здійснюється у стислі строки між датою надання інформації щодо нарахування та виплатами військовослужбовцям.

Розглянемо детальніше основні елементи, з яких складається щомісячне грошове забезпечення кожного військовослужбовця. Насамперед це методика встановлення посадових окладів, які виплачуються у розмірах, визначених додатком 1 Постанови № 704, яка наведено в табл. 1.

Посадові оклади за розрядами тарифної сітки визначаються шляхом множення розміру прожиткового мінімуму для працездатних осіб, встановленого законом на 1 січня календарного року (але не менше 50 % розміру мінімальної заробітної плати, встановленого законом на 1 січня календарного року), на відповідний тарифний коефіцієнт. У разі коли

посадовий оклад визначений у гривнях з копійками, цифри до 4,99 відкидаються, від 5 і вище – заокруглюються до десяти гривень [6].

Таблиця 1

Посадові оклади військовослужбовців ЗСУ

Особи офіцерського складу			
Посади	**Тарифний розряд***	**Тарифний коефіцієнт**	**Розмір окладу з 01.03.2018 (грн)***
Командир взводу	9–13	1,8–2,0	3 170–3 520
Командир роти	17–20	2,32–2,56	4 090–4 510
Командир батальйону	21–25	2,64–2,96	4 650–5 220
Командир полку	26–31	3,04–3,44	5 360–6 060
Командир бригади	35–39	3,76–4,08	6 630–7 190
Інші посади	*Наказ МОУ від 01.03.2018 № 90*		
Особи рядового, сержантського і старшинського складу (крім військовослужбовців строкової військової служби)			
Посади	**Тарифний розряд***	**Тарифний коефіцієнт**	**Розмір окладу з 01.03.2018 (грн)***
Курсант	1	1,40	2 470
Телеграфіст	2	1,45	2 550
Стрілець	3	1,50	2 640
Старший гранатометник	4	1,55	2 730
Нач. поста охорони та оборони	5	1,60	2 820
Нач. розвідувального пункту	6	1,65	2 910
Командир відділення	7	1,70	3 000
Командир бойової машини	8	1,75	3 080
Командир танка	9	1,80	3 170
Головний сержант взводу	10	1,85	3 260
Інструктор	11	1,90	3 350
Сержант-інструктор	12	1,95	3 440
Сержант-менеджер	16	2,24	3 950
Головний старшина бригади	22	2,72	4 790
Інші посади	*Наказ МОУ від 13.12.2018 № 627*		
Військовослужбовці строкової військової служби			
Посади	**Тарифний розряд***	**Тарифний коефіцієнт**	**Розмір окладу з 01.03.2018 (грн)***
Спостерігач	1	0,20	350
Стрілець	2	0,24	420
Старший санітар	3	0,28	490
Старший стрілець	4	0,32	560
Черговий по зв'язку	5	0,36	630
Начальник телеграфної станції	6	0,40	700
Інші посади	*Наказ МОУ від 13.12.2018 № 627*		

Джерело: розроблено автором на основі [6].

*Примітка: * Тарифний розряд за кожною посадою визначений у штаті військової частини.*

Оклади за військовими званнями військовослужбовцям встановлюються та виплачуються в розмірах, визначених у додатку 14 до постанови № 704 [6], аналогічно як посадові оклади. Коефіцієнти та результати множення розміру прожиткового мінімуму на відповідний тарифний коефіцієнт детально відображено в табл. 2.

Таблиця 2

Оклади за військовим званням (ОЗВ)

Військові звання	Тарифний коефіцієнт	Розмір окладу з 01.03.2018 (грн)
Рядовий (солдат)	0,30	530
Старший сержант	0,34	600
Молодший сержант	0,38	670
Сержант	0,42	740
Старший сержант	0,46	810
Старшина	0,50	880
Прапорщик	0,54	950
Старший прапорщик	0,58	1 020
Молодший лейтенант	0,60	1 060
Лейтенант	0,64	1 130
Старший лейтенант	0,68	1 200
Капітан	0,72	1 270
Майор	0,76	1 340
Підполковник	0,80	1 410
Полковник	0,84	1 480
Генерал-майор	0,88	1 550
Генерал-лейтенант	0,92	1 620
Генерал-полковник	0,96	1 690
Генерал армії України	1	1 760

Джерело: розроблено автором на основі [6].

Розглянемо на прикладі порядок розрахунку окладів за військовим званням військовослужбовців:

1. Полковник. Згідно з додатком 14 тарифний коефіцієнт становить 0,84, отже, оклад дорівнюватиме: (0,84 × 1 760 грн) = 1 478,40 грн, округлюємо до 1 480 грн.

2. Підполковник. Оклад дорівнює: (0,80 × 1 760 грн) = 1 408,00 грн, округлюємо до 1 410 грн, де 0,80 – тарифний коефіцієнт.

3. Капітан. Оклад дорівнює: (0,72 × 1 760 грн) = 1 267,20 грн, округлюємо до 1 270 грн, де 0,72 – тарифний коефіцієнт.

4. Сержант. Оклад дорівнює: (0,42 × 1 760 грн) = 739,20 грн, округлюємо до 740 грн, де 0,42 – тарифний коефіцієнт.

5. Солдат. Оклад дорівнює: (0,30 × 1 760 грн) = 528,00 грн, округлюємо до 530 грн, де 0,30 – тарифний коефіцієнт [6].

Також військовослужбовцям (крім строкової військової служби) щомісячно виплачується надбавка за вислугу років на військовій службі у відсотках посадового

окладу (за основною чи тимчасово займаною посадою) з урахуванням окладу за військовим званням у таких розмірах: від 1 до 5 років – 25 %; від 5 до 10 років – 30 %; від 10 до 15 років – 35 %; від 15 до 20 років – 40 %; від 20 до 25 років – 45 %; від 25 і більше років – 50 % [6].

Військовослужбовцям (крім строкової військової служби) щомісячно виплачується надбавка за особливості проходження служби в розмірах до 100 % посадового окладу, окладу за військове звання та надбавки за вислугу років залежно від складності та важливості виконуваних обов'язків [6]. Саме з 1 січня 2019 року ця надбавка становить 65 %.

Це основні доплати на надбавки, не враховуючи доступ до державної таємниці, а тим, хто виконує службові обов'язки в умовах режимних обмежень у зв'язку з роботою, що передбачає доступ до державної таємниці відповідно до функціональних обов'язків, займається розробкою, виготовленням, обліком, зберіганням і використанням документів, виробів та інших матеріальних носіїв секретної інформації, приймає рішення з цих питань або здійснює постійний контроль за станом охорони державної таємниці, виплачується надбавка до посадових окладів [5]. Також є преміювання, здійснюється щомісячно, але не менше 10 % посадового окладу, встановлює міністр оборони України для відповідних категорій військовослужбовців виходячи з наявного фонду грошового забезпечення, передбаченого в кошторисі Міністерства оборони України, та особливостей проходження військової служби [6].

Детально описавши методику та механізм розрахунку грошового забезпечення, все ж таки підрахувати розмір грошового забезпечення військовослужбовців досить складно, адже щомісяця нараховується велика кількість додаткових виплат, обсяг яких може коливатися залежно від наявності коштів на виплату грошового забезпечення.

З огляду на зазначене, Міністерство оборони України вирішує питання збільшення грошового забезпечення військовослужбовців, які не потягнуть за собою підвищення військових пенсій, видатки на яку в декілька разів більші, ніж на оптимізацію грошового забезпечення. Згідно з чинним законодавством такі суперечності неминучі, тому пошук доцільно вести лише в напрямі оптимізації та вдосконалення методики нарахування грошового забезпечення військовослужбовців з урахуванням досвіду провідних країн та країн-членів НАТО.

Пропонуємо спрощення нарахування грошового забезпечення, яке можливе вирішити таким чином:

1. Кардинально змінити існуючий механізм нарахування премій військовослужбовцям. Для цього необхідно зменшити кількість тарифних коефіцієнтів, відв'язавши розрахунок премії від посадових окладів; установити фіксовані тарифні коефіцієнти для кожної категорії військовослужбовців (для офіцерського, сержантського та старшинського складів). Тобто розрахунок премії здійснювати шляхом множення фіксованих тарифних коефіцієнтів для кожної категорії військовослужбовців, що, у свою чергу, приведе до більш доцільного нарахування грошового забезпечення.

2. Підвищення ефективності та наочності нарахування грошового забезпечення військовослужбовцям, що значно прискорить час обробки інформації та проведення розрахунків.

Висновки і перспективи подальших досліджень у цьому напрямі. У статті обґрунтовано методику обліку нарахувань і виплат військовослужбовцям та варіанти удосконалення структури грошового забезпечення.

Система нарахування грошового забезпечення військовослужбовців досить об'ємна, вона включає більше десятка різних видів виплат і доплат: за військове звання, посаду, стаж служби, особливості служби, участь у бойових операціях, премії тощо. Система грошового забезпечення військовослужбовців є недосконалою, що великою мірою зумовлено переважанням у ній виплат, які виконують заохочувальну роль і не можуть бути стимулом до праці. До того ж ця система є досить непрозорою і складною, що додатково гальмує підвищення престижу військової служби. Реформування системи грошового забезпечення військовослужбовців через удосконалення її структури в контексті збільшення частки посадових окладів і за військовим званням, що, у свою чергу, сприятиме підвищенню конкурентоспроможності військової служби на ринку праці ЗСУ.

Перспективами подальших досліджень у цьому напрямі є удосконалення методики бухгалтерського обліку Збройних сил України, обґрунтування правильності застосування нормативно-правових актів ведення обліку та складання звітності.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Божко В. М. Колективно-договірне регулювання заробітної плати: дис. … кандидата юрид. наук: спец. 12.00.15. Харків: Харківський держ. педагогічний ун-т ім. Г. С. Сковороди, 2001. 203 с.

2. Закон України: від 20.12.1991 № 2012-XII. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12

3. Кужельний М. В. Організація обліку: підручник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 352 с.

4. Кузьмінський Ю. А. Обліково-аналітичні можливості системи бухгалтерського (фінансового) обліку в забезпеченні управління ризиками. Київ: КНЕУ, 2017. С. 30–33.

5. Наказ міністра: від 07.06.2018 № 260. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18

6. Постанова Кабінету Міністрів України: від 30.08.2017 № 704. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF

7. Сопко В. В. Бухгалтерський облік: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2000. 578 с.

8. Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих вчених, ад'юнктів, слухачів, курсантів і студентів. URL: http://mil.univ.kiev.ua/files/40_1409078009.pdf

9. Шульга Н. В. Сутність оплати праці, її форми і системи. Київ: КНЕУ, 2002. С. 73–77.

REFERENCES

1. Bozhko V. M. (2001). Kolektyvno-doghovirne reghuljuvannja zarobitnoji platy [Collectively contractual wage control] (Candidate dissertation). Kharkiv: Kharkivsjkyj derzhavnyj pedaghoghichnyj un-t im. Gh. S. Skovorody.

2. Zakon Ukrayiny: vid 20.12.1991 № 2012-XII [Law of Ukraine]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2011-12

3. Kuzhelnuy M. V. (2010). Orhanizatsiya obliku: pidruchnyk [Accounting organization: textbook]. Kyjiv: Centr uchbovoji literatury.

4. Kuzjminsjkyj J. A. (2017). Oblikovo-analitychni mozhlyvosti systemy bukhghaltersjkogho (finansovogho) obliku v zabezpechenni upravlinnja ryzykamy [Accounting and analytical capabilities of the system of accounting (financial) accounting in the provision of risk management]. Kyjiv: KNEU.

5. Nakaz Ministra Ukrayiny: vid 07.06.2018 № 260 [Law of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0745-18

6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny: vid 30.08.2017 № 704 [Decision of Cabinet Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/704-2017-%D0%BF

7. Sopko V. V. (2000). Bukhghaltersjkyj oblik: navch. posibnyk [Accounting: Teaching manual]. Kyjiv: KNEU.

8. Tezy dopovidey vseukrayinskoyi naukovo-praktychnoyi konferentsiyi molodykh vchenykh, adyunktiv, slukhachiv, kursantiv i studentiv [Abstracts of the All-Ukrainian scientific and practical conference of young scientists, adjuncts, students, cadets and students]. URL: http://mil.univ.kiev.ua/files/40_1409078009.pdf

9. Shuljgha N. V. (2002). Sutnistj oplaty praci, jiji formy i systemy [The essence of wages, its forms and systems]. Kyjiv: KNEU.

Yuliia Tomchuk, PhD Student, University of the State Fiscal Service of Ukraine

Method of account of extra charges and payments to the servicemen

The normative providing, method, structure, constituents and basic elements that the monthly cash cover of every serviceman consists of is in detail considered in the article. Grounded method of account of extra charges and payments servicemen. Suggestions are brought in relation to simplification of method of calculations of separate payments of cash cover.

The purpose of the article is researches of operating method of payments servicemen, their classification, for subsequent perfection of structure and mechanism of payments servicemen.

In the course of the research, the general scientific methods of theoretical and empirical knowledge, the method of analysis and synthesis are used, it is possible to harmonize and systematize the main aspects of the methodology and organization of payroll accounting for servicemen.

An author is offer simplification of extra charge of cash cover, which is possible to decide such ways. At first, it is expedient to change the existent mechanism of extra charge of bonuses servicemen. It is for this purpose necessary: to decrease the amount of tariff coefficients, uniting the calculation of bonus from post salaries; to set the fixed tariff coefficients for every category of servicemen. That after the offered rules the calculation of bonus will be carried out by the increase of the fixed tariff coefficients for every category of servicemen. The second Increase of efficiency and evidentness of extra charge of cash cover servicemen, that will accelerate time of treatment of information and leadthrough of calculations considerably.

The system of extra charge of cash cover of servicemen is bulky enough and multilevel: it includes more than ten of different types of payments and additional charges: for a military rank, position, experience of service, feature of service, participation, in battle operations, bonuses and others like that. It predetermines the large enough loading on the workers of financially-economic service. The system of cash cover of servicemen is imperfect, that it is in a large measure predefined predominance in it of payments, which carry out an encouraging role and cannot be a stimulus to labor. Besides this system is opaque enough and difficult, that additionally brakes

the increase of prestige of military service and transition to completing of the Ukrainian army. Reformation of the system of cash cover of servicemen through the improvement of its structure in the context of increase of part of post salaries and after a military rank which in same queue will be instrumental in the increase of competitiveness of military service at the market of labor and economic effect from the budgetary financing of maintenance of personnel of Armed Forces of Ukraine (AFU).

Key words: *cash cover, servicemen, salary, the state budget, account, financing, accounting, money security, official salary, accounting automation, Armed Forces of Ukraine (AFU), salary.*

Стаття надійшла до редакції 16 січня 2020 року

UDC 656.073.5
JEL Classification Code G18, H21
DOI 10.33244/2617-5932.4.2020.212-221

Oleh A. Shevchuk,
Doctor of Economic Sciences, Professor,
University of the State Fiscal Service of Ukraine
e-mail: ol.shevchuk@ukr.net
ORCID ID 0000-0002-3206-6966;
Oksana V. Shevchuk,
candidate of Economics,
Associate Professor
e-mail: finoko12@ukr.net
ORCID ID 0000-0003-0937-4714

ACTUALIZATION OF CUSTOMS CONTROL FORMS

The research on the forms of customs control was conducted. There was analyzed the specific of control activity of customs authorities in the field of financial relations, conditions and forms of its realization. Introduction of the system of analysis and risk management, customs inspection, and the method of "customs audit" into the practice of customs control is suggested.

Key words: *customs controls, the state financial control, system analysis and risk management, customs inspection, the method of "customs audit" is suggested.*

О. А. Шевчук, доктор економічних наук, професор, Університет ДФС України
О. В. Шевчук, кандидат економічних наук, доцент

Актуалізація форм митного контролю

Посилення ролі митниці у виконанні фіскальної функції та захисті економічних інтересів України в цілому потребує не лише вдосконалення механізму митного контролю, митного оформлення товарів та інших предметів під час їх експорту та імпорту, а й належного оснащення митних кордонів, забезпечення виконання положень чинного законодавства та нормативно-правових актів, уніфікації тарифів і митного законодавства, створення сприятливих умов для торгівлі, налагодження партнерських відносин з бізнесом і співпраці з іншими державними органами на національному та міжнародному рівнях.

Метою статті є дослідження діючих методів митного контролю та формулювання прогресивних напрямів удосконалення роботи митних служб в умовах гармонізації законодавства України із законодавством ЄС у сфері митного регулювання.

Теоретичною основою дослідження є фундаментальні положення економічної та інституційної теорій, теорії фінансів, оподаткування, управління, систем контролю й аудиту і структурного та функціонального аналізу, наукові праці вітчизняних і зарубіжних науковців з питань дослідження.

© Oleh A. Shevchuk, Oksana V. Shevchuk, 2020

Специфіка фінансового контролю в митному секторі породжує різноманітні інтеграційні зв'язки і вимагає розширеної інформаційно-комунікаційної інфраструктури. Для цього необхідно сформувати ефективні механізми, які обслуговують процес контролю та базуються на митному, податковому, бюджетному і валютному законодавстві, а також сучасних технологіях, інструментах, формах, методах, ключових факторах, нововведеннях, організаційних умовах для найбільш повного та своєчасного надходження доходів у бюджет.

Доведено, що одним з основних пріоритетів у підвищенні якості й ефективності роботи митних органів та адаптації митного законодавства України до митного законодавства ЄС є спрощення митного контролю. Для цього доцільно удосконалити систему аналізу ризиків та управління ними, а також електронне декларування. Крім того, запропоновано формувати списки «білих компаній» – учасників зовнішньоторговельної діяльності та застосовувати так званий метод «митного аудиту».

Ключові слова: *державний фінансовий контроль, метод «митного аудиту», митна ревізія, митний контроль, системи аналізу та керування ризиками.*

Urgency of the research. Enhancing the role of customs in ensuring fiscal problems and replenishment of state budget requires not only improving the control measures and the quality of customs, but also equipping the customs borders, trade facilitation, establishment of partnership relations with business, strict compliance with applicable laws and regulations, unification of tariffs and customs legislation, cooperation with other state bodies at national and international levels.

Analysis of recent research and publications. The subject of customs control in all its forms are engaged in domestic and foreign scholars such as Ye. Yu. Baryshnikova, O. V. Hrechkina, I. I. Ivancha, I. A. Kalashnikov, G. O. Olishchuk, A. V. Shpilevaia, T. Yu. Yurkin etc.

At the same time, despite of the publications of this issue, the study of customs control forms is still logically incomplete. Thus, the specificity of financial control in the customs sector generates a variety of integrative connections and requires advanced information and communication infrastructure based on building target mechanisms that serve the control process and are based on customs, tax, budget and currency legislation, as well as modern technology, tools, forms, methods, key factors, innovations, organizational conditions for the most complete and timely revenue return into the budget.

Hence, the importance of customs and logical incompleteness of scientific developments in this area necessitate further research in this area.

The purpose of the article. The article aim is to study existing methods of customs and formulation of progressive directions for improving the work of customs services in terms of harmonizing legislation in Ukraine with EU customs regulations.

Research Methodology. The theoretical basis of the study is the fundamental position of economic and institutional theories, theories of finance, taxation, management, control and audit systems and structural and functional analysis, scientific works of domestic and foreign scholars on the study issues.

Presentation of basic material of the research. The system of customs regulation of foreign economic activities (FEA) is aimed at ensuring compliance with customs-tariff and non-tariff measures, which the state uses to protect life and health, environment, flora and fauna, as well as to protect its economic interests. At the same time, methods of customs regulations alone are

able to stimulate the development of the state trade cooperation and influence the development of its economy [1].

Current legislation gives the customs solely precautionary preventive function. However, if the actions of economic operators in carrying out customs controls have the signs indicating the composition of an administrative offense for violation of customs laws, customs forms obtain a completely different legal status. They acquire a new purpose – to ensure compliance with the legality of procedural law. As a result the measures of administrative coercion are given other functions, their application is changed, and this has certain legal consequences. That is, they move into an entirely different category of administrative law enforcement – the proceeding activities measures in the cases of administrative offenses [2].

According to I. Ivancha the development of financial control performed by the customs, when administrating the budget revenues, is based both on the existing institutional provisions and new, modern forms of organization and provision of financial control. These include work on the basis of analysis and risk management, introduction of electronic declaration and a single interagency automated system for collecting, storing and processing information necessary for controlling foreign trade. Actual direction of financial control development is improving customs administration, including the development of risk management system.

Infrastructure provision of financial control in the customs system is based on legal mechanisms embodied in customs, tax, budget and currency laws.

Improving the structural and functional model of customs service as a part of administrative reform allowed refusing the very costly continuous financial control of foreign trade operations, resulting in increased speed customs clearance and volume of budget payments [3]. According to Customs Code of Ukraine [4] customs control is provided in the following forms:

1) checking the documents and information given to the customs authorities when moving goods and vehicles for commercial use through customs border of Ukraine;

2) customs inspection (examination and re-examination of goods and vehicles for commercial use, examination and re-examination of hand baggage and luggage, personal inspection of citizens);

3) accounting the goods and vehicles for commercial use, crossing the customs border of Ukraine;

4) oral questioning of citizens and enterprises officials;

5) inspection of areas and temporary storage warehouses, customs warehouses, free customs zones, duty free shops and other places where there are the goods and vehicles for commercial use which are subjected to customs control, as well as places where activities, controlled by the customs authorities according to the Code and other laws of Ukraine, take place;

6) checking the accounting of goods transported through the customs border of Ukraine and / or that are under customs control;

7) documentary check of compliance with the legislation of Ukraine on Civil customs, including timeliness, accuracy, completeness of calculation and payment of customs duties;

8) sending the requests to other government agencies, institutions and organizations, authorized bodies of foreign states to establish the authenticity of the documents submitted to customs authorities.

The most requested are such areas of organization of state financial control carried out by the customs performing such administrative budget function as customs value control, risk management, customs control after the release of the goods.

The Place of the customs value control in the technological scheme of customs control is presented in figure 1.

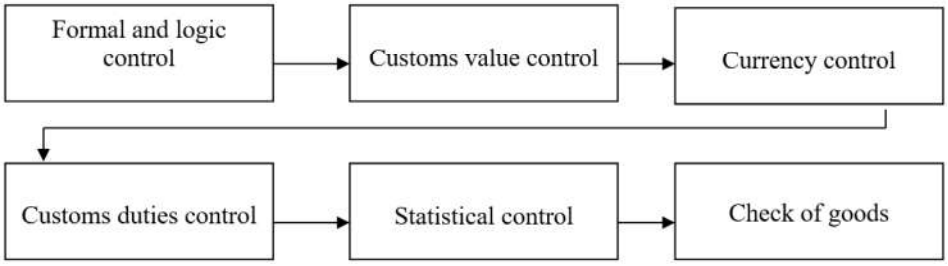

Figure 1. Technological scheme of customs control (Source: Developed by author)
Source: [5].

Control of the customs value at the technological scheme of customs control is at the center. The correctness of determining the customs value and its acceptance is the starting point, after which other types of control are exercised: currency, customs duties, statistical, goods checking.

Reduction in customs value is one of the most significant violations from the point of view of ensuring the state financial security.

CIS current legislation establishes the following terms of customs control after the release of the goods: Customs Code of RF – 1 year; Customs Code of Kazakhstan, Kyrgyzstan, Azerbaijan, Uzbekistan, Ukraine – a term is not installed; Customs Code of Belarus – 3 years [6].

Particular importance at the present time gets the question of fulfillment of obligations of customs bodies within the control of goods containing intellectual property objects: objects of copyright; related items (with copyright) rights; objects of rights for the means of individualization of legal entities, trademarks, appellations of origin, service marks.

Traditionally customs of such products pursues a number of objectives, among which three main are distinguished [7]. The first is to provide government revenue collection with the amounts of duties and taxes (cost of rights for the use of intellectual property is considered when determining the customs value of goods).

The second is to avoid the suspension of processes of intellectual property creation in the country and their involvement in economic turnover, undermining the legal production of goods, endangering the safety of consumers, undermining the authority of the state and, therefore, reducing investment climate of the country.

The third is to protect the interests of copyright holders. Practice shows that violations of rights of intellectual property use in the field of customs can be connected with: physical falsification (i.e. instead of one commodity declared on the package a different product is proposed); illicit manufacture and import / export of products; unauthorized trade of goods (without obtaining the producer's rights, the so-called parallel imports) [8].

Of the 10 forms of customs control under the Customs Code of the RF, in practice only some of them got wide use, they are: checking documents, customs examination and customs inspection. Other forms of control by the customs officials are neglected, and therefore their share in the law enforcement practice is extremely low. But without mastering all forms by tax collectors and in the absence of analytical base of their application the whole arsenal of administrative and preventive measures cannot be effectively used to combat customs violations.

Therefore, this category of measures will not fully meet its intended purpose - the prevention of crime [2].

Customs Code of the RF, which was entered into force on 1 January 2004, and the by-laws provided the customs inspection as a form of customs control for the first time. This fact indicates a shift in priorities in the implementation of customs control from inspecting goods and vehicles at customs to checking the relevant documents and information after the release of goods and vehicles (the next customs control).

The inspections are provided as the most effective forms of the next stage of financial control, that can detect deficiencies of prior and current control because the customs inspection means checking the facts of output of goods and authenticity of the information specified in the customs declaration and in other documents submitted for customs clearance, by comparing these data with accounting information as well as reporting, accounts, etc.

Thus the scope of the customs control is expanding, because now it is not limited only by examination of goods and vehicles at customs, but also verifies the authenticity of the relevant documents and information (i.e. their completeness, true nature, legitimacy receipt) after the release of such goods, even in the absence of reasons to believe that they are in circulation violating established customs legislation.

A. Holub formulates the essence of the concept "customs inspection" as a comprehensive review of compliance by the participants of foreign trade activities of customs tariff and nontariff regulation by comparing the information specified in the customs declaration and other documents provided during customs clearance with accounting data and reports, with accounts, and with other information of persons who perform customs clearance of goods and vehicles, as well as inspection of premises, customs maintenance, inventory, checking the identification marks and other forms of customs control [9].

Comparing customs inspection with the financial and economic activity checking we can see that the difference is in the scale of verification arrangements as the customs inspection does not exercise the control over accuracy of financial and economic activity of a controlled object, but checks the compliance with customs legislation of goods crossing the border (for example, the fact of the release of goods, the reliability of the information specified in the customs declaration and other documents).

The method of check is to compare the information obtained during customs clearance with data accounting and reports, with accounts and other information obtained from the person being checked [10]. In this case, there may be formal legal document checks, inspection of records in registers of accounting and reporting; there also could be conducted analytical procedures, arithmetic check of calculations, etc. [9].

When conducting the customs inspection customs authorities may get acquaintance with any industrial, commercial, banking information of declarants and other persons, they may examine premises, conduct an inventory of products to remove them and put those arrested. The complex nature of customs inspection is that while it is conducted there may be used other forms of customs control (documentary control, premises inspection, custom care, checking identification marks, etc.). It is proposed to consider the customs inspection as a result of the transformation of control after release of goods, customs audit, external inspection, and audit of financial and economic activities, post control [12].

As the subject of study in the implementation of the customs inspection there should be considered the information contained: in the documents and registers about the organization

that is in customs, tax and other regulatory authorities; in primary accounting documents, accounting books intended for systematization and storage of data; in financial statements, prepared on the basis of both synthetic and analytical records, and other accounting documents.

In addition, during the customs inspection the data that may be subjected to revision is the information on financial and economic activities of the organization received from the third parties with whom it has business relationships, which is taken to establish the reliability of the information displayed in its original documents, or in the case of absence of its proper initial documents [9].

The peculiarity of customs control and customs general revisions in particular is their conducting exclusively by the customs authorities which allows the latter to operate on the basis of a common approach and centralized management in accordance with the customs legislation. Thus participants of foreign economic activities are guaranteed that burden of obligations related to the customs cannot perform other public bodies or individuals [9].

Some researchers propose new forms of customs control, noting that in 2004 Customs Committee of RF first declared another effective mechanism of customs control – risk management (RM), although defined it as the principle of «analysis of the risk management system», which is a priority direction of the customs authorities. The development strategy of the RM in accordance with universal international principles in the field of customs – «minimal intervention», approved by the WTO and acclaimed the Concept of customs bodies of RF. Its essence is in compliance with the principle of selectivity and adequacy of customs control through the use RM [2], that is the necessity of evaluation of probability customs legislation breach concerning every transported consignment [12].

Today there is no unambiguous interpretation of customs risk. For example, in the European Union customs risk means the probability that something will prevent the adoption of Community measures or national measures concerning the customs treatment of goods [13]. In the US customs risk (the risk of higher degree) is treated as cargo or container shipment, for which there is insufficient information and about which tactical intelligence provided evidence testifying to the high-risk sending as well as sending recognized shipments risk by the method of scoring risk [14]. In the Concept of risk management in customs of Russian Federation this term means the probability of failure of the customs legislation [15].

The concept of customs control should be based on a system of risk management, which will create an effective system of pointed control of customs clearance stages, where the most risk of offenses impinging on economic security is predicted. The principle of selective customs control is to simplify and reduce the time to comply with customs formalities by participants of foreign economic activity [16].

Based on analysis of the RM customs develop risks profiles, which are the collections of information about risk and specifying conditions necessary for its application, the so-called risk indicators. Today, the 'framework' risk profiles are used mainly. They are based on using customs officers' intuition or on applying other current information for goods importing into the customs territory or exporting out of it.

The process of creating risk indicators and risk profiles, which is one of the components of customs risk management, is conducted by the following stages:

– classification of primary information;

– definition of active risk indicators and risk areas using classification data;

– creating risk profiles based on active risk indicators;

– performance of group risk profiles using the indicators of risk [17].

Use of analysis system elements and risk management, electronic declaration of goods, a system of next customs control after release of goods provide the basis for implementing the strategic priorities of customs administration, rapid detection and prevention of fiscal crimes and protect the fiscal interests of the state [3].

In order to improve efficiency the customs authorities have to implement, improve and actively use the system of operational monitoring of customs control forms, which will determine their effectiveness and develop a productive mechanism of influence at the processes of customs control by minimizing risks.

Risk management in customs is the main basic principle of modern methods of customs control that allows use of the resources of customs authorities in optimal way, without reducing their efficiency, and it also exempts the majority of participants of foreign trade activities from the excessive control.

It should be noted that at present time intensifying the actions of reforming the customs bodies and achieving a new level of customs policies the change of emphasis in national practice of customs regulations is in the plane of worldwide changes.

The most important for Ukraine's guidelines in the process of integration into the global customs cooperation and selection of areas of customs policy were 105/106 sessions of WCO in 2005, where on 25 June, 2005 the Framework security standards and international trade facilitation were adopted. Thus it is important to emphasize that these standards were developed by a high-level strategic group of World Customs Organization as a practical mechanism of implementing the adopted Resolution on measures of global security and facilitation of international trade, taking into consideration of the emergence of new threats and challenges of the international trading system (June, 2004 year) [18].

Conclusions. One of the main radical changes of customs authorities as well as priorities in the work and approaching the customs legislation of Ukraine to the EU customs legislation is simplification of the customs control (but not at the expense of quality). This can be achieved by introducing the systems of risk analysis and management into the practice of customs control, by creating the lists of «white companies» – the participants of foreign trade activities, by introduction of electronic declaration and change of emphasis of customs control and verification of the legality of foreign operations from the moment of direct holding to the later time – the implementation of a so called «customs audit» method. Present customs control in Ukraine in view of its importance requires a deepening of scientific research, a clear legal regulation, creation of an effective system of public oversight bodies in this area.

REFERENCES

1. Shpilevaya, A. V. (2009). Sovershenstvovanie tamozhennogo mehanizma netarifnogo regulirovaniya vneshneekonomicheskoy deyatelnosti Rossii [Improving the customs mechanism of non-tariff regulation of foreign trade activities of Russia]. *Vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta*, No 1, 305–313.

2. Kalashnikova, I. A. (2006). Tamozhennyiy kontrol i sistema upravleniya riskami kak naibolee deystvennyie administrativno-predupreditelnyie meryi, primenyaemyie v sfere

tamozhennogo dela [Customs control and risk management system as the most effective administrative measures applied in the field of customs]. *Vestnik YuUrGU. Seriya "Pravo"*, No 5, 272–273.

3. Ivancha, I. I. (2009). Rol tamozhennoy sluzhbyi v razvitii gosudarstvennogo finansovogo kontrolya postupleniya tamozhennyih platezhey [The role of the customs service in the development of state financial control of receipt of customs payments]. *Vestnik Tomskogo gosudarstvennogo universiteta*, No 319, 143–144.

4. Verkhovna Rada Ukrainy. (2018). Mitnii Kodeks Ukraini [Customs Code of Ukraine]. URL: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

5. Vasilenko, E. P. (2009). *Sovershenstvovanie upravleniya protsessom opredeleniya i kontrolya tamozhennoy stoimosti [Improving the management of the process of determining and controlling the customs value]* (Dissertation abstract). Moskva: Gosudarstvennoe obrazovatelnoe uchrezhdenie vyisshego professionalnogo obrazovaniya "Rossiyskaya tamozhennaya akademiya".

6. Grechkina, O. V. (2009). Tamozhennyiy kontrol v sisteme koordinat tamozhennogo zakonodatelstva tamozhennogo soyuza [Customs control in the customs union legislation coordinates system]. *Vestnik Uralskogo instituta ekonomiki, upravleniya i prava,* No 4, 22–26.

7. Yurkin, T. Yu. (2009). Rol tamozhennyih organov v mehanizme kontrolya za intellektualnoy sobstvennostyu [The role of customs in the mechanism of control over intellectual property]. Vlast, No 6, 110–112.

8. Halipov, S. V. (2007) *Tamozhennoe pravo [Customs law]*. Moskva: Yurayt-Izdat.

9. Golub, A. A. (2006). Tamozhennaya reviziya v sisteme form tamozhennogo kontrolya [Customs audit in the system of forms of customs control]. *Vestnik AGTU*, No 5, 253.

10. *Kommentariy k Tamozhennomu kodeksu Rossiyskoy Federatsii* (2004) (ed. by V.P. Shavshinoy). SPb.: Piter.

11. Shurupov, V. V. (2003). *Tendentsii razvitiya sistemyi proverok finansovo-hozyaystvennoy deyatelnosti uchastnikov VED v 2004 godu [Trends in the development of a system of inspections of financial and economic activities of traders in 2004]*. Moskva: RIO Rossiyskoy tamozhennoy akademii.

12. Soloveva, I. V. (2008). Suschnost tamozhennogo riska i ego rol v usloviyah sovremennoy kontseptsii tamozhennogo regulirovaniya [The essence of customs risk and its role in the modern concept of customs regulation]. *Vestnik Rostovskogo gosudarstvennogo ekonomicheskogo universiteta "RINH"*, No 2, 335.

13. Herts, D. B., Thomas, H. (1982). Evaluating the Risks in Acquisition. *LRP,* Vol. 15, 45–48.

14. Beaver, W. H., Parker, G., eds. (1995). Risk Management: Problems and Solutions. Stanford: Stanford University Press, McCraw – Hill.

15. Gosudarstvennyiy tamozhennyiy komitet RF. (26.09.2003). Ob utverzhdenii Kontseptsii sistemyi upravleniya riskami v tamozhennoy sluzhbe Rossiyskoy Federatsii No 1069 [On approval of the Concept of risk management system in the customs service of the Russian Federation]. URL: https://customsexpert.ru/spravochnik/zakon/ob-utverzhdenii-kontseptsii-sistemi.htm

16. Shavshina, V. P. (2006). Tamozhennoe regulirovanie. Tamozhennyiy kontrol. Vzglyad na zhelaemoe, deystvitelnoe i vozmozhnoe. Tamozhenno-pravovaya politika Rossii v usloviyah vstupleniya v VTO [Customs regulation. Customs control. A look at the desired, valid and possible.

Customs and legal policy of Russia in the context of joining the WTO]. In *mezhdunarodnoy nauchno-prakticheskoy konferentsii*, pp. 141–142. Saratov.

17. Kurbanlyi, U. (2010). Razrabotka mehanizma regionalnogo raspredeleniya profiley riska v protsesse upravleniya tamozhennyimi riskami [Development of a mechanism for the regional distribution of risk profiles in the process of customs risk management]. *Resursyi. Informatsiya. Snabzhenie. Konkurentsiya*, No 2, 128.

18. Olishchuk, G. O. (2007). Aktualyni problemy realizatsii mytnoï polityki Ukraini ta shliahy ih rozvyazannia [Actual problems of the implementation of the customs policy of Ukraine and the ways of their solution]. *Strategichni prioritety*, No 3, 90–97.

19. VAT on E-Commerce Directive (2002/38/EC). URL: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:128:0041:0044:en:PDF

20. Peng, W. (2016). Multinational Tax Base Erosion Problem of the Digital Economy. *Modern Economy*, Vol. 7, No 03, 345.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Шпилевая А. В. Совершенствование таможенного механизма нетарифного регулирования внешнеэкономической деятельности России. *Вестник Ростовского государственного экономического университета*. 2009. № 1. С. 305–313.

2. Калашникова И. А. Таможенный контроль и система управления рисками как наиболее действенные административно-предупредительные меры, применяемые в сфере таможенного дела. *Вестник ЮУрГУ. Серия «Право»*. 2006. № 5. С. 272–273.

3. Иванча И. И. Роль таможенной службы в развитии государственного финансового контроля поступления таможенных платежом. *Вестник Томского государственного университета*. 2009. № 319. С. 143–144.

4. Митний кодекс України: станом на 14.11.2019. *База даних «Законодавство України»* / ВР України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4495-17

5. Василенко Е. П. Совершенствование управления процессом определения и контроля таможенной стоимости: автореф. дисс. на соискание учен. степени канд. экон. наук: спец. 08.00.05: экономика и управление народным хозяйством (экономика, организация и управление предприятиями, отраслями, комплексами – сфера услуг). М., 2009. 29 с.

6. Гречкина О. В. Таможенный контроль в системе координат таможенного законодательства таможенного союза. *Вестник Уральского института экономики, управления и права.* 2009. № 4. С. 22–26.

7. Юркин Т. Ю. Роль таможенных органов в механизме контроля за интеллектуальной собственностью. *Власть*. 2009. № 6. С. 110–112.

8. Халипов С. В. Таможенное право. М.: Юрайт-Издат, 2007. С. 210–211.

9. Голубь А. А. Таможенная ревизия в системе форм таможенного контроля. *Вестник АГТУ.* 2006. № 5. С. 253.

10. Комментарий к Таможенному кодексу Российской Федерации / под общ. ред. В. П. Шавшиной. СПб.: Питер, 2004. 457 с.

11. Шурупов В. В. Тенденции развития системы проверок финансово-хозяйственной деятельности участников ВЭД в 2004 году. *ФОРУМ*: метод. сб. М., 2003. 35 с.

12. Соловьева И. В. Сущность таможенного риска и его роль в условиях современной концепции таможенного регулирования. *Вестник Ростовского государственного экономического университета «РИНХ»*. 2008. № 2. С. 335.

13. Herts D. B., Thomas H. Evaluating the Risks in Acquisition. LRP, vol. 15, 1982. P. 45–48.

14. Beaver W. H., G. Parker, eds. Risk Management: Problems and Solutions. Stanford: Stanford University Press, McCraw – Hill, 1995. P. 264.

15. Об утверждении Концепции системы управления рисками в таможенной службе Российской Федерации: приказ ГТК: от 26.09.2003 № 1069. URL: https://customsexpert.ru/spravochnik/zakon/ob-utverzhdenii-kontseptsii-sistemi.htm

16. Шавшина В. П. Таможенное регулирование. Таможенный контроль. Взгляд на желаемое, действительное и возможное. *Таможенно-правовая политика России в условиях вступления в ВТО*: материалы Международной научно-практической конференции, 14–15 апреля 2006 года. Саратов, 2006. С. 141–142.

17. Курбанлы У. Разработка механизма регионального распределения профилей риска в процессе управления таможенными рисками. *Ресурсы. Информация. Снабжение. Конкуренция.* 2010. № 2. С. 128.

18. Оліщук Г. О. Актуальні проблеми реалізації митної політики України та шляхи їх розв'язання. *Стратегічні пріоритети*. 2007. № 3. С. 90–97.

19. VAT on E-Commerce Directive (2002/38/EC). URL: http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2002:128:0041:0044:en:PDF

20. Peng W. Multinational Tax Base Erosion Problem of the Digital Economy. *Modern Economy.* 2016. Т. 7, №. 3. p. 345.

О. А. Шевчук, О. В. Шевчук. Актуализация форм таможенного контроля

Проведено исследование форм таможенного контроля. Исследовано специфику контрольной деятельности таможенных органов в сфере финансовых отношений, условия и формы ее проведения. Предлагается внедрение в практику таможенного контроля системы анализа и управления рисками, таможенной ревизии, метода «таможенного аудита».

Ключевые слова: *государственный таможенный контроль, метод «таможенного аудита», системы анализа и управления рисками, таможенная ревизия, таможенный контроль.*

Стаття надійшла до редакції 13 січня 2020 року

Наукове видання

ЕКОНОМІЧНИЙ ВІСНИК

СЕРІЯ: ФІНАНСИ, ОБЛІК, ОПОДАТКУВАННЯ

Науковий фаховий журнал
2020. Випуск 4

НАД ВИПУСКОМ ПРАЦЮВАЛИ:

Відповідальний за випуск	**Дружинська Н. С.**
Редактор-коректор	**Грабарчук М. М.**
Технічне редагування та комп'ютерне верстання	**Лисенко О. В.**

Підп. до друку 14.04.2020. Формат 75×108/16.
Ум.-друк. арк. 9,3. Обл.-вид. арк. 9,8.
Тираж 300 пр. Зам. № 857.

Видавець і виготовлювач
Університет державної фіскальної служби України
вул. Університетська, 31, м. Ірпінь, Київська обл., 08205
Тел 38(067)689-30-49
e-mail: ekonvisnik@nusta.edu.ua

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої діяльності
до Державного реєстру видавців, виготовлювачів
і розповсюджувачів видавничої продукції
Серія ДК № 5104 від 20.05.2016

Університет державної фіскальної служби України запрошує здобувачів наукового ступеня доктора/кандидата наук до таких спеціалізованих вчених рад:

1. Наказом МОН від 10 травня 2017 року № 693
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 27 квітня 2017 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.01 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) економічних наук за спеціальностями 08.00.03 «Економіка та управління національним господарством» та 08.00.08 «Гроші, фінанси і кредит».

Голова ради:
Пашко Павло Володимирович,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, ректор, Університет державної фіскальної служби України,
спеціальність 08.00.03.

Заступник голови:
Береславська Олена Іванівна,
д.е.н., професор, завідувач кафедри банківської справи та фінансового моніторингу, Університет державної фіскальної служби України,
спеціальність 08.00.08.

Учений секретар:
Онишко Світлана Василівна,
д.е.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, завідувач кафедри фінансових ринків, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 08.00.08.

2. Наказом МОН від 16 липня 2018 року № 775
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 05 липня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.02 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право».

Голова ради:
Білоус Віктор Тарасович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

Заступник голови:
Касьяненко Любов Михайлівна,
д.ю.н., професор, професор кафедри фінансового права, Університет державної фіскальної служби України.

Учений секретар:
Мацелик Тетяна Олександрівна,
д.ю.н., доцент, завідувач кафедри фінансового права,
Університет державної фіскальної служби України.

3. Наказом МОН від 24 травня 2018 року № 527
«Про затвердження рішень Атестаційної колегії Міністерства щодо діяльності спеціалізованих вчених рад від 16 травня 2018 року» утворено спеціалізовану вчену раду Д 27.855.03 з правом прийняття до розгляду та проведення захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора (кандидата) юридичних наук за спеціальностями 12.00.08 «Кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право» та 12.00.09 «Кримінальний процес і криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність».

Голова ради:
Топчій Василь Васильович,
д.ю.н., професор, заслужений юрист України, директор навчально-наукового інституту права, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.

Заступник голови:
Богатирьов Іван Григорович,
д.ю.н., професор, заслужений діяч науки і техніки України, професор кафедри кримінального права та кримінології, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.08.

Учений секретар:
Грицюк Ігор Васильович,
к.ю.н., доцент, доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, Університет державної фіскальної служби України, спеціальність 12.00.09.

АСПІРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України відповідно до ліцензії, в межах ліцензованого обсягу оголошує прийом до аспірантури (ад'юнктури) для здобуття ступеня доктора філософії за очною та заочною формами навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	071 Облік і оподаткування
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право
28 Публічне управління та адміністрування	281 Публічне управління та адміністрування

До аспірантури (ад'юнктури) Університету приймаються громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які проживають на території України на законних підставах, які здобули ступінь магістра (освітньо-кваліфікаційний рівень спеціаліста) та виявили бажання здобути ступінь доктора філософії.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету здійснюється на конкурсній основі незалежно від джерел фінансування навчання. Не допускається вступ поза конкурсом для здобуття ступеня доктора філософії.

Підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії в аспірантурі (ад'юнктурі) Університету здійснюється за очною (денною) формою навчання за рахунок коштів державного бюджету або за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.

За заочною формою навчання підготовка здобувачів вищої освіти ступеня доктора філософії здійснюється виключно за рахунок коштів юридичних та фізичних осіб.

Термін навчання в аспірантурі не перевищує чотирьох років.

Прийом до аспірантури (ад'юнктури) Університету проводиться в два етапи. Перший етап проводиться для аспірантів, які вступають за рахунок коштів юридичних чи фізичних осіб, за конкурсом у такі терміни:

– подання заяв про допуск до участі у конкурсі при першому етапі – з 02 березня до 13 березня 2020 року;
– вступні випробування – з 16 березня до 27 березня 2020 року;
– конкурсне зарахування – 01 квітня 2020 року;
– початок навчання – з 01 квітня 2020 року.

Другий етап проводиться у такі терміни:

- подання заяв про допуск до участі у конкурсі – з 13 липня до 31 липня 2020 року;
- вступні випробування – з 25 серпня до 05 вересня 2020 року;
- конкурсне зарахування – до 12 вересня 2020 року;
- початок навчання – з 01 жовтня 2020 року.

ДОКТОРАНТУРА

Університет державної фіскальної служби України оголошує прийом до докторантури для здобуття ступеня доктора наук за очною (денною) формою навчання.

Шифр та найменування галузей знань	Код та найменування спеціальностей
05 Соціальні та поведінкові науки	051 Економіка
07 Управління та адміністрування	072 Фінанси, банківська справа та страхування
08 Право	081 Право

Прийом до докторантури Університету здійснюється з урахуванням наукових досягнень за обраною спеціальністю відповідно до встановлених вимог.

До докторантури Університету приймаються особи, які мають ступінь доктора філософії (кандидата наук), наукові здобутки та опубліковані праці з обраної спеціальності (зокрема, публікації в міжнародних реферованих журналах, індексованих наукометричних базах, згідно з вимогами до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені) і які мають наукові результати, що потребують завершення або оформлення у вигляді дисертації, монографії чи наукової доповіді за сукупністю статей.

Нормативний строк підготовки доктора наук у докторантурі два роки.

Строк прийому заяв і документів – з 01 травня до 31 травня 2020 року.

Термін зарахування – до 12 вересня 2020 року.

Початок підготовки в докторантурі – з 01 жовтня 2020 року.